

אסופות

ספר שנה למדעי היהדות

ספר שלושה עשר

ובו נכללו מחקרים על רבי יצחק גרשון
ועל הספרים שנדפסו בויניציאה
בבית הדפוס של קאליון

בעריכת

מאיר בניהו

בית ההוצאה של 'יד הרב נסים'
ירושלים תשס"א

PUBLICATION OF THE YAD HARAV NISSIM

ASUFOT

ANNUAL FOR JEWISH STUDIES

VOLUME THIRTEEN, 2001

Edited by

Meir Benayahu

Address: 44 Zabotinsky Street, Jerusalem

כל הזכויות שמורות

נדפס בדפוס דף־נוי בע"מ, ירושלים

מי יאמר שיש בידינו להקיף כל אשר נאמר ונדפס בראש-כל, זולת האיש שהוא הספר והספר שאינו אלא הוא?

אין פינה ואין זווית שנעלמו ממנו, ואין ספר שענינו לא שלטו בו, והוא שראף אל השלימות שכל אוהב ספר מבקש ליעדה — לויניציאה — המטרופולין שלדפוס העברי; תל תלפיות שכל פנות פונים אליה: מסוריה וממצרים, מתורכיה ומיוון, מצפון אפריקה ומאיטליה, מפולין ואשכנז וראשונה חביבה — מארץ-ישראל.

אכן כך נודע שמה של ויניציאה בעמים ובמדינות אשר לא היה כמותה. הכל ידעו כי שם יצא הספר כלול בהדרו; שם יוגה כראוי וינוקה מכל סיג ופגם, על ידי אבות המגיהים; שם יעוטר במפתחות ומראי-מקומות ומשם יופץ אל רחבי-עולם. דפוסי ויניציאה אלה רוממו את מעמד הקהילה בעיני שכניהם והדתות אשר בקרבם חיו בני צמנו, הידקו את הקשרים וסללו דרכים לדחות חורשי רע ומזימה.

מויניציאה באה גדולתה שלצפת ואפשר לומר בלי צד של גוזמא שמויניציאה קמו לנו כעלי ההלכה, גדולי הקבלה ואבות השירה. בלעדיהם לא היו היום בידינו כל אותם חיבורים מופלאים שהם יסוד היסודות ועמוד הימיני לספרות העברית; מה רבו החידושים בשדה הביבליוגרפיה שמהם שאבו ידע והבנה בכל התחומים; מה גדלו היופי וההדר שגרמו ושגורמים נחת רוח, עידוד ושמחה לכל מבין בספר.

רשימת הספרים מדפוסי ויניציאה היא מאלפת ואין מאלפת ממנה, הן כל שורה וגם אות יכול שהיא אוצרת בקרבה ממעינות החכמה, והם נפתחים כשאתה מבקש להבין מהו הטמון? מהו הנסתר? ומה מבקש אתה לדעת וללמוד. צורה חדשה ניתנה, איפוא, לאשר יכונה ביבליוגרפיה.

לא רשימה יבשה ניתנה לנו. כל ספר נבדק מבחינת תוכנו ומכלול עינינו כתעודה היסטורית. השערים, ההקדמות ודברי הסיום מספרים לנו את קורות חייהם, מאווייהם ודעותיהם של היוצרים, המחברים, המגיהים והמוציאים לאור, וגם את קורות קהילותיהם. גם משאר חלקי הספר עולות ידיעות חשובות. הובאו, איפוא, דברים בהרחבה שלא הכל נותנים דעתם עליהם. ניתנה הדעת גם למבנה הספר וצורתו, האותיות והגייר, ציורים ועיטורים. החומר והרוח, במאות הט"ז והי"ז, ירדו כרוכים והיו למקשה אחת.

לספר זה סופחו ספר שלום אסתר, פירוש למגילת אסתר שנדפס בקושטא (של"ז בערך) ופרשת חיי המופלאה של המחבר ר' יצחק גרשון, מגדולי חכמי צפת וויניציאה.

לשנה הבאה עלינו לטובה, היא שנת התשס"א, ייעדנו הוצאה לאור של שלושה כרכים בסידרה זו — אחד מהם כולל תעודות לתולדות יהודי מארוקו בעריכת פרופ' אליעזר בשן ועוד כרך בתבנית הקבועה של הכרכים הראשונים — אסופות מאמרים ומחקרים מן הטוב ומן החשוב והיפה.

תוכן העניינים

השער הראשון: רבי יצחק גרשון

ט-לב	רבי יצחק גרשון אב למגיהים — חייו ועבודתו
לג-סד	מקורות
סה-צ	רשימת הספרים שהדפיס ושהגיה רבי יצחק גרשון

השער השני: דפוסי קאליון

צג-צד	ראשית אמרים
צה-צז	ממשיכי דפוס זאניטי
צח-רמא	דפוסי קאליון
רמג-רנז	נספח לפרק 'המקורות לתולדות רבי יצחק גרשון'
רנט-רפג	מפתחות

רבי יצחק גרשון

אב למגיהים

חיי וועבודתו

ר' יצחק גרשון אב למגיהים, שמעטים היו כמותו בזמנו ושלא בזמנו, האיש שקשר בקשר שלקיימא מחברים חשובים ובעלי חידושים, וכיקש שכל היוצא מתחת ידו יהיה מוגה ומתוקן ומיוסד על מקורות נאמנים. לתיקון המעוות צר לו צורה חדשה. חמשה ושלרשים ספר ויותר עברו תחת שבט ביקורתו. גם מי שהיו לו מגיהים, אל רי"ג היה פונה להאיר אפילה מחשכת הטעויות.

אכן, לא מגיה סתם ככל המגיהים היה ר' יצחק גרשון. גדול היה בתורה, שיח ושיג היו לו בפרשנות המקרא ובקי היה בתורת הסוד. בספרים שהגיה, שילב לפרקים מחידושי תורתו, וחתם את שמו בראשי התיבות — יג"ר סהדותא (ע"פ בראשית לא, מז).

בעת ההיא היתה איטליה מלאה בתלמידי חכמים שבאו לה ממזרח וממערב, שעניינות ספרים ואביווריהו לא היו זרים להם. גדולה היתה השפעתם שלחכמי ויניציאה על צפת. לר' יצחק גרשון ניתן הכוח לבחור הספרים שלדעתו ראויים הם לצאת לאור. אף הוא היה משתדל אצל העשירים ומעוררם לסייע בממנום בהוצאת הספרים.

שנים רבות ישב ר' יצחק גרשון בוניציאה, וכאילו לא נוצר אלא כדי לעשות במלאכת ההדפסה. והנה מתברר שיד היתה לו ברכים מתחומי החיים. כוח ניתן לו בהוראה, תחילה כחבר 'הישיבה הכללית' וכדרשן קבוע, ואחר כך נתעלה לראש 'הישיבה הכללית', שהוא ועוד שנים או שלושה מחבריו לא נעשה דבר מבלעדיהם והכל נשק על פיהם.

אין אתה יכול למוד את התרומה הגדולה שהרים יג"ר לספר ולספרות, וכמה ספרים נדפסו בזכותו ומכוח השפעתו הגדולה. אכן, כל שדובר בו ביג"ר היה על צד ההצלח, והנה הגיעה השעה ומצטיירת דמות נפלאה. עושה ומעשה בתחום הספר; גדול בתורה — יוצר

ומחדש, דרשן ופוסק; ראש לחכמי ויניציאה, המעורב בכל צרכי הציבור ומצודתו פרוסה על העולם היהודי.

ר' יצחק גרשון נולד בשנת ש"י (1550) בערך.¹ השם גרשון אינו שכיח מלבד באיטליה ואיטאתה יודע בבירור אל מי יש לשייכו. כעצם הימים ההם נזכר ר' ברוך גרשון בספרו שלר' דוד ב"ר אברהם שמריה, תורת אמת,² וכמה ביאורי פסוקים מובאים בספרו, בלשון: 'שמעתי הרכה מאד מהחסידי החכם השלם ה"ר ברוך גרשון ז"ל' (ג, א) ובגוף הספר הוא מציין את דבריו כך: 'פי' הרב"ג [הרב ברוך גרשון]. בתקופה הזאת היה בצפת גם ר' חיים גרשון. דין ודברים עברו בינו לבין ר' שמואל אחידה בעסקי מסחר וממנו נמצאת תשובה ארוכה בעניין זה.³ ר' גרשון גרשוני היה בזמן הזה בויניציאה ונפטר שם בשנת שע"ו.⁴ בויניציאה היה גם 'הנעלה כמ' יוסף גרשון יצ"ה.⁵

בקהילת יהודי איטליה שבצפת, בשנת ש"ע, היה בית כנסת על שם ק"ק איטליאני ובראש הקהל עמדו שמונה חכמים. צרות ומצוקות מצאו אותם והם תנום באיגרת ששלחו לר' אהרן ברכיה ממודינה.⁶ ראשון שבהם היה ר' אברהם גבריאל מבני חוגו שלאר"י, והאחרון — ישראל גרשון.

שמו שלחכם זה, ישראל גרשון, נפקד ולא נמצא זכרו במקום אחר, וכמוהו עוד ארבעה חכמים שחתמו עמם. בזמנם ובקהלם היו חשובים ולאחר זמן נשתכח זכרם. עצם היות ר' ישראל חותם עם חכמים מאיטליה והימצאותם שלחכמים אחרים לבית גרשון בזמן הזה, מקרבים אותנו לומר שמוצא המשפחה מאיטליה. ספק נולד בצפת, ספק עלה לצפת בהיותו צעיר לימים.

על אביו שלרבי יצחק גרשון אין בידינו לומר דבר, מלבד חתימתו שצורה מיוחדת לה ובייחוד צורת התייחסות הבן לאביו, שהוא מכנהו תדיר 'החסיד', ויש להניח שלא בכדי. ר' יצחק גרשון קיבל תורה ממון ר' יוסף קארו והוא מזכיר זאת בכמה מפסקיו. כגון בלשון זה: 'וכדכתב מורי הגאון ז"ל בבית יוסף';⁷ ועוד בתשובה אחרת 'פסק נחמד למראה ... שלח אותו לחכם כמוהר"ר יצחק גרשון תלמיד אר"י קארו זצ"ל'.⁸

בן אחד ידוע היה לר"ג ושמו מרדכי כשם אביו. בשנת שס"ו הביא לדפוס את ס' הגן עם שותפו מנחם יעקב אשכנזי. לא ידוע ספר נוסף שהוגה על ידי הבן. בשנת שע"ב נשא מרדכי

1 ר' דוד קתפורטי כותב: 'הרב הזה תחלתו היה מעיר צפ"ת ואח"כ הלך לעיר ויניציאה ונתישב שם'. קורא הדורות, דף מג, ב.

2 תורת אמת, שאלותיקי שס"ד, הקדמה, דף ב, א.

3 שו"ת מהריט"ץ, ויניציאה תנ"ד, ס"י, פד, דף עד, ד — עח, ב.

4 לוחות אבנים, ס"י 21, עמ' 22.

*4 אגרות ר' יהודה אריה ממודינה, ת"א תשמ"ד, עמ' 297.

5 א' אלמאליה, מגני העבר, מזרח ומערב, ג (תרפ"ט), עמ' 319-321.

6 מתנות באדם, ס"י כב.

7 שם, ס"י רטו. הסכמה של ר"ג לפסק של ר' יחיאל טרבוט בענייני מיסים.

גרשון אשה, לאה בת יוסף צוידאל. טופס הכתובה שלהם מ"ב באב נשתמר בכ"י קימברידג',⁸ שתי כנות שלר"ג ידיעות בשמן – לאה, שר"ג ביקש בכ"ח אדר 1622 מחברת 'השיא בתולות' תמיכה עבור נישואיה; דיאמנטי, אשת משה צוידאל (שנפטר באלול שס"ט). גם לנישואיה (כנראה בזיווג שני) ביקש ר"ג תמיכה מחברת 'השיא בתולות' ביום י"ד בסיון 1623.⁹ היא נפטרה בחיי אביה, בתמוז שפ"ד, ור' יהודה אריה ממדינה קונן עליה וחיבר את נוסח הכתובת שהוחקה על קברה.¹⁰

ר"ג העמיד תלמידים, ואנו אין בידינו ידיעות על כך אלא מעט מן המעט. עם תלמידיו נמנה ר' נתנאל טרכוט ממדינה.¹¹ ר' חיים פנצי בן יעקב בן יחיאל הרופא מפורלי מביא בפירושו לתהילים הנקרא 'עץ חיים', דברים בשם ר"ג, ואומר: 'שאם לפעמים אפשר פסוק א' ואומר זו דעת מורי, הוא הרב הגאון חכם ושלם מהר"ר יצחק גרשון איש צפת'¹² גם ר' אברהם חבר טוב מכנה את ר"ג 'מורי'.¹³ ור' שמואל דיל ויקי.¹⁴

אפשר שגם ר' יוסף חמץ היה תלמידו, שכן ר"ג כתב לו 'סמיכה לרבנות'. על הגסמך אומר ר"ג: 'אחז בזה וגם מזה לא הניח ידו, מחכמת הפילוסופיה והרפואה אשר בו הוא כשפחה אל יד גבירתה'. אליו הצטרפו ר' יוסף סאמינג וריא"מ.¹⁴

קורותיו שלר"ג ראשיתו בצפת, ממנה יצא, וסופן בצפת אליה שב.

ושאלה גדולה וחשובה היא: על שום מה יצא מצפת? הן היה מחשובי החכמים ומקום נכבד היה לו בקרבם? ברי שלא על מגן יצא לגולה ולא בכדי ארכו ימי שבתו באיטליה כשני דורות? בעל כורחך צריך אתה לומר שלא נסע לויניציאה אלא למטרה מסוימת, כגון: הדפסת ספר או שליחות מטעם גזכרי ועד ארץ הקדושה? ואכן בתקופה שקדמה לזו נזכר 'חכם אחד מופלג בתורה חריף ובקי מהיר בדת אלוה ושמו מהר"ר שאול בר יעקב אשר ידירתו בארץ ישראל בעיר צפת בגליל העליון, אך שבא מקרוב מארץ ישראל על דבר מצוה

8 כ"י Johns College בקימברידג', ס"י I, (ס' 12046).

9 א' הורוביץ, הכנסת כלה בגיטו ויניציאה, תרביץ, נו (תשמ"ז), עמ' 371.

10 ש' ברנשטיין, דיואן ר' יהודה אריה ממדינה, פילדלפיה תרצ"ב, עמ' 249; ש' סימנטון (מהר"ר), שו"ת זקני יהודה לר' יהודה אריה ממדינה, ירושלים תשט"ז, עמ' 37.

11 באיגרת ששלח אל ר"ג כשנת שפ"ב מכנהו ר"ג: 'האלוף כמוהר"ר גרשון גר"ו מורי ורבי' (כ"י קריפמן 160, עמ' 401-402). ועי' ר' גרין, רבי נתנאל טרכוט ממדינה – תולדותיו ופסקים משלו, אסופות ב (תשמ"ח), עמ' צב.

12 עץ חיים כ"י אוקספורד – בודלי 173 MICH (נובמבר, 2318), דף 227. ר' חיים פנצי חי בפיסאורו ושם חיבר את ספרו. בהקדמתו הוא כותב שהתחיל לחברו ב"ז לחודש אדר שנת ש"א בהיותו בו"ז. ר' חיים פנצי נפטר בשנת ת"ג, ונספר ב'פ' ואתחנן. ראה ש' רינר, רעת קדושים, קונטרס 'מוזכרת חכמי איטליה', עמ' 60, הע' *. ועי' י' ידלוב, ר' יצחק גרשון ור' יצחק טריוויס, קרית ספר, נט (תשמ"ד), עמ' 250 [להלן: ידלוב]. ידלוב נסתפק בתאריך שבכ"י עץ חיים, אם יש לקרוא ש"א או שצ"א, אך התאריך מופיע בשני מקומות בכה"י, ובאחד מהם אין ספק שיש לקרוא ש"א.

13

*13

14 שו"ת זקני יהודה (מהר"ר סימנטון), ירושלים תשט"ז, עמ' קפז.

לקבץ עבור עניי הארץ ההיא...¹⁴* ושוב נמצא אתה שואל על שום מה התיישב בויניציאה ולא חזר לעירו ולבני משפחתו? ובשנים הארוכות שלהיעדרו מצפת כלום ניתן להם צורכי הבית וגידול הילדים (שכבר גדלו) וכל זה בזמן שיכול אתה יאמר עליך: 'חד כרעא אגודא וחד כרעא מברא'. משהשתקע בויניציאה היתה פרנסתו לא רק על מלאכת ההגהה. אין ספק כי הוא, שהיה גם במחברים, יכול היה להדפיס ספרים שהשעה היתה צריכה להם. ושמא בגלל עיסוקו בספרים שלאחרים זנח את ספריו שלו?

ואתה מוסיף ושואל: כלום ניתן רי"ג את עצמו מעיר מולדתו וממשפחתו? ולא נראה שהגזירות שניתבו על יהודי צפת הם שמנעו את חזרתו, שהרי ארוכה היא התקופה הזאת. מה היתה עשייתו של רי"ג מחוץ לצפת? בקושטא הדפיס ספר קטן בשם 'שולם אסתר'. בספר זה ביאורים למגילת אסתר מחכמי ספרד, ורי"ג הוסיף בו מחידושי. לא הוא יום את הדפסת הספר, אלא 'לבקשת רבים מתופשי התורה צורו הכסף לקח בידו וצוה להדפיסו קל מהרה ... בשנתו' את טעמו בקצת חדושים שחדש מדעתו.¹⁵ נראים הדברים שהדפסת הספר לא היתה המטרה העיקרית שלשמה בא לקושטא.

הידיעה הראשונה על רי"ג באיטליה היא משנת של"ח. בשנה זו היה פולמוס בעניין 'מים שלנו' ששאבו ביום ששי כדי לאפות המצות ביום ראשון. רי"ג הסכים לפסקו של ר' יחיאל טרבוט בעניין זה.¹⁶

בשנת ש"מ השתתף רי"ג בפולמוס בעניין קידושין שלא בפני עשרה. ר' יחיאל טרבוט, פסק שבמקום שתיקנו שלא יחולו הקידושין אלא בפני עשרה, העובר על התקנה אין קידושין קידושין (שו"ת מתנות באדם, סי' קלד. הפסק ניתן 'פה מודינה כ"ח אגוש' השל"ט). ר' יחיאל טרבוט פנה אל ר' מיכאל משה קודוטו מאנקונה וביקש את הסכמתו. ר' מיכאל קודוטו השיב לו ביום ה' תשרי שנת ש"ס עולם אתן לו' והעיד כמה העדות על דבריו. בסוף דבריו הוא כותב: 'לא ארחיב יותר כי תכף הפסק נתתיהו לידי החכם והשלם תורף (?) מהדר"י גרשון אחינו יצ"ו ואליו לא גליתי כוונתינו ולא דברתי קטנה או גדולה למען דעת את אשר בלבבו. ונשארו בהסכמה יחד כי אחרי תג זה בע"ה יחד נמתיק סוד ונוד לעומקה של הלכה' (קלו). מכאן אנו למדים שרי"ג היה באותה העת באנקונה.

ואכן קיימו ר' מיכאל קודוטו ורי"ג את הבטחתם לדרן בשאלה אחרי החג. בי' בחשון שנת ש"ס עולם אתן לו', כתב ר' מיכאל קודוטו פסק התומך בדעתו של ר' יחיאל טרבוט. אף רי"ג כתב פסק בו הוא משבח את שני קודמיו, והוא חותם: 'ועל מרת צורלא לא יהיה אסון. יצחק גרשון.

¹⁴ * דניאל קרפי, בתרבות הרנסאנס ובין חומות הגיטו, חל"אכ"ב תשמ"ט, עמ' 132.

¹⁵ ראה א' יערי, הדפוס העברי בקושטא, ירושלים תשכ"ז, סי' 225, עמ' 139 ובהערת י' הקר, ארשת ה (תשל"ב), עמ' 492. ענייניו של ספר זה, ובייחוד שאלת זמן הדפסתו, רבו בהם הדעות. קולמוסים הרבה נשתברו ולא העלו בידם אלא בלבוש דברים ועידוכי פורשיות המעידים על אולת יד.

¹⁶ מתנות באדם, כ"י ביהמ"ל בניו יורק 1355, סי' כב, דף 29; יודלוב, עמ' 250.

עשרה ימים לחדש חשון משנת ויקרא את שמו מש"ה [כ"ן] אמרה כי מן המים משיתיהו' (קלן). סימן השנה מש"ה הוא למצן היצירה, והשנה היא ה'ש"ס.

כעבור ימים הסכים עמם גם ר' מהללאל ידידיה מאסקולי, והוא כותב: 'זהגם כי הרב המופלא קרובי ועמיתי כריע כאח לי... כמוהו ר' יחיאל טרבוטו חזר על כל צדי צדדין בהתר האשה, ועמו זוגא דרבנן שתי צנתרות הזהב ... ה"ה הגאון טובינא דחכימי יושב בשבת תחכמוני החכם מיכאל משה קדוטו, והשני הכי נכבד מופת הדור, חכם מחוכם ולבו לשמים, כמוהו ר' יצחק גרשון, אשר לומד תורה בטהרה בארץ הקדושה ... נכתב פה סיניגאליה. י"ב לחדש חשון שנת וראו כל עמי הארץ כי ש"ס ה' נקרא עליך לפ"ק. נאם הצעיר ... מהללאל ידידיה בן לא"א כמ"ר ברוך ז"ל מדבר בצדקה...' (שם, דף 140ב-141ב). למדים אנו מכאן, שכבר אז נחשב רי"ג ל'מופת הדור'.¹⁷ בששה בדצמבר ש"ס הסכים עמם ר' ברוך אברם בר פתחיה מספולטו (קלח).

בשנת ש"מ"א הביא ר' חיים פינצי דברים משמו בפירושו לתהלים, ומכנהו 'מורי'. הפירוש נכתב בפיסארו. אפשר שגם רי"ג ישב באותו הזמן בפיסארו, ואפשר באנקונה הסמוכה, ושם למד אצלו ר' חיים פינצי.

בכסלו ש"מ"ב כבר היה רי"ג בויניציאה. ביום ח' כסלו ש"מ"ב חתם רי"ג בויניציאה לקיים את ההצטק שעשה ר' יחיאל טרבוט מתשובה ששלח אליו דודו ר' אליעזר לריפא מאורכינו בעניין 'מים שלנו'.¹⁸

ב'גוריה' מיום ג' כסלו ש"מ"ב, ששלחו רבני אשכנז לרבני מדינת ויניציאה, 'שיחרימו אחד שהניח אשתו עגונה באשכנז, נזכרים רבני ויניציאה 'האלוף כמ"ה בן ציון ומעלת הח"ר גרשון נר"ו' (כ"י גינצבורג 160, ס' 6840, דף 35א ואילך). העגונה היא: 'בת מלך ... בית מע' אביה הגאון כמוהו ר' אליעזר אשכנזי נר"ו, הוא החכם הנודע, בעל ספר מעשי ה'. נראה מכאן שכבר אז נחשב רי"ג לאחד מגדולי רבני ויניציאה, ושמו נודע למרחוק. ברם יש לפקפק בכך, שכן בתקופה זו היו ראשי הרבנים בויניציאה ר' יהודה קצנלנברגין, ר' אביגדור צוידאל, ור' יעקב ב"ר אברהם ברוך הכהן.¹⁹ רק משנת ש"ס"ב ואילך חותמים ר' בן ציון צרפתי ורי"ג בראש רבני ויניציאה בכל ההסכמות. ושם נפלה טעות בפרט השנה, רצ"ל: ש"ס"ב, ור' אליעזר אשכנזי נר"ו. הנזכר כאן הוא ר' אליעזר בר' שמואל איש צבי בעל 'דמשק אליעזר' (לובלין ת"ר).²⁰

17 התשובות בעניין זה (מתנות באדם, סי' קלד-קלח) נדפסו ע"י ג'ן בדיטרציה שלו (Gerald Green, Texts and Studies in Italian Jewish History during the 16th & 17th Centuries, NY 1971, עמ' 275-284. 'ובמאמר 'שערורית הקידושין בליטנוריה', אסופות ה (תשנ"א), עמ' רסו-שח. חלק מהתשובות נעתקו גם בכ"י קריפמן 150, סי' ב ואילך. טופס התקנה של קהילת קסאלי מתפיראטו, שם, עמ' 8.

18 ידלוב, שם.

19 מ' בניהו, הסכמה ורשות בדפוסי ויניציאה, לפי המפתח.

20 ר' אליעזר אשכנזי בעל 'מעשי ה' נפטר בשנת ש"מ"ו. ראה מ' בניהו ר' לאראס, מינוי שרי הבריות בקרימתה, מיכאל א (תשל"ג), עמ' 32, הע' 26*.

ככ"ז בטבת שם"ג שלח ר' אברהם ראובן מקושטא, ששהה אז באנקונה, איגרת לר' תם ן' יחיא השני, שהיה אז בויניציאה, ובה דברי שבח ותהילה לשלושה החכמים הגדולים – לרדן יוסף אבראבאנל, לר' יוסף סאמיגא, וכמו כן לשוכני באהלי שם ותהלה, החכם הנעלה, יושב בשמים יצחק גרשון גר"ר.²¹

קשריו של ר' יחיאל טרבוט עם ר"ג נמשכו גם בשנים הבאות. בתשובה משנת שם"ז, בעניין שוחט שהועבר מתפקידו, כותב ר' יחיאל טרבוט: 'זכורני שבהיותי במודינה אירע מעשה כזה ... והסכימו עמי רבים מגדולי ישראל. וגם עתה מחדש הסכימו לדעתי רובם של גאנוי פירארה והגאון מוהר"ר יהודה מויניציאה והאלוף כמוה"ר יצחק גרשון יצ"ו מצפת והגאון קודוט"ו יצ"ו דאנקונה ואחר' מחכמי ליודאגטיני הדרים שם באנקונה. גם האלוף כמוהר"ר יצחק פואה יצ"ו מרי"ו ואחרים רבים זולתם...'²²

ר"ג הסכים גם לפסק של ר' יחיאל טרבוט בענייני מיסים. המלך פטר את המלוים בריבית מלשלם את המיסים הרגילים, משום שהם משלמים סכום גדול בעד הרשיון להלוות. על סמך פטור זה, סירב אחד המלוים להשתתף עם הקהילה בתשלום המיסים. ר' יחיאל טרבוט פסק שאין אומרים בזה 'דינא דמלכותא דינא' והכל חייבים להשתתף בעול המיסים. חתום: 'יחיאל בן עזריאל טרבוט. פירארה' ולפסקו הסכים ר"ג בויניציאה.²³ זמנה של התשובה הוא לכל המוקדם שנת שם"ג, שבה עבר ר' יחיאל טרבוט ממודינה לפירארה.²⁴

בשנת שם"ז הדפיס ר' דוד ב"ר יצחק מן התפוחים (פומיס) הרופא את ספרו 'צמח דוד'. הוא כותב בהקדמה לספרו שהראה את הספר לכמה חכמים, ובהם ר"ג, וכולם הסכימו שיש בו תועלת רבה:

'אחר שהוחל להוציאו אותו לאור הדפוס, הראתיהו לחכמים אחרים, ואלו הם כמ"ר יום טוב כהן, כמ"ר גבריאל מנחם, כמ"ר יוסף סימיסי, הוא שחבר ספר הנקרא

21 מ' בניהו, היחסים שבין יהודי יון ליהודי איטליה, תל אביב תש"מ, עמ' 153-154.

22 שו"ת מעריב נחל עץ עבות, כ"י ביהמ"ל נ"י 1356, סי צד (= מתנות באדם, סי כד). בתשובה זו משיג ר' יחיאל על פסקו של ר' יצחק כהן ויטרכו (מעריב צ, מתנות כג) ולא פורש בה הזמן והמקום. על תשובה זו חזר והשיב ר' יצחק כהן ויטרכו (מעריב צה, מתנות כה), ועל תשובתו חזר ר' יחיאל והשיב בפירארה שם"ז (מעריב צו, מתנות לב). ציון השנה רק במעריב. בשאלה זו השיבו גם ר' שמואל יהודה קצנלנבויגין מויניציאה ביום ג' אב שם"ז (מעריב צז, מתנות לד) ור' מיכאל קודוטו מאנקונה ביום י' באב שם"ז (מעריב צח, מתנות לה). בשו"ת מתנות באדם סי' כו (בכה"י צו"ץ בטעות כה') פסק שחתום עליו: 'השפל והצער ... יעקב מפאנו' ובסי' כו (צו"ץ בטעות כה') חתום: '... יעקב מפאנו. פה ציינטו ביום ג' של ח"ה' (= מעריב צט). אלא שיש כאן תמיהה, שכן שני הפסקים מנוגדים זה לזה, ונוקטים בלשון חריפה על שכנגדם, וקשה להניח שמיד אחת יצאו. על ר' יצחק כהן ויטרכו ראה א' מארכט, ר' יוסף איש ארלי ור' יוחנן טריוויש, קובץ מדעי לזכר משה שור, ניו יורק תש"ה, עמ' 209-215. על ר' יעקב מפאנו ור' יצחק פואה ראה ר' בוקסנבוים (מהדיר), שו"ת מתנות באדם, ת"א תשמ"ג, עמ' 23-24.

23 מתנות באדם, סי' רטו = מעריב נחל, סי' נב; ידלוב, שם.

24 ר' גרין, משפחת טרבוט, סיני, עט (תשל"ו), עמ' קנב.

מקראי קדש, כמ"ר יצחק גרשון וכמ"ר שמואל פרנציסי הנדיב והמשכיל שבספרדים ... וכולם פה א' קימו והודו לאמו' שתועלת זה החבור רב עד מאד לכל קורא בו'. בשנת ש"ג היה מעשה שנלקחו מארון הקודש 'בב"ה הגדולה אשר בקרימונה ב' ס"ת, ע"מ' בונומין לוי יצ"ו וכמ' משה בכמ"ר יעקב רומילינגו זצ"ל, שתפסו בחובם שחב להם כמ' משה ז"ל בכמ"ר אברהם שונצין ז"ל, ולעזה עליהם כל המדינה'.²⁵ לשאלה זו נזקק ר' יהודה קצנלנבוגן, בפסק מיום ג' נובמבר ש"ג, ור' אביגדור צוידאל, בפסק מיום כב בחשוון ש"ן. לדבריהם הסכים ר"ג וכתב: 'דברי חכם אינם צריכים חיזוק, ומה גם לפשוטות. על כן לא יצאתי לבד, כי אם בעקבותי, לאמור אל כל עדת בני ישראל, שכיון שהדין דין אמת, אין להאנשי' השלמי' חטא משפט עונש על מה שעשו, כי באמונה עשו מה שעשו, לכן מליץ טוב בעדם אהיה, כמכין] טובם וחסדם, הן בהיותי שמה בקרימונה. ולמעלת' שלום אתן. לפני ה' לרצון, יצחק גרשון'.²⁵

נראה מכאן שר"ג היה זמן מסויים בקרימונה (לפני שנת ש"ג). באותה שנה עסק ר"ג במצוות פדיון שבויים. סיפור המעשה נמצא באיגרת של קהילת קסאלי (כ"י גינצבורג 472, ס' 27979, דף 210 א-ב). אחד עשר יהודים שיצאו בספינה מארץ ישראל נשבו בידי הצי של פירנצי והוחזקו במאסר שנים רבות, עד שקם דוכס חדש בפירנצי והסכים לשחרר את השבויים תמורת סכום גדול 'שלשת אלפים סקודי ז"ב'. מחצית הסכום נאסף 'ע"י השרים, יצאו דחופים בדבר מצוה זו, החסיד כמוהר"ר יוסף כרוב'²⁶ א' מקצה מזה, והחכם כמוהר"ר יצחק גרשון מוינציאה, מקצה מזה בחוברת'. בסכום שנאסף שוחררו שש נפשות (הנשים תחילה) ונקבע מועד לפרעון יתרת דמי הפדיון 'שנה תמימה מתחלת מיום פורים ש"ג'. כדי להשלים את הסכום שלחו אנשי פירנצי את כ"מ דוד בכ"מ יעקב כהן לאסוף כספים. בהגיעו לקסאלי אבד פנקס השליחות שהיה בידו, וראשי קהילת קסאלי מאשרים באיגרתם שהשליח הוא ציר נאמן לשולחי וקוראים לגורבים לסייע בידו.

גם ר"ג המשיך במאמציו לגייס כספים לפדיון שבויי פירנצי. בפנקס קהילת מגטובה מיום 26 למאי ש"ג נאמר שהועברו כספים לר"ג למטרה זו באמצעות ר' רפאל צוידאל.²⁷ ביום ג', כ"א בתמוז ש"ג, נסע ר"ג לקאסטילו כדי לאסוף כספים לפדיון שבויי פירנצי.²⁸ משנת שנ"ב נשתמרה איגרת ששלח ר"ג לרמ"ע מפאנו. לאיגרת צירף ר"ג את פסקיהם של ר' חזקיה פינצי ור' שמואל יהודה קצנלנבוגן בעניין צוואה. באיגרת מזכיר ר"ג את ס' 'מפעלות אלקים' שהתחיל להדפיס וכן 'הפילת הייחוד'. ראה להלן בספחות, עמ' רמג-רנז. בספר ראשית חכמה שנדפס בשנת שנ"ג נזכר שר"ג חלה פעמים ומשום כך התעכבה הדפסת הספר.

25 כך מתאר ר' אברהם פיסקארולו, בתשובתו בעניין זה, שנכתבה בקיירי ר' חשון ש"ג. כ"י מכן בן-צבי 4046 (ס' 27712), ס"י 38.

25* כ"י הגל, ס"י 37, (= שו"ת נחלת יעקב לר' יעקב יהושע הילפרין, ויניציאה שפ"ג, ס"י יז).

26 ראה עליו מ' בניהו, היחסים בין יהודי יון ליהודי איטליה, ת"א תש"מ, עמ' 145, 174-175, 223, 305.

בשנת שני'ה הסכים רי"ג לפסקו של ר' משה ליאוני שבעל שהתחייב להחזיר לירושל
אשתו את מה שירש ממנה חייב לקיים את התחייבותו. לפסק זה הסכים גם ר' מהללאל
ידידה מאסקולי בפיסארו ביום י"ד בתמוז שני'ה.²⁹

בשנת שני'ו פנה רי"ג לקהילת מנטובה וביקש ממנה לסייע לאחת הקהילות של יוצאי
סיציליה בתורכיה. קהילת מנטובה נענתה לפנייתו ועשרים דוקאטי נשלחו לויניציאה אל
רי"ג למטרה זו.³⁰

גם בשנת שני'ז פנה רי"ג לקהילת מנטובה בבקשה לסייע להקל את מצוקת יהודי צפת.
קהילת מנטובה גבתה ארבעים דוקאטי מפורעי המסים והעולות וביקשה שגם אלה שאינם
פורעים יתנו נדבה לצפת.³¹

באותה שנה זכר שמו של רי"ג בדף שנדפס 'בסיום מסכת כתובות האלפסי בישיבת בית
הכנסת הגדולה בק"ק ויניציאה המהוללה ...'. בדף זה שנכתב מחיבורו של ר' יעקב כ"ץ
מאיסטי, יש שירים 'במהלל ושבח בני הישיבה' ו'במהלל ושבח חברת תלמוד תורה'.
לצדם רשימה של 'שמות בני הישיבה' ו'שמות בני חברת ת"ת'. בין בני הישיבה נמנים
ראשונים ראשי הישיבה 'כמהור"ר יעקב אברהם ברוך כ"צ זצ"ל ראש ישיבה' ו'כמהור"ר
אביגדור ציורדאל ראש ישיבה זי"א'. הבא אחריהם הוא 'מהר"ר יצחק גרשון י"ץ'. גם
בהקדמה שבראש הדף מכוונים שלשתם 'הרבנים השלמים עמודי התווך' של הישיבה. רי"ג
מכונה 'החכם השלם כרכא דכולא ביה האלוף כמהר"ר יצחק גרשון נר"ו'.

בראש רשימת 'בני חברת ת"ת' נמצא 'כמהר"ר יצחק גרשון דרשן חברת ת"ת כב"ה
הגדולה'. גם בשירים מתוארת גדולתו: 'ומימינו כאש דת איש אלקים ומאור הוא ומאיר
הערכות / יכונה הוא בשם יצחק לגרשון דרשותיו כנפות צוף ערכות / פשט רמו דרש סודות
בפרד"ס דבש וחלב מריקות מן וזכות'.³²

את פעולתו של רי"ג כדרשן של חברת תתא"י (ת"ת אשכנזים יצ"ו) מתאר גם ר' יצחק מן
הלוויים: 'מימי עולם ומשנים קדמוניות מנהגן של בני חברת תתא"י כך היה וכך נהגו:
בהגיע תור הימים נוראים, השבת בנתיים בבוקר ידרוש דרשן שלהם. כך היה החכם רי"ג
גרשון ז"ל, הגאון מדינה ז"ל, כמהור"ר יעקב לוצאטו זצ"ל. המנהג היה שדרשן חברת
תתא"י נשא דרשה זו בבית הכנסת הגדולה'.³³

27 ש' סימנטון, תולדות היהודים ברוסות מנטובה, ירושלים תשכ"ג, עמ' 313.

28 כ"י לוס אנג'לס 11 (ס' 28084).

29 כ"י אוקספורד-בדולי 2317 (ס' 21009) דף 174ב.

30 סימנטון, מנטובה, עמ' 335 (ע"פ פנקס קהילת מנטובה מיום 24/8/96); בגיחו, היחסים, עמ' 91-92.

31 סימנטון, מנטובה, עמ' 347 (ע"פ פנקס קהילת מנטובה מיום 15/6/97).

32 ע"ע יודלוב, עמ' 249. הסיום נחוג 'בשנה החדש לשיב"ה וליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר
וגילה'. נראה שהוא חודש אדר.

33 ר' יצחק, שכינה או כדרשן חברת תתא"י, רצה לדרוש דרשה זו כמנהג קודמיו בבית הכנסת הגדולה, אך
ר' שמחה לוצאטו מנע זאת ממנו מפאת גילו הצעיר. מדבר תהפוכות, מהר"ר קארפי, ת"א תשמ"ה,
עמ' 76.

ר"ג היה דורש בבית הכנסת הגדולה מדי שבת בשבתו עד סוכות שפ"ו. אז החליט לשוּב לארץ־ישראל ואת מקומו מילאו ר' יהודה אריה ממדינה וחתנו ר' יעקב לוי.³⁴ בשנת שנ"ח נזכר שמו של ר"ג בפולמוס כנגד דרשותיו של ר' דוד מהטוב. באיגרתו מיום 'איביץ' ילכשו כלימה' לספירה, שנת שנ"ח, כותב ר' ישראל ספורנו: 'ואכתוב בפאדובה אל מעלת כמוהר"ר שמואל ארקיבולטו וביריציאה לחכם סרכאלו והחכם (כמוהר"ר יצחק) גרשון'.³⁵

בשנת שס"א החל ר' יצחק גרשון לחתום עם חכמי ויניציאה על הסכמות לספרים למניעת השגת גבול. בשנת שס"א (3) היה שני לר' אביגדור ציידאל וכך חתם: 'כותב לזכרון, ולפני ה' לרצון, יצחק גרשון' ובשנת שס"ה ראשון ר' בן ציון צרפתי ור"ג אחרי: 'כותב זאת זכרון עליון ולפני ה' לרצון' (6)

ובשנת שס"ו (7) ר"ג שלישי אחרי ר' ליב סרוואל ובהסכמה אחרת משנת שס"ו (8) ראשון ר' בן ציון צרפתי ואחריו ר' ליב סרוואל אבל שמו של ר"ג לא נמצא. בשנת שס"ז (9) חתמו שלושה ב"צ צרפתי, ליב סרוואל ור"ג. בשנת שס"ח, ב"צ צרפתי, ליב סרוואל ור"ג. (11)

משנת שפ"א עד שפ"ה חתום ר"ג בהסכמות ראשון.³⁶ צורת חתימה מיוחדת היתה לו לר' יצחק גרשון וחמיד נחרזה בחרת. בשנת ש"נ, בתשובה שנשלחה אל אשר פירנצו והסכימו עליה ר' אביגדור ציידאל ואחרים: שלום אתן, ולפני ה' לרצון, יצחק גרשון

ובשנת שס"א (בספר תורת משה לרבי משה אלשיך, סי' 3): כותב לזכרון, ולפני ה' לרצון, יצחק גרשון. וכן בס' המקח והממכר (שס"ב): כותב זאת זכרון בספר עליון ולפני ה' לרצון (4) ובספר ערוגת הכבושם לרבי שמואל ארקיבולט: שואל כהוגן וחותרם בסגנון ולפני ה' לרצון (5).

ובס' בית מועד (שס"ה):

כותב זאת זכרון עליון, ולפני ה' לרצון (6)

בסוף ההקדמה לס' קול בוכים: לקראת ה' הכון — יצחק גרשון.

34 ר' יהודה אריה ממדינה, חיי יהודה, מהר"ר קארפי, ת"א תשמ"ה, עמ' 79.

35 ר' חננאל טרבוט מספר שר' דוד מהטוב חזר בו מדרכו והפסיק לדרוש והלך ללמוד אצל ר' מנחם עזריה מפאנו, ובמשך הזמן 'זכה לכתור תורה ולכתור שם טוב, והשלים עצמו בעיון ובמעשה, עד שנבחר מק"ק פירארה להיות לראש וקצין עליהם, ולמורה דעה ומבין שמועה ולנאך דורש ונאה מקיים להם שנים רבים'. על פרשה זו ראה ד' קויפמן, The Dispute about the Sermons of David del bene of Mantua (1896), 8, עמ' 519-522.

36 בניהו, הסכמה ורשות בדפוסי ויניציאה, לפי המפתח.

בספרים בודדים אין בחתימה אלא שמו שלר"ג בלבד, כגון בס' לחם משנה (9) ששלושה חכמים חתמו בהסכמה: ר' בן ציון צרפתי, ר' לייב סרוואל ור"ג. משנת שט"ז ואילך לא נמצאת החתימה המפורזת מלבד בס' הישר (14) כשר"ג בראש:

טוב ונכון לעשות ככתוב עליון. והנני מסכים לזכרון ולפני ה' לרצון. ודי בזה הערה לזכרון. ואני תפלה לאל עליון ולפני ה' לרצון. יצחק גרשון (לחם שלמה [שנ"ז], מעבר לשער).

כבר הזכרנו לעיל את פנייתם של חכמי אשכנז אל רבני ויניציאה ובראשם ר' בן ציון צרפתי ור"ג שיחרימו אחד שהשאיר את אשתו עגונה, ושיעזרו שהאיגרת היא משנת שס"ב.³⁷

שמו של ר"ג נזכר בפולמוס על חזקת חנויות ההלוואה בפירארה בשנת שס"ה או לאחריה. וכך היה המעשה: בפירארה היו ארבע חנויות של יהודים כימי הדוכסים לבית אסטי. עם כיבוש הדוכסות בידי האפיפיור קלמנט VIII גורשו היהודים מערי השדה והותר להם לשבת רק בפירארה, בצ'ינטי ובלוגו, ונאסר עליהם לעסוק בהלוואה. כעבור ימים רבים הרשה האפיפיור לשלוש חנויות להלוות. ויהי אחר הדברים וימת קלימנטי, וישב על כסא האפיפיור ליאון י"א וחבירו פאולו חמישי, נתן לדוד ויטרכו לפתוח חנות רביעי'. המלוים הותיקים טענו שיש בכך משום השגת גבולם.

מותם של קלמנט ה' VIII וליאו XI ועלייתו של פאול V היו בשנת 1605.³⁸ מכאן שהמעשה אירע בשנת שס"ה או לאחריה.

לשאלה זו נזקק ר' חננאל ב"ר ישראל ספורנו והשיב תשובה ארוכה ומפורטת (ממנה לקוח תיאור המעשה), ובה קבע שהרשות בידי ר' דוד בירטרכו לפתוח חנות רביעית. לפסוק של ר' חננאל ספורנו הסכימו ר' חמול מצליח ב"ר יצחק הכהן מבייטברו, ר' יוסף ב"ר יהודה עזכריאל, ר' דוד ב"ר יצחק פראנקו, ר' משה זמ"ט, ר' לייב סרוואל, ר' יצחק גרשון, ר' עזרא מפאנו ור' יהודה אריה ממודינה.³⁹

וכך כותב ר"ג: 'שאם התנו הלויים עם האפיפיור או שר, איכא חזקת היישוב ולא יוכל לבוא בגבולם שום אדם. ואם לא התנו כן, כל אדם יוכל לבוא בארץ, שאין התנאי בזה. וגם אריא דבי עילאי (ר' לייב סרוואל) נשען על יסוד זה, והוא יסוד נכון שהכל תלוי עליו. אי לזאת אומר אני ... דכיון דליכא מערופיא במעמד האפיפיור, טוב וכשר בעיני אלקים ואדם שירכינו ראשם כת פירארה לפני האיש משכיל ונבון כמ' דוד ב"ר חרב"ו, ולומר בא ברוך ה' אתה בהלוואה כמותו והיינו לאחדים. וה' ירבה את שלומנו, יחננו ויברכנו, יאר פניו אתנו טלה, ולפני ה' לרצון. יצחק גרשון'.

37 לעיל ליד הע' 20.

38 האנציקלופדיה העברית, ערך קלמנט VIII, פאול V.

39 כ"י בית הספרים 617 4°, דף יט ואילך: כ"י קריפמן 155 (ס' 32249); כ"י קופנהגן 217, סמוך לסופו (אין בו ציוני דפים).

אחרי שנת שס"ה נשאל רי"ג בדבר 'שני אחים מהאנוסים בפורטוגאל ... ובא אחד מהם עם אשתו משם וקדשה בפנינו כדת משה וישראל, ומת בלא בנים'. האלמנה שלחה לאחי בעלה שנשאר בפורטוגל שיבוא ליבם אותה 'כיון שנפתח פתח שיבואו מבלעדי סכנה, שפרעו כל האנוסים סכום מעות למלך למען יניחם לצאת למקום שרוצים'. האח השיב 'שאינו רוצה לבוא כלל ועיקר'. רי"ג נתבקש לפסוק אם דין האנוסים כיהודים שיש להם זיקת יבום או דינם כגויים, אחרי שיותר ממאה ועשרים שנה הם חיים בין הגויים ונוהגים כמותם בכל דבר — עובדים עכו"ם, מחללים שבת בפרהסיא ונשתכחה מהם תורת קידושין.

בתשובה ארוכה מסיק רי"ג שאין כאן זיקת יבום. עמו הסכימו שנים מחכמי צפת, ר' משה גאלנטי ור' אברהם גבריאל (ר' אברהם כותב שאפי' מהר"ן ל' הסובר שיש לאנוסים זיקת יבום, ידה כאן ש'דאי לוקחים מבנות גויים לנשים', ועצם חזקת יהדותם היא בספק). לעומת זאת ר' יום טוב צהלון מאריך לדחות טענות המתירים והוא מסיק: 'הלכך הכלל העולה מדברינו שזאת האשה בזיקתה קיימא ואין להקל. ואם כבר הורה זקן, הרב כמהרר"י ביבך זלה"ה להקל, הינו דוקא בדיעבד שכבר נשאת ואנו לא נלמדו לכתחילה חלילה'. תשובתו של רי"ג נכתבה בוניציאה. הוא מזכיר את 'מהר"ר פנחס ז"ל מפה ויניציאה' וכן את 'הרב החביב ... בשאלותיו אשר הודפסו פה ויניציאה'.

רי"ג מזכיר בתשובתו פסק של חכמי ויניציאה במקרה דומה: בשנת השס"ה יום אחד ד' שבט לפ"ק הסכימו הגאונים האשכנזים מפה ועמהם חמשה חכמים מהספרדים הבאים אחריהם, מסכימים על יבם מהנו' שבא ליבם אשת אחיו, ועם שנתגייר ומל עצמו גזרו שלא תתיבם בשום אופן רק יחלוץ'. לגבי אותו מקרה דעת רי"ג שאין צורך ביבום וגם לא חליצה. וכ"ש בנדרן דידן שהיבם רוצה להשאר בגוינות ואינו רוצה כלל ליבם.⁴⁰

בשאלת מעמדם של האנוסים עסקו רבני ויניציאה גם במקרה אחר. בתשובת ר' יוסף מטראני מובאת שאלתו של חכם מויניציאה ששמו לא נזכר (ואולי הוא רי"ג?): 'שאלה על אנוס שמת ולו אח במקום האנוסים שנאנסו זה ק"נ שנה והוא בן ס' שנה ומתאחר לבא, עם שהמלך יר"ה נתן פטור בעד ז' שנים שכל הרוצה לפנות יפנה ... וכראות האשה שנתעגנה י"ב שנים, הלכה ונשאת לזר. גזרו שלא תצא, כאשר אני והשלמים שעמי פסקנו שלא תצא שאינה זקוקה לו'. הפוסק מצטט גם את פסקם של ר' ליב סארוואל ור' נתן אוטוליגו הסוברים כמותו (החתומה על פסקם: 'ויניציאה ג' אדר ראשון השס"ד. הנרצע לכל הקורא. לב סארוואל', ואת פסקו של ר' שלמה שפורו (ספורנו?) שאף הוא הסכים עמם. הפוסק פנה אל ר' יוסף מטראני שיחיה דעתו. בשאלתו הוא מזכיר את 'מהר"ם גאלנטי נר"ו בשאלותיו סי' צ"ה שנדפסו פה ויניציאה"ה'. הוי אומר שהפניה לר' יוסף מטראני היתה אחרי יום ג' ט"ו באב השס"ח, בו נשלמה הדפסת שו"ת ר' משה גאלנטי.⁴¹

40 שו"ת ר' יום טוב צהלון, ויניציאה תנ"ד, סי' קמח, דף קכג, ב — קכה, ב.

41 שו"ת ר' יוסף ב"ר משה מטראני, אבן העזר, ויניציאה ת"ה, סי' יח, דף כ, ב — כג, ד.

עוד נזכר רי"ג בפנקס של 'חברת שומרים לבוקר' של ק"ק איטאליאני בויניציאה, זמן קצר לפני כ"ח באדר שס"ז: 'הפרנסים יהיו מחוייבים לשלח לקרא בכל ער"ח קודם לתחלת זמן המנחה מעלת החכם האלוף כמוהר"ר יצחק גרשון, כדי שהוא יאמר תפלת המנחה כנהוג. וזה בקנס א' דוקאט לכל פרנס שיעבור.'⁴¹

באותה שנה נזכר בדו"ח שלאיקוויזיציה שרי"ג נכח במילתו שלאנוס מפורטוגל שחזר ליהדות בויניציאה.⁴² נכבדות דובר בו ע"י ר' שמואל משער אריה, כנראה בין השנים שס"ז-שס"ט. וכך הוא כותב בהגותויו לשלחן ערוך 'חידושי שמואל':

כאשר שמעתי מעשה שהיה, על גט שיצא עליו ערער של כלום, אחרי שנכתב ונחתם ונמסר כהוגן בפומבי של חכמי גדולי בעיר ויניציאה המהוללה, כפי מה שהוגר לי. עשיתי עיקר, תחילה לדעת מי היה הרב המסדר, ומיהו חבריו אם בני סמכא נינהו. ובשמעי שהרב המסדר היה הגאון כמוהר"ר יצחק גרשון גר"ו ועמו כמוהר"ר יהודה אריה ממודינא וכמוהר"ר בן ציון. ונמצאו באותו מעמד אנשים אחרים חכמי ונבונים וידועים, אמרתי מה צורך לשאול שאלה מאחרים, דמלתא דפשיטא הוא דאין להרהר אחריהם... ולכן הייתי רוצה למשוך את ידי מלהשיב לשואל, דמה בכך ומי יבא אחריהם והמהרהר אחריהם כמוהרהר אחר השכינה ח"ו.⁴³

בשנת שס"ח הוציא רי"ג לאור ס' משבית מלחמות (נדרס בדפוס זאנטי בויניציאה) ובו כלל את הסכמות המתיידים בפרשת המקור ברודיגו.

באיגרת משנת שס"ח שכתב רי"ג לאחד מידידיו, מנהיג שגדולה היתה השפעתו בקהילות פיימונטסי, מבשר רי"ג 'כי אחרי חג השבועות בס"ד ... אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה' הוא מבקש מהמכתוב 'למצוא עזר וסיוע שיש בו [ממש], למען אנוח מעצבי ומרודיגו בא"י תוב"ב'.

הוא מבקש נדיב שיחמוך בו בקביעות, בלי שיוודע הדבר ברבים, וכן למצוא קונה

*41 א' הורוביץ, על ר' יצחק בן גרשון טריווים בויניציאה, קריית ספר, נט (תשמ"ד), עמ' 254 והע' 15.

C. Roth, The Strange Case of Hector Mendez Bravo, HUCA 18 (1944), p. 230 42

43 כ"י אוקספורד 713, דף 166ב. בדף 167ב חתימת הצנזור קאמילו גיל משנת 1620, זמן המעשה לא פורש, אך ניתן לשער: ר' בן ציון צרפתי נפטר ביום ד' בניסן ש"ע (לוחות אבנים, פרנקפורט דמיין 1881, ס"י 13, עמ' 16). ר' יהודה אריה ממודינא היה בויניציאה משנת שנג' ואילך. מתחילת שס"ה עד אמצע שס"ז ישב בפירארה. אח"כ חזר לויניציאה. מניסן שס"ט עד ניסן ש"ע ישב בפירנצי, שם כיהן כרב (י' בוקסנבוים [מהדיר], אגרות ריא"ם, ת"א תשמ"ד, עמ' 17). לויניציאה שב בא' אייר ש"ע (ד' קארפי [מהדיר], חיי יהודה, ת"א, עמ' כג) ואז כבר לא היה ר' בן ציון צרפתי בין החיים. לפיכך נראה שהמעשה אירע בין אמצע שס"ז לאמצע שס"ט. ריא"ם הוסמן לרבנות ע"י ר' ליב סארוואל רק בשנת ש"ע (אגרות ריא"ם, ס"י קכ-קג, עמ' 150-152) אך כבר בשנת שס"ח השתתף ריא"ם באסיפת רבני ויניציאה ובשנת שס"ט כיהן כרב בפירארה (אגרות ריא"ם, מכרא, עמ' 19). באיגרתו של ריא"ם משנת שס"ה מפורש שבאותה שעה עדיין לא נטמן. לפיכך נראה לאחר את זמן השתתפותו בסידור הגט יחד עם רי"ג ור' בן ציון צרפתי, לפרק הזמן שבין שס"ז לשס"ט.

שיסכים לקנות את כל ספריו וחפציו, כי זקוק הוא לכסף להוציא בארץ הקדושה, בתורה צוה לנו מורשה'.

ר"ג מוכיר את פגישתו עם 'הגאון החסיד' גיסו שלמכותב, שבעקבותיה יצאו ר"ג ובני הישיבה כנגד אחד המכונה 'הדמיון' שפגע בכבודו של 'השר אביך' וצוק'ל'. מאידך מבקש הוא מהמכותב להפעיל את השפעתו בקהילות פיימונטי לעצור את 'שליח איטאליני', הולך ומרעיש ומחריב עולמות עם כח הפאנו, בלי הרשאתנו'. אולי קשורים הדברים לפולמוס המקרה ברויגו שבו היה ר' יהודה מפאנו מראשי האוסרים ור"ג מראשי המתירים.⁴³ ראויים לציון דברי ר"ג:

אקה בה' שכל שלום שבעולם יתהוה בעולם ע"י מעת"ר, מזרע וגזע שלשה מטיבי צער, כהני ה', מרבים שלום בעולם: 'אהרן', 'פנחס' 'אליהו' גם עיסוקיו של ר"ג בפדיון שבויים ובהוצאת ספרים לא נפקדו באיגרת זו. הוא מוכיר ששלח למכותב את 'תשלום ס' יפה תואר' ע"י דודיו בירונת, ומצרף למכתב את כתב עמיתו ר' יוסף פארדו בעניין השבויים. בשנת שס"ט בא לויניציאה ר' ידידיה ב"ר משה גאלנטי לנער מעליו חשד שם רע שהוציאו נגדו. בששה באלול שס"ט הופיע בק"ק ליואנטיני ויתר הקהלים שהיו שם, ונשבע שבעה חמורה:

שלא גבה ושלל שלח יד בשום מעות אפילו שוה פרוטה. ופתח שערי ההיכל ונטל ספר תורה לידו ונשבע שבעה חמורה...⁴⁴

מחכמי ויניציאה חתמו ר' ליב סרוואל ור' בן ציון צרפתי ור"ג. חתימתו של ר"ג היא בתורח הידוע: וכל ישראל נקיים ולבני בנים תהיה לזכרון, ולפני ה' תהיה לרצון.⁴⁵ בשנת שס"ט חתום ר"ג בפסק של רבני ויניציאה בעניין יעקב כהן שלום שנשא גרושה וטען שאינו כהן. נתמנו ארבעה מבוררים לדרך. שלושה מהם פסקו שאינו נאמן וכופין אותו להוציא. על פסק זה חתמו 'בן ציון צרפתי מבורר לדיין מה' יעקב כהן הגו' ומקויים מהווגאדור י"ה. ליב סרוואל ואני כמוהו. יצחק גרשון ואני כמוהו'. הם שלחו את פסקם אל ר' יוסף מטראני שסמך את ידו עליו ודחה בתוקף את דברי המתירים.⁴⁶ ר' ליב סרוואל

⁴³ על ר' יהודה מפאנו ופרשת המקרה ברויגו ראה י' גרין, ר' נתנאל טרבוט, אסופות ב (תשמ"ח) עמ' צח, והע' 46; מ' בניהו, יוסף בחיר, ירושלים תשנ"א, עמ' תקלה-תקלו. ר"ג הוציא לאור ס' משבית מלחמות, ויניציאה שס"ו, בו אסף את הסכמות המתירים. ר' יהודה מפאנו, כתב ס' מימי ישראל, ויניציאה שס"ז, לאסור את המקרה. איגרתו של ר"ג להלן בחלק המקורות.

⁴⁴ י' זנה, תעודות על שדרים אחרים באיטליה, קבץ על יד, ספר ה (תשי"א), עמ' רו.

⁴⁵ שם, עמ' ריו טופס הגדירה נדפס בשנת ש"ע חתימת ר' ליב סרוואל היא מ"ג בחשרי ש"ע.

⁴⁶ פסקיהם של רבני ויניציאה ושל מהר"ם נדפסו בשו"ת ר' יוסף מטראני, ח"א, ס"י קמח-קמט, דף קצו, א — קצט, ב. י' ידלוב, פסק דין של רבני ויניציאה משנת שס"ט, סיני, פד (תשל"ט), עמ' קסט-קעב; בניהו, היחסים, עמ' 161-164.

הדפיס את פסק רבני ויניציאה על גבי גליון נייר גדול וקרא לו: 'פסק' אשר נעשה מאת מעלת שלשה גאוני ויניציאה נר"ו מארבעה המבוררים על דבר יעקב כהן שלום שקדש בצנעה גרושה זקנה ועשירה.⁴⁶

באלול שנת ש"ע היה רי"ג בירונה, ושם הסכים על פסק בעניין חזקת התנויות, וכך הוא כותב: 'לא רציתי להטריח עצמי בהכפלת דברי הראשון ואחרוני'. על כן אמרתי תיתי לי דעל קושטא דמילתא, חלקת יקר יש לראובן, ראו בן בכור ישראל. עמו אסכים דרך והואל, שריינה תחזיק בשלו בהסכמת כל חכמי ישראל. בך ה' חילו ופועל ידיו וגזליו לפני ה' לרצון.

הצעיר יצחק גרשון

אלול שנת ש"ע וירונה.⁴⁷

בראשית שנת ש"א חתם רי"ג בויניציאה על גבית עדות בעניין הקול שיצא שגרשון סקרמילא קידש את בת ר' יוסף הכהן מפורטו. על גביות העדות מיום י"ח וי"ט בתשרי ומיום ר' בחשון חתמו עמו גם ר' ליב סארוואל ור' נחמן חנין. רבני ויניציאה פנו אל ר' אליעזר ן' ארחא וביקשו את חוות דעתו. העדויות כלולות בתשובתו.⁴⁸

באותה שנה שיגר רי"ג, יחד עם ר' יהודה אריה ממורדנה, איגרת ובה ביקש לסייע לאחד החכמים, ר' ישראל ממנטובה.⁴⁹

ב-7 באלול ש"ה חתם רי"ג עם רבני ויניציאה על כתב החרם שהוטל (לפי בקשת

47 כ"י לוס אנג'לס 11 (ס' 28084), דף לו, ב. פרשה דומה מתוארת בתשובת ר' שמחה לוצאטו, כ"י המחזיאון האסיתי, בפטרבורג (ס' 53599), ס"י כח. ואלה פרטי הפרשה: באחד המקומות שבמדינת סלוצי, היתה חזקת ההלואה בידי משפחת ויטוריני. הדוכס גזר על כל בני המדינה ונתבטלה החנות. אחר כמה שנים מסר הדוכס את הרשות לפתוח 'חנות' למשפחת רווינה, והם העבירו את חזקתם למשפחת מסעוד. בני ויטוריני ערערו על כך וטענו שיש בכך השגת גבול, ושיש על כך חרם במדינות פיימנטי וסלוצי. ר' יוסף קציצין מטוריני פסק לקיים את חזקתם של בני רווינה והבאים מכוחם בני מסעוד. אף ר' שמחה לוצאטו כתב פסק ארוך, וזו מסקנתו:

לא היה במרד ובמעל לגרש וויטוריני מחזקתו, אלא שכך עלה במחשבה של השור לדרישת תועלתו. נראה שאין כאן בית מיתוש איסור כלל נגד הרווינה, וכ"ש אם האמת כן שבמדינת סלוצי לא נהיג ביה מנהג דלאחר שהחזקה בורה ושוממה שעל שם המחזיק הראשון תקרא. כן זה מעט מזעיר מהורה דברים ופלפולים שהיה אפשר להאריך בזה הנדון בכל החקירות והדרישות שעשה האלוף המרומם כמהור"י קציצין נר"ו אשר כולם סולת נקיה, מיוסרים על אדני הפלפול הנכון והישר. ומה לי עוד לכפול הדברים הנאמרים באמת וצדק, כה דברי הצעיר שמחה לוצאטו, עמו הסכים ר' ליב סרוואל: 'דכו אנחות ולבי ידי כי חצי הזמן נתתו בי...גבון לבי בטוח שמתחת ידי הרב הפוסק נר"ו לא יצא דבר בלתי מתוקן ומשנתו קב ונקי ... נאם הטורד ... ליב סארוואל, ומתחת חתימת ידו של ר' יצחק גרשון, כעצם כתב ידו.

48 שו"ת רבינו אליעזר בן ארחא, מכון ירושלים תשמ"ח, ס"י טז, עמ' עז-פא.

49 בניהו, היחסים, עמ' 155.

קהילת ליוורנו) על יהודים שיסרכו לשלם את מס פדיון השבויים.⁵⁰
 ב"ז בחשון שע"ח כבר עמד ר"ג בראש חכמי הישיבה הכללית, וחתם ראשון על פסק
 המחייב בגזירת חרם את בני פיימתטי לעמוד בדין עם שמעון המכונה וולפין פולייסי. ר"ג
 חתם ראשון ועמו הסכימו תשעה חכמים משמנה וסלתה שלויניציאה וכן רבני טיראצינה,
 פירארה, פאדואה ומודינה.⁵¹ לא כל רבני ויניציאה הסכימו לדעתו שלר"ג בעניין זה. ר'
 יהודה אריה ממודינה ור' שמחה לוצאטו סירבו לחתום על החרם, אף לא על תשובה שכתב
 ר"ג.⁵²

באותה שנה הספיד ר"ג את הרוגי דוליא. ב"ד באלול שע"ח נהרגו סוחרים יהודים
 שחזרו מיריד דוליא. השמועה הגיעה לויניציאה וגדולי הרבנים הספידים. וכך כותב: 'זמזה
 זלגו עיניהם דמעות, מורי ורבותי, אלופי ומידעי, ה"ה הרב רבי יצחק גרשון נר"ו והרב רבי
 אברהם לומברוזו נר"ו, ביום הספר מן הנשים שאננות צדקניות ...'.⁵³

בין השנים שע"ז-ש"פ התעוררה שוב שאלת חזקת החנויות בפירארה. האחים משה
 ושמואל פליאנו ביקשו לפתוח חנות חמישית. המלוים הקיימים התנגדו לכך. שנים עשר
 מרבני ויניציאה בראשות ר"ג הוציאו כרוז האוסר את פתיחת החנות החמישית ועמם חתמו
 גם ארבעה מחכמי וירונה. בכרוז נזכרים גם פסקים של שנים עשר מגדולי רבני איטליה
 שאף הם אסרו את פתיחת החנות המתחרה — ר' מנחם עזריה מפאנו, ר' עזרא מפאנו, ר'
 ראובן ברכיה מפירושא, ר' שמואל ארקיוולטי, ר' יהודה מפאנו, ר' נתנאל טרבוט, ר'
 עובדיה ספורנו, ר' יהושע חי, ר' נחמן חנין, ר' יוסף סאמיגה, ר' ברוך בן ברוך ור' ציון
 פראנצ'ס וכן שני רבני פירארה — ר' משה פיצ'י ור' משה טיראצינה.⁵⁴ ר' יהודה אריה
 ממודינה שחתם על הכרוז חזר בו והתיר.⁵⁵

בשנת שפ"ב הטיל ר' נתנאל טרבוט חרם על משיג-גבול, שרצה לפתוח חנות בעיר
 ציינטו. לאיש היו מהלכים בקרב השלטונות והם ציוו על רנ"ט לבטל את החרם. כאשר
 הודיעו על ביטול החרם פורסם כאילו רנ"ט החיר לפתוח את החנות, אבל רנ"ט הכחיש
 זאת, שכן כל שהורה לבטל אינו אלא החרם בלבד.

50 שי"ר טואף, ייסודה שלקופת פדיון שבויים בליוורנו ופעולותיה במאה הי"ז, ספר הזכרון להרב יצחק
 נסים זצ"ל, סדר רביעי — קבלה ותעודה, עמ' רסט-רעא.

51 כ"י שטרסבורג 155 (ס' 3962), עמ' 38; י" גרין, רבי נתנאל טרבוט ממודינה, תולדותיו ופסקים שלו,
 אסופות ב (תשמ"ח), עמ' קל-קלג. תיאור הפרשה ופסקיהם של רבני פראג, של ר' נתנאל טרבוט ושל ר'
 חננאל ספורנו — שם, עמ' קכה-קלח.

52 שם, עמ' קכה-קכו.

53 בניחו, היחסים, עמ' 326.

54 הכרוז נמצא בשו"ת ר' מנחם מריקאנטי האחרון, כ"י תלמוד התורה בפירארה 20-21 (ס' 2398), דף
 118ב. ובכ"י מנטובה 88 (ס' 874), פורסם ע"י ר' שוורץ, 'השגת גבול המלוים' בחנויות ההלוואה בעיר
 פירארה, מוריה טו (תשמ"ט), גליון ז-ח, עמ' יג ואילך.

55 ראה שוורץ, שם, עמ' יד-טו, הע' 10, 18.

הודעה זו, משנת שפ"ב, נשלחה לראשונה לר' יצחק גרשון רבו של רנ"ט בהיותו בויניציאה. רנ"ט ציווה להכריז מבית הכנסת האיטליאני בריגיו על ביטולו של החרם, ולא כפי שהוכרז שכל הרוצה ללוות יבוא וילוו בהיתר.

האיגרת הראשונה נשלחה למורדנה ב"א בסיון והיא בנוסח זה:
נאמן בכריתו וקיים במאמרו. אלקי אברהם יהיה בעזרו. האלוף כמוהר"ר גרשון נר"ו מורי ורבי. אור לו בויניציאה ולמען לתן פי קראתי ממורדני.

המאורע היה בשבוע שלפני כן, בהיותו בריו, כלומר בג' בסיון.⁵⁶
בימי זקנותו שלח ר"ג שאלה לר' יוסף מטרנאני בעניין 'שליח בא משם קושטאטי' וגט כשר בידו והרשאתו בידו... ר' יצחק גרשון פסק שדי בעדות השליח ובקיום חתימת הרב מסדר הגט. מהרי"מ ט"ד בן בדבר באריכות ומעלה כמה שיקולים להחמיר, אך בסופו של דבר הוא מסיק: 'ובזה נ"ל להקל לצרף עדות השליח של ההרשאה עם קיום א' מהב"ד במקום עיגונא כמ"ש בשאלה'. זמנה שלשאלה לא פורש, אך כראשה נכתב: 'ויניציאה אל החכם השלם גם שם גם ישיש כמה"ר גרשון נר"ו'.⁵⁷

משנת שפ"א ואילך שוב חתום ר"ג בהסכמות של רבני ויניציאה לספרים ומעתה הוא הראש. בספר הלבוש אבן העזר שנדפס בשנת שפ"א חתום ר"ג ראשון ומשנהו ר' שמחה לוצאטו. על ספר קאנטו — השירים אשר לשלמה (שפ"ג) חתום ר"ג ראשון ואחריו ר' משה כהן פורת, ר' יהודה אריה ממורדנה ור' שמחה לוצאטו. בספר הישר (שפ"ה) חתום ר"ג ראשון ואחריו ריא"מ ור' יוסף סאמיגה.⁵⁸ בהסכמות שאחר כך שוב לא נזכר ר"ג. בתחילת שנת שפ"ו גמלה בלבו ההחלטה לשוב לעיר מולדתו לצפת. וכך מספר ריא"מ:

בראש שנת השפ"ו, בימי הסכות, הסכים החכם מהר"ר גרשון יצ"ו ללכת לארץ הקדושה. ונתנו משא הדרש של בה"כ הגדולה יצ"ו אלי ואל חתני החרי"ל יצ"ו.⁵⁹ שבת א' לאי"ת⁶⁰ באופן שמאז אני רודש תמיד כל ש"ק שתי פעמי' או בבה"כ הנ"ל או לספרדי⁶¹ ובכל בקר.⁶²

יובל השנים שעשה ר"ג מחוץ לצפת לא שינו אותו מהיותו איש צפת. בצפת נולד ובצפת גדל והורה הוראות והנהיג קהילות וגם בכך משתקפת דמותו החזקה שלא בגדלים שלדברים השפעתם.

56 ראה להלן בחלק המקורות.

57 ר' יוסף ב"ר משה מטרנאני, שו"ת דשייכי לטור אבן העזר, ויניציאה ת"ה, שאלה ט, דף יח, ב.

58 בניהו, היחסים, לפי המפתח.

59 הח"ד יעקב לוי, אביו שלר' יצחק מן הלויים.

60 לסירוגין. שבת לזו ושבת לזו.

61 נוסף על המסדה הקבועה בבית הכנסת האיטאליאני.

62 חיי יהודה, מהדורת ר' קארפי, תל-אביב תשמ"ה, עמ' 79.

ר' יצחק גרשון לא זנח כלל הנהגות חיי חסידות וקדושה, אף-על-פי שטרם נשתרשו בויניציאה על ידי הרמ"ע מפאנו ותלמידיו. מסביבו חברו כמה חכמים, מקובלים ואנשי מעשה שהעתיקו את פעולותיהם שלחסידי צפת לאיטליה. וכך אתה מוצא כתוב בפנקס של 'חברת שומרים לבקר' של ק"ק איטליאנו שבויניציאה, זמן קצר לפני כ"ח באדר שס"ז: הפרנסים יהיו מחוייבים לשלח לקרא בכל ער"ח קודם התחלת זמן המנחה מעלת החכם האלוף כמהר"ר יצחק גרשון, כדי שהוא יאמר תפלת המנחה כנהוג. וזה בקנס א' דוקאט לכל פרנס שיעבור.

הוא ור' יצחק טריוויס היו ראשי 'חברת שומרים לבקר' בויניציאה. אין ספק שר"ג הוסיף לעסוק בתיקונים וענייני חסידות וקדושה ונמצאו חכמים שהלכו בעקבותיו. כך אתה מוצא שר' יהודה אריה ממודינה קובל עליו: 'הכרחני לצאת ממחיצתי, החכם מהר"ר יצחק גרשון, במה שלא פעם א' ולא שתיים כי אם בכל ערב שבת ושבת היה קורא בגרון מקלל ומנודה ומחרים בצעקות נמרצות מי שילך ויעמוד בכובע בידו באמרו שזהו אז"ל שחוק וקלות ראש וכו'.⁶³

למרות הכדלי הדעות ביניהם יושבים רי"ג וריא"מ יחד, והם חתומים ביחד בפסקים רבים. רי"ג סמך לרבנות את ר' יוסף חמץ תלמידו של ריא"מ, והוא משבח גם את גדולתו כרפואה ובפילוסופיה.⁶⁴

בהיותו בויניציאה פעל רבות לסייע ליהודי א"י ובפרט ליהודי צפת (לעיל שנת ש"ג, שני"ז). ספריהם של כמה מחכמי צפת נרפסו בעריכתו ובהגהתו, ובראש ובראשונה ספריו של רבו, ר' משה אלשיך, שציוה שתלמידו רי"ג יהיה המגיה.

ר' יצחק גרשון גדול היה בהלכה. כבר בראשית שהותו באיטליה (ש"מ) נחשב לימופת הדור, חכם מחוכם ולבו לשמים ... אשר לומד תורה בטהרה בארץ הקדושה. רבות הן ההסכמות שנתן לפסקים של רבני איטליה, ר' שמואל משער אריה, כאשר נדרש לערעור שיצא על גט שסידר רי"ג כותב: 'עשיתי עיקר תחילה לרעת מי היה הרב המסדר ... ובשמעי שהרב המסדר היה הגאון כמוהר"ר יצחק גרשון נר"ו ועמו ... אמרתי מה צורך לשאול שאלה מאחרים, דמלתא דפשיטא הוא, דאין להרהר אחריהם'.

גדול היה גם בדרוש, והוא כיהן במשך כשלושים שנה ואולי יותר, כדרשן של חברת תתא"י ונתכבד לדרוש. בשנת שני"ז כותב עליו ר' יעקב מאסטי: 'ומימינו כאש דת איש אליקים / ומאור הוא ומאיר הערבות / יכונה הוא בשם יצחק לגרשון / דרשותיו כנופת צוף ערבות / פשט רמו דרש סודות בפרדס / דבש וחלב מריקות מן חבוב'.

בכתובים לא נשתמר ממנו הרבה. הוא חיבר פירוש על התורה וקרא שמו 'מבקש ה"'. נראה שספר זה היה גדול בכמותו, ובו הביא חידושים ופירושים שהם מעיקרי דעותיו ופרשנותו. את ספרו 'מבקש ה" מזכיר רי"ג בהקדמתו לס' קול בוכים לר' אברהם גאלנטי

63 זקני יהודה, עמ' לא.

64 שם, עמ' קפו-קפח.

(שם"ט), בהקדמתו לס' דבר שמואל לר' שמואל ב"ר יעקב חאגיז (שנ"ו), ובהקדמתו לס' ליקוטי שושנים (שס"ב).

ר"ג השתוקק מאד להדפיסו, וקיווה שבזכות עשייתו הגדולה בהכנת ספריהם של חכמים אחרים 'בזכות זה אלקי' יחונני ויזכני לגלות נגלות ספר מבקש ה' פירושי על התורה' (מן ההקדמה לס' קול בוכים).

רק במקומות מעטים בספריו מזכיר ר"ג את ספרו 'מבקש ה''. 'כמדרש חז"ל ריש ויקרא רבה על פסוק אדם א' מאלף מצאתי [קהלת ז, כח], והוא מאמר עצום ונפלא פירש' במבקש ה' שלי'. ובס' לקוטי שושנים כותב ר"ג: 'ופי' הדברים לדעתי כביאורי לתורה במבקש ה' ... עד"ש נעל דרך שפירשתין בשם הרי"ט ז"ל בפסוק תאות לבו ...' (דף פו, ב). ובס' שלום אסתר: 'ועד"ז כתבתי בביאורי לתורה אשר קראתיו מבקש ה' (יב, א)'.

ספר שנקרא על שמו הוא ס' שלום אסתר וכך נאמר עליו בשער הספר:

והוא פירוש נחמד למראה וטוב להשכיל, על מגלת אסתר, מחדושי צרפת וקשתיליא, אנשים חכמים רשומים וראשים כל קדושים, נמצא בידי החכם הגעלה לתהלה כה"ר יצחק נר"ו בן הנכון וחסידי כה"ר מרדכי גרשון ולה"ה. ולבקשת רבים ונכבדים מתופשי התורה צרור הכסף לקח בירו וצוה להדפיסו קל מהרה. וגם הוא חכם ויבא טוב טעם ודעת ונמוקו עמו בשנות"ו את טעמו בקצת חרושים שחדש מדעתו. זיי"א [יראה זרע יאריך ימים]. פה קושטנטינא.

32 דפים. בדפוס יעבץ. חלקו של ר"ג בפירושים אינו נופל משל אחרים. בדף ב, א כתב: 'ואני הדל יצחק גרשון הכותב אומר טעם נכון'. דרשה גדולה משלו לבאר הטעם על שום מה אין שם שמים נזכר במגילה. ועוד דברי תורה משלו: 'ולי אני יצחק נראה לומר' (כב, א). ויתר החידושים מצויים בדפים ו, ב; ז, א; ט, א: 'זה דעתי יצחק'; יג, א; כט, ב; ל, א. ואלה השמועות שמגדולי הפרשנים. מר' יוסף טאיטאצאק (ט, ב) בלשון זה: 'ובשם הרי"ט ז"ל; וכן נזכר הרי"ט בדף כח, ב; כט, א. בדף יט, א מזכיר דברי אביו: 'וכמ"ש החסיד אבא מרי ז"ל'. ושמועה משם ר' שלמה הלוי ין אלקבץ: 'עד כה אמר יצחק. אמנם מהרשב"א הלוי נר"ו שמעתי באור נכון' (כ, א): מנות הלוי, ויניציאה שם"ה, דף קלח, א. 'עד הנה דברי יצחק, אמנם מפרשי המגלה דקדקו' (כ, ב); כב, ב; כד, ב; 'זהו הנרצה ליצחק. אמנם מבארי המגלה אמרו בשם הרמ"ע ז"ל' (כו, א).

דברי התורה של אחרים לא הובאו בלשונם ממש אלא הובלעו בדבריו ולכן אפשר לומר שהספר מעיקרו הוא חיבורו של ר"ג.

הספר, קטן הכמות, מובאים בו פירושים גם מחכמים נודעים מקושטא, כגון: יזכענין ששמעתי מהחכם השלם ה"ר חנניה ין יקר נר"ו בפסוק: 'מה אהבתי תורתך, שמעתי ממנו ... ואמנם לע"ד יצחק ...' (כח, ב) וחכם זה היה מרביני קושטא הנודעים.

אף הוא מביא 'המשל הדיוט: וינימי אריזאו אי גולור גיאש אה פולירו' (כט, א); 'כמשל שאומרים מונגה קונבירשאשיין ראמו די מינושכרישיר' (שם).

ר"ג חיבור חיבור נוסף על מגילת אסתר ושמו 'מר דרור' ולא הגיע לידינו, וכך הוא אומר בס' 'שלוש אסתר': 'ולע"ד יצחק ... ובביאורי לאחשוורוש שקראתי מר דרור הארכת' (ז), (א). ובדף כה, ב אומר ר"ג: 'וכן כתבתי בביאורי לשיר השירים אשר קראתי כחם פז'. כמה לשונות מספר שלום אסתר הובאו בספר מאמר מרדכי, פירוש מגילת אסתר לר' שם טוב מלמד, שנדפס בקושטא ש"ה.⁶⁴

חיבור נוסף של ר"ג הוא 'ליקוטי שושנים', לקט פירושים לנביאים וכתובים, שנדפס בויניציאה שס"ב.

מס' לקוטי שושנים נלקח פירושו למלאכי, שחזר ונדפס במקראות גדולות, אמשטרדם תפ"ד (בדפים י, א — יב, ב) ובו באו רברים אלה בשמו:

מלאכי, ממנה ר"ג נר"ו. 'נתתי אל לבי לדבר בסופו של מלאכי ופריז מתוק לחכי, כי הוא המבשר ביאת הגואל וישוב ישראל בא"י.

רבים מחידושי של ר"ג משוקעים בספרים שהגיה. ר"ג לא הסתפק בהגהת הספר אלא במקום שלא נמצא פירוש לפסוקים בנביאים וכתובים השלים הוא את החסר. בפירוש תהלים שנקרא בשם 'מאיר תהלות' אתה מוצא פירושים בודדים משלו ומשל הר"ט. וכאן חתם את שמו בראשי תיבות: מ"י ג"ר את"ך [ממני יצחק גרשון] וההשלמות הן מרי"ט ומרי"ג.⁶⁵

המור"ל ר' יצחק אבובי העיר על חסרונות אלו וכך כתב: ולאשר חסרו רבי' מזמורי למחבר ז"ל שלא מצאנו פירושו בהם, שמנו במקומי הפי' אשר פי' בהם הרב הגדול מוהר"ר יוסף טיטצק ולה"ה ואזורו מוכיח עליה'...⁶⁶

גם בשאר ספרים שהגיה הוסיף מחידושי וחתם בדרך כלל יג"ר ואלה מקצת הלשונות: 'ולי יג"ר הרבה פי' בו ... אכתוב שנים מהם...⁶⁷ יג"ר שהדו"א'.⁶⁸ וכמותו: 'ובשם מהר"ר אברהם צרפתי ז"ל שמעתי שדרש הכתוב כן לילה א' בבית מהר"ר שלמ' סאגיס ז"ל...⁶⁹ וערב ואמיתי הוא לי. יג"ר: 'ואני כל ימי ישבתי מעיין בדברים אלו... עכ"ד [ער כאן דברין יגר, מסכים למ"ש בשם רבו בפ' בין המצרים'. צורה אחרת בסוף ס' מפעלות אלהים, ישעיהו נד, טו: 'מי ג"ר אתך' וכן בס' מאיר תהלות. בכ"י קמברידג' Add.2667 מובא [מפי] הגאון כמוהר"ר יצחק גרשון ישדו"א [יחיה שנים רבות וטובות, אמן ?] י' א' מר"ח תמוז שנ"ז פה פורמיללו (Pormello) טעם נכון, למה נקנסו דור המדבר בעונש ארבעי' שנה... אומר כי עון הביא... (דף 114 א. ס' 17548).

*64 ראה י' זנה, תוך כדי קריאה, קרית ספר ז (תרצ"א), עמ' 282.

65 ראה דפים פג-צה, קמו-ק.

66 דף קמח, ב.

67 לחם דמעה דף יא, ב.

68 ליקוטי שושנים, ישעיהו דף ד, ב; דף פו, א.

69 דף קכ, ב.

'טעם לאותיות גדולות וקטנות ממוהר"ר יצחק דלטאש על פי פשט מכת"י ממש של הרב יצחק גרשון ... תלמיד ר' משה אלשיך...' , נכתב בעצם כתיבת־ידו שלר' יצחק גרשון. נזכר ב'רשימה מספרים ישנים... וכתבי יד', ליפא שוואגר, הוסיאטין תרס"ד סי' 999, עמ' 65. וכן אוצר כלי חמדה, תרס"ו, סי' 127, עמ' 26. וכבר נזכרו פירושו לתהילים שהובאו ע"י תלמידו ר' חיים פנצי (לעיל הע' 12).

מלאכת ההגהה

למלאכת הגהה נכנס ר' יצחק גרשון ע"י בן עירו ר' מרדכי ב"ר ברוך מטיחולי שבא מצפת לויניציאה והדפיס בשנת שמ"ה את ס' מנות הלוי לר' שלמה הלוי אלקבץ ואת ס' מקרא קדש, פירוש מגילת רות ע"ד האמת לר' עובדיה המון מברטנורא. משנודע שגדול כחו של רי"ג בהגהת הספרים, קראו ר' אשר פורניץ 'נאמן ביתו' של השר בראגאדין להגיה את ספר 'שערי דמעה' לר' משה אלבילדה (שמ"ו) ואת ספר 'מאמץ כח' לר' משה אלמושנינו (שמ"ח). על רי"ג אומר הוא 'כי ידעתי לא יצא מתחת ידו דבר בלתי הגון, ושמר נודע בשערים, ואצלנו חביב מאד'.

חיבה יתירה נודעה לרי"ג מאת הרמ"ע מפאנו, שספרים וכתובי יד היו לו לרוב ובחלקם הגיכר היו ספרים אלה כתבים בקבלה. מבית גנוזו יצאו לאור כמה ספרים, מן החשובים שנדפסו בתקופה ההיא.

ר' יצחק גרשון כותב בעצמו על הרצון וההתעוררות להוציא לאור חיבורים מכתובי יד וראוים דבריו להישמע. ברי שבין הטעמים לעיסוקו שלר' יצחק גרשון במלאכה הזאת היתה למצוא נחת לרוחו. ואלה דבריו בהקדמה לס' קול בוכים :

כי למן היום אשר הייתי לאיש, נפשי אותה וחשקה לזכות את הרבים פנים מפנים שונים על דרכים רבים למצא מלא כף נחת לנפשי. וזה הדרך א' מהם להמציא אופנים וצדי צודדין לקרבה אל המלאכה ספרי זולתי בדפוס ודימוס ... כי אמרתי בשכר זה אלהי יחנני ויזכני לגלות נגלו', ספר מבקש ה' פרושי על התורה ימצא חן ... הנה באתי במגלת ספר עלי, מנחה היא שלוחה אלי מן האלוף ידידי הרמ"ע נר"ו מפאנו להדפיסו בזיעת אפי ... החלותי תת לכסף מוצא לחרות בעט ברזל ועופרת ... אלה דברי הבוכה ... בשבתו מגורש מהסתתפת בנחלת ה' ארץ הצבי (דף א, ב).

קול בוכים הוא הספר הראשון שנדפס בשנת ש"ט ונמסר, איפוא, לדפוס שלא בחיי המחבר ר' אברהם גאלנטי. וכך נכתב בשער הספר, שהיה 'כמוס וחתום באוצרות האלוף הרמ"ע נר"ו מפאנו זי"א [יראה זרע יאריך ימים אמן] ויצא לאור משפטו קדוש על יד החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון יצ"ו אשר נתנו למדפיס יואן דגארה, אשר הדפיסו פה ויניציאה'.

אוהב משפט ומשפט צדק. פירוש איוב נדפס בשנת ש"ט-ש"נ. הוא הספר השני שנדפס מכתובי יד שבגנוזי הרמ"ע מפאנו. אוהב משפט לר' שמעון בר צמח 'נמצא בבית האלוף מהר"ר מנחם עזריה יצ"ו מפאנו ובבית האלוף כמהר"ר נתן אוטולינגו יצ"ו (בשער); משפט צדק הוא פירושו שלר' עובדיה ספורנו. נדפס בשנת ש"נ. המוציא לאור, ר' יוסף

מולכו, מצא אותו 'בבית המדפיס', והמגיה היה ר' יצחק גרשון ובהתנצלות (שבוך רז) הודיע כי הרמ"ע מפאנו סייע בידו גם בהגהת הספר.

מפעלות אלהים לדון יצחק אברבנאל נדפס בשנת שנ"ב ומקום הימצאו שלספר צויין בשער: 'בבית האלון מוהר"ר מנחם עזריה מפאנו יצ"ו ובבית ... דון שמואל פראנסיס ... ונתן למדפיס להדפיסו. והוגה בעיון רב על ידי האיש חיל רב פעלים החכם האלון כמהר"ר יצחק גרשון'

דומה ששלושה הספרים שנדפסו בשנות שמ"ט-שנ"ב הם מן התקופה המכריעה בתולדות הדפוס. בהן החל להימצא בשער שמו שלרמ"ע והסתיים, ואולי גרס הדבר להשתקעו שלר' יצחק גרשון בויניציאה. גם למדנו ששמו של יג"ר לא יזכר בשער אלא אם צויין טיבו וחלקו במלאכה הזאת.

וכל כך גדולה היתה וחשובה מלאכת ההגהה בעיני המחברים, עד שאמר עליה דברים אלה המגיה שלס' לחם שלמה (שנ"ז), הוא ר' יצחק גרשון:

ואני אמרתי אנה אני בא ולמה נבראתי, כי אם לעשות נחת רוח לפני כל יודעי דת ודין, יושבי על מדין, ולהגיה ספריהם העוברים דרך ידי בהגהה נכונה, כיד ה' הטובה עלי ... ועלי יזרח ה' לסומכי ולתומכי לבא בכי טוב ולצאת בכי טוב.

ור' יצחק גרשון, שהיה גם מסדר המפתח, כך סיים את דבריו:

ודי בזה הערה לזכרון. ואני תפלה לאל עליון ולפני ה' לרצון. יצחק גרשון. זכות גדולה נפלה בחלקם שלא רק סיקול הטעויות נפל בחלקם, אלא שהספר הובא לויניציאה לשם הדפסתו 'לזכותנו בה לנו ולבנינו. כן נזכה להדפסת ספרים אחרים. והוגה ... יצחק גרשון (לחם שלמה, שנ"ז. בסוף הספר)

גם המגיה שלספר יפה תואר (שס"ו) ראה במלאכת ההגהה זכות מיוחדת. אף הוא צייד במכחולו את הרגשתו וגודל חיבתו ושמחתו, שניתן לו לעבוד במחיצתו של המגיה הגדול:

לתת לי מהלכים בין העומדים האלה, לעזרת ה' בגבורים, שמו נודע בשערים, דורש רשומות בכל לשון, החכם השלם מר קשישא כמהר"ר יצחק גרשון נר"ו. ה"ה. גודר פרץ משובב נתיבות, וחוצב בארות בגרון ובמקבות, לשים כל שגיאה לשמה ולשרקה ולחרבות ... בחזותי מלאכת ה' היתה זה עשר שנים נשכחת...

הוא הפציר בר' יוסף פארדו שתהיה לו יד במלאכה. ואכן נעתר לו ואמר: 'עתה יגדל נא חסדך להיותך משגיח על זאת המלאכה' (דף תקלט, ב). ... 'אל תפנו אל אלילי הטעיר' ... כי עצמו מספר הצרות הצדורות ... עד שהוא מן הנמנע לבלתי היות איזה שבושים או טעויות עם כל הכפות והמנקיות (במדבר ד, ז). ... ודבריהם על ספר הוחקו לכלא פשע ולהחם חטאת המגיהים'.

מיוחדים הם דברים שכתב ר' יעקב לבית הלוי, בשער ספר תשובותיו שנדפס בויניציאה בשנת השע"ד, ואלה הם: 'הוגה בעיון רב כרב, ע"י החכם השלם אוהב כל שלם, טוב ונכון,

כמוהר"ר יצחק גרשון נר"ו:

ומעבר לשער דברי המגיה: 'הערת החכם השלם, אוהב כל שלם, ויציב ונכון, כמוהר"ר יצחק גרשון.

ויברך יצחק את יעקב ויגדלוהו וירוממהו ... כוננו ידיו להתפאר ... ומפענח נעלמים נתיבות לא ידעום, שיערום ראשונים בפלפולים נאותים ומשרי' ... אזרתי חיל בשמחה וגיל, ושמתי רעיתי וכל מעייני ... למען יצאו הדברי' ככתב' וכלשות', כלשון הרב המחבר ... בלי טעיר' ושגיא' ... כי א"א [אי אפשר] לדפוס בלא טעיות, מטעמים צופים אמרום, החכמים הקדמונים מגיהי' ספרים, כל יהיו נאשמים המגיהים האחרוני', עם שיהיו לאחרוני' ... שאשית אני עיני לתקן קצת תקוני' מהם, והציבי להם ציוני', שהם חונים ברפים ובעמודים, ואחר כל דין ודין הראיתי איזה טעיר' שבו, הלא הוא דבר טוב למעיין על מפתח הדין שם ילמד התקונים ושכ ורפא לו ...

זאת שנית סימנתי כל דין ודין יושב על מדין איה מקומו ... ועוד ראיתי להעיר שלשיה בשבח החכם עשה המפתחות כחכמ' ודעת. זאת מודעת כי לא קלע אל ההשערה לעשות מפתחות לבד, כי אם קיצור ואישור הוצאת תמצית שתית מצית כל דין ודין מפי באר לחי רואי ...

מסדר המפתחות הוא ר' בנימין ב"ר משה מצאצאי ר' בנימין זאב 'בעשותו מפתחות הספר' (דף 22), כותב: 'שאלו המפתחות עשיתם בנחיצה רבה, על כן אל יאשימני הקורא אם לא כתבתי במפתחות כל הכלול מן הדין בכל תשובה'.

בסוף הספר (קצא, ב) 'התנצלות המגיה הראשון הוא אברהם מחבר טוב בן לר' שלמה חיים זצ"ל וכד יעיין ביה שפיר יעיין ברישא דספר' דכולא בה ... ועלינו לשבח לאדו' החכם השלם המופלא מרנא ורבנא כמוהר"ר יצחק גרשון נר"ו אשר פעל ועשה כל זה ועליו נשעננו

בהגהה שנייה, בשנת שג"ט, הוטל על ר' ברוך בן ברוך להגיה את הספר פורת יוסף לר' יוסף טיטצק ומדבריו אתה שומע על יחידיותו שלר"ג. וכך כתב: 'זאני צויתי למקודשי', אלופי החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון נר"ו, ידון רוחו ישית ידו בהגהת הספר הזה, כי ידעתי היה יהיה לפה קדוש להצילו מכל טעות ושגיה העולה ברפוס'

ר' יצחק גרשון הגיה גם ספרים שאינם בלשון הקודש וידוע ספר אחד גדול ונכבד בלאדינו הוא ס' שלחן הפנים, שבשערו נאמר: 'הוגה בעיין נמרץ כפי כת האפשר על ידי החכם השלם כמוהר"ר יצחק גרשון'. ספר זה נדפס באותיות מרובעות ובניקוד. ברי שהמגיה היה בקי בשפה הזאת.

כיצד נכתב שמו של ר' יצחק גרשון בשערי הספרים?

זכה רי"ג ששמו ייכתב בכל הספרים שעברו תחת ידו. והנוסח הוא דומה בדרך כלל:
הוגה בעין נמרץ ע"י החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון.
כך בס' יפה תאר¹, ובס' לחם שלמה (172) הנוסח בשער הוא:
הוגה בעין רב ע"י החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון.
אבל בדפוס זואן דא גארה לא צוינה העבודה אלא בכמה ספרים ובס' חבצלת השרון,
מהדורת שנ"ב, נזכר שהספר הוגה
בעין רב למענית, ע"י החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון נר"ו, איש מהיר בהגהתו, עם
מפתחות הצריכות ושייכות בסופו...²
בדרך כלל בשער ובהקדמה הובאו פרטים מסוימים, גדולים או קטנים. במקרה אחד
נזכרו בשער כל השלבים שעברו על הספר עד למסירתו לדפוס והגהתו. בס' סדר היום
מהדורה שנייה, ויניציאה שס"ה (הברמן סי' 235, עמ' 115):
הביאו שנית אל הדפוס ... הכינו הזיפרוני יצ"ו והגיהו החכם השלם כמהר"ר יצחק
גרשון נר"ו תדפס ע"י זואן דגארא ובביתו.

1 הברמן, סי' 169 עמ' 84.

2 שם, סי' 135, עמ' 68.

מו"ל

דומה שלא בשל מלאכת ההגהה בלבד יצא שמו של רי"ג ויש שנתן את דעתו להפצת הספר,
וכן לא הוא לבדו נשא בעול אלא גם שיתף בה תלמידי חכמים מחבר מריעיו. ידוע מקרה
של מעשה שותפות משנת שס"ו שחברו הוא ועוד חבר אחד לעשות להפצתו והדברים
אמורים ביותר מחמשה ועשרים שנה מעת שהחל רי"ג בעבודת ההגהה. והנה לספר זה
'הסכמת הרבנים' היא מחודש אדר שס"ו (8) והיא בעיקר לענין השגת גבול:¹
ר' יצחק גרשון ושותפו הנעלה' ביקשו מהרבנים לאסור הדפסת הספר במשך עשר שנים
ונימוקם היה עמם:

כמה הוצאות גדולות שהוציאו... כדי להוציא לאור בדפוס נאה וטובה עד מאד...
ותשלם כל המלאכה, מלאכת ה' בתכלית היופי והשלמות.

1 הסכמה עמ' 259.

חתימות בעניין המלווים בריבית

חתימה

קרימונה • ש"נ

הלוואת מעות מיהודים

שאלה ראובן הרבה ללות מעות מיהודי' וערלי' תפטר... [המלוים תפסו בחובם ב' ספרי תורה שהיו בתיבה שבבית הכנסת]

[ס ע"א] אחרי פסק ר' אביגדור ציידאל מיום כב בחשוון ש"נ:

דברי הרב אינם צריכי' חזוק ומה גם לפשוטות, על כן לא יצאתי לבדי כי אם בעקבותיו, לאמר אל כל עדת בני ישראל, שכיון שהדין דין אמת אין להאנשי' השלמי' חטא משפט צונש על מה שעשו, כי באמונה מה שעשו. לכן מליץ טוב בעדם אהיה, כמכין[ן] טובם וחסדם, הן בהיותי שמה קרימונה. ולמעלת' שלום אתן לפני ה' לרצון

יצחק גרשון

כ"י זח, במכנ כ"צבי 4046, ס' 37-38

פיטור מלווים בריבית מלשלם מסים • אחרי שמ"ג

המלך פיטר את המלוים בריבית מלשלם את המסים הרגילים, והסיבה היא שכבר הם משלמים סכום גדול עבור הרשיין להלוות. ועתה אחד המלוים מסרב. תשובה. אין אומרים בענין זה דינא ומלכותא וכולם חייבים להשתתף בעול המסים.

חתום: יחיאל בן עזריאל טרבוטו (מערבי נחל, ס' נב. ושם: פירארה. והיא הסכמה לפסק הג"ל. חתום: יצחק גרשון, ושם: ויניציאה (מערבי נחל ס' ריד)

פתיחת חנות נוספת בפירארה • שס"ה או לאחריה

דברי חכמים כדרכונות נטועים על אדני האמת והצדק הגם שאצלי לא היה צריך הרב הפוסק להאריך בכל הראיות האלו כאשר עשה כיון שעיינינו רואות שבמעמד האביפיר אין נוהגין בו דין מערופי'א וכל הבא ליטול רשות ישאל הן מעיר אנקונה הן מעיר הזאת עיר רומה כי

משלשים שנה והנה נתוספו בה עשרים חניות ומעולם לא עכבו המלואים הראשונים שבאים אחריהם.

ובדידי הוה עובדא כי אני ואבותי היינו מהמלואים הראשונים ולא עכבנו (בנכסי) בנכנסי בגבולנו, להיות כן חקי ומנהגי מעמד האביפיו. א"כ מה לנו להאריך בדברי וראיות כיון שעיר פירארה באת עתה תחת ידי האביפיו ובטלו כל ההסכמות החקים אשר היו נהגים בה בימי הדוכסי [ע"ב] וגכנסה תחת מנהגי שאר ערי האביפיו שאין נוהגין בהם דיני מערופיא. וכתב המרדכי בכתרא הובא מהרב הפוסק ח"ל יש מקומות שנוהגין בו דין מערופיא וכו' ויש מקומות שאין דנין בו דין מערופיא. אם כן הדבר תלוי במנהג וכיון שבמעמד האביפיו אין דנין בו דין מערופיא ודאי שלא יוכלו מלרי פירארה לעכב ביד כמ"ר דוד הנ"ל חכה בה וקנה אותה.

נאם הצעיר יוסף בכמה"ר יהודה עזכאריאל זצ"ל

ראיתי מה שכתב ופסק החכם השלם ארי שבחבורה כמוהר"ר חננאל ספורנו נר"ו ע"ד חזקת החנות שיצאו עליו צוררי מאת הבעלי חניות הקדמי. ומי אנכי כי אבא אחרי ואפי' למלאות את דבריו המיוסדים על אדני פז שאינם צריכי חזק. ומ"מ למלאות את בקשתו ושלא להשיב ריקם פני הנכבדים אהובי שהפצירו בי לא יכולתי להמנע מלכתוב שורותי אלו לענין דינא, כי לענין הנדון כבר ידע מעלתו יתמיד ה' עוזו שאין מנהגי להודיע דעתי בפי' וגם במכתב בכל כה"ג אם לא אהיה נדרש מאת שני הבעלי דיני' וגם שלא יכולתי לדעת מעשה הנדון בשלמות כאשר עם לבבי ולראות כל המכתבים הנוגעי' בעסק זה כמנהגי להתישב בדבר.

ולפיכך אשיב בקצרה ואומר דדבר פשוט הוא שבמקומות שאין שם דין חזקת הישוב ואינם באים אלא מכת תנאי שמתנים עם אדון הארץ הדבר תלוי בהכנת משמעות לשון התנאי אם הוא עושה לתועלת ולהפקת רצון המלואים המבקשי מהאדון שלא ירשה לשום אדם לבא בגבולם אז יש להם חזקת הישוב. ואם כוונת התנאי אינו אלא לגרעון כח ולומר שאינו מתיר רצועת ההלואה אלא לנקובי' בשמות אם כן לא זכו בחזקת הישוב. והעיקר הוה מלכד היותו פשוט בעצמו העיד עליו הרב מהררי"ק ז"ל בהרכבה מקומות וגם הרב הפוסק נר"ו נשתמש ממנו ולפי' ממנו יש ללמוד לנ"ד. ולפי שלבי אומ' לי שזהו העקר שהכל תלוי עליו וער' שבאמת דברי מע' הפוסק נר"ו בפסק הנ"ל יסדם בחכמה אין בהם נפתל ועקש לא ראיתי להאריך לדבר.

ראה זה ראיתי לעורר עליו במה שאמ' שיוכל הבע"ד לר' קים לי כר"ת ואנכי כבר כתבתי על ענין אחר דתמיהא לי מלתא טובא על דבר זה. ולפי שכבר באו לידו דברי אין צריך להאריך בכאן. וער' שאינו צריך לנד"ד כי העקר תלוי בהכנת משמעות התנאי ותו לא מידי.

נאם הצעיר דוד בכ"מ יצחק פרנקו יצ"ו.

הן רבים עתה הראיות הברורות כשמש ומוזקקי¹ שבעתים שהביא החכם כמוהר"ר חננאל ספורנו לזכות כ"מ דוד החנות רביעי שהשיג להלוות ברכית נובשיקלא וטריא ידיהו לא מצי איניש למיקם קמייהו² שבכלן לעיני הוא הדבר אשר דבר שהשגתו של ר' דוד הנ"ל נכתב מידי האפיפיור עצמו ונחתם בטבעתו בעדן מלכותיה מהעדי מלכין ומהקם מלכין דהוה בידיה לבטל הלואת המלוים הראשונים או להוסיף עליהם והמה ידעו זאת מלפנים וסברי וקבלי ומי יאמר לו מה תעשה. ובגדן הרי הוא בעיני כאלו אמר אל המלוים הראשונים הרי אני מקיים חזקתכם בידכם להלוות, על מנת שגם כ"מ דוד יהיה גם הוא מלוה כמזכרם. וידיעת ההפכים א' שאם לא ילוה כ"מ דוד גם אתם שבו ואל תעשו הלואה תחת ממשלתי וכתיבת ידו וחתמתו בטבעתו הדיקריטו מההלואה אל ר' דוד בפירארה הרי הוא בעיני כאלו אמ' בפ': אני אביפיור מבטל כל דיקריטו אחר וכל פתשגן כתב שנעשה לשום בר נש אפי' ע"י חשמן האדורבנדינו וקמירלינגו ובמצותו וכל שליחות שעשו הראשונים שקדמונו שיוכל להפר ולבטל גזרתי זאת. שמעוני ואתם דעו לכם את אשר תעשו, כי הדבר אשר יצא מפי אביפיור אין ביד זקני יש' חכמיהם ושופטיהם לבטלה ולהשיבה כי דינא דמלכותא דינא ומנהג המדינה ההיא להוסיף בדיוורין בהלואה ור' דוד הנ"ל שפורע מס הוא כמלוים הראשונים וזו אינה צריכה לפנים.

נאם הצעיר עזרא מפאנו איש מנטובה

דברי הרבנים השלמים האלו אינם צריכים חזק אלא כיהודה ועו' לקרא. אבא גם אני לקיים דבריהם

יהודה אריה ממדינה

כל המרבה דברי' בנדון זה לקיימו, מרבה דברים ללא צורך אחרי דברי הפוסק הראשון, דקמא קמא חזה מחזה אמיתי וקלע אל השערה ולא החטיא,¹ ויחזק הדין במסמרות לא ימוט.²

ולכן קמתי אני לפתוח לדוד"י³ כי בעזרו קול ת"ר⁴ נשמע לפני, ב"ו בטח לבי ונעזרתי,⁵ מהא דכתב החכם כמה"ר דוד פראנקו נר"ו שהוא יסוד שכל הבנין בנוי עליו, שאם התנו המלוים עם האפיפיור או שר שלא ילוו אלא הם, איכא חזקת הישוב ולא יוכל לבא בבבולס שום בריה, ואם לא התנו כן כל אדם יוכל לבא בארץ שאין למלוים התנאי הזה. וגם אריא

4 מליצה על-פי קול התור.

5 תהלים כח, ז.

1 שופטים כ, טז.

2 ישעיהו מא, ז.

3 רומו לשם דוד. וראה שיר השירים ה, ה.

דבי עילאי נשען על יסוד זה, והוא יסוד נכון שהכל תלוי עליו. אי לזאת אומר אני כמ"ש הרב הגדול נר"ו, אשר אני אבא אחר דבריו האלה האחרוני, דכיון דליכא מערופיא במעמד האפיפיו"ר, טוב וכשר יכשר בעיני אלהי ואדם, שירכינו ראשם ב"ח⁷ פירארה לפני האיש משכיל ונבון כמ"ר דוד כי תר"כ⁸ נר"ו ולאמר לו: בא ברוך ה', זכה בהלואה כמותו והיינו לאחדים. וה' ירבה את שלומנו, יחננו ויברכנו, יאר פניו אתנו סלה. ולפני ה' לרצון יצחק גרשון

כ"י בית הספרים 617 4°, דף יט ואילך.

6 כמו שכתב. 7 בעלי חנויות.

8 איני יודע פשרן שלראשי החיבות. יש שהשם נכתב מב"י תרכ"י; או כ"י תרכ"ו. כנ"י תרכ"ו. [נחה הובר לי פיענוחן: כי תרבו — ויטרכו].

איסור להוסיף חנות בפירארה

שנת שפ"א-שפ"ה

אנחנו ח"מ גזרים בכח התורה ובגזירת נח"ש על כל בר ישראל שלא יעזי פניו להשיג גבולו, בין להיות נכנס במקומן בין להוסיף שם חנות של הלואה, בכל גבוליו ובכל סביביו רחוק פרסה — — —
חתימות רבני וגאוני ויניציאה¹

יוסף בכמהר"ר אהרן ששון
ציון בכ"רא שמואל פרנסיס
משה אלטאראש

חתימות חכמי וגאוני וירונה
מרדכי ב"ר יעקב בשאן
אהרן אורי מכוה וייבש
ב"ר משה יפה
גרשון ב"ר מרדכי בשאן
אברהם כהן פורט

יצחק גרשון
משה כהן פורט
יהודה אריה ממורדינא
שמחה לוצאטו
נחמיה בן הגאון ליב סראוול
משה מור
אברהם לומברוז
שמואל מסעוד
ליב לוניגו

1 ראה הסכמה ורשות, עמ' שפ"א, שפ"ה.
מוריה טז (תשמ"ט), גל' ז-ח, עמ' כא.

על החרם מקהילת צינטו • שפ"ב

על גבי הכתב:

נאמן בבריתו וקים במאמרו, אלהי אברהם יהיה בעזרו. האלוף כמוהרר"י גרשון נר"ו. מורי ורבי. אור לו בויניציאה ולמע' פי קראתי ממודינה
ויניציאה

דבר אחד לדור¹

ידוע ליהוי לכ"מ [לכבוד מעלתו] איך בשבוע שעברה כהיותי ברי"ו צניחי מאדוני הארץ לבטל חרם שמתא (?) לימים עברו, על דברת חנות צינטו. וגזרתי אל החזן הקונדטור להכריז בטולה בב"ה, והוא הוסיף מדעתו דברי' אחרים, באמרו שכל הרוצה ללוות יבא וילוה. ועשה לריוירי ערות מהרבנים הנ"ל. למען לא יחרוך רמיה צידו² ולא יארע תקלה על ידי, הנני מודיע נאמנה שלא יצאו מפי מעולם הדברים הללו ולא ציריתים ולא עלו על לבי, רק בטול החרם הנ"ל, וכיוצא בזה נתתי ביד הריוירי כאשר עשיתי בטול החרם הנ"ל, כי חלילה לי לעשות דברי פלסטר, אלא המשכיל ידום, ובעל נפש יחוש לעצמו ולא יתלה הממון בו, כי לא דברתי על [...] החזקה כלל ועקר. והדין יקוב את ההר³, ולמען לא יאונה תקלה על ידי לא ע"י עצמי ולא ע"י שליח. בבית ישראל הודעתי נאמנה ככל הנ"ל.
יטב בעיני האדון להודיע אותו אל האלוף⁴ חבריו למען האמת יעשה דרכו. ובין כך הנני לכל האמירות והדברות נכון ומזומן לעבוד ולמשא.

ואתה אדרי' כחי לעולם

דרחום רבנן נתנאל בכ"מ בנימין טרבוט זצ"ל
היום י' סיון השפ"ב.

כ"י קרפמן 160, עמ' 402

הכתב הנד' העתיקה הר"ב מהר"י טרבוט יצ"ו מכתב אחרת אשר פה, מדודו הנז"ל.
ולהיות כן חתמתי שמי

יצחק גרשון

יום ה' סיון השפ"ב ליצירה פה ויניציאה
עוד שני פסקים בנוסח שורה, עמ' 365, 366

1 סנהדרין ח ע"א.

2 משלי יב, כז.

3 ראה יבמות צב ע"א.

עוד בעניין חנות צ'ינטו

מושל ברוחו צדיק¹

בבית ישראל הודעתי נאמנה, בק"ק ריי"ץ ובכל הגלילות האלה, וגם למכ"ת [למעלת כבוד תורתו] אשר לא נופל אתה האדון מכל א' ממיחודי הדור ביראת אלקים] בשבוע שעברה בהיותי בריי"ץ, צייתי ממי שהיכולת בידו לעשות, לגזור שאבטל החרם [אשר] גזרתי על דבר חנות צינטו, וקמתי לקול הקריאה צייתי את חזן הכנסת להודיע בטולו כרבים.² והוא הוסיף יבין דבר יותר ממה שצייתי, ועשה פירוש לדברי, ואמר שאני מבטל החרם מעיקרו וכל הרוצה ללוחת יבא ולזה כאלו הותרה הרצועה מבית דיני וגמצאתי עובר על דברי עצמי חלילה.

כי ידעת האדון כי בטלתי רצוני מפני רצון אחרים אבל בעיקרא דדינא לא שלחתי ידי. ומיד געתי בו בנזיפה בפני אלופי המסובלים, והוא אמר מטעא טעינא וסברנא³ דכשיבטל החרם הותרו עסקי ממתא. ובכן החזן הנז' כתב ליד הריירי האגרת מצד' כל אמרי פיו. ואני הכרזתי בב"ה הנז' שלא מפי יצאו הדברים הללו, רק ביטול החרם ולא דבר אחר, כי למה לי להכנס בעובי הקורה ולצאת חוץ ממחיצתי בדבר שלא נשאלתי עליו ודינא הוא. ע"כ הודעתי לכ"ת את כל מה שעבר למען לא יחרוך רמיה צידוי ויתלה הממוך בו, והנני מבטל אותו העדות מעיקרו, יען שלא צייתי רק בטול החרם כמצווה ועושה ולא דבר אחר, הכל כאשר לכל יהיה צפוי וגלוי לכ"ת למען לא יספרו אחרי שיחתן של ת"ח, כי האמת אהובה עלי ביותר, והיא המובהק של כ"ת להראות דברי אלה אל מאן דספיק⁴ וחשיב ומתפאר בגוונים שאינו שלו. הנני לכל דברי כ"ת נכון ומזומן יצוני ואעשה. ואתה אדורי תבורך מפי עלין ויהיו צאצאי מעיד כמותך.

מודיני י"א סיון השפ"ב לפ"ק

אפר כירה דבטיל קטמיה

נתנאל בכ"ה בנימין טרבוט זצ"ל.

כ"י קרסמן 160, עמ' 366

1 כשמואל ב כג, ג: מושל באדם צדיק.

2 מיטעא טעינא אנא סברי וכו'. יבמות קכא ע"א.

3 משלי יב, כז.

4 הפליא לראות. מועד קטן כח ע"א.

חתימות ענייני נדוניה וירושה

פיזארו שנת שנ"ה

בכי האי גוונא אתי שפיר, שאם מחייב עצמו להחזיר ליורשיה מה שיירש ממנה ודאי מהני אפי' נשואה. ודי כזה, לפי שראיתי הפסק הזה מעוטר ומסובב בראיות על כל הבעיות הבאות בתוכו. אפוכי מטרתא למה לי.¹

ולכן הנני חתום מטה מסכים לדבריו וזכה יעקב אבי הנפטרת בחצי השטר הנצרי.² וחתמתי שמי לראיה מהללאל ידידיה מאסקולי כותב פה פיזארו י"ד חמח שנ"ה לפ"ק. סדר ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה.³

ראיתי בן עליה עולה מעלה מעלה בדין אמת לאמיתו, ותושיה לא נדחה ממנו,⁴ והעלה זהב מזוקק ניתק לעשה, ועשה קנין ובנה בנין חזק לא יפול לעולם עם אותיות בכל"ם. ואני אמרתי הנה כי כן אשכימה לכרמיו, כי עליו זרח ה' וכבודו והודו תגלה ותראה. אחזתיו לבן בונה עליותיו ומעלותיו בצדק, היטב הדק הדק היטב, ולא ארפנו עד שהבאותיו אל בית אמי ואל הדר הורתי תורתי אומנתי. ואל שדי בעזרתי ולפני ה' לרצון

יצחק גרשון

כ"י אוקספורד-בודלי 2317 (ס' 21009), דף 174ב.

- 1 כתובות ק' ע"א.
- 2 שעשוי על פי דין הערכאות.
- 3 במדבר כג, יט.
- 4 ראה איוב ו, יג.

וירונה שנת ש"ע

לא רציתי להטריח עצמי בהכפלת דברי הראשון ואחרוני'. אכן אמרתי תיתי לי דעל קושטא דמילתא חלקת יקר יש לראובן ראו בן בכור ישראל. עמו אסכים דרך והואל, שרוינה תתזיק בשלו בהסכמת כל חכמי ישראל. ברך ה' חילו ופועל ידיו' וגחליו, ולפני ה' לרצון הצעיר יצחק גרשון אלול שנת ש"ע וירונה

כ"י לוס אנג'לס 11 (ס' 28084), דף לו, ב

1 דברים לג, יא.

ספר

קול בוכים

הנה הוא יפה אף נעים ונדים קול נחי בכו תמרורים • בפי שלשת
האנשים אשר נקבו בשמות מגברי ישראל זה התנא הרשבי ז"ל • והרב מח"ר יואל
ק"ש ע"כ ז"ל והאלוף כמח"ר אברהם גלאנטי ז"ל • מכון לשכתם פעלו מקדש יי' קוננו
בפיהם גשאו קול יחדו יקוננו במחוקק במשענות דברי המקונן ירמיה במגלת
סדרים קנת סתרים איכה ישובה
בדד •

הספר הזה היה כחם וחתום באוצרות האלוף הרמעי נרו משאנו יי' • (יגא)
לאור תקפטו קרנש על ידי החכם הסלס כמח"ר יצחק גרשון ז"ל
חסד נתנו למדעים יואל דגלרס חסד
הרשימו

מקור סג סוד

מה ויניציאה סנת אשמה ביי' לפק:
Con licentia d' superiori.

הקרמת מהרה יצחק גרשון יצו

בן למן היום אשר הייתי לאיש נפשו אותה וחשקה לזכות ארת הרבים פנים
מפנים שונים על דרכים רבים למצא מלא כפ נוח לגפשי וזה הדרך א' מהם
להמציא אופנים וצדי צדדין לקדמה א' המלאכה ספרי זולתי ברפוס ודיכוס לאמר
דבר בשם או למחר חזיון קטן גודע אצל יודעי חן חול כשל מול איקבן דס' ב' עד
שחלטה בפשות שבגוף גודש על מהות פרשו החתרה המלוכשות מהות בנפיה
כנפיונה אשר לכל א' וא' משרד נחן לו די הורשו להדש בעת היותם שם כמעבר
הר סיני המדבר אשר הוא חנה מסוג האלהים שומר לבו מענה הכל כאשר לכל
כי אמרתי בשכר זה א' הי' יחנני ויחנני לגלות נגלו ספר מבקש י' פרשי על התורה
למצא חן ושכל קצב בעיני אלהים ואדם יוחל מהמה חנה באה במגלות ספר כתוב
עלי מנחה היא שלוחה אלי כן הארץ ידיר הרמז נרו מפאנו להו פיסר כהעת אפי'
ואכפיה ויהיו זהו חתולתי חתול כסף מוצא לחרות בעט ברזל העופות לקראתו שמה
בישראל קול בוכים אשר בו יבכון מר שלשת הדועים התנא
הרשבי ול יוצא ראשון בפתח עינים דאחריו הרב מהר"ר יואל שועיב זל וחולתו
האלוף כמהר"ר אברהם גלנטי זל כרוב א' מקצה מזה זכרוב א' מקצה מזה מוסכות
משוכצות זהב סביב אל מגלת איבה אשר קונן המקונן ירמיה תאגיד ואגיד על
חרבני בתי מקדשי י' וגלות עם י' רשבינו לשאדירה נחלתו מי רואה כל אלה
ירצאים בוכים ומבכים זהו לא יבכה ותודגה עיניו דמעה כי נשכה עירי י' אור
היקר ואנכי ידעתי ייטב בעיני המוני אחי יודעי אלו פיו ומידעי הדפסתו לקיים אם
אשכחך ירושלים תשכח ימיני ובכן יכשר ואשר קראתו ביום צות המר והגמור
לשבר את לבנה בלומדינו כי דלנו מאד וכי ירדנו פלאים וימהרו לשפוך דם מגן
גבורה למאדם אמת קנה על כן יהיו דברי מעטים א' דברי הכוכה ומבכה אחרים
עמו בשכתו מגורש מהסחפה כחולת י' ארץ חצבי יושב כרד ודומם לחרבן פעמים

ארץ צבי צבי ירושלים עד כיו"י סביב לעמו חבנה חומות ירושלים

ונבנתה העיר על תלה וארכון על משפטו לקראת י'

הטון יצחק

גרשון :

ספרים וסופרים

תפוצת ספר קול בוכים

א"ח¹ עצמי ובשרי אתה

כינורי לעוגבי לקול בוכים² ארים בין המצרים הללו, קול גדול ולא יסף³* והוא בין אחים יפריא⁴ ישניא בכחו לפניך אחי, אחי אתה, אם תיטיב שאת ויתר עז [בראשית מט, ג] אל גבר חכם בו עוז, אין עוז אלא תורה,⁵ הגאון לבית גרשון ראשון, בלשון מדברת גדולות, תהלות ד'ת⁶ וכל דבר שבקדושה. מרום מראשון⁷ ישמרהו כאישון בת עין א'⁸.
וזה הדבר אשר תעשה⁹ לו, לקוח את ספר המקנ"ה הזה,⁹ ספר קול בוכים זה שמו אשר יקראו ה' צדקנו,¹⁰ לעתיד לבא קול ששון וקול שמחה יהיה לבית יהודה א"ן [אמן נצח?] ושמת אותו מצד ארון הברית, עת לעיניך, להטיל במידת נדבת ירך אשר תתן מלאי לכיסן של ת"ת,¹¹ על חד תריך. מעשיך יקרבוך — באור פני מלך חיים,¹² ורחקו¹²* —

- 1 בראשית כט, יד.
- 2 וכאן במליצה אחיו שלו.
- 3 שם הספר נגזר מן הפסוק באיוב ל, לא: 'יהי לאבל כנרי ועגבי לקול בוכים'.
- *2 דברים ה, יט.
- 3 הושע יג, טו.
- 4 שיר השירים רבה ב, י.
- 5 דברי תורה?
- 6 כסא כבוד.
- 7 ירמיהו יג, יז.
- 8 אמן.
- 9 שמות כט, א.
- 9 ירמיהו לב, יח ושיעורו ספר שיש לקנותו בכסף.
- 10 ירמיהו כג, ו.
- 11 'כל המטיל מלאי לכיס תלמידי חכמים זוכה ויושב בשיבה של מעלה'. פסחים נג ע"ב. מלאי שיעורו הן וסחורה.
- 12 משלי טז, טו.
- *12 ראה עריות ח, ז.

מתעלומות תהומות מקרי הזמן לא נאמן,¹² ומעט אשר לפניך יפרוץ לרוכ. ואני ידעתיך אחי הגדול כי תשא בריתי עלי פייך,¹³ ותקדים ירך הנדיבה לפומא ואודנא.¹⁴ על כן מלפניך במשפטי אצא בכריעה ובתחינה, דרחמנא ליצלך וישזכינך משכירי רירי¹⁵ ומקטב ישוד צהרים.

כה דבר אחיך

כ"י גינצבורג 162, דף 205ב.

13	תהלים ג, טז.
14	עמא פוזא דקדמיתו פומייכו לאודנייכו. שבת פח ע"א.
15	ראה פסחים קיב ע"א: 'אני' וזהו משכירי ברירי רירי' — מיני מו"ק.

בשבח ויניציאה

יפה דברת ובזמנו דברת, לתור לך מנוחה בארץ הלזו. כי הגה המקום, מקום שרבים קופצים שם לרוכ העסקים והסתורות, אליה גויים יבראו מאפסי ארץ.¹ ויום השוק שלם ימצא בה כל אשר תשאלך נפשך לא יחסר כל בה. פירותיה משובחים, יינותיה מתוקים וערבים, אורה מזוג, בחורף מפני הצנה ובקיץ מפני החמה. ששון ושמחה ימצא בה. ועתה שמע בקולי איעצך: אלי תבא וישבת עמי ימים אחדים וראית את הארץ מה היא. נכון לבי בטוח כי תנוח דעתך את הדברי' אשר אמרתי כלם שרים לטובה. ואנכי בכל מקום שידי מגעת לעשות נתתי הכח לפניך, תקרא ואנכי אענה, כי למעשה ידיך אכסוף.² גא תבא ברנה וברכת גם אותי.

כ"י גינצבורג 162, דף 198 ב.

1	ירמיהו טז, יט.
2	ראה איוב יד, טז.

בשבח מלאכת הכתיבה

שמח לבי ויגל כבודי, כאשר ראה ראיתי את בני יחידי אשר אהבתי, והנה מחמדים מימינו, דברי תורה שערבין על שומעיהן חביבין על לומדיהן [עירובין נד, ע"ב] וממתקים משמאלו, מוסר ודרך ארץ. וכל זה איננו שוה לי, אחרי כי לא מצאתיו שלם במלאכת הכתיבה לעשותה תמה ומיושרת כאשר היה עם לבבי. על כן זאת נחתתי אל לבי לשלוח אותו אליו, לאיתנו ולתנאו הראשון, למען תמיד יהגה חכו בתורת ה' תמימה, ויהיו ידיו אמונה במלאכת הכתיבה עברית ונוצרית, אשר אתה ידעת מה טוב ומה נעים לאדם שיעמול תחת השמים בדורות הללו, למלא את ידיו במלאכת הכתיבה, לעשותה כדת וכהלכה, בשיחה ערוכה ובלשון מדברת גדולות, כי בדבר הזה ימצא חן וחסד בעיני העמים והשרים כן ירים. דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרן על פה [גיטין ס ע"ב].

ואף לזאת יחרד לבי כי שמעתי מפיו המדבר אלי כי כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשה מלהגות באמרי ספר דברים שבכתב¹ לאמרם על פה, ולדעת סדרי משנה בגירסא.² ע"כ אמרתי גם זה הבל, כי אם יום יעזובני,³ כמים עברו לא יזכור, ותם לריק כחו. אף בזאת יאות לי כאשר ידע אדע כי עקר לימודי [אינו] אלא בדברי שיש בהם חפץ, חוקים ומשפטים טובים, דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים. ואם את הדבר הזה יעשה, חסדי ובריתי מאתו לא תמוש ותהי משכורתו שלימה מאתו. ואם באמת יקרא שמים אענהו אחלצהו ואכבדהו.

כ"י גינצבורג 162, דף 199 א

- 1 ספרים שבכתב.
- 2 בלימוד שבעל פה ואינו מעמיק.
- 3 ירושלמי, סוף ברכות.

עוד בשבח ויניציאה

הנה שמעתי עליך לאמר כי נפשך חשקה בתורה ולקבוץ על יד ספרים הרבה אין קץ. כי על כן אחרי שכן עלה במחשבה לפני ללכת בס"ד [בסיעתא דשמיא] אל עיר ויניציאה, ארץ אשר לא יחסר כל בה, מינים ממינים שונים. כלם נקבצו באו לה. בחרתי לגלות את אונן בטרם אלך למען בין תבין אשר לפניך. ואם על פועל ידי תצוני לקנות לך משם כל אשר תשאלך נפשך, עד מהרה ירוץ דברך להודיעני את אשר תבקש, כי מצוה הבאה לידי לא אחמצנה.¹ דבר כי שומע עבדך. ואתה שלי.

כ"י גינצבורג 162, ס' 6842, דף 202 א

- 1 ראה מס' מכות י' ע"א.

עוד דברי הלל ושבח

בזאת ידעתי כי חפצת בי,² אשר זכרתני אתך ביום אשר עלה במחשבה לפניך לשים לדרך פעמייך. תשואות חן חן לך. אבל ממקום אחר אינה ה' לידי איש כלבבי, אשר הלך לויניציאה, ואגיד לו את כל לבי, את הספרים אשר יקנה לי לשמי, אחד לאחד למצוא חשבון, וחזקת שליח זה ודאי יעשה שליחותי³ ככל אשר שאלתי מעמו.

ומ"מ האיש הלזה בא יבוא ולא יאחר שם, שבעת ימים תוחיל עד בואו אלינו לשלוי. דבר מה ידאני והגדתי לך, ואתה תמלא חסרוננו אם באולי לא הקרה ה' לפניו את כל אשר דברתי לו. ושבח אני את טוב לבבך אשר העידותי בך היום, כי פיד ולבבך כלם שוים לטובה לעשות נחת רוח לפני, ומאי דבלבך על רחימך בלביה עלך.

כ"י גינצבורג 162, ש.ט.

2 תהלים מא, יד.

3 ראה עירובין לא ע"ב.

ספר מקראי קדש

אשר חבר החכם השלם סיני ועוקר הרים כוה"ד יוסף סאמ"ר גר
 וחלקו לשני חלקים ובחלק הראשון יבואו בו הקירות יקרות במצוות
 היראה והאהבה ויתבאר שרשם ופחות' וגדרם והמעלה והשלימות
 הנמשך ומשג מחם ובחלק השני יבואו בו סוד וטוב טעמי
 מצוות המוערים כולם ויתבאר איך מהם ומרמזי
 מצותיהם וטעמיהם יבא האדם לבנות בעצמו
 האמונה השלימה ולנטוע ולתקוע
 יתר היראה והאהבה
 במקום נאמן:

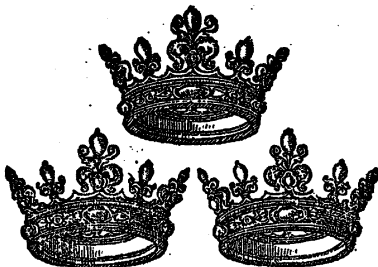
במצות אשר משיב כנגדן כן הארון משיב אלונותיו כנגדן

מל ידי כללן כימו קטן-אשר פורדן

שמו

ח'

שנת

כבית זולן די גארה באותיות הבמבורני

בוויניציאה

דברי טרוניא על ר' יוסף סאמיג'ה שנשלחו אל ר"ג • שנ"א

באיגרת זו שנשלחה אל ר"ג בשנת א"ך סע"ר (שנ"א), מספר הכותב עלום השם על 'סבת הפרד החכם סאמיג'ה מעלינו'. הוא מספר שמתחילה נכספו בני העיר 'לתורתו וחריפותו' שלרבי יוסף סאמיג'ה, ולפיכך הושיבוהו 'על כסא ההוראה על פני הגאון פרויניצאל נר"ו [נראה שהוא רבי אברהם פרויניצאל ששימש באותה עת כרב בקאסאל. ראה הע' 4*]. הכותב מלא טענות על שיעוריו ודרשותיו ועל השכר הגבוה שנטל, וכן על שיצא את העיר בעת פגרת הישיבה מבלי להודיע. כששכב ר"י סאמיג'ה לעיר מצא שמשרתו ניתנה לאחר, ועזב מבלי לומר שלום.

תגובותיהם שלרב סאמיג'ה ושלר"ג לא נשתמרו. ראוי לציין את דברי הכותב היודע שר"ג 'ירא להתכבד בקלון חביריו ולפיכך ישאף לדון את הרב סאמיג'ה לכף זכות. הכותב סומך על ר"ג שישמור הדברים בסוד ולזרים אין אתר.

דיוו ליה כבר בתיה.¹ לבר אלקין דמיא. אשירה נא לידידי אדו' המלך, לשאול בשלומו, אחר אשר אמצא תן בעיניו, להשתתוות לפניו ולגלות לו טפח (ואין לזרים אתו) סבת הפרד החכם סמיג'ה מעלינו. ואם כי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו,² קראתיו רבי אלופי ומיודעי,³ ידעתי כי כן יצדק בדברו יזכה בשפטו, כלנתון? ושבתו בידעו, וירא להתכבד בקלון חביריו.⁴ ואני צוותי מפייהם ומרבותי יותר מכולם, לפני מלכ' שמה התיצב, בתת טעם לשבח כלנו וגם לפגם פתגם החכם הנז', אשר ראשונה במחשבתו הוקף, ולבסוף נתרצה (?) לשבת על כסא ההוראה על פני הגאון פרויניצאל נר"ו*, ולהשתרר עלינו גם השתרר. וכל זה לא שוה לנו ולכל בני הקק"י. ועל הכל כהתל באנוש התל בנו⁵ ויוכל, ויאכל גם אכול את כספנו,⁶ כי נכספנו לתורתו וחריפותו ויוסף ממנו בכל יום מרובה מחבירו. ומעט אשר למד דעת את העם, און וחקר ותקן משלים ולהג הרבה יגיעת בשר,⁷ ואידי דחריף טפי לעייל פילא בקופה דמחטא,⁸ חטא מלקלע אל הסערה, ולא אל רוב עביו ורוב הקיפו של אמתות הדבר עד אשר דרכי תורתו כמו זר נחשבו. לא זאת, בעת אשר נדרש לדרוש ברכים לכדו לא כן יחשוב⁹ לזבגנו מילי בתרקבא דדינר¹⁰, באמרו כי על כל דרוש ודרוש, נפלאים מעשיו

1 סנהדרין לא ע"ב.

2 ראה ישעיהו מג, ז. וכאן שיעורו: 'אע"פ שמתחילה תמכתי במינוי [שלר"י סאמיג'ה]'.

3 ראה תהלים נה, יד.

4 ראה מגילה כח ע"א.

*4 כנראה הוא ר' אברהם פרויניצאל, שהיה בשנת שנ"א רב בקאסאל. ראה ר' בנפיל, הרבנות באיטליה בתקופת הרניסאנס, 'ירושלים תשל"ט, עמ' 241.

5 ראה איוב יג, ט.

6 בראשית לא, טו.

7 קהלת יב, ט; יב.

8 ברכות נה ע"ב וראה בכא בתרא קמד ע"ב.

9 ראה ישעיהו י, ז.

10 קידושין יא ע"א, מחיר גבוה.

ונפשו יודעת מאד. בין דא לרא מילתא מיניה אודא ולא דרש, וקבל שכר על הפרישה^{10*} והאחרון הכביד, כי קודם הפסח ובזמנא דמתפגרי בהון רבנן,¹¹ תחת אשר יקבוץ מילי דאגדתא וכל העם ישמעו בהלכות הפסח חכם מה הוא אומר, נחבא לברוח ממש. ויקם וילך לכפר רחוק ממנו כשלשים וששה מיל, מקום שם עשרה בצמצום, ויצא שמה חוץ על בלי הגיד לנו לאן הוא הולך. וכל זה שוה לו, כי היכי דלכסיף לן, כי כקטלי קני באגמא נחשבנו לו,¹² ואלקיו חשבה לטובה, למען נחזור ונבא עד הראש, אשר נשתחווה ונשובה ללמוד לפניו, שיהא ראוי לעלות לראש ישיבה שיש בה סמיכה ולא נחוש להוצאה. ובין כך לא נתרפינו איש יחד פני רעהו לקבוע צתים לתורה, טרם שובו אלינו. ויהי בבואו מצאנו עוסקי בתורה ומחזיקים בה מבלעדו, ואין אומר השב עטרתו ליושנה, כח' אלול (?) זו הדרך ארוכה וקצרה לשוב לביתו, ומבלי שאלת שלי' אפי' כדי הרב לתלמיד כי יד... האומר שלא חטא אינו אלא טועה.

הן על קצות דרכיו שנתגלו ליכתב, אחר שהתחיל בשבח וסיים בגנות.¹³ ומפני כבוד בני העיר ומורי ואלופי יצ"ו יצאתי ממחיצתי להיות רכיל מגלה סוד,¹⁴ [לשדי קלא בבירא דשתאי מי'.¹⁵ ואם מכ"ת, מידי בואו לדבר עם מעל' הגאונים שמה] [יודיע אלה הדברי' לזכותנו, אחרי השתחוראה הראויה להם מצדי [שכרו הרבה מאד] אני זאת בריתי, כאשר הייתי כן אהיה נכון ומזומן לעבודתו, שלם באהבתו ואחפלו בשלום תורתו ושלי' בני ביתו, ולראות בטובת בחיריו [ובזכותו] יראהו ה' בישועתו החי' והשלי'. רנהום כריסיה לא שוי.

על גבי הכתב: לכל דבר שבקדושה ראשון / לו יכרע כל בך כל לשון / ישמרהו צורו כאישון / הוא החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון. שלי' למר ולתורתו. יהי שלי' בחיליו ושלוחו בארמנותיו.

ראשון לאלול משנת א"ך סע"ר

- 10 * ע"פ פסחים כה ע"ב. וכאן שיעורו: 'קיבל שכר אפי' שלא דרש'.
- 11 מה שענינו שבת וכתל ממלאכה. שבת קבט ע"ב.
- 12 סנהדרין לג ע"א.
- 13 ראה פסחים קטז ע"א.
- 14 משלי יא, יג.
- 15 ראה בבא קמא צד ע"ב; פסחים לב ע"ב; תנחומא מטות כב.
- 16 גיטין יב ע"א; בבא קמא צד ע"א; בבא מציעא סד ע"ב.

צדקה ופדיון שבויים

מצוות פדיון שבויים • ש"ן

[210 א]

מה נאוו רגלי מבשר לאמר לאסורים יצאו. צדק יקראנו לרגלי¹ המלאכה אשר עלינו לגמור, מתמר ועולה,² מאחז פני כסא³ כבוד שבתם. להאי מאן דעביד צדקה, ובצדקה יאות להראות באות נפלאות, תמים פעלו טובא, לנטלא שמא קרישא שלים.

זאת אות הברית, אשר כרת ה' עמנו, ואהבת לרעך כמוך,⁴ בחר לו מנה יפה⁵ לתנופה, תרופה וצרי למכתי'. גם כל חלי כתם⁶ ועפרות זהב זהב, הכי ייתו לו בשלמא מרקיעא,⁷ בפלס ישאו ויטבו ליה, מלא חפני טיבותא⁸ לצדיק.

אמר לבנו, מה לנו לספר בחקים ובמשפטים צדיקים, כעתיקי יומין, על דברת מעשה הצדקה, ובפרט במצוה כזו, דקרו ליה רבנן מצוה רבה.⁹ אזיל וקרי בי רב, שנפיש גמלי¹⁰ טעני שבת, ירדופו ושיגו עושה צדקה בכל עת.¹¹ וימצא כתוב, אל תקרי הלכות, אלא ספרי הרבה,¹² אין סוף ואין קץ למעלת הנותן וחודר ונותן,¹³ ואפי' לכדי מאה פעמים. שגלגל הוא,

1 על משקל 'צדק יקראנו לרגלי'. ישעיהו מא, ב.

2 נתן בה עיקר מעלה עשן, היה מקמר ועולה כמקל... יומא נג ע"א.

3 איוב כו, ט.

4 ויקרא יט, כח.

5 על דרך: בחר לו מיתה יפה.

6 ע"פ משלי כה, יב: 'זוס זהב וחלי כתם'.

7 'אבא אומנא הוה אחי ליה שלמא ממתיכתא דרקיעא כל יומא'. תענית כא, ע"ב.

8 '...ויהבו לי מלא חפני טיבותא'. שבת סב ע"ב.

9 'שמע מינה פדיון שבויים מצוה רבה היא'. בבא בתרא ח ע"ב.

10 על משקל: 'נפיש גמלי דטעני משכי דהוגני'. מנהדרין נב ע"א.

11 תהלים קו, ת.

12 על משקל: 'אל תקרי הלכות אלא הליכות', נדה עג ע"א. וכאן שיעורו: 'לא רק בספרי ההלכה, אלא בספרים הרבה, מפורש גדול מעלתו של נותן הצדקה'.

13 כמ"ש בספרי, דברים קלס: 'זמנין שאתה נותן לו אפילו מאה פעמים, שנאמר נותן נתן'. וביאורו נז ע"ב: 'נעצרו לו כוסות בכוסות נותן וחודר ונותן וחודר ונותן שלשה פעמים'.

יש מתעשר ואבד העושר ההוא,¹⁴ זה הים גדול ורב ורם, הנה מלאכי אלקים עולים ויורדים בו,¹⁵ לוויית חן לבני עמנו, אשר המה ראו מעשה ה', כי נורא הוא. ואף גם זאת, בעדנא דאיכא רחאא שענשתיה,¹⁶ ילכד חסיד.

לאיש ההולך ויפול אל הפחת, לפני שביה מובל בגופו וממונו, מאת ה' היתה זאת, ולמה לן בהדי כבשי דרחמנא¹⁷ ליצלן מאלה.

היום, אחינו ישראל הנתונים בצרה ובשביה, ובעוונותם ה' הסגירם ביד שוביהם, ברזל באה נפשם¹⁸ אל ירכתי הספינה, ממעלי הדוכוס הגדול מפיורנצ'ה יר"ה.

בטרם יבא חבל למו, לאסור אסר על רגליהם, במוהרקא¹⁹ דקימא, ועיניהם למות יביטו, ישישו כי ימצאו קבר.²⁰ ואם שאן ימי' גליהם עליהם יתהלכו ויתיצבו בתחתית הים,²¹ ששון ושמחה ישיגו. כי אשר לשבי, המאוחר מחבירו, קשה מחבירו, כי ממנו תוצאות מיתה, שכלהו איתנהו ביה.²² העל אלה יחריש יתאפק, וחזק לא יאמץ כחו לעזר ולהועיל? האם תם הכסף?

עם ה' אלה ומארוצו יצאו,²³ ללכת לדרכם. וצורם מכרם לעבדים ולשפחות, אחת עשרה נפש, אנשים ונשים, זה ארבע עשרה שנה.

וכמה קולמוסים נשתברו, להליץ בעדם לפני מע' הדוכוס מפיורנצ'ה שעבר, וכמה אינשי שדו זוזי בכדי שיעשו,²⁴ ולא הצליחו להוציא ממסגר אסיר ולא יכולו. עד אשר עתה, ה' נתן את חן השבויים האלה לפני מע' הדוכוס יר"ה הזה, וירחמם וינטלם וינשאם מכור

- 14 בשמות רבה לא, כ: גלגל הוא בעולם, לא מי שהוא עשיר היום עשיר למחר; שבת קנא ע"ב, וראה גם משלי יג, ז.
- 15 בראשית כא, יב.
- 16 ע"פ מנחות מא ע"א: 'אמר ליה בזמן דאיכא רחאא ענשינן'.
- 17 'בהדי כבשי דחמנא למה לך', ברכות י ע"א; 'רחמנא ליצלן מהאי דעתא'. שבת פד ע"ב.
- 18 ראה תהלים קח, יח.
- 19 ע"פ בבא מציעא עג ע"ב: 'מוהריקיהו דהני בטפסא דמלכא מנח'. ופי' רש"י: 'מוהריקיהו — חותם עבדות שלהם'.
- 20 איוב ג, כב.
- 21 על משקל 'יתיצבו בתחתית ההר'. שמות יט, יז. וכאן שיעורו: 'יטבעו בתחתית הים' — אילו היו טובעים בים, היו שמחים, שהשבי קשה ממות.
- 22 ע"פ בבא בתרא ח ע"ב: '...אשר למות למות ואשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי. וא"ר יוחנן כל המאוחר בפסוק זה קשה מחבירו... שבי קשה מכולם וכלהו איתנהו ביה'. תוצאות מיתה — ע"פ ברכות ח ע"א: '...תשע מאות ושלושה מיני מיתה נבראו בעולם, שנאמר 'למות תוצאות' (תהלים סח, כא). 'תוצאות' בנימטריא הכי הו'...'.
יחזקאל לו, כ.
- 23 ע"פ כתובות לו ע"ב: 'לא שדי אינש זוזי בכדי'. וע"פ שבת יח ע"א: 'למצאי שבת אסורין בכדי שיעשו'.

- הברזל, ויקצוב שכרם קצב הפדיון, שלשת אלפים סק' ז"ב, ²⁵ משבעה ל"ה ²⁶ וחצי פיוניטני הא', אשר מחציתם כבר ראה פני בית האוצר מהדוכוס יר"ה.
- הן הם אותם אשר כלם נקבצו באו עם עושי המלאכה להביא אל גזי הדוכוס, ע"י השרים יצאו רחופים בדבר מצוה זו, החסיד כמהר"ר יוסף כרוב ²⁷ א' מקצה מזה, והחכם כמהר"ר יצחק גרשון מויניציאה, מקצה מזה בחוברת, ²⁸ ולא נותר בהם אפי' פרוטה.
- ובהם נשתחררו שש נפשות. ודרך האשה לקדם בשחרור, ²⁹ על כן נשתתרו במקום אשר אסירי המלך אסורי' חמשה אנשי', אשר הוקבע זמנם יהי עתם לשחרורם עד כלות שנה תמימה, אשר התחילה ביום פורים ש"ן שעבר. ולא יעבור כתיב בתנאיהם, ³⁰ פן ח"ו יחרה אף הדוכוס יר"ה בם, וילך ולא יתעשת להם אחרי כן.
- אשר על כן, מע' אלופי פרנסי ק"ק פיוניצ"ה, גם המה בחרו באשר חפצו, באיש הגון וכשר, מסותרי הארץ ההיא ויושבי בה, זה חזינו ונספרה ע"פ דיוטגמא ³¹ חתומה ממע' הפרנסים הנ', וישלחו להם שלוח סביבות מחנה בני ישראל, ³² נאמן רוח, איש תם וישר, ירא אלקים וטר מרע, בעל הבית העובר ממקום למקום ³³ לשם שמים, מרבי פיוניצ"ה, שמו כמ' דוד בכמ' יעקב כהן, מכהני כי טרחו ³⁴, לאסוף ולכנוס מאת כל איש אשר ידבנו לכו, תרומה לקיים נפשות רבות וחסרתן. וכבר היה גם ביד האיש הלזה, פנקס פתוח והיד נותנת עליו בכל מדינה ומדינה, את אשר נדבה רוחם אותם, ³⁵ למצוא חשבון.
- ויקר מקרהו, פה קסאליי מופיראט'ו, במסרו הכתב ³⁶ הפנקס [210 ב] שלו לבר [צ"ל: ליד] משרתי הק"ק יצ"ו, כדי לצבור בו ושבר, אשר הם שוכרים להרים תרומה לה' מהמתנדבים בעם, אכדו בעניין רע, הפנקס והכתב והמכתב, ויחסרום מפני מונים. ³⁷ [ועשרת מונים, ³⁸ בקל משרוקיתא] קרי בחיל ברחובות קריה, ולא מצאנוה. ויפג לבנו, פן
- 25 סקודי זהב כרוד.
 26 ליטרה.
 27 מחשובי הרבנים בויניציאה. ראה עליו במבוא.
 28 ראה שמות כו, ד.
 29 כמ"ש: 'האשה קודמת לאיש לכסות ולהוציא מבית השכר'. הוריות יג ע"א. הלשון ע"פ יבמות עו ע"ב: 'דרכו של איש לקדם ולא דרכה של אשה לקדם'.
 30 שיעורו: 'בתנאי השחרור נאמר שאין לעבור, לאחר את זמן הפידיון'. על משקל: 'אימא שיתסר ושיבסר' — ולא יעבור כתיב. מגילה ב ע"א.
 31 ראה בערוך, ע' דטגמא: 'פי' דטגמא — כתב'. ועי' שם ובערוך השלם.
 32 על משקל 'ישטחו להם שטוח סביבות המחנה'. במדבר יא, לב.
 33 משנה, פאה ה, ד.
 34 *אולי צ"ל: 'כי תרבו' = ויטובו.
 35 פנקס שניתן בידי השליח שבו רושמת כל קהילה וקהילה את שיעור תרומתה.
 36 היא האיגרת והמכתב 'כוללת' שבה פירוט ענייני הקהילה.
 37 עושקים, רמאים. כמו 'האכלתי את מוניך'. ישעיה מט, כו.
 38 פעמים. בראשית לא, ז.
 38 ע"פ קל קרנא משרוקיתא... דניאל ג, ה ואילך. וכאן שיעורו: 'פעמים רבות הזכרנו בקול גדול

ח"ו יהיה כבוד [צ"ל: דבר] עם לבבכם לגרונע] ממצוה זו כי רבה היא.
בשביל כך, ישמח לבבינו, ונראה חובה לעצמינו, לבלתי החמיץ מצוה זו, שיש בה פקוח
נפשות ח"ו. קמנו ונתעורר לבנו עם האיש' החשובי', הלוה³⁹ נא בלויה הראויה,
ובתהימתן] ידינו אלה. ובידו פנקס חדש, לחדש בכל יום תמיד מעשה ראשית תרומתם. את
פרשת הכסף ואנת] כל אשר קרהו:

מעידים אנחנו ח"מ, כי כן הוא, מקרה הוא בלתי טהור הוא, ומידינו היתה זאת. והציר
הלוה נאמן לשולחיו, שלוחותיה קא עבד⁴⁰, ומתנא דרחמנא קא זכי⁴¹, כאשר באמנה אתו,
כאשר שמענו כן ראינו בעדותיו נאמנו מאד⁴², וכל אשר הוא עושה ה' יצליח בידו.
ואתם בנתן] ישראל, עלינו תשא ותקיפו פאת ראשכם⁴³, כי כנים דברינו הרשומים, הן על
פי הדברים האלה], בעין יפה תרימו גם אתם, ככל אחיכם בית ישראל, פעמים שלש,
להחיות עם רב. ורב טוב צפון] אליכם.

דרשו מעל ספר אשר בידו, כתב הגשת(ר)ן, שנשנה⁴⁴ ונכפלו מידינו ע"פ הראייה
מהראשון. והתבוננו מאד, כי בכל המקום אשר עבר, גבר עליו חסדו ית', ויתנו לו מנה אחת
אפים.

שיתו לבכם נדיבי עמים אל דברינו אלה, לקנות בכסף דלים. והיה אמותה עתכם חוסן
ישועות⁴⁵, קדושים תהיו לאלהיכם. בעולם הגמול יהלך לפניכם צדקכם, כשמש לאור עולם.
ואנחנו נשא לבבנו אל כפים אל אל, יסמוך גאולה לתפלה⁴⁶. ובמטה עז ומקל תפארה,
למטה יהודה יגאל בן יוסף⁴⁷, וכן דוד עזר יקבץ עליו לנקבציו⁴⁸, כי יגאל ה' יעקב
ובישראל יתפאר.

ממני ומאתי יצאו הדברים.

מעשה שהיה כך היה.

כ"י ניצבורג 472, דף 210 א-ב

ברחובות העיר. ואולי הכוונה להכרח חרם בתקיעת שופר על גתב הפנקס ועל הידוע מקום הימצאו
ראינו מגלה.

39 להילחח.

40 ע"פ בבא קמא קב, ע"ב: 'שלוחותיה קא עבד וכי בעל הבית דמי'.

41 שיעורו: 'הוא זוכה במתנות בתרומות שהוקדשו לה'. ואולי צ"ל 'מקבא דרחמנא זכי'. ע"פ ביצה כא
ע"א: 'דכהנים כי קא זכו משלחן גבוה קא זכו'.

42 על משקל 'עדותין נאמנו מאד'. תהלים צג, ה, וכאן שיעורו: 'בעדויות הנאמנות שבידו'.

43 שיעורו: 'תשור דעתכם לדעתנו, תסכימו אתנו, תקיפו' במוכן תשור, ראה מכות כ ע"ב: 'והמקיף פאת
ראשו... זה המשושה צעדיו לאחוריו אנו...'

44 ע"פ סנהדרין כא ע"ב. '...ראע"פ שלא ניתנה תורה על ידו, נשתנה הכתב, שנא' וכתב הנשתתן...'

45 ישעיהו לג, ו.

46 כאן שיעורו: 'מהר ה' להביא את הגאולה, מיד לאחר תפילתנו'.

47 על משקל: 'למטה יששכר יגאל בן יוסף', במדבר יג, ז. וכאן שיעורו: 'לעם ישראל יגאל משיח בן יוסף'.

48 בישעיהו נה, ח: 'ה' מקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ עליו לנקבציו'.

תרומה ממנטובה לסייוע ק"ק ציציליאה • שנ"ו

ביום ה' כב אגר הנ"ל¹ נועדו יחד מע' אנשי הועד ממנטובה י"ץ בעזרה של הכ"ה² הגדולה מהלועזי' י"ץ, והוסכם לשלוח ליד כמהר"ר יצחק גרשון זי"א³ מוניציאה בזמן עשרה ימי', עשרים דוקאטי משש לי ארבעה מרקנטי ויניציאני הא'. ואלו הכ' דוקאטי יהיו לסייוע אנשי ק"ק ציציליאה יצ"ו ועפ"י נתנה.

נאם יצחק מוסקאטו הנ"ל.

פנקס ק"ק מנטובה מיום 24 לאוגוסט שנ"ו (סימונסון, מנטובה, עמ' 335)

- 1 שנת שנ"ו.
- 2 הבית הכנסת.
- 3 יראה וזע יאריך ימים, אמן.

נסיון לשוב לא"י בשנת שס"ח*

נעים נאווה תהלה,¹ אהליכה ואהלה.² שלום רב
אחת דבר מר, שלש עם זאת דברתי לאמר, כי נאמן אהבתו אני, כי המתחיל לא יושג וההתחלה יותר מחצי הכל.

ובא האות והמופת מאור עיני באון[מרור] שפלותי או פלוני לא ימרו את פיו. וממני ומאתי לא פצה פה, פה אל פה אדבר בו. בעת ובעונה הזאת פגנתי בטוב ביאת הגאון החסיד גיסו גר"ו וישמח בלומדו כתבו כעל כל הון, יען אמר אלי זה שלש חדשים לא ראיתי אות מכת"ר,³ אח טוב אתה וטוב תבשר,⁴ כי תשים עין עלי, למצוא עוד וסיוע שיש בו [ממש], למען אנוח מעצבי ומרוגזי בא"י תוב"ב. כי אחרי חג השבועות בס"ד, עם הרוח הטוב, והריחו ביראת ה',⁵ אלך לי אל הר המור, ואל גבעת הלבונה,⁶ ואדע כי כל תוכל עם מאהביך לעשות לי תמידין, ואיש אל ידע רק מעמד שלשתן⁷ המעשה והעושה והמקבל,⁸ ישפוט תבל

* איגרת זו נדפסה כבר באסופות יא (תשנ"ו), עמ' קמח-קנ. ברם אחזנו במדתי שלרבי ישמעאל: 'כל פרשה שנאמרה ונשנתה לפי שנתחדש בה דבר'. [נראה בהערות 9, 18, 27]. וכן תוקנו כאן כמה מטעיות הדפוס שנפלו שם. ולא עוד אלא שכאן עיקר מקומה ושם לא באה אלא אנב גררא. אף נוסף כאן צילום האיגרת.

- 1 תהלים קמז, א.
- 2 יחזקאל כג, לו.
- 3 מכבוד תורתו.
- 4 ראה מלכים א א, מב.
- 5 ישעיהו יג, ג.
- 6 שיר השירים ד, ו.
- 7 גיטין יג ע"א; קידושין מח ע"א.
- 8 השווה בבא בתרא ס ע"א.

בצדק, הולך אתי בסוד ישרים ועדה. די בזה קצת התעוררות למעורר ישנים ולמקץ נרדמים.

זכור אל תגשה,⁹ אם יש ערשה טוב, לקנות כל חפצי ספרי בבת א', כי ישמח הקונה במצאו כל אשר תאזה נפשו, וישמח המוכר להוציאם בארץ הקדושה,¹⁰ בתורה צוה לנו משה מורשה.

מה שדברתי מהדמיון¹¹ ורעיון היום הזה. הגאון החסיד גיטו¹² נר"ו ספר לי, כי עם השר אביך וצוקיל נהיו הדברים שרצה לנדותו, והשיב לו גמולו בראשו עם אדרכה.¹³ ואני קיימתי שדברי השר וקצין אביך ז"ל¹⁴ דברי קיום, יען הדמיון נדה שלה כהוגן, וכן יצא משם בחרפה ובה מכל בני הישיבה, כאשר [באן לי כתבים, הרשו אותי לפרסמם בין השלמים.¹⁵ על כן דנתי שהוא וכיצא בו פעלו און דבר רע בשפתותיהם, עד שמעת"ר גילה עפר מעיני על מי רמז, על שאהבה נפשי. אקוה בה' שכל שלום שבועולם יתהווה בעולם ע"י מעת"ר, מזרע וגזע שלשה מטיבי צעד,¹⁷ כהני ה', מרכים שלום בעולם: 'אהרן' 'פנחס' 'אליהו', ר"ת: אנה ה'¹⁸ הושיעה נא, עד"י¹⁹ כי מונים שם שם השם עם ד' אותיות, ל' על ג'. ובכן נשלם הכתוב וארבעה מטיבי לכת.¹⁷

היא נפלאות בעיני, שעדין לא קבל כת"ר כתבים מיוחדים משיבים נפשו על שאלותיו ועל דבריו, כי לא נוסף ולא נגרע מכל דבר הטוב אשר דבר.²⁰ וגם בזאת מענה לשון אל כתבו²¹ מב' מנחם²² זה כ"ו ינחמנו מעשי ידיך²³ להתפאר. נכתב ונחתם מיד כלנו גם יחד.

- 9 אל תשכח.
- 10 מכאן שהיתה לו ספריה גדולה ובה ספרים מספרים שונים והוא רצה למכרם בבת אחת ולהוציאם בארץ הקדושה.
- 11 איש מסרים שהכותב ביקש ששמו יהיה חסוי לכן רמזו בראשי תיבות. הוא היה בעל מחלוקת ואביו של המכותב נידהו.
- 12 יציתי מאד ולא מצאתי מיהו? ואולי הוא הרמ"ע מפאנו?
- 13 כלומר לנדות את המנהג שנידה שלא כהוגן.
- 14 אבי המכותב שהוא מכנהו 'השר וקצין' שכנראה נפטר זמן קצר לפני כן.
- 15 בין החכמים הגדולים.
- 16 תחילה סבר שמתנגדיו 'פעלו און דבר רע' עד שמכותב האיגרת העמידו על הטעות שהמדובר בידיו והוא יביא השלום עליהם.
- 17 משלי ל, כט.
- 18 כנגד האות פ' של 'פנחס' באה האות נ' שבי'אנא' בצירוף שם הויה עם האותיות, העולה ל'.
- 19 על דרך זה.
- 20 דברי הימים ב, טו.
- 21 רצוף בזה תשובה על מכתבו.
- 22 משנים לחורש מנחם אב.
- 23 על-דרך: זה ינחמנו ממעשנו ומעצבך ירינו (בראשית ה, ל); ישעיהו ס, כא: מעשה ידי להתפאר.

ואיככה אפשר שעדין לא הגיע תשלום ס' יפה תואר,²⁴ שלחתי ע"י דחיו שבוורונה. והם כתבו אלי, הדריכוהו אל כת"ר עם איש עתי שם, ישר הולך, והנו להאהוב כמ"ר יצחק כהן רפא יצ"ו עם כתב מיוחד גם לו. לכן מהכל תודיעני אורח זו אלך.²⁴

ובכן אחדל, האריכות למותר, במקום אמרו לקצר את הנותר, רק בזה עדיך מזה בן מזה,²⁵ לפני כחווה אזה, מי מיים חיים והשלום, דורש מאל יברכהו בכני מגיני ארץ כמעט"ר, וחיי אריכי ומזוני רויחי, עד שיבלו שפתותיו מל' די.²⁶ ולפני ה' לרצון.

יצחק גרשון

השס"ח ויניצי

ויען נתבאר לנו, שליח איטליאני הולך ומחריב עולמות עם כח הפאנו²⁷ שלא בהרשאתנו. נא למען ה' הפר עצתו בכל הפיומונטי, כי ידעתי ישמעו לקול כת"ר.²⁸ ואם יצטרך עוד כתב לכל הפיומונטי נכתוב, הגם שלבי או' לי שאין בה צורך, כי כחך ככחנו. וש"ש.²⁹

וגם פה אשים כתב הרי"ף עמיתי נר"ו בענין השבוי.³⁰

הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי IT 1194

24 ספר יפה תואר לר' שמואל יפה אשכנזי פירוש על מדרש בראשית רבה. נדפס בויניציאה בשנת ש"נ והושלם בשנת ש"ז.

בסוף הספר דברי ר' אברהם ב"ר שבתי צלח, שבהם הודיע כי הרפסת הספר היתה 'זה עשר שנים נשכחתי כמת מלב' ולא נדפסו אלא דפים אחרים — שיי"ח בכ' באלול שס"ו. בדף שכ"ט מצוי סימן של יד להורות שעד כאן נעשתה ההגהה בידי ר' יצחק גרשון מצפת ומשם ואילך בידי ר' אברהם צלח. ראה מ' בניהו, רבי שמואל יפה אשכנזי — מקצת דברים עליו ועל ספריו, תרביץ, מב (תשל"ג), עמ' 430-432.

23 זה כתיבתנו וחתומתנו (?), ינחמנו.

24 בתהלים קמה, ד: בארץ זו אהלך.

25 ברכות כח ע"א.

26 ראה שבת לב ע"ב.

27 אפשר שהוא ר' יהודה בר' משה מפאנו (המכונה סאלטארו), והדברים שייכים לפולמוס על המקוה בריגו. ראה, יוסף בזירי, ירושלים תשנ"א, עמ' תקלה-תקלו.

28 השפעתו היתה גדולה באיזור הפיומונטי.

29 ושלום שנית.

30 ר' יוסף פאררו ראש החברה לפירון שבויים.

סיום מסכת כתובות מהאלפסי • שנ"ז

סיום מסכת ביניציאה יום טוב היה לכל הקהל. כבר מבעוד יום נראו צעירים וזקנים היוצאים לקראת החוגגים בקולות שיר חמרה ומכשירים את הלבבות לקבל את החוגגים. אף שירים מיוחדים נתחברו ליום זה שאינם פחותים בערכם וביופים מן השירים להכתרת רופאים ולשירי חופה וקידושין. ברם, מספרם של השירים השונים הוא גדול ועצום. דומה שבעטייה שלגזירה על התלמוד נמנע מהם סיום מסכתא מן הגמרא כהלכתו. באו החכמים והשיבו לבעלי הגזירות מזה אחת אפיים. נשחמר דף אחד לסיים מסכת כתובות שיפה הוא בצורתו ויפה בתוכנו ואין כמוהו דף שמחברו ביקש להקיף בו נושאים שונים ככל שיכל.

יחיד ומיוחד איפוא הוא הדף בעצם קיומו ומציאותו. חשיבות רבה נודעת לשמות 'בני הישיבה' ומולם השיר לכבדה של 'חברת תלמוד תורה'. יפה תיאור החגיגות עם הסיום ותיאור לבושם ותזמורתם של בני הישיבה. אשרי העין אשר ראתה תלמידי חכמים יוצאים מסיום המסכתא 'כלבוש מלכות ועטרת זהב גדולה ולפניהם נבל ותוף וחליל וכונו, בסעודת מצוה והמה מתבאים בדרשות'.

המחבר היה בקי בתכונותיו ומידותיו של כל חבר בין אם הוא מן הישיבה ובין אם הוא מחברת תלמוד תורה. באומנות רבה תיאר המחבר רמותם של האישים כולם. תיאור קלסתר פניהם. יפים ונאים הם השירים וניכר שמידו משורר הם. המחבר הוא ר' יעקב כהן, כמבואר בראשי הבתים ובחתימה 'תולעת יעקב ככמ"ר יעקב יצחק כ"ץ מאיטלי ושלרשה הגדולים שבישיבה הכללית הלא הם החכמים הידועים ר' יעקב אברהם ברוך הנ"ל שנקרא 'ראש ישיבה'. שני לו ר' אביגדור ציידאל והשלישי ר' יצחק גרשון. בשירים בולט שם זה וכך תיאר המשורר את דמותו:

זמימינו כאש דת איש אלקים ומאור הוא
ומאור הערבות...

דרשונינו כנפת צוף ערבות'.

רבים מן החכמים והתלמידים לא ידועים ואלה שידועים כמעט שאין עליהם דבר בדינו. דף זה הוא, איפוא, מקור חשוב ונאמן לתולדות חכמי ביניציאה ותלמידיהם בתקופה שלפריחת הרפסת הספר העברי.

בסיום מסכת כתובות האלפסי, בשיבת בית הכנסת הגדולה הזורחת בצאת השמש בגבורתו בכ"ק וביניציאה המהוללה. ירום הוד תפארתה סלה.
בשנה וחדש ל'ש' י' ב'ה' וליהודים היתה אורה ושמחה ...

מי ימלל גבורות ה' ... ומי האיש יערב לבו לגשת בהיכלי מלכים ... לספר תהלותם, ומי יכניס ראשו בין הרים גדולים וגבוהים, המזכירים את ה' אל דמי להם, תמיד לא יחשו

1 יש לכלול את כל האותיות שבמילה הזאת ויצא לך שנ"ז. ברם רק האותיות ש"ב מסומנות; ובשער ה' 'כלי חמדה' האותיות י"ב"ש מודגשות (עמ' 165). ושוב מובלטות האותיות י"ב"ש, בסוף הספר.

מלהגות בתורת אל. ה"ה הרבנים השלמים, עמודי התווך, הגאון ריש מתיבתא, הישיש כמוהר"ר יעקב בכמ"ר אברהם ברוך הכהן זצ"ל אשר נתבקש לשייבה של מעלה וחיי לרבנן ולכל ישראל שבק.²

והגאון מרגא ורבנא ראש ישיבה, כמוהר"ר אביגדור ציווידאל נר"ו, הממלא מקומו לכל דבר שבקדושה.

והחכם הכולל, כרכא דכולא ביה, האלוף כמהר"ר יצחק גרשון נר"ו.

ויתר החכמים, חברים מקשיבים לקולם, בני הישיבה יצ"ו.

מי יעלה בהר, בהידות זוהר טוהר אגני הסהר כשחר נכון, מוצא שפתייהם ישמרו, דעת קדושים ימצאו ... אמרתיו רוב ימים ידברו תהלות ה', רם על רמים יבשרו, ורוב שנים יוריעו חכמת החכמים שלמים וכן רבים...

רוח רוזני דברו בי ... מי שם פה לאדם יהיה עם פין להודיע בעמים כבודם ... וסיימנו כאלפסי מסכת כתובות בעזר רוכב ערבות ... אפאר מקום בית מקדש מעט, ראנשי המעלה היושבים ראשונה במלכות הישיבה המעולה עם התייר הגדול ההולך לפנייהם בעמוד אש להאיר להם יומם ולילה, ומוזהירים כוזהר הרקיע בבית הכנסת הגדולה של ק"ק ויניציאה המהוללה ... בני חבורת תלמוד תורה, על פלגי מים שתולה...

השירים

(בימין)	(בשמאל)
במהלל ושכח בני הישיבה	במהלל ושכח חברת תלמוד תורה
הלל פי לאל רוכב ערבות	בסיומא דמסכת כתובות.
עלי עשור עלי נבל וכנור.	אברך את שמו בוחן לבבות...
נהיר ליה שבילי דרקיעא	גמרא שבילי הרחובות ³
וצורתו בכס כבוד חקוקה	וסר לראות כנוגה זיו ערבות
בתוך עמי היה כמלאך	ומאז דברו העיר ישיבות...
ועוד אבי חי יעקב לאמת	שפתיו דובכות וכגן רטובות
אביגדור הוא כאב יגדור גדרות	וציווידאל ימלאה חרבות
לפניו אש ותורה אור תלהט	והוא ידין והוא ישקט מריבות
בהוויות דאביי ורבא	תבותותיו ידיעותיו רחבות
ואם ישתבחו דיני סבורות	מהורא ליה בפלפול ⁴ ותשובות

2 נפטר בו בזמן, כ"ב שבט שנו"ו. וכתב עליו ר' חננאל ניפ"י: היה אחד משלשה אבירי הרועים מבית דינו של הגאון המופלא רבינו שמואל יהודה קנצילבוגן זצ"ל, נשיא אלדים בק"ק ויניציאה (זכר צדיקים לברכה, עמ' 172). והספידו מרה ר' יהודה אריה ממדינה יכתב שרכו מעלותיו מספר, ואין גומרין עליו את ההלל. מרבר יהודה דף נט, א — סג, א.

3 ראה ברכות נח ע"ב.

4 ראה כתובות קנ ע"ב.

דבריו הם בנחת גם בשוכות
 כאור שמש בהלכות החשובות
 ומאור הוא ומאיר הערכות
 דרשותיו בנופת צוף ערכות
 דבש חלב מריקות מן חבנות
 דודש כחרי אותיות וחבנות
 וצדקותיו בהדר רצות ושבות
 ומלא הוא פני תב"ל תבונות
 ומר הוא מבני התערובות
 נשוא פנים חזק בא בשיבות
 כטל יל וכרכיב על עשבות
 בקול שופר יחזק העובות
 לבוקר הוא יעורר התשובות⁵
 הלא הכה ארי נצח קרבות
 וש"ר ר"ב ב"ל⁶ תהלויות קצובות
 דבי עילא⁷ קדושים הם לאבות
 ועולה כקטורת תקרבות
 וס"ד אב"ל⁸ ומרחיק כל דאבות
 נבוכים הם להחיר העניבות
 פרידם באש שחור כתובות
 נשמות הם למול האל קרבות
 וחבר הוא במדות החביבות
 דרבנן בארצות המטיבות
 תחינותיו פליקות הם מכבות
 בקול ערב וחושב מחשבות
 משולמים ועחבי רע וחיבות
 כמרגלית ובקי ככתיבות
 בלוצט שר ויועץ כל נדיבות
 ישמחו עיר וצמיחו ערכות

והגו ריש מתיבתא טוב וענו
 ובקר אור יבקר לשיבה⁹
 ומימינו כאש דת איש אלקים
 יכונה הוא בשם יצחק לגרשון
 פשט רמז דרש סודות בפרד"ס
 נתן אוטלינגו קב ונקי
 ואלוף הוא ובר לבב חסיד
 ומר דוד ירושלמי תבלין
 ורוב חכמת שלמה קום ספור נא¹⁰
 יהודה ה"ד ועוד לקרא בלוצט
 ועוד גירשון בתוך עשור"ם ומחר
 כה"ר משה אזי המתיק מר"ר.
 בסידוריו יצחק חכם בשומרים
 כה"ר שמעון תפלת רחן ברמ"ן
 נחמיה אב בחכמה רך בשנים
 וריכא הוא ובר ריכא¹¹ וארי"א
 מאד היא ערבה מנחת יהודה
 ואלוף רם ודור"ש טוב לעמו
 אליעזר וגם יוסף מלמדים
 מאושרים שני אשר חברים
 ופרינצו וכהן בן לוחה
 אדבר נא בטוב אשר קילילי
 אליעזר כינ"ה הוא צורבא
 ובנימין ידיד האל וצדיק
 ואברהם לבית לוניג יפלל
 שנים הם וכל אחד משולם
 יקוחיאל וכהן אשכנזי
 וגיל יגיל אבי חכם בשמחה
 ודוד הוא כנהר רוב פלגיו

- 5 הוא מתחיל את סדר לימודו ראשית הבוקר.
- 6 הוא ספורנו.
- 7 כנראה לתצטו. "יהודה ועוד לקרא". קידושין ו ע"א.
- 8 החכם ר' יצחק טריזיס הסופר, שהיה מראשי ומייסדי חברת 'שומרים לבוקר'. ראה א' הורוביץ, על ר' יצחק בן גרשון טריזיס בויניציאה, קרית ספר, נט (תשמ"ד) עמ' 254-255.
- 9 הח"ר שמעון רמאנו.
- 10 נחמיה סרוואל.
- 11 מלך ובן מלך. כמ"ש בבא בתרא ד ע"א: 'לא ריכא ולא בו ריכא'. ר' נחמיה היה בנו של הגאון ר' לייב סארוואל.
- 12 חולין נט ע"ב.

אשר אזנם לקול תורה קשובות
 כזר זהב אלי שלחן סביבות
 כגבורים אחוזי החרבות
 ורחק אל עלי פיהם מנשבות
 בעיונם מאירים הארצות
 שמם נידף כשושנים ואיבות...
 וקולמוסים צצי שדה בכוחות
 וחפארתם האם אוכל להרבות...
 בסיום זה והוא חדש לביבות...
 וממעיין ישועתו שארבות
 תבונתם אזי יהיו מרובות...

ואלה החכמים התמימים
 מיוחדים ואלופי ומורי
 במלחמת אלהים חי למחים
 ורחק חזן ורחק תחנותים
 ומזהירים בכל מדע והשכל
 וממזרח מאורות עד מבראם
 ואילו פי כים מלא בשירה
 האם אוכל גדולתם לספר
 בשנה לשיב"ה אור ושמחה
 במדרשם יזוכק הנהרות
 ומסכתות לאין קץ הם ילמדון
 יהלל פי לאל ורכב ערבות
 בסיומא דמסכת כתובות.

במהלל ושבת חברת תלמוד תורה

ישרים ושרים	טהורים ובורים	מאירים כאורים	בתלמוד ותורה.
תחלת דברי	במשה מרי	חב"ד בעזרי	ויתקע בזמרה
והח"ד נחמיה	והוא בן לארי"א	כאבן שחיה	ועמוד בקורה
ישובת בקולי	לאשר קילירלי	וחב"ד אשר לי	ואזור גבורה
ומשה לרופא	ורפא ירפא	כשהם וישפה	בעיני שררה
שמאל לקפמ"ן	ואביו ככף מן	מעוהז מוזמן	ליום הבשורה
ומשה לקופיו	צעדיו וצביו	ומלכי ביופיו	כמנחה הדורה
וארץ כלביא	כאיל וכצבי	להביא בניי	צניף תוד עטרה
לבליח"ש ידידיה	כלוצאט נחמיה	ומאיר שמעיה	ליפה וברה
אפאר בקול רם	לאברם לאברם	ומבחיך באורם	כאבן יקרה
ואיש גבריא"ל	בצופ"ת בחיר אל	ובילגראד ויא"ל	להקריב תשובה
ויוסף לשאול	ביוסף ושאל	ונתן ושאל	לאל חי וגורא
ומשה בטובה	בליאון חטובה	ברוח נדיבה	ולו הבכורה
ויורשם ורחק	למש"ה ביצחק	ובהיר כשחק	כגפ"ן זמורה...
יקימן ישיבה	בנחת ושובה	ונשיא כרבא	מעוטף באורה
וחכם דודרש	וסדרות יפרש	ומרחיב ופורש	כנפיו לסתרה
שנים מלמדים	נכונים ועומדים	וגומלים שקדים	במשנה במקרא
ידודון לבנים	במדרש כיונים	נחונים נחונים	בדרך ישרה...

שיר קטן במסגרת

מי זה יפאר לישיבה תמה
על יפעת נגהם ברוך תפארת
לחם לשון זהב והאדרת
מכל בני קדם בהוד הורמה...

ימנו לכוכבים עדי חול ימים
וליצחק גרשון כאשכול כופר
לא יגמרו הלל בכל הימים...

לכו ישרים ושרים ושרים
קחו לכנור וישפר כיש פר
והוד ליצחק ברו נא ברנה

שמות בני הישיבה

כמהר"ר יעקב אברהם ברוך כ"צ זצ"ל ראש ישיבה
כמהר"ר אביגדור ציידאל ראש ישיבה זי"א
מהר"ר יצחק גרשון י"ץ
מהר"ר נתן אוטולינגו זי"א
מהר"ר דוד תבל מצפת תוב"ב גר"ו
מהר"ר שלמה ספורנו
הח"ר יהודה לוצאטו
הח"ר גרשון
הח"ר משה מררי
החכם ר' יצחק טריויס
הח"ר שמעון רומאנו
הח"ר אשר פורינץ ז"ל
הח"ר אליעזר מלמד
הח"ר נחם טרוואל
הח"ר אשר ב"ר זרח ז"ל
הח"ר אשר קלירלי
הח"ר אליעזר קולומבין

ר' יוסף לוריא
 ר' בנימן פנצי
 ר' אברהם לוניגו
 ר' יצחק יחבל לוי
 ר' משולם קחי
 ר' יקותיאל אשכנזי כ"צ
 ר' שמחה לוצאטו
 ר' דוד נהר
 יעקב כהן מאיסטי

שמות בני חברת ת"ת

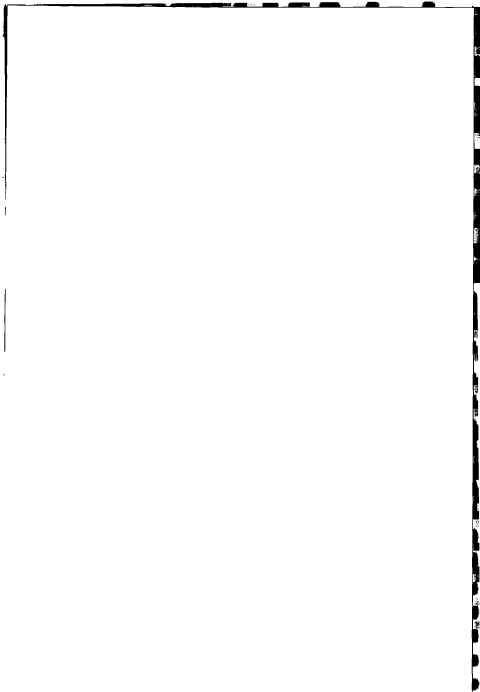
כמהר"ר יצחק גרשון — דרשן חברת ת"ת בב"ה הגדולה

הקצין כמ"ר יצחק לוצאטו — נאמן החברה

החכם יצחק טריויס סופר
 הח"ר אליעזר ור' יוסף — מלמדים לתלמידי ת"ת

הח"ר משה מררי — ממונה חברת ת"ת
 ר' משה כהן — ממונה
 ר' יוסף מורטורה — דיין וגבאי
 הח"ר נחם סרוואל
 הח"ר אשר קלירלי
 ר' מלכי מרקריאה
 ר' משה קופיין
 ר' בנימן באלדושי
 ר' נחמיה לוצאטו
 ר' אברהם ציידאל
 ר' יואל כלגראד
 ר' מאיר בר שמעיה
 ר' גבריאל צרפתי
 ר' משה בכמ"ר אליעזר ליאון
 ר' משה בכמ"ר יצחק ישי.
 אהרן שמש.

כה מעתיק ומתפלל בשלומה של מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא.
אשר בראותי חבל תלמידי חכמים יוצאים מסיום המסכתא בלבוש מלכות ועטרת זהב
גדולה ולפניהם נבל וחנף וחליל וכנור בסעודת מצוה והמה מתגבאים בדרשות דרושות
מחודשות כשבתות כלה. חלקי אמרה נפשי עת לעשות לה' ולכבוד תורתו הקדושה.
נאם השותה בצמא את דבריהם ועפר רגליהם ילחך
הצעיר תולעת יעקב בכמ"ד יעקב יצחק כ"ץ ז"ל מאיסטי

מאיר בניהו

רשימת הספרים
שהגיה והדפיס
רבי יצחק גרשון

[1] ספר מנות הלוי. פירוש... מגלת אסתר שחבר... כמהר"ר שלמה הלוי בן אלקבץ זצ"ל... בצפת... ובסוף החבור דברים נוספים ודרושים יפים...
ג' מפתחות א' מהמאמר ב' מהגימטריאות ג' מהפסוקים. פה ויניציאה... במצות זואן די גארה שנת השמ"ה.

מעבר לשער: אמר מרדכי ו' לא"א החכם השלם הדיין כמהר"ר ברוך מטייולי זצ"ל מתושבי צפת תוב"ב... שזיכני ה' ובא לידי ספר מנות הלוי... אשר היה טמון בעפר ארציאנו לאורה... כי ישיבני ה' אל ארץ הצבי כבראשונה... שלולי ידעתי איכות הספר שגדול הוא לא הייתי שם עצמי במלאכת הדפוס משום דמצינו זוכה נפסד ומועטים בני עליה דרדויה... וה'... יתן בלב כל רואיו לתת לכסף מוצא לקנותו להוציא ממסגר נפשי...

טופס בניהו דף 44:

אמר... מרדכי בן לאדוני אבי החכם השלם הדיין המצויין כמהר"ר ברוך מבית אל מטייולי זצ"ל איש צפת תוב"ב. אנכי בדרך נחני ה' עד עיר ויניציאה, בצאתי גולה ומטולטל מרעב ומצמא מארץ צפת תוב"ב, ורוב חובות וצרות הקיפתי כתרוני מנוחה הדריכוני, ומצאתי שם פיר' מגילת אסתר שחבר... מהר"ר שלמה הלוי בן אלקבץ זצ"ל, והוציא לאור תעלומו והשלימו עד תומנו נינו... הדיין המצויין במדינת צובה... כמהר"ר משה זלה"ה... אין יוצא ואין בא בה להדפיסה... שאלתי מי נחה אותה עד פה ועל פי מי הובילה עד הנה ויענו... השר וטפסר פקיד ושוע... שלמה דשירץ יצ"ו... בן גברת מהללים... בבית המלכה עטרת תפארת נשים שלשה גדולה בגדולה ומעלה מרת סולטנה מב"ת... כשמעי שמועה טובה כזאת... להוציאה על פני חץ >בהגהה נכונה על יד החכם השלם הגאון כמהר"ר יצחק גרשון נר"ו ועל ידי הגבון כה"ר יצחק טריוש יצ"ו< לפאר ולתמם את השר... אולי בשכר זה מאשפות העוני והזלות יקמיני... ועל שכמי אשאנה מנה אחת אפים על יד השר הנה מטתו שלשלמה בקושטנטינה רבתי יע"א.

דף רלא, ב: להבנת המאמר מהזהר לסעודת שלישית בשבת פרשת אמור מה ששמעתי מפי מורי ואלופי החכם השלם החסיד העניו הרב כמהר"ר מנחם עזריה מפאנו נר"ו... וראינו להדפיסו כדי למלאר היריעה...

דף רלב, א: אלו דברי הצעיר יצחק יצ"ו בן לגאון כמהר"ר גרשון טריוש זצ"ל... אם אולי ימצאו בו שגיאה שלא יאשימוני ח"ו... יודע נאמנה כל מאן דנהירי ליה שבילי הדפוס כמה הנוגשים אצים בבית הדפוס לאמר כלו מלאכתכם דבר יום ביומו כי חק

יושם להם לעשות כך יום ולתת תוכן הדפים לכן לא יתנו למגיהים נחת רוח ויכלו לחקור ולדרוש בשבע חקירות ושבע דרישות כפי אות נפשם. זאת ועוד אחרת, כי ביום השבת ביום השבת יערוך הדפוס ע"י גוים ועוד בה שלישיה העולה על כלנה קוצר יד האיש אשר הביא החבור אל הדפוס כי לא השיגה ידו למצא כדי גאולתו ולא הביא ההעתק עד היום אשר התחילו האומנים לעסוק במלאכתם. ולא היה לנו שעת הכושר לחקור ולדרוש בהעתק כראוי, להיותו מלא סיגים מוטעה ומשובש מאד ואין זולתו... וה' יאורנו חיל להדפיס ספרים רבים...
תם ונשלם שבח לאל בורא עולם יום ג' י"ו אלול שנת זכרו תורת משה עבדי לפ"ק.

[2] מקרא קדש. פירוש מגילת רות על דרך האמת שחבר הרב המקובל האלהי כמהר"ר עובדיה המון מברטנורה זצ"ל. ועמו לבוש מלכות סוד חלוקא דרבנן מהרב הנז' וגם קצת מאמרי' ופירושם מהרב הנז' ומגאני עולם כל קדושים תושבי ארץ הצבי תוב"ב. נדפס כמצות זואן דיגארה שנת ה' אלפים מש"ה ליצירה בחדש אייר ל"ג לעומר בריניציאה. מאחורי השער: הקדמה. אמר מרדכי בן לא"א עטרת צבי מאורי ומגן שמשי החכם השלם הדיין המצויין כמהר"ר ברוך מטיווילי זצ"ל מתושבי ארץ הצבי תוב"ב. רך ויחיד הייתי לאבי ושליו הוית בביתי ורענן בהיכלי ומה גם אחרי אשר הוספתי על השמועה וחברני א"א זצ"ל מחברת בית אל שלשלת היחס והמעלה, הר המור גבעת הלבונה, אל גנת אגוז הביאותי מלכי קדם מאן מלכי רבנן אב"י אב"י רכב ישראל ופרשיו אבא מארי זצ"ל וחנוני גבירי ומורי החכם הנעלה העניו המאושר בעניניו כמהר"ר אברהם המון זצ"ל במהר"ר עובדיה דודו זצ"ל ובצללו חמדתי וישבתי ובטירתו ארבע אמו' של הלכה נשתעשעתי... גלה ממני משוש, ובמק' גילה באו עלי ימי הרעה, והזמן צר לי כאויב פנים מפנים שונים... אל הלקח מעל ראשי לוחות הברית... אשר החזיקו את ברק בית אלקי' שבארץ הצבי תוב"ב... ומתלמידיה' של א"א מרבים שלום בעולם... סוף דבר טרדות הזמן ימי הרלות סבתי גם סבבותי, טלטלונני טלטלה גבר מכמה צרות צרורות באמתחותי, המה רמוני וגרשוני מהסתפח בנחלת ה'... קראתי שם הספר הזה מקרא קדש... והגם הלום ראיתי אחרי רואי כי נדפס פעם אחת ע"י ה"ר יחיאל יצ"ו. שבתי וראה להדפיסו פעם ב' יען וביען נמצאו בו טעו' רבים והוצרכתי לתתו למגיהי' בקיאי החכמה כי כן צונוי הרב מהר"ר יהודה קצנאילנבוגן ונהווי רעמיה שרא >והמגיה היה החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון נר"י כאשר עיני' יראו דברי פיו בא אחרי וממלא דברי ונעניתי להם ודחקתי את עצמי לעשו' עוד הוצאות להוציא לאור מציאות ספר זה שלם מכל סיג. ובגלל הדבר הזה יקים ה' את סוכתי הנופלת ויזכני לבנים מרביצי תורה בישראל לרעות בגנים וללקוט שושנים כימי עולם וכשנים קדמוניות אכ"ר.<

ונעניתי להם והוגה על ידי בקיאי החכמה כאשר עיניכם יראו דבריהם ישרים ונכוחים, ודחקתי את עצמי לעשות עוד הוצאה בכדי שתהיה המלאכה שלמה ועדי בשמי' וסהדי במרומי' היותי מכיר שפל מצבי וערכי, תולעת ולא איש לא בינת אדם לי והמטיח דברים נגדי חוטא שה' אלהי אמת הוא היודע ועד כי לא להתנשא ולהתגדל

עשיתי זאת להעלות על מזבח הדפוס חבורי הרב הנז' ומהגאונים הנז' רק לזכות את הרבים דכונתא דרבי' עדיפא ומשום דרבב שפתי ישנים נופת טפופנה שפתותיה' חן וכבוד יתמוכו אין ערוך אליהם וזכותם יעמוד לנו ובגלל הדבר הזה 'קים ה' את סוכתי הנופלת ויזכני לבנים מרביצי תורה בישראל כאבותי הקדושים ולעלות לארץ ישראל לרעות בגנים וללקוט שושנים כימי עולם וכשנים קדמוניות. כשם שזיכני להוציא לאור מציאות ספר זה שלם מכל סיג אכ"ר ונאמר אמן.

דף ב, ב: ראיתי אחרי רואי מגלה יפה... מבארת... ע"ד הרמז והסוד... לגבר חכם בעוז ותעצומות הרב המקובל האלדי כמהר"ר עובדיה המון מברטנורה זצ"ל מסרפו של הרב המחבר שחבר פי' המשניות. ולמען תהיינה שפתותיו דוכבות בעולמו נתננו אל לבנו לחרות נאומו בעט ברזל... ויען וביען קם בחור א' שמו יחיאל דימונטיליץ והדפיסו בלי עיון ומלא את הספר מבוקי סריקי סלתים וסרבים, קמתי אני בעצת גדולים עשה ה' והגיתי בכל פעולו ותקנתי מעוות למראה עיני הכהן לתאר לאצילות ולהב"ה שם מיתה מפני הרואים, ועל הפחות כדי שלא לתת פתחון פה לגרי בית, ומעוות שיכול לתקן הוא. ותנתן דת ודין לבער את הקוצים וברקונים של מי שלא ראה את הנולד. והודפס מחדש על תלו וארמון על משפטו. בצפייתי ציפיתי כי היכי דנמטי לן שיבא מכשרון מעשהו ומעשה ידינו כוננהו. ויהי נועם זיו תפארתו אל כל מחזיק בו לקרבו וידיו לכיסו תשלחנה כי כן דברי מלכו של עולם לפני כל יודעי דת ודין. אלה דברי הצעיר יצחק בן לא"א החסיד ונבון כמהר"ר מרדכי גרשון זלה"ה ונביא לבב אמרו עליו גדולי מעשה חייא. וזכותו יעמוד לי ולזרעי אראה ורע אאריך ימים אנס"ו.

דף מ,ב: ותשלם המלאכה ראש חדש אדר ראשון שנת זכור תורת מש"ה עבדי לפ"ק ליצירה וינציאה...

פירוש מגילת רות על דרך הנסתר. שחבר הרב המקובל האלהי כמהר"ר עובדיה מברטנורה זצ"ל ועם סוד חלוקא דרבנן מהרב הנז' וגם לעמתם איזה מאמרים מגאוני עולם תושבי ארץ הצבי תוב"ב. נדפס במצות זואן די גארה בשנת חמשת אלפים שמ"ה ליצירה בינציאה. מאחורי השער חלק. דף ב,א: אלה דברי החכם כה"ר יחיאל דימונטיליץ נר"ו: אמר הצעיר יחיאל בן לאדוני אבי כה"ר שלמה דימונטיליץ זלה"ה. שליו הייתי בביתי ורענן בהיכלי. ברגע קטון נהפך לאבל כטורי. בשעה חדא גלה ממני משרוש ובמקום גילה נהפך עלי ציה, והקיפוני ימי הרעה וימי הדלות וגרשוני עונותי היום מהסתפח בנחלת ה' וטרדות הזמן סבוני גם סבבוני שטולטלתי טלטלה גבר מכמה צרות... והייתי נע ונד בארץ מפני חמת המציץ... נשפך לארץ כבדי על שבר בת עמי... וזאת נחמתי בעוני כי הקרה ה' לפני נופת אמרי חבור הרב המקובל האלהי כמהר"ר עובדיה מברטנורה זלה"ה אשר היה גנוח וחתום... וכל ימי חדלי חזקה נפשי לבקש טעם ולמצוא דבר חפץ... גם הלום ראיתי להדפיס עוד כדי להיות מעיר לעזור ולתועלת לכל בן גילי איזה מאמרים אשר שמעתי מפי גאוני עולם: מאמר לחתן ולהגומל מפי מורי ורבי הדיין המצויין הרב כמהר"ר משה גלאנטי נר, וגם לעומתם שני מאמרי מהגאון כמהר"ר ישראל די קוריאל זלה"ה, וא' מהמקובל האלהי

החכם כמה"ר שלמה אלקבץ זצ"ל, ומאמר למילה. ועמו פ"י המאמר צורת יעקב חקוקה בלבנה מהמקובל האלהי הקדוש כמהר"ר שלמה מלכו זצ"ל... ואולי בזכות זה אמצא מרגוע לנפשי כאשר עם לבבי, לב נשבר ונדכה. ובשמים עדי... מכיר אני ערכי הדל... ולא בינת אדם לי. ואם על זה יהלמני נער חקן, וישיחו בי יושבי שער, ויכוני על הלחי להטיח דברים נגדי, הלא אלהי אמת יודע כי לא להתנשא ולהתגדל זאת עשיתי להעלות על מזבח הדפוס חבור הרב הנז' רק לזכות את הרבים... יזכינו לעלות לארץ הקודש להסתופף בריגבי עפרותיו... אמן.

כלי התוספות בפטיט. החיבור מתחיל בדף ג.ב. מ.ב. אמר יחיאל תבענה שפתי תפלה ותחנה לפני כל איש אם איזה שגיאה ימצא אל ידיני לכף חובה, כי המוטל עלי עשיתי ושגיאות מי יבין. וידוע לפני שוכן מעונה איך דחקתי עצמי ונכנסתי בעובי הקורה כדי להוציא זאת המלאכה לאורה, ועוד הוספתי בו קצת ענינים נכוחים כאשר יראו הרואים מעטי הכמות ורבי האיכות. ואשא משלי ואומר לנועם אלהי אל תדיניני ושמי רמז בתוכי: נדיב לב טוב לפזר לענוים... ותשלם המלאכה ראש חדש אדר ראשון שנת זכור תורת משה עבדי לפ"ק ליצירה. וינציאה בבית זוא"ן דיגארה באותיות הבומבירגי.

ש"ו

[3] ספר שערי דמעה אשר און וחקן... הפלוסוף האלקי... כמהר"ר משה אלבילדה זלה"ה... במצות השר משיר זואן בראגדין... על ידי נאמן ביתו אשר פורינץ. שנת ה' שמ"ו נדפס בבית זואן דיגארה פה וינציאה.

מאחורי השער: אמר המדפיס... אשא עיני אל ההרים אשר הדריכתי כתרונני למצוא מעלת החכם השלם הגאון כמהר"ר יצחק גרשון יצ"ו להגיה ספר שערי דמעה זה, להיות הספר כתוב באותיות דקות מלופפות למעט בהטעיות של ענין קנין רע ומאורע, ולהוסיף תוספת טובה על העשוי בראשית דע"ת, [ספרו שנדפס בשנת שמ"ג] כי עשינו מפתחות באיזה מקום ובאיזה פרשה ובאיזה דף וכן למאמרים... הקטן אשר פורינץ. המפתח בראש הספר.

ש"ח

[4] ספר מאמץ כח והוא קבוץ שמנה ועשרים דרושים... נעתקו מספר דרשותיו של... מהר"ר משה אלמושיניו תנצב"ה. שנת ה' שמ"ח. בווינציאה על יד זואן דיגארה. מאחורי השער: אמר המתעסק במלאכת שמים לזכות את בני ישראל בספרי חכמי ראשי בשמים אשר בגולת אריאל... ספר קטן הכמות רב האיכות... ה"ה ביד בנו חמודו והורו איש נבון וחכם כה"ר שמעון אלמושיניו... רצתי ולא אצתי עד אשר מצאתי שאהבה נפשי ה"ה החכם השלם הגאון כמהר"ר יצחק גרשון יצ"א להשתדל בהגהתו, כי ידעתי לא יצא מתחת יד דבר בלתי הגון, ושמו נודע בשערים, ואצלנו חביב מאד. וישיבנו לאמר הנני הנני מה אני כי זכיתי להגיה ספר אור ישראל... אשר פורינץ.

בסוף הספר, דף רלה, ב, דברי שמעון ב"ר משה אלמושינו: נאם הכותב בדמע נותן התנצלות גם בעד מעלי המגיה, יען עיני ראו ולא זר עוצם השתדלותו לנקות ולנכות הספר הזה מכל טיג אשר ישיג זולתי בעלי המלאכה הנוגשים אצים לאמר כל מעשיכם דבר יום ביומו, ובפרט בעדכי שכתות אשר לא יוכל איש חקור צלם דמות תבנית יתן המשחית כמו"ל והן הנפשות אשר לא נבראו כי קדש היום.

דף רלו, א: התנצלות המדפיסים... החלתי להדפיסו ר"ח חשון משנת השמ"ח בחלקו וחם ונשלם בי"ד על כס יה לחדש כי טב"ח הנה [ראה בראשית ו, ב]

שמ"ט

[5] אורח חיים אשר חבר הרב רבינו יעקב ז"ל בן הרב רבינו אשר ז"ל ועליו הביאור... חקרו הרב הגאון כמהר"ר יוסף זלה"ה בן מהר"ר אפרים קארו ז"ל וקרא שמו בישראל בית יוסף... נדפס רביעית עם רב העיץ וההגהה על יד האלוף כמהר"ר יצחק גרשון יצ"ו אשר היו עניני פקוחות להוסיף תבואת הגהותו ביתר שאת על ההדפסה השלישית. לא הניח טעות עצמי יצא מתחת ידו. וכדי להקל טורח מעל המעינים והמבקשי איזה דין בתוך הסימנים על אשר הוסיף הגאון מהר"ר משולם המכונה קפמן ז"ל בכמ"ר שמעיה זצ"ל בסוף כל סימן וסימן כל דין מחודש אשר חדש הרב מהר"ר יוסף קארו זלה"ה, כל אחד ואחד במקומו איש לדגלו באותות, למען יהיה הכל כשלחן ערוך. וגם נתוסף הרבה נוסחאות אשר מצא בספרים ישנים והוסיף לוח הזהב כדי שכל תלמיד ותלמיד ימצא רי מחסרו אשר יחסר לו. עוד נדבה רוחו אותו לאיש אחד העומד על ההדפסה לציין ציתים הדינים על דרך אלפא ביתא לכל דין ודין בספר וכנגדם בפירוש וגם ברמזים והדינים המחודשים בגליון כאשר נעשה בטור חשן משפט נדפס בסביניוטה. באופן שהשלים הכל מזוקק שבעתים אשר כמוהו לא היה בדפוס אשר קדמנו. ונדפס בעיר ויניציאה המהוללה שנת אשמ"ח לפ"ק על ידי זואן דיגארה ובכיתו.

[6] קול בוכים... מהר"ר יואל ׳ שועיב ז"ל והאלוף כמהר"ר אברהם גלאנטי ז"ל... היה כמוס וחתום באוצרות האלוף הרמ"ע נר"ו מפאנו זי"א. [יראה זרע יאריך ימים] ויצא לאור משפטו קדוש על יד החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון יצ"ו אשר נתנו למדפיס יואן דגארה... ויניציאה שנת אשמ"ח ביי' [שמ"ט] לפ"ק.

מעבר לשער: הקדמת מהר"ר יצחק גרשון יצ"ו... וקראתי שמו בישראל קול בוכים... אלה דברי הבוכה ומבכה אחרים עמו בשבתו מגורש מהסתפח בנחלת ה' ארץ הצבי... יצחק גרשון.

בסופו לוח המאמרים והפטוקים והטעויות. בדברי המדפיס שבסוף הספר: יצתה תנו לכסף מוצא ושימו כבוד תהלתו...'

[7] ספר אוהב משפט וספר משפט צדק. באורים על איוב... להגאון ר"ש בר צמת...

נמצא בבית האלוף מוהר"ר מנחם עזריה יצ"ו מפאנו ובבית האלוף כמהר"ר נתן אוטולינגו יצ"ו... והשני משפט צדק לאביר הרפואים הה"ר עובדיה ספורנו זצ"ל... הביאו אל הדפוס החכם הה"ר יוסף מולכו יצ"ו ונדפס ע"י זואן דגארה בוינציאה.

דף ב,א: הקדמת הה"ר יוסף מולכו... כמעט כל הגהת ההקדמה עבר על יד האלוף הרמ"ע הנז'. ואור עיני גם הם אשים אני על כל הספר כיד ה' הטובה עלי אשר יודני ויאמר לי החכם השלם כמוהר"ר יצחק גרשון זי"א.

ב'התנצלות הה"ר יוסף מולכו' שבדף רז, הוא מספר על קשיי ההגהה שהיו לו ולא מזכיר את ר' יצחק גרשון.

משפל מצבי יעמידני כאשר היה מר אבא יצ"ו בתחלה בעיר ואם בישראל סלוניקי יצ"א ואזכה לשמחו...

בקולופון דף ריב,א: ותהי ראשית מלאכתו בסי' טו"ב לחדש אלול שנת שלט"י הגבורים והשלמתו ביום ו'ך לקחי לחדש חשון שנת ספ"ד גזרתם לפ"ק.

ש"ג

[8] ספר מאיר תהלות. באור תהלים להרב... מאיר עראמה זלה"ה... הביאו אל הדפוס החכם הנעלה הה"ר יצחק אבואב נר"ו. ותהי ראשית מלאכתו שנים עשר לחדש אדר ראשון בעיר... וינציאה על יד זואן דיג'ארה שנת ה' ש"ג לפ"ק.

מעבר לשער: הקדמת הה"ר יצחק אבואב נר"ו... תבענה שפתי תהלה שזיכני אל מגיה נכון החכם השלם מוהר"ר יצחק גרשון נר"ו למען תהיה הפעולה מזוקקת שבעתיים...

דף קמח, א: תם... תשעה לחדש ניסן... בשנת הש"ן...

דף קמח, ב דברי ר' יצחק אבואב: ...איש אמונים אדם א' מאלף מצאתי נחם כל עצמותי עשה לי עזר כנגדי שלהבת יה ממנו יתד ממנו פנה... אשר לא מנע ממני העתקת הבאור הלו באותיות נאות ויפות, אלא שלא זכיתי שתהיה ההעתקה ממעיני עיניו מזוקקת ככל החבורים היוצאים מתחת ידו וכן מלא בפיו לאמר לי שלא זקקו. על כן לא אוכיר את שמו עליו באופן שאין שיטה אשר אין שם טעות עצמי כנגד הענין והבנין ולא מצאתי ידי ורגלי אם לא הייתי מוצא המגיה האמור בהקדמתי... אשר שם כל מעייניו בם ומיני ומניה נסתתי שמעתתא... הניף ידו שנית בעשותו המפתחות... ולציין קצת הטעיות הנמשכו' כמשפט הדפוס...

בסוף תיקוני הטעיות: ועם שדף קמה קמו הוגהו בדפוס היה אחר כמה עלין שכבר נדפסו ואכן לאותן עלין שעברו בלא הגהה עשינו הגהה זו.

שנ"א

[9] שושנת העמקים... באור מגלת שיר השירים להרב... משה אלשיך נר"ו... ראש גולת אריאל, איתן מושבו בצפת... והביאו אל הדפוס הנחמד והנכון ה"ר יוסף נ' סרוק

יצ"ו והוּגָבָה ע"י החכם השלם כמוהר"ר יצחק גרשון זי"א ונדפס בויניציאָה על ידי זאן דיג'אָרה שנת גש"א אלמתי.

מעבר לשער: אמר הצעיר קטן מקטני חלמידי הרב המחבר נר"ו... ידעתי כי כלם לתורתו ייחלו... על ידי עצבור עיקר ההגנה הנכונה לכבוד הרב נר"ו... ועלי לעשות כחברים לאותיות ומפתחות... למאמרים והפסוקים...
נח. א: התנצלות המדפיס. הטעויות.

דף נח, כ – נט,א: הערת מהרר יצחק גרשון. מליצה רבה על המפתחות, בשבח המחבר ומונה ספריו שהגיהם ושעתידיים לכרא אליו:
... גם ה'... יזכני לשוב אל ארצי ואל ארץ מולדתי כבתחלה בין בית אל ובין העיר וקריש מן השמים היא צפת תוב"כ"ב....'.

שני ב

[10] זה ספר פירוש דניאל הנקרא... חבצלת השרון... חברו... מוהר"ר משה אלשיך נר"ו... הנעלה נבון כמהר"ר יוסף בכמה"ר חיים בן סרוק י"ץ קם... רצוה להדפיסו שנית בעיון רב למענית ע"י החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון נר"ו, איש מהיר בהגהתו עם מפתחות... נדפס ע"י זיואן דיגארה פה ויניציאה... ועמד טעמו ונמוקו עמו בירח חשון... בשנת... ושמ"ו.

בקולופון, דף ק"א: ותשלם כל המלאכה בחרש כסלו שנת שנ"ב...

[11] ספר מפעלות אלהים להשר... דון יצחק אברבנאל... נמצא... בבית האלוף מוהר"ר מנחם עזריה מפאנו יצ"ו וכבית הנשא... דון שמואל פראנסיס יצ"ו... נתן למדפיס להדפיסו והוגה בעיקר רב עם שני ההעתיקות הנז', על יד האיש חיל רב פעלים החכם האלוף כמהר"ר יצחק גרשון זי"א. אפריין נמטייה למר שזכנו לאור הספר. הספר הזה נדפס בשנת שבי"ם... בתרש ניסן על יד וואן ריב"ארה פה עיר ויניציאה.

מאתורי השער: אל עין הקורא. אודה את ה' בכל לבב אשר זכני... להביא לאור... מפעלות אלהים... ואני תפלה לאל יואל נא לזכותני לנחותני בדרך אמת להוציא לאור ספרא וספרי על התורה ועל העבודה... מבקש ה'... ואל על אקרא מאמץ כחי לזכות את הרבים... יצחק גרשון.

בדף צג, ב: הערת החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון זי"א על המפתחות: ...הודעתי לכל צורך בני אדם אל מפתחות הספר... המתברר עשה מפתחות כלליות בראש הספר, ראיתי כי טוב באלה בפרטות דבר דכור על אופניו...

[12] ראשית חכמה... אשר חבר... הר"ר אליהו ישר"ו [יחיה שנים רבות וטובות] בן הר"ר משה די וידא"ש זלה"ה... נדפס שנית והוגה מחדש עם רב העין, כאשר יראה כל מי שיעריך בינו ובין הנדפס בשכבר — ע"י החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון י"ץ... בשנת שמחה לפק על יד וואן דג'ארה פה ויניציאה.

בסוף הספר דברי [המגיה?]: ראשון: ...הלא ידעתם את כל התלאה הנמצאת בשערי הדפוס ראשונה הנוגשים אצים לאמר כלו מלאכתכם לעשות דבר יום ביומו... כך וכך ליום, לכן לא יתנו למגיהים השב רוחם... ונוסף עוד בספר הזה כי כלו נדפס ע"י אומנים גרים בחדשים המקודשים... שלישי... ההעתק היה מוטעה ומשובש מאד כאשר הודה ולא כוש החכם המחבר זצ"ל... והרביעית כי בפעם הזאת השנית נפל על ערש דוי המגיה שני החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון נר"ו זה שלש פעמי'. על כן לא יצא הפעולה נאה כרצוננו הגם שנתעלית על ההדפסה הראשונה כפלי כפלים לעיני כל רואה. ומה אומר על צרותי שבהיותי בעומק המלאכה בעוונותי הרבים עלה מות בחלוני ולקח ממני את ידידות נפשי הבן וקנים צעיר שנים גור אריה תמ"ך... ישראל הזיפרוני י"ץ. בעמ' שלאחריו: ותשלם כל המלאכה בחדש חמח שנת שמח"ה...

[12*] חזות קשה מעשה מקשה הכתובה בעט כרזל בצפורן אביר הרועים הרב הגדול מרנא ורבנא מוהר"ר משה אלשיך נר"ו אשר פצו שפתיו ודבר בצרות מאורעות רבות ורעות קמו באו על עיר ה' צפת טוב"ב מבני חובב למען כל לומד דבריו ושומע אמרו יכמרו רחמיו לעשות טובה עמה ולהקים סוכת דוד הנופלת ואון בן פלת ובני פלוא אל"י א"ב. כי מי ראה כשבתא דמתיכתא העיר הגדולה אהליכה ואהלה קריה מלאה אדם כלם קדושים כלם גבורים עושים באימה ומאהבה עזה רצון קונם וכספם וממונם הלא לאלקי' פתרתם אשר אם באנו לספר גדול איכותה במהות וכמות תכל היריעה. ורוע התרועעה הארץ ארץ ארץ אהה ליום נורא ואיום. ואולם בקצרה נעלה במעלותיה ותעצומותיה ומרצת גלגליה גלגל הוא שחזר בעולם והשומע ישמע להזיל זהב מכיס וחסד ה' על יראיו מעולם ועד עולם.

מי שמע כזאת בארץ מן הארצות ימצאו בה כל אלה יחרו:

א' בתי כנסיות כ"ה תברכו.

ב' ישיבות הן רבות כשלשים ושתיים נתיבות.

ג' תלמוד תורה עם חמש עשרה מלמדים חמשה מהם בעלי מקרא וכן בעלי משנה וכן בעלי תלמוד.

ד' הסגר עצום ורב כמו שנאמר גלוי לכל העוסקים בתורת ה'.

ה' הקדש קדש ישראל לה' אשר בו יחסו עניים מרודים מבוטלים הגופים נכפים ושבורים ונגועים מוכים וסחופים דחופים כמו מאה ועשרים בפחות ויותר והותר, כלם נזונים ערב ובקר וצהרים מזון לפי צרכם ואוכלם בפיהם מזון לכלא ביה.

ו' ועוד בה חברת בקור חולים מיהב יהב כל צרכי החולים העניים והאביונים אשר בעיר צלמם תבזה;

ד' ונוסף עוד חברת הכנסת אורחים ובתים מוכנים וינפש כל רוח ונפש מן הבאים גרים ואורחים והצריכים לטללי אורות המזונות עד חמשה ימים ומצאו להם מעונות תקנתם כלכלתם ופרנסתם כל הימים;

ח' קדרת התמחוי אשר לכל שכונה ושכונה מעונה אלקי קדם מידי חרש בחרשו ומידי שבת בשבתו;

ט' חברת מירון ששם לומדים זוהר פעמים בשנה.

י' ועוד בה עשירה, כי בגלל צפת תוב"ב קיום כל ארץ ישראל ואם אין צפת אין טבריה אין ירושלים אין חברון ואין עיר בארץ ישראל לא"י תי"א.

על זאת אספדה ואלילה כי מפני זלעפות האכזריות שמה למפלה ותשאה הארץ שוממה אר נא לנו כי חטאנו.

על כן הסכמנו לשים בדפוס חזות קשה זה למען כל קורא יתעורר להחזיק במעוזו ועוז הארץ הלוה ולשמוע בקול השליח הנאמן ונכון ממונה צפת תוב"ב ה"ה הח"ר שלמה אמירל"ו יצ"ו איש אמתים וימחר יחיש מעשהו והיתה לה' המלוכה ונבנתה העיר על תלה וארמון על משפטו.

הוגה בעין רב על יד החכם השלם כמוהר"ר יצחק גרשון נר"ו ונדפס בחדש כסליו שנג' בבית זי"אן דגארא בויניציאה העיר הגדולה.

עד היום לא נמצא אפילו טופס אחד מאיגרת חזות קשה.

כ"י גינצבורג 159 דפים 188א-194ב מכורכים עמו שלושה כתבים אחרים מאיטליה. מן הכתיבה אתה יודע שהסופר היה מאנשי קנדיאה.

שנ"ד — שנ"ו

[13] כלי חמדה... כמהר"ד שמואל לניאדו נר"ו... נמצא בו אורא דארץ ישראל מחכים... באר את התורה מבראשית ברא עד לעיני כל ישראל... ולמען דעת צדקות ה' דברה לשוננו מטבוחיה דמר, די בחסדוהי שם כל מעייניו להגיהו על נכון. ה"ה החכם השלם כמוהר"ר יצחק גרשון נר"ו פה ויניציאה... ותהי ראשית מלאכתו היום יום ה' חי מנחם שנת ותתענג ברש"ן¹... נדפס במצות זי"אן דגארא ובביתו פה ויניציאה.

רסח, ב, אחרי דברי התחימה של המחבר, דברי המגיה: גם אנכי לא אחשוך פיי... להלל... למי שככה זכנו לראות באור ביאור ספר התורה הזאת, כלי נחמד וטוב להשכיל אלפים בת יכיל [מלכים א ז, כן]. ואם המצא תמצא שגיאות, אותיות או תיבות, גרמה כזה הדפוס וט"ס הגהות מטושטשות. על כן כל שוגה במ ידינו לכך זכות...

יצחק גרשון

נשלם פה ויניציאה יום טוב תשרי שנו חכמים.

בסוף המפתחות, דף זב, אמר המגיה... המחבר מחלק המאמרים לשני מחנים המחוברים אל עבר א' והמפחרים אל עבר אחר. וזה מתלאה רבה ללמדנים הולכים

1 היא שנת שנ"ד (ולא שנ"ו) שרק בה חל י"ח באב ביום ה'. וע"ע הברמן, דינארה, סי' 164.

מישרים בזה אחר זה. אמרתי גם אני אסדרם בסדר הישר בזה אחר זה כאשר באים בקרב החבור על כל דבור ודבור... לכד זה אעיר כי ב' תיבות כגון ב"ר ר"ל בראשית רבה... גם הרבה דפים נתקלקל החשבון כמו שנאמר דף קפ"א שיש פעמים קפ"א ואני אומר קפ"א שני וכעו"ה [וכן על זה הדרך]. זה הדרך לכו בו ובפרט בקונטרסים אחרון... גם... על שגינות וטעויות הנמצאים מצד ההעתק או הדפוס, נתק הוא ולא מני. אני אני הוא המדבר ומעורר לתקנתם כי יש שבר ויש סבר לתקנם לארש מנלם כל רואיהם... יצחק גרשון

שנ"ז

[14] ספר לחם שלמה... כל מאמרים מפוזרים מהגמרא ומדרשים... וגם יש בתוכו חדרושים ופשטים... מוהר"ר שלמה לבית הלוי בכמהר"ר יצחק לבית הלוי זלה"ה. הוגה בעיני רב ע"י החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון נר"ו. נדפס בוניציאה על יד זואן דיגארה.

מעבר לשער: התנצלות המגיה. אמר הצעיר וזעיר המגיה: לא נעלם מעיני פני כל מעיין פניני ענייני הרב המחבר... ואני אמרתי אנה אני בא ולמה נבראתי כי אם לעשות נחת רוח לפני כל יודעי דת ודין יושבי על מדין ולהגיה ספריהם העוברים דרך ידי בהגהה נכונה... לא עשיתי משלי רק סימני מושבותיה, היה לסבות הא' שהספרי' ביד כלם ללקות משם המאמ'. הב' מפני החקירות שמנקרים וגורעין ומוסיפין כחכם וכן לו יעשה. הג' שהרב כותב לעולם במדרש ורבים מאמרים לא ידעתי אים איפוא הם רעים. הדי בזה הערה לזכרון. ואני תפלה לאל עליון ולפני ה' לרצון יצחק גרשון.

בסוף, בראש המפתח, דף א,א: הערת התכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון זי"א על המפתחות. ... ואל יפלא בעיני המחבר שלא נדפס בכרך פליג'ו, כי לא במרד ובמעל נעשה, ויושב ממעל יעיד יגיד על זה הכזה נעשה ונשמע חק לכמות הספרים כי קטן גובהו וקובצו, ואידי דזוטרא הוה מירכס...

דף ט,ב: התנצלות המדפיסים. ואלה דברי אמרי העומדים על מלאכת הדפוס ונמוס ההגהות מוסיפין שיר ושבח לאדון הכל... ונתן בלב הנשא ומאד נעלה כה"ר אברהם כהן גהר יצ"ו... להביאו ולהדפיסו פה וניציאה לזכותינו... והוגה בעיני נמרץ ע"י החכם השלם מוהר"ר יצחק גרשון זי"א. ואם יש איזה שגיאה, פליאה דעת נשגבה, לא יוכל לה הקורא להולמה, דון דינו לנו לכף זכות כי שגיאות מי יבין... תם ונשלם בכ"ח מנחם שנת ונקרא ואתה תענה לפ"ק.

[15] ספר עשרה מאמרות... מע... ואפריין נמטייה להחכם השל' איש גלילאה הר"ר נחמיה לאבית נר"ו אשר הקרה ה' לפניו הספר הנחמד הזה והביאו אל הדפוס... הוגה בעיני נמרץ ומזוקק על יד החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון נר"ו. וינציאה במצות זואן דיגארה ובביתו בשנת ברכה עד בלי די. מאחורי השער שיר לר' שמואל ארקולטי.

[16] יפה תאר... מוהר"ר שמואל יפה אשכנזי וצ"ל אשר היה פאר הדור והדרו בעיר העדינה קרסטנטנינה... באורו לרבות... בניו אחריו התחזקו התאמצו להשלים המלאכה... ונהי ראשית מלאכתו בשנת ונשא נס... הוגה בעיני רב על יד החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון נר"ו. נדפס בעיר ויניציאה המהוללה על ידי וואן דגארה המדפיס.

דף תקלט, ב: 'ותהי השלמתו ביום ו' כ' לחודש אלול שסו...'. הסיבה לכך מתבארת מדברי אברהם ב"ר שבתי צלח, בדף תקמ"א. הוא מודה לה' שזכה לעסוק במלאכה זו 'לתת לי מהלכים בין העומדים האלה לעזרת ה' בנבורים, שמו נודע בשערים, דורש רשומות בכל לשון, החכם השלם מר קשישא כמהר"ר יצחק גרשון נר"ו ה"ה גודר פרץ משובח נתיבות וחוצב בארות בגרון ובמקבות, לשים כל שגיאה לשמה ולשרקה ולחרבות... כחזותי מלאכת ה' היתה זה עשר שנים נשכחת... ואתחנן בקולי לנופח באש פחם השלימות... החכם השלם החסיד כמהר"ר יוסף פארדו נר"ו... וידבר עמי ויאמר... ועתה יגדל נא חסדך להיותך משגיח על זאת המלאכה...

ואל תפנו אל אליילי הטעיר... כי עצמו מספר הצרות הצוררות בפי אמתחיו שיחות היושב' ראשונה בתבנות מלאכת מערכת חבנית יצורי החוחים, ומצוקות מאזרי זיקות ושריקות חלקלקות, המזמרות והמזורקות, לא ידעתי ספר עד שהוא מן הנמנע קיים לבלתי היות איזה שבויים או טעיות עם כל הכפות והמנקיות, כאשר האריכו למעניתם ודבריהם על ספר החזקן לכלא פשע ולהתם חטאת המגיהים.

...החכם כמהר"ר יוסף הנד' המשביר בר ומזון הספר הזה לכל דרשיו, ומברכתו יבורך גבר חובר חבר, אשר ישלח ידו בספר זה ולקח ואכל וחי לעולם, מבלי תוספת הנאה כי אם כדי דמי הרצאתו בנייר ובדפוס, יהיו על הדוכ שמנה ליט' שהם לבנים מאה מתוגרמה. ישלם ה' פעלו... שעלה הספר הזה לבדו קרוב לאלף פרחים. ויתן לכסף מוצא החכם הנד' קרוב לשבע מא' מהם ותחלת דבר ה' בספר הזה היה נסיבה החכם השלם דון תם ן' יחייא רבינו נר"ו אשר אור תורתו זורח היום בעיר ואם בישראל היא קוסטנטני"א...

ותהי ראשית חלקת חמדותי בדף שיח סוד שרפי קדש, על פסוק והוכיח אברהם את אבימלך על אדות הבא"ר [בראשית כא, כה] והנה שם יוצאת בעמוד פס ידא על שם ה' למען לא ישלחו המעיינים בעולתה ידיהם... אברהם בכמהר"ר שבתי צלח זלה"ה.

דף תקמ, ב: כבוד חכמים, רברים בשבח התומכים והמגיה ושיר.

דף תקמ"א, א: מפתחות מן המחבר יצחק יפה. בסופו: הערת המגיה. בשבח מחבר המפתחות שבהם ציין המאמרים מחלקי המדרש האחרים שפירושו בחלק זה... באופן שהקונה ספר בראשית רבה עם פירושו של הרב בעל יפה תואר הנד' לא ספר בראשית רבה לבד הוא קונה כי אם גם יתר הרבות כולן וגם המגילו' עם פי' עליהם. עד יחנן ה' ויזכנו להדפיס הכל עם פירושו של הרב המחבר... יצחק גרשון.

שנ"ח

[17] ספר רב פנינים. ביאור משלי שלמה להחכם... משה אלשיך וצוק"ל... על ידי

החכם... חיים אלשיך בנו נר"ו... הוגה בעין רב על ידי החכם השלם כמוהר"ר יצחק גרשון נר"ו נדפס בויניציאה על ידי זואן די גארה שנת ישמח הר ציון'... ותהי ראשית מלאכתו ביום ר"ח תמוז ל"א [לכרכה יהיה אמן].

דף קפא, א: הערת מהר"ר יצחק גרשון יצ"ו. מפתחות... ע"ד אלפא ביתא... ואחר סיום מפתחות הרב המחבר... ע"ד בתים וחדרים תמצית הדרושים... יבואו מפתחות החדושים ממאמרים ופסוקים העולים ומתבארים מקרבנו'.

כולל גם הסבר על השימוש במפתח ססידר המחבר לפי ערכים. המפתח שעשה המגיה הוא מקוצר ביותר. בקולופון: ונשלם ביום ה'... בחודש אני לדודי ודודי לי [אלול] בשנת כינאי אלשיך... בדף קצב, האחרון, התנצלות הזיפוני על הטעויות שנפלו בעטיים על הסדרים 'מאשר לא שמעו לקול מורים המחברים והמגיהים... אשר יעשו כלילה ובערבי שבתות שבהם נולדו המזיקים'.

[18] ספר נר מצוה והוא החלק הראשון מספר מנחת כהן חברו... כמהר"ר שמואל כהן צדק נר"ו... ובר שבעה עשר דרושים... הוגה ע"י החכם השלם כמוהר"ר יצחק גרשון נר"ו. נדפס פה ויניציאה בבית זואן דגארה שנת שנח לפ"ק.

דף רז, ב: ותהי השלמתו אור לארבעה עשר בנין שנת ישמח ה' במעשיו פה צובה. דף רח, א: הערת מהר"ר יצחק גרשון נר"ו... אמרתי הנה באחי להאיר ולהעיר פני המעינים במפתחות מפותחות... וגם אמנה שגיאות מאותיות מחולפות וטעויות מוכרחות הבאות מפני חמת אימת המציקים המתעסקים העושים במלאכה הערוכה לפרעלים הגוים בערבי שבתות וימים טובים בעת נבראו המזיקים תהינה מובאות עם מורה מקום הפסוקים או המאמרי'... ומאמרים על דרשות רבה בר חנה שלא להכנס לחקירה זו. דף ריו, א: 'תם... שנת אין שטן'.

שנ"ט

[19] ספר סדר היום והוא פירוש... על התפלות... חברו איש האלהים... החסיד כמהר"ר משה' מכיר נר"ו ריש מתיבת בעין זיתון מצפת תר"ב. ואפריין נמטייה להחכם ה"ר לוי שמלאי נר"ו ולחננו של הרב המחבר, ה"ה היקר ונעלי, כה"ר שלמה יצ"ו בכ"ר נחמיאש מור דוד ז"ל אשר הביאורו לדפוס... הוגה בעין נמרץ עלידי החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון נר"ו פה ויניציאה בבית דניאל זאניטי.

דף קב, ב: והיתה השלמתו... ב"א מנחם שנת ששון ושמח"ה... לפ"ק. בסוף פירוש אבות וקהלת, דף קכ, א: 'כטור"ב מנחם'. ר' גם סי' 42.

[20] ספר פורת יוסף והוא ביאור ספר קהלת אשר און ותקן... כמהר"ר יוסף טיטאצאק זלה"ה... הוגה ע"י החכם השלם כמוהר"ר יצחק גרשון נר"ו. נדפס פה ויניציאה שנת ששון ושמח"ה לפ"ק בבית דניאל זאניטי.

1 לדעת הברמן, ויגארה, סי' 210. הסימן אינו בתיבת ישמח"ה = שנ"ח, אלא בתיבות ה"ר ציון = שס"א.

דף ב,א: אמר המגיה: ...החבור ...היה גנח עד הנה בבית גנז יורשי הרב הגדול המחבר... בא עתו להדפיסו על יד... כמהר"ר ברוך ׳ ברוך נר"ו... והוגה בעיון רב על [יד] החכם השלם בקי במלאכ' הדפוס וחכם על שכיות החכמה כמהר"ר יצחק גרשון נר"ו... צעיר המדפיסים... נסים שושן.

מאחריו הקדמת ברוך ׳ ברוך.

דף ג,א: ואני צויתי למקודשי אלופי החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון נר"ו ידון רוחו ישית ידו בהגהת הספר הזה כי ידעתי היה יהיה לפה לקדוש להצילו מכל טעות ושגיה העולה בדפוס.../.

עה,א: הערת החכם השלם מוהר"ר יצחק גרשון נר"ו. ...בהיותי עוסק ומגיה טעיות הדפוס נפשי אותה להשתעשע בטוב' דבריו... החכם השלם ברוך ׳ הוא ומבורך ככל מערך כרב יו"ספ טוב עלם אשר הפליא חסדו והטה חנו לי לשום את מצוה רבה כזאת עלי לעיין בהגהת הספר... ואם אמנם שגייתי אתי תלין משוגתי לקוצר השגתי ולסוף האותיות אות בתוך אות... וערכה לפניו פרי נדבתי מפתחות מפותחות...

יוסף זה הוא בלי ספק 'איש חיל רב פעלים... בן אצילים בן מלכי קדם גביר ונבון ה"ר יוסף בן האדון ה"ר יוסף הכהן נר"ו... בפיזור ממונו והונו לזכות בו את הרבי'.../. נכדו של ר' יוסף טאיטאצאק, שנשא את שמו, היה חמיו.

[21] זמירות ישראל... החלק הראשון... עולת תמיד... חברו... כמוה"ר ישראל נאג'ארה יצ"ו בעיר דמשק. הוגה על ידי החכם השלם מוהר"ר יצחק גרשון נר"ו... ויניציאה בבית זואן די גארה שנת שני"ט לפ"ק.

ספר עולת שבת והוא חלק שני מזמירות ישראל... הוגה על ידי החכם השלם מוהר"ר יצחק גרשון נר"ו נדפס בויניציאה... שנת ש"ס לפ"ק.

עולת חדש והוא חלק שלישי מזמירות ישראל... והוגה על יד החכם השלם מוהר"ר יצחק גרשון נר"ו בויניציאה.

מימי ישראל והוא חבור צבור משיירים והלצות ואגרות נמלצות... והוגה על יד החכם השלם מוהר"ר יצחק גרשון נר"ו... שנת כחוט השני...

ש"ס

[22] ספר לחם דמעה. חברו... כמהר"ר שמואל אוזידה נ"ר והוא פי"ו... על מגילת איכה... הוגה בעיון נמרץ על יד החכם השלם מוהר"ר יצחק גרשון נר"ו פה וויניציאה שנת חוט השני' ליצירה בבית דניאל זניטי.

דף קיט,ב: הערת מהר"ר יצחק גרשון נר"ו. כי למן היום עברו על ידי ספרי המפר'

הבאים על הדפוס לילך בנימוס לא עבר אחד מהם מבלעדי מפתחות... ושגיאות מי יבין אותם כי מדרך הפועלים לעשותם ובפרט בעלים הנדפסים ביום השבת...

[23] ספר ראשית חכמה הקצר. קצרו האלוף החסיד המקובל כמהר"ר פויטו יצ"ו... ואחר הקצור... תקון העונות מהחכם השלם כמהר"ר אשכנזי ז"ל... תקני שבת להחכם החסיד כמהר"ר אברהם הלוי ז"ל... מע. הביאו אל הדפוס הנעל' כה"ר שלמה מר דוד יצ"ו שליח צפת תוכ"ב מהסגר עי"ן וזיתון... הוגה בעי"ן נמוך על יד החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון נר"ו. נדפס פה ויניציאה הכירה שנת ואשמח"ה לפ"ק וביום ל"ג למב"י בבית דניאל זאניטי.

קלו, ב: ותהי השלמ' הדפסתו יום ה' כ"ד תמוז הש"ס ע"י כה"ר שלמה מר דוד.

[24] ספר תורה אור והוא החלק השני מספר מנחת כהן. חברו... כמהר"ר שמואל כהן צדק נר"ו... על הפשט של איזה ספור או מעשה אשר כתוב בתורה... הוגה בעי"ן רב על ידי החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון נר"ו. נדפס בוניציאה על יד זואן די גארה שנת כחוט השני שפתותך. ברוב העותקים רק על ס' בראשית, במקצת העותקים יש גם על ס' שמות (ער פרשת בא). הברמן, דיגארה, סי' 203. ר' לעיל מס' 18.

שס"א

[25] ספר תורת משה להמפרש הכולל... ר' משה אלשיך זצ"ל... נדפס פה ויניציאה בשנת אלשיך... במצות החכם השלם ר' חיים נר"ו בן הרב המחבר זצ"ל על יד זואן דיגארה ובביתו.

דף ז, א הקדמת הרב המחבר. ובסופה: ויאמר יצחק גרשון... למן היום נורא ואיום יצא משה לישע עמו ויבא אל העיר קושטנטינה עמד טעמו ונמוקו עמו להוציא לאור חלק ראשון של תורת משה... וידפיסוהו וירא כי לא יצא כאשר עם לבבו... ובפיו מלא לאמר כי כאשר יזכרו ה' החל וגמור כל החומשים על הדפוס גם את הראשון ישוב ידפיס עם מרעיו נמוס מרום מראשון... לכן אמרתי זה היום עשה ה' אגילה ואשמתה בו לעי"ן היטב כל ספריו ולהגיהם על מכון מכל אשר לפניו...

[26] זה ספר פירוש מגלת אסתר הנקרא... משאת משה... מחברו... מוהר"ר משה אלשיך זצ"קל... והגה מפיו יצא מפי הרב זלה"ה לעבור כל ספריו בהגהת החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון נר"ו תלמידו איש מהיר בהגהתו ועשה יעשה מפתחו' מפותחו' הצריכות ושייכות בסופו... נדפס במצות דניאל זאניטי ובביתו... התחלתו ביום ה' ר' לחדש שנים עשר הוא חדש אדר שנת ובא הנשיא החכם השלם בנו כמהר"ר חיים אלשיך נר"ו ויאר לנו עם כל הביאורים... פה ויניציאה.

דף פד, א: הערת החכם השלם כמוהר"ר יצחק גרשון נר"ו... על המפתחות. בקולפון
'התנצלות על טעיות' ... כי 'לחפזן יציאתה נהיו הדברים'.

יצחק גרשון

[27] ספר עיני משה. ביאור מגלת רות להחכם... משה אלשיך... על ידי... חיים אלשיך...
הוגה בעין רב על ידי החכם השלם כמוהר"ר יצחק גרשון נר"ו. נדפס בוניציאה על יד
זואן די גארה שנת ובא הנשיא... ראשית מלאכתו ביום ר"ח ניסן ל"א.
בסופו מפתחות. בקולפון: ותשלם כל המלאכה היום יום ג'... כח למב"י שנת שט"א...

[28] ספר דברים נחומים. ביאור מגלת איכה להחכם... משה אלשיך... על ידי החכם
המפואר כמה"ר חיים אלשיך בנו נר"ו... הוגה בעין רב על ידי החכם השלם כמוהר"ר
יצחק גרשון נר"ו. נדפס בוניציאה על ידי זואן די גארה שנת ובא הנשיא... ראשית
מלאכתו ביום כ"ח למב"י.
בסופו תיקון טעיות ומפתחות.

[29] ספר דברים טובים. ביאור מגלת קהלת להחכם... משה אלשיך... על ידי... חיים
אלשיך... הוגה בעין רב על ידי החכם השלם כמוהר"ר יצחק גרשון נר"ו. נדפס בוניציאה
על ידי זואן די גארה שנת ובא הנשיא... ראשית מלאכתו ביום מ"ה למב"י.
בסופו מפתחות ולוח טעיות.

[30] ספר עסיס רמזנים. קיצור מספר הפרדס הגדול אשר חברו הכינו וגם חקרו המקובל
האלקי כמוהר"ר משה קדוור"י [!] 'צוק'ל... הביאו אל הדפוס החכם השלם החסיד
כמה"ר יחיאל לוריא אשכנזי יז"א והוגה בעין נמרץ ע"י החכם השלם כמוהר"ר יצחק
גרשון נר"ו בוניציאה בבית דניאל זאנטי.
קולפון בדף פו, א: 'תם ותשלם... יום א' ו' ימים לחדש ניסן שנת ודוד עבדי נשיא
להם לעולם'.

[31] ספר תרדים להרב הקדוש האלהי כמהר"ר אלעזר אזקרי"י זצק"ל... מפרש ואומ'
המצות לכל אבר ואבר... הביאו אל הדפוס החכם המפואר כמה"ר יחיאל לוריא אשכנזי
יז"א אפריין נמטיא. הוגה בעין נמרץ ע"י החכם השלם כמוהר"ר יצחק גרשון יז"ו. נדפס
במצות דניאל זנטי ובביתו. ותהי התחלת המלאכה בעשירי לחדש ניסן שנת נשיא אלהים
לפק, פה ויניציא.

[32] ספר אמרי שפר יסדו... כמהר"ר נפתלי אשכנזי נר"ו תושב צפת... והוגה בעין
נמרץ ע"י החכם השלם כמוהר"ר יצחק גרשון נר"ו ותהי התחלת המלאכה... על ידי נאמן
אהבת המחבר הנז'.

הצעיר נסים שושן יצ"ו, בשנת ישמח ה"ר ציון"ן לפ"ק פה ויניציאה במצות דניאל
זנטי ובביתו.

חותם שמו: נפתלי בן לא"א יוסף תנצב"ה.
בסופו מפתחות. בטפסים אחדים נמצא קולופון זה: 'ותהי השלמת הספר הזה ביום ד' לחדש שבט השס"א...' ראה ר' ריבקינד, דקדוקי ספרים, ספר היובל לאלכסנדר מארכס, ניריורק תש"י, עמ' תכד.

שס"ב

[33] ספר עבודת הקדש... להרב... הרשב"א... הוגה בעין נמרץ על יד החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון נר"ו... ויניציאה במצות דניאל זאניטי ובביתו 'ותהי התחלת המלאכה... יום שלישי שלשה ימים לחדש כסלו שנת בשמ"ך יגילון לפ"ק'. בקולופון: 'נשלמו... כה טבת שנת בש"מך...'. בסופו תיקוני טעיות.

[34] ספר גרושין להחכם... מוהר"ר משה קורדואירו זלה"ה איש צפת... הביאו אל הדפוס הנבון כה"ר דוד ׳ן הין יצ"ו סגיא נהור איש סאלוניקי". כל קונוה ומהנהו מאתו ית' יהיה משכורתו שלמה. והוגה בעין נמרץ ע"י החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון נר"ו. נדפס במצות דניאל זאניטי ובביתו.

[35] פירוש ההגדה להחכם השלם המקובל האלהי מוהר"ר יוסף גיקטליא זלה"ה איש ספרדי ומשאו ומתנו בחדושים ופשטים עמוקים ערבים לשומעיהם. הביאו אל הדפוס הנבון כה"ר דוד ׳ן הין יצ"ו סגיא נהור איש סאלוניקי כל קונוה ומהנהו מאתו ית' יהיה משכורתו שלמה והוגה בעין נמרץ ע"י החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון נר"ו. נדפס במצות דניאל זאניטי ובביתו.
שם הפירוש צפנת פענח.

[36] ספר לקוטי שושנים. והוא חבור נאה מלוקט מגאוני' ה"ה האשל הגדול כמוהר"ר יעקב בירב זלה"ה והגאון מוהר"ר מאיר ערמה זצ"ל והרב המאושר בכל עניניו כמהר"ר עובדיה ספורנו ז"ל. ואחרון אחרון חביב החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון נר"ו לא ידעך. ואפריין נמטייה לסגיא נהור משכיל ובבן הר' דוד ׳ן הין יצ"ו אשר החזיק ידי המדפיסים לזכו' בו את הרבים זכות הרבים תלוי בו. אולי וקרוב לשמא יבא דין ליה למאירת עינים וכל המחזיקו ומהנהו יזכה לאור הגנוז לצדיקים לעה"ב. הוגה בעין נמרץ על יד החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון נר"ו. נדפס בוניציאה הבירה היום יום ד' י"ד לחדש תמוז שנת בשמ"ך יגילון כל היום. במצות דניאל זאניטי ובביתו.
בהקדמה מתפלל המדפיס שזכות ההוצאה לאור של ספרים תגרום לו שיזכה לאור וכבר הוציא ס' גירושין להרמ"ק ופי' ההגדה של ר' יוסף ג' יקאטיליא. מודה לר' יצחק גרשון 'ויזכהו ה' להדפיס את היום הגדול שלו ספר מבקש ה' לעת מצא ככל אות נפשו יצא מנוגה הגה מפיו יצא יצא ... איש אמונים תם וישר ירא אלהים נבון ונעלה כה"ר נסים שושן יצ"ו הוקם על המלאכה ערוכה בכל ושמורה מזוקקת שבעתים... דוד ׳ן הין.

יא-יב, ב — פשטי מלאכי ממהר"ג נר"ו.
יב, ב מודיע המדפיס שהגיע אליו פי' תרי עשר לר' שמואל אלמושנינו והחליט להדפיסו.

[37] ספר שלחן הפנים. ליברו ליימאדו אין לאדינו מיזה די איל אלמה פורקי איש קונפואאישטו די טודוש לוש דינים ניסיטאריאוס פארה איל אומברי טירישלאדאדו דיל ליברו דיל גאון כמוהר"ר יוסף קארו זלה"ה קומו ויראן די טראש לה פואירטה איל טודו. לו טרוג'ו אלאה איסטאמפה איל סיניור נעלה ה"ר יוסף בן דוד פראנקו זצ"ל.
[נספר הנקרא בלאדינו שלחן הנפש, שכלולים בו כל הדינים הצריכים לאדם. תורגם מספרו של הגאון כמוהר"ר יוסף קארו זלה"ה, כפי שיוברר הכל מאחורי השער. הביאו לדפוס הסיניור נעלה ה"ר יוסף בן דוד פראנקו זצ"ל].
הוגה בעין נמרץ כפי כח האפשר על יד החכם השלם כמוהר"ר יצחק גרשון זי"א שנת שס"ב לפ"ק. על יד זואן דגארה ובביתו ביניציאה.
הספר נדפס ראשונה בשאלוניקי בשנת שכ"ח. שם המתרגם מאיר ואולי הוא מאיר בן מאיר יאיר. במהדורה זו התעלם המהדיר מן הדפוס הראשון. ר' על כך מ' בניהו, כינות חכמי איטליה על מרן רבי יוסף קארו, קובץ מרן.

שס"ג

[38] ספר אורים ותומים. פירוש על ישעיה וירמיה ויתר חדושים אחרים להרב... מאיר ערמה... כל איש יודע דעת יתן בכוס ידיו לתת כבוד לאל עליון לקפרן לקנותו ותשואות חן חן לנעלה כה"ר מנחם יעקב בכר אליעזר יהודה ז"ל שהוציא לאור משפטו קדוש. הוגה בעין נמרץ על ידי החכם השלם כמוהר"ר יצחק גרשון נר"ו. ותהי התחלתו ביום חנוכה המזב"ח ב' לחדש טבת שנת השס"ג ליצירה פה ויניציאה במצות דניאל זאניטי ובביתו.

הגליון הראשון נדפס שלוש פעמים בשינויים. ראה י' ריבקנר, דקדוקי ספרים, ספר מארכס, ניו-יורק תש"י, עמ' תכו-תכז.

[39] ספר חלקת מחוקק. ביאור ספר איוב להאשל הגדול... משה אלשיך... על יד... חיים אלשיך... הוגה בעין רב על יד החכם השלם כמוהר"ר יצחק גרשון נר"ו. נדפס ביניציאה על יד זואן דגארה שנת באלשיך לפק.
ב, א הקדמה של ר' יצחק גרשון בשבת הספר.

[40] ספר מראות הצובאות. פירוש על נביאים ראשונים להרב... משה אלשיך זצוק"ל... הוגה בעין רב על יד החכם השלם כמוהר"ר יצחק גרשון נר"ו נדפס ביניציאה בבית זואן דגארה שנת ישמחו השמים ותגל הארץ וסימנו באלשיך.
מעבר לשער: הערת המגיה החכם השלם כמוהר"ר יצחק גרשון נר"ו... שמח' וששון

המה לי בכל עת ובכל שעה אשר עיני רואי' ספר מורי הרב זלה"ה חרותים על לחור' הדפוס... הנה כי כן כל איש ישראל... לתת לכסף מוצא... איש לא נעדר אל הלקח הספר הזה מזה ומזה עשיר ורזה כי באלה תזכו להוציא לאור ספר שאלות ותשובות... וספר מאה שערים... ויתר הכתובים... ואני כעת ריש מילים אמרתי לפי שקדמני... אחי וראש... כמה"ר ברוך שמחה קאלימאני נר"ו ועשה הקדמ' רבה מכילה בקבא רבא שכתי דמרתא ורבנ' ר' משה אלשיך זצ"ל... בס"ד ידפיסנה כי נשלם ספר זה עם פתח דבריו... לכן נסוגתי אחור פן חכם באחור ישבחני ונסתפקתי במעט קט שבח זה. בסופו, דף סז, ב: ותשלם כל המלאכה היום יום ר' עשרה לחדש כסלו שנת י' שמח"ו ה' שמים ו תגל ה ארץ, פרשת ויפגעו בו מלאכי אלהים. בהמשכו נביאים אחרונים, ובסופו דף קמד, ב: ותשלם כל המלאכה בחדש שבט שנת שכל טוב... פרשת ישיר משה ובני ישראל.

[41] ספר דרש משה להחכם השלם כמהר"ר משה אלבילדה זלה"ה... הוגה בעיון רב על יד החכם השלם כמוהר"ר יצחק גרשון נר"ו... ויניציאה בבית זואן דגארה שנת שסג לפ"ק.

בראשו מפתח שעשה המחבר וכדף אחד מפתח העניינים והפסוקים שגראה שמירי ר' יצחק גרשון הוא. בסופו, דף קכת, ב: ...אברך את ה' שזיכני להשלים ספר זה עם יתר ספרי המחבר הרב ז"ל... והשתדלנו להוציא היוצא' מתחת ידינו מנוק' מכל סיג. כן יזכנו ה' להוציא לאור יתר ספריו ובפרט ס' המסרות... ובכן אבוא אל עשיית המפתחות על חלם בראש הספר להאיר עיני הלומדי'... יצחק גרשון ותהי השלמתו היום יום ר' כ"ד הקמח שנת ופרשת מי האי"ש הלז"ה לפק בויניציאה.

[42] ספר מגן אברהם. חברו... כמוהר"ר אברהם לנייאדו נר"ו... והוגה בעיון נמרץ ע"י החכם השלם כמוהר"ר יצחק גרשון נר"ו. ותהי התחלתו ביום ר"ח אדר משנת השס"ג ליצירה פה ויניציאה במצות דניאל זאניטי ובביתו. בסופו: ותהי השלמתו יום ר' ב' לחדש ניסן שנת השס"ג.

שס"ה

[43] ספר סדר היום והוא פירוש... על התפלות... חברו איש האלהים... משה נ' מכיר נר"ו ריש מתיבתא בעי"ן ויתו"ן מצפת תוב"ב. הביאו שנית אל הדפוס... כה"ר שלמה מור דוד יצ"ו חתן הרב המחבר י"ץ. הכינו הזיפרוני והגיהו החכם השלם כמוהר"ר יצחק גרשון נר"ו ונדרפס ע"י זואן דגארא ובביתו. תשרי שס"ה לפ"ק בויניציאה. מאחורי השער: אמר הזיפרוני... בהדפסה הראשונה עלה כלו קמשונים... אחזתי בקולמוסי והארתי חשכת הדינים וכוונות התפלות... ובהפרידי כל הדינים והכוונות והמאמר' ולהציב לו ציונים במפתחות... ואפריין נמטייה להחכם השלם כמוהר"ר יצחק

גרשון נר"ו הנמצא ראשון לכל דבר שבקדוש' לשים עינו על כל אשר פעלתי ועשיתי ולהגיהו על נכון כיד ה' הטובה עלי.

דף קכ, ב: אמר הזיפרוני... ולהיות כי בדפוס הראשון לא הושם בו מפתחות... ראיתי לעשות אלו המפתחות.

דף קכ, א, בסוף המפתח: 'וחשלם כל המלאכה... יום ג' ר"ח כסלו שס"ה לפ"ק'.

[44] ספר חן טוב והוא ביאור מחורש... בדרושים נחמדים... חברו... כמהר"ר טוביה הלוי נר"ו איש צפת... והוגה בעין נמרץ על ידי החכם השלם כמוהר"ר יצחק גרשון זי"א ונדפס על יד זואן דגארה ובביתו שנת... כמשה לפ"ק פה ויניציאה.

[45] ספר לחם אבירים... על כמה מסכתות... חברו... כמוהר"ר אברהם י' עוזר המכונה י' בורגיל זלה"ה... הוגה בעין נמרץ ע"י החכם השלם כמוהר"ר יצחק גרשון נר"ו. ותהי ראשית מלאכתו בחורש שבט... שנת בורוצ נטויה... על יד זואן דגארה ובביתו פה ויניציאה. המביא לבית הדפוס ר' יוסף די נוביש. ר' גם סי' 50.

[46] ספר היכל ה' להחכם השלם כמהר"ר יחיאל אשכנזי נר"ו איש ירושלם ובתוכו סורות עליונים... והוגה בעין נמרץ על יד החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון נר"ו נדפס פה ויניציאה בבית דניאל זניטי.

[47] ספר שפתי כהן... חברו... כמהר"ר מרדכי הכהן נר"ו והוא מתלמידי הרב הגדול כמוהר"ר ישראל די קוריאל זלה"ה מתושבי גליל העליון צפת... ומורית היום בארם צובה יע"א והוא ביאור על התורה... והוגה בעין נמרץ על יד החכם השלם כמוהר"ר יצחק גרשון נר"ו... ויניציאה שנת השס"ה במצות דניאל זניטי ובביתו.

[48] ביאור על ספר מצות גדול חברו כמהר"ר יוסף יצ"ו בן הקדוש ר' משה מקרעמניץ זצ"ל הוגה בעין נמרץ על יד החכם השלם המפורא כמוהר"ר יצחק גרשון נר"ו. נדפס פה ויניציאה הבריה במצות זואן די גארה ובביתו. שנת שס"ה לפ"ק.
דף ב,א: הסכמת רבני פולוניא ושל וואלין ומקצת רבני וגרולי פראנקוורטי... ולכן אנשי קדש אמת קנו ואל תחוסו על כספיכם כי אשר לו הכסף והזהב, כסף ישיב לבעליו ויריק לכם ברכה עד בלי די...

ב,ב: הערת הרב המחבר: אני יוסף בן הקדוש רבי הקדוש משה מקרעמניץ כתבתי זה הביאור על הסמ"ג סדר לאוין כל מה ששמעתי בימי בחרותי מפי שלשה גאוני עולם עמודי ישראל, דהיינו מפי ר' ומרי הגאון מהר"ר יצחק כהן ע"ה, ומפי רבי ומורי הגאון מהר"ר שכנא זצ"ל, ומפי מורי ר' הגאון מהר"ר משה איסרל. וכמה וכמה פשטים ממורי ורבי הגאון מהר"ר מרדוש כשהייתי אצלו בשיבה שלו בק"ק אוסטרא. מה שכתבתי הכל שמעתי מפיהם ולא דבר אחד מלבי כי כבד פה וכבד לשון אנכי לעשות ביאורי' על הסמ"ג, חברתי

בק"ב קרעמניץ עיר ואם בישראל מקום שמעולם נתגדלו שם אנשי שם לומדי תורה שלא פסק מפיה' וכל מה שנסתפק אצלי בביאור זה אפי' כמלא נימא הייתי מדבר עמם ונושא ונותן עמהם ובפרט עם אב"ד אולי יישר בעיני אלהים ובשר לפני כל אדם כי הם דברים מתוקין וחדודין ונפות צופים.

בסופו: 'ותהי השלמתו היום יום ר' לחדש אלול שנת ... בורע נטריה'.

שס"ו

[49] ספר רביעי משאלות ותשובות להרב... יוסף ׳ לב זלה"ה עם חדושים ממסכת קדושין ומסכת עבודה זרה. הביאו לדפוס... ציון פראנסיש די לה קרוטה יצ"ו. הוגה בעיין נמרץ ע"י החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון יצ"ו במצות זאניטו זאניטי ובביתו <פה ויציאה שנת שסו>.

בסופו מפתח שלא היה במהדורה ראשונה, ביל וידיר שנ"ו.

[50] ספר לחם משנה. יסדו... כמהר"ר אברהם די בוטון והוא ביאור נפלא על ספר משנה תורה... הוגה בעיין נמרץ על יד החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון נר"ו <גרפס פה ויציאה בבית דינאל זאניטי שנת ונשוב"ה חדש ימינו>

בסוף חלק א, דף קסג, א דוגמאות לטעויות: התנצלות המגיה כי שגיאות מי יבין אם תמורת ס"ד סיעתא רשמייא תמצאו וכן תמורת לבלול הכף לכלוף הכף וכיצא בזה הכל הם יוצאים מזיקים שנבראו בערב שבת שאין חכם יכול לדקדק ודי בזה הערה.

חלק שני. לחם משנה. כ"ל. בסופו, דף רלט, ב: 'התנצלות המגיה. אל יפלא המעיין אם רבו הטעויות בספר הזה שהובא אלינו מטושטש ובלתי מסודר מלבד שאי אפשר לדפוס בלי טעויות כנודע הסבות הרבות לבקאים במלאכת הדפוס והזן לנו לכף זכות גם ה' ידיו כל מעשיו לזכות.

יג"ר שהדחתא.

ותהי השלמת הספר הנכבד הזה יום הששי כו לחדש סיון שנת השסו.

[51] משניות עם פירוש רבינו עובדיה מברטנורה ז"ל. הביאו לדפוס החכם השלם מוהר"ר אברהם בן הה"ר ראובן בנחמן ז"ל ממרויקוש עיר ואם בברבריא. הוגה בעיין נמרץ על ידי החכם השלם מוהר"ר יצחק גרשון נר"ו. והיתה התחלתו יום חמישי י"ג לחדש ניסן המכובד שנת משוך חסדך לידעיק לפ"ק. ביציאה במצות זאניטו זאניטי ובביתו.

נערת חצני לעשות המשניות עם הפירושים כלם בכתיבה אשורית מה שלא נעשה כן מימי קדם ועוד הגהתי אות' הגה' מדויקת כראוי ועוד עשיתי גיר טוב ודיו טוב.

בתום הגהת מסכת מדרת נפטר ר' אברהם בר' ראובן בנחמן. בעודו בחיים חייתו בדק עד מקום שידו מגעת ובפרט להגיהו בעיין נמרץ עם אוהבו אשר כנפשו הלא הוא החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון נר"ו הבקי בהגהת ספרים רבים ונכבדים.

[52] ספר בדק הבית... כמוהר"ר יוסף בכמהר"ר אפרים קארו זצ"ל. וחבר ספ' זה להחזיק את בדק הבית אשר בנה על הד' טורים כי מגרעות נתן לבית, מהשמטות וחסרות יתירות ותוספות והגהות וסברו הפוכות, שחזר מהם הרב ז"ל אחר העיין, והוסיף וצף את הבית אבן יקרה וחזקתו. ובוה נקי יהיה לביתו. כי כן משנת רב יוסף קב ונקי. אפריון נמטי' לכמ"ר מנחם יעקב בכמר אליעזר יהודה אשכנזי ז"ל אשר הדפיסו בכחו ואונו לזכות את הרבים וזכות הרבים תלוי בו. הוגה בעיין נמרץ על ידי החכם השלם כמוהר"ר יצחק גרשון נר"ו. נדפס פה ויניציאה בבית זאניטו זאניטי יום ר' כ"ב לחדש אדר הנהדר שנת שס"ו.

[53] משבית מלחמות... להתיר בנעימות לכל איש או אשה... טבילה בקדושה... וכל המתעקש שמור פן ינקש... נדפס פה ויניציאה המהוללה במצות זאניטו זאניטי ובביתו שנת שס"ו.

מעבר לשער: הערת החכם השלם מוהר"ר יצחק גרשון נר"ו... אנשי ה' המה הביטו וראו כי לא טוב לפני ה' להדפיס לוח' הברית קול דברים בלי ראיות... נמנו וגמרו נאספו ואמרו לחרות בעט ברזל ועופרת כל אחד ואחד מהמתירים... והאוטרים בזיקים יתלכדו ולא יתפרדו מהם... הפסק האחרון של חכמי ויניציאה (דף צד, ב) שר' יצחק גרשון חתום עליו נדפס פעמיים. ר' למעלה.

[54] ספר טוב שם. יען הוא עוסק בענין קני' שם טוב ע"י תורה ומ"ט חברו האלוף כמוהר"ר אליקים כמה"ר נפתלי ז"ל להודריך האדם להיישירו בדרך טוב. הביאו אל הדפוס ה"ר יוסף בן הגאון הנזכר והוגה בעיין נמרץ ע"י החכם השלם כמוהר"ר יצחק גרשון נר"ו <פה ויניציאה שנת שס"ו>

שס"ז

[55] שאלות ותשובות להרב רבינו אשר ז"ל... הוספנו... תקן חסרונות הרבה שנפלו בכל הדפוס' הקודמים והרבה שאלות ותשובות... שחסרו... לכן כל אדם יתן בכיס עינו ויקנה אותם... כלם מוזקקות... נפלות היא בעינינו איך פסקו שום דין מתוך שאלות המודפסות מקדם. והיה זה יום טוב סיון... השס"ז לפ"ק. הוגה בעיין נמרץ ע"י הגאונים הנשאים הגאון מוהר"ר בן ציון צרפתי נר"ו וע"י החכם השלם כמוהר"ר יצחק גרשון נר"ו פה ויניציאה.

...זה כמה ימים ושנים שנדפסו השאלות והתשובות מלאות טעיות בכל שיטה ושיטה וחסרונות בכל שאלה...

בקולפון: ותשלם כל המלאכה היום יום ר' חמשה ימים לחדש חשן שנת שס"ח פה ויניציאה בבית זאניטו זאניטי.

[56] ספר שאלות ותשובות מהרב המוסמך כמהר"ר משה גאלנטי נר"ו ריש מתיבתא וריש מתא בצפת חוב"ב וקצת שיטות על קצת מסכתות מבנו החכם השלם כמהר"ר ידידיה גאלנטי נר"ו ושיטות הר"ן על מסכת שבועות וחדושי הריטב"א ז"ל על מסכת בבא מציעא. נדפס עתה מחדש והוגה בעיון נמרץ על ידי החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון נר"ו פה ויניציאה על ידי זואן דגארה שנת השס"ח ליצירה.

[56א] לחם סתרים, על דניאל וחמש מגילות נדפס בוויניציאה שס"ח. הביאו אל הדפוס החכם השלם זקן ונשוא פנים כמהר"ר שמואל ׳ן עמרם זי"א. יצא לאור משפטו והוגה בעיון נמרץ כיד ה' הטובה עלינו. וספק אם ר' יצחק גרשון הגיהו.

[57] ספר תולדות יעקב... אלו הדורשים... חברים בן עמרם החכם השלם כמהר"ר יעקב די אלבה נר"ו והוגה על יד החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון נר"ו. נדפס בוויניציאה בבית יואני די גארה שנת שסט לפ"ק.

מאחורי השער: הערת החכם השלם כמהר"ר יצחק גרשון נר"ו... הזהירו בעשיר שגורש לקנות אמרי ספר זה עשיר ורש... ולעטרו בזהובים... ולפני ה' לרצון יצחק גרשון. בהקדמת המחבר: "הדרושי" אשר דרשתי בשיבת הת"ת של פלורניציאה....

[58] ספר שאלות ותשובות... מהחכם השלם... תורתו מכרות עליו בק"ק זאנטי וחוצה לה... מוהר"ר יעקב לבית הלוי נר"ו. הוגה בעיון רב כרכ ע"י החכם השלם אוהב כל שלם טוב ונכון כמהר"ר יצחק גרשון נר"ו. נדפס בוויניציאה הבירה בבית יואניש קאיון שנת השע"ד כ"ו תמוז.

בדף שלאחרי השער: 'הערת החכם השלם אוהב כל שלם ויציב ונכון מוהר"ר יצחק גרשון נר"ו ביום התחלת הספר המפואר הנד'...

בשבח הספר והמחבר: 'אזרחי חיל... למען יצאו הדברי' ככתב' וכלשונ' דין ידיו מאותיות שונות ומתחלפ' נקלות התבונ' כי א"א לדפוס בלא טעיות מטעמים צופים אמרים החכמים הקדמונים מגיה' ספרים לבל יהיו נאשמים המגיהים האחרוני' עם שיהיו לאחרוני' זאת מצאתי... לתקן קצת תקוני' מהם והציכי להם ציוני' שהם חונים בדפים ובעמודים ואחר כל דין ודין הראיתי איזה טעיו' שבו הלא הוא דבר טוב למעיין על מפתח הדין שם ילמד התקונים ושב ורפא לו... זאת שנית סימנתי כל דין ודין יושב על מדין איה מקומו... ועוד ראיתי להעיר שלשיה בשבח החכם עשה המפתחות... לא קלע אל ההשערה... כי אם קיצור...

בסופו דף קצא,ב... החכם השלם המופלא מרנא ורבנא כמהר"ר יצחק גרשון נר"ו... פעל ועשה כל זה ועליו נשעננו בהגהה

...אברהם חבר טוב בן לא"א כה"ר שלמה חיים זצ"ל... יום כ"ו תמוז הותחלה ההדפסה
שנת שלל דו"ד... ונשלמה ביום ט' בטבת שנת השע"ה....
בשנת שצ"ב הגיה את המהורה השניה. תיקוני הטעיות משולבים במפתחות.

חש"ד

[59] שיר היחוד/מצאתי בנוסח כתוב יד בזה הלשון: זה שיר היחוד אשר תקנו בני
משה מעבר לנהר סבטיון/ומשם הובא לארץ ספרד על ידי סוחר אדם.
בלא שער. שנת ש"ס בערך. דף יב,ב בטופו:
אמר המגיה. זה שיר היחוד הודפס מקדם בכמה טעיות עד אין ספור וכלי נקודות
ונשאר במכשוליו, עד היום אשר נמצא א' מוגה מצפת תוב"ב ושמו עיוניו באלופים ה"ר
האלוף והחכם כמהר"ר יצחק גרשון וצ"ו והאלוף הנבון כמה"ר נתן אוטולינג יצ"ו והגיהו
אותם כדקא יאות. יבורכו מפי ה'. [באיגרת רי"ג לרמ"ע מפאנו משנת שנ"ב: 'תפלות
הייחוד ושאר דברים לא אשלח עד יום דעתי כי שב כת' לשלום... (ראה להלן עמ' רנז)].

השער השני: דפוס קאליון

ממשיכי דפוס זאניטי

**יואני קאליוני
והבאים אחריו**

ראשית אמרים

דפוסי קאליון

קאליון החל מדפיס ספרים עבריים, כנראה בשנת שע"ג, אחרי שחדלו בני זאניטי לעסוק במלאכה הזאת, ולא נזקק למדפיסים העבריים בקרימונה ושאר המדפיסים באיטליה, למרות פירטומם הגדול. מעתה יצא מוניטין שלהם כגודלים שבמדפיסים ורק אחריהם באו שני המדפיסים בויניציאה, וינדרמין ובראגאדין, שניים שהיו קשורים בעבותות. קאליוני הדפיס ספרים מטעם בראגאדין למן שנת שע"ג ודומה שאפשר ליחס לו את כל דפוסי בראגאדין.

בני זאניטי בשעתם החלו להדפיס ספרים מטעם יושטיניאן וקומינו פריזיניו בשנת שנ"ג, ובשנות שע"א ושע"ב נעשתה המלאכה אצל שרזינה.

בשנות שע"ג ושע"ד נדפסו הספרים שמטעם בראגאדין וקאליון בצורה אחת, כגון שנת שפ"ב: הבעלים הם 'פייטרו ולוריצו בראגאדין בבית קאליון'.

יואני וינדראמן הדפיס ספרים עבריים בשנת שע"א ובשנת שע"ה. בספר תפילות למועדים נרשם 'במצות השר והטפסר יואני וינדראמן' — ותו לא (סי' צח). וכך גם בס' פתיל תכלת (שנת תי"ב, סי' קמז). ובסי' צט נזכר השר יואני וינדראמן וגם פקידו יואני קאליוני וכן בסי' קקב — שנת שע"ה. בשנת שע"ב לא נזכר המדפיס קאליוני ובמקומו בא המגיה אברהם חבר טוב (סי' צו).

החל משנת שע"ט (סי' קט) נזכרים בשערי הספרים: 'השרים ויצניצו ניקולו פייטרו יאקומו גיירונימו ואלריוזו בראגאדיני (כך גם בסי' קי, קיא, קטז, קיז; משניות שנת ת' סי' קיד). הוא בנוסח זה: במצות הקומיסאריאה וינדראמינה בבית יואנו מרטינילי. ובשנת ת"א (סי' קיט) נזכרו השרים האחים בראגאדיני ונזכר גם מרטינילי ובלועזית השם של קאליאוני. השם קאליאוני נכתב בלועזית בלבד בספר סי' ככה, בשנת ת"ג, ובעברית בלבד בשו"ת מהרימ"ט שנת ת"ה סי' קכו; 'ע"י האומן אנטוניו קאליאוני' בלבד, כך בסי' כלי פז, שנדפס בשנת תי"ז.

יש שם השר וינדראמינה עם בית האומן פרנציסקי ויצירי (שנת ת"ח, סי' קלז). וכן וינדראמינה על יד האומן זואני אומבירטי (תי"ד, סי' קמח).

בדרך כלל ניקבו שמות בעלי בית הדפוס בעברית, אבל יש גם שמות באיטלקית בלבד, כגון שנת שפ"ג, סי' נח: יואני קאליוני בעברית ובלועזית: Pietro e Lorenzo Brag. יש קאליון בלבד, ויש קאליון רק בלעז. שנת שפ"ה (סי' סט) שם הבעלים 'פייטרו אלריסי ולוריצו בראגאדיני בבית קאליאוני'. כנראה, כאן ניתן חלק אלריסי לשותפות,

וכך ממש בסי' פ (שפ"ו); בשנת שפ"ח נדפס ס' חות יאיר (פח) 'בבית ייואני קאליוני' והשם מובא בעברית ובלועזית.

משנסגר בית הדפוס של קאליוני, עבר חלק מן האותיות וחומרי הדפוס של בני זאניטי — לפאדובה, ובשנת שפ"ג נדפס שם ס' נחלת יעקב הילפרון בדפוס 'גאשפארו קריווילארי בעל הדפוס ממ"כ [ממעלת כבוד] הרופאים'. הקדמת המחבר וכן שורות בפנים הספר הן באותיות רש"י מעורכות.

סיכום

אחרי תקופת זאניטי, הועתק בית הדפוס לזאני קאיון [קאליוני], אבל בטרם הדפיס קאיון ספרים עבריים, בשנת שע"ב, הדפיס ר' יהודה אריה ממודינא את ספרו 'לב האריה' בדפוס יעקב (יקומו) סורזינה. מדפיס זה עסק גם בהגהת ספרים בויניציאה.¹ קאיון, שמעתה נעשה בעלים של הדפוס הזה, גם הוא הוציא לאור ספרים חשובים ונכבדים. ראשית מלאכתו היתה בשנת שע"ד (1614) וסופה בשנת ת"א (1641). אחריה המשיך במלאכה אנטוניו קאיון עד שנת תי"ז (1656).

1 ראה הסכמה ורשות, עמ' 248, 342.

ממשיכי דפוס זאניטי

שנת ש"ע

ספר ראשון

סדר תפלות כמנהג קהל קדוש בני אשכנזים יצ"ו עם חדושים בלי טעיות
ושבושים וראה ועשה כתבנית אשר אתה מראה [ציור המנורה] בויניציאה
Vendramina

8° [63 דפים]. אותיות גדולות ביותר וכמדומה לי שאין כמותן.
מסביב לשער (חסר בכמה מקומות) פסוקים מעניין המנורה. סג,ב: — סז,א: אני
מאמין, לפני תפילת ערבית.
[ביה"ס 8° 88 A 504 R]

שנת שע"א

ספר שני

סדר שחיטות. ר' שמואל ב"ר משה צרפתי. ברפוס יקומו שרזינה [שע"א]. לא
[1] דף (1068).

שנת שע"ב

ספר שלישי

מאמר לב האריה. ילמד אדם דעת לעזור הזכרון בכל החכמות ועסקי בני אדם
באופן הנקרא מקומי. והוא בדרך הציבי לך ציונים כאז"ל [כאומרם ז"ל] אין
התורה נקנית אלא בסימני, ובתחבולות יעשה מלחמה עם השכחה. עם
התרי"ג מצות ע"פ הרמב"ם ז"ל, מחולקים בחלוקה וסדר ורשומים נאותי
ללמוד אותם על פי מלאכה זו. והיה כל הרואה ואמר לא נראתה כזאת בישראל
כי חדש הוא. וזאת ליהודה אריה ממודינא בכה"ד יצחק ז"ל. נרפס בויניציאה
אייר השע"ב ע"י יקומו סרזינה.

שער קאליאוני. בראשו: זכרון לבני ישראל.
33: שירים מבנו מרדכי ממודינא והנכד יצחק מן הלויים.

יח דפים [5]. אותיות מרובעות קטנות.

ב, א: הקדשה לשלמה זלמן בן יוסף זלמן בריג'יו

... לעולם לא אשכח ... שלש שנים אשר הייתי בק"ק עדת אבירים אשר בפירארה יצ"ו דורש טוב לרבים ומרביץ תורה בבית כבודו נאווה קדש, כי הן בעודנו חי הצדיק האדון אביכם ז"ל ובעוד כן מעלת כבודך שם עם הבנים בניו ואף כי אחרי מותו ונטיעת אדו' לחי' לריג'יו תמיד, לא כאדוני ולא כגבירים כי אם כאחים... [נתפלל] אל אל בשמים להאריך ימי מעלתך עם הצאצאים והצפיעות ובפרט התלמיד הנעים כ"מ רפאל יצ"ו יצליח וישכיל...

ב, ב: הקדמה ...

מדי עברי על דברי חכמי האומות בתכמות שונות, ראיתי חדשים גם ישנים כתבו והרחיבו ביאור בעזר וסייע לזכרון בריא. אולם קראוהו זכרון מקומי או מלאכתי ... חכמי ישראל לא נכחד עצמו מהם אף כי ודאי בטרם יבינו אותו זולתם ידעוהו המה על מתכונתו. כקדמונים בעולם, ורמזו בו בדבריהם ואותנו צו עליו. אמנם לא גלו על אודותיו ופרטיו עד אשר יוכל ללמוד כל הבא ללמד כאשר עשו הכותבים ההמה ... והגלות מתיש כח זכרונם יום יום וצריכי' סעד לתמכר, ולמה יגרש דבר כזה מתוך בני ישראל ... אספתי במעט אמרים כל דבר עקרי והכרחי להודיע בכך וכל אשר כתבו ראשונים ברוב דברים לא יחדל תמציתו במאמרי זה. ונוסף עליהם דרכים והמצאות רבות אשר לא שמו אל לבם או לא עלה על דם מהעדר לשוננו הקדוש ... אף על מה שכתבו חכמי האומות חדשתי הרבה דרכי' והמצאות מלבד הקצור ... אנשים חכמים וידועי' אשר גם הם שתו לבם לדבר הזה והתחילו בשכבר הימ' לבנות בניני' בתחבולה זו, אשר עמהם נמלכנו בטרם הוצאנו אותו לאורה ואמר ישר ... יח, א: אמר המחבר בהראותי מאמרי זה בדרכי הזכירה אל רב פעלים בחסידות האלוף הנעלה כמוהר"ר נתן אוטוליני"ג נר"ו אשר גם לו נתכנו עלילות המצאת זכרון זה ובו נמלכתי לשם הב"ה [הקדוש ברוך הוא]. ובראתי הנעלם לגלוי כאשר עשיתי עם חכמים אחרים ג"כ ... הראני דבחר לקוטי אשר כתב לו בחכמה זו רשם בדת איום התרי"ג מצות ע"פ הסדר ... וזרזני על שיתי שומי שאשית אני אותם בחבורי זה כי אמר מה טוב ומה נעים אם אחרי העמל והטור' אשר יעשה האדם וחי בהמצאותיך אלה תחלת חכמה יראת ה' תהי ראשית מלאכתו לחקר' בזכרוננו כל מצו' אלקינו. ואני שמעתי בקול מורה ... ואכן צורף לספר מצות עשה ומצות לא תעשה.

בסוף הספר Copia [ראה הסכמה ורשות, עמ' 230].

ספר רביעי

גלות יהודה. והוא פשר דבר מכל מלה זרה או צריכה פתרון מכל העשרים וארבע שבמקרא והגדת פסח וברכת המזון ופרקי אבות בלשון איטאליאנ"ו הדק היטב. ומלפניו כמה דרכים וכללים קלים להבין ללמוד הפתרון בנקל ע"פ הדקדוק, ומלאחריו פתרון רוב השמות והמלות והפעלים המובנים ג"כ. עד כי כל נער וכל מתחיל יבין בכתובים כל דבר קטן וגדול לתרגם מלשון הקדש ללועזים בלעז. נפש עמל עמלה לו ולזכות את הרבים

יהודה אריה ממודינא בכה"ר יצחק ז"ל Appresso Giacomo Sarzena... השע"ב.

4° מאה ושמונה עשרה דפים.

הספר כולו בלועזית ומסודר בסדר המקרא, 'הגדת פסח' ופרקי אבות. מהדורה שנייה:

גלות יהודה ... ונוסף עליו עתה בהדפסה שנייה זו פי אריה והוא ביאור תבות שנשתמשו בהם החכמים והמפרשים והמתחברים בכל חכמה לכל העובר מקריאת המקרא להבין בספרי חכמי ישראל, נפש עמל עמלה לו ולזכות הרבים. יהודה אריה ממודינא בכה"ר יצחק ז"ל. נדפס לבקשת כמ' יוסף פואה בפאדואה

In Padoa... 1640 שנת ה' אלפים ת.

4° [12] 117-13 דפים.

דפוס קאלין

דפוס קאלין

שנת שע"ג

ספר ראשון

תורה נביאים וכתובים. בראגאדין וקאליני 1613.
2° 528 דפים (1074).

שע"ד

ספר שני

ארבע תעניות. בדפוס יוואני קאליאני, שע"ד.
8° קד דפים. (1075).

ספר שלישי

מחזור ספרדים מימים נוראים וסדר סליחות ללילי אשמורות וסדר תפלות
לראש השנה ליום הכפורים. מסודרים באופן שאין צריך לחזור לאחוריו
ולחפש שום דבר אלא הכל מסודר בכל תפלה ותפלה בפני עצמה. בויניציאה
במצות השר יואני בראגאדינו בבית יוואני קאלין שנת שע"ד לפ"ק.

16°. שיא דפים. אותיות רש"י זעירות. שער עשרי מציון מסגרות ובהם חלקים
שלא נמצאו כמותם במהדורות הקודמות. מעבר לשער דברים על קדושת הימים
הנוראים ופסוקים אשר בהם שם המדפיס אברהם חבר טוב.

ברך האחרון שיר מריא"מ שבו מנה את מעלות הספר שנוקה מכל פגמיו. ובראשו
שיר: בעבור כבוד מלאכ' המחזור הזה על פני כמהר"ר יהודה אריה ממדינא נר"ו.
עודנו יוצא ובא בבית הדפוס מגיה ספרי האחרים ויראהו יוצא מתחת המכש. הוד
והדר לבש אף הוא עוז התאזר ויאמר אפארנו ומשיירי אהודנו:

כל מגישי מנחה / בתפילה ובשיחה

ברינה ובשמחה / הודו לאל כי טוב ...

על מחזור עם אל רד / כמנהג בספרד

מדי יום יום כי רד / תמצא בו דבר טוב.

מחזור

ספרדים

מימים נוראים

וסדר סליחות לליל

אשמורות:

וסדר תפלות לראש השנה וליום
הכפורים:

מסודרים באופן שאין צריך לחזור לאחוריו
ולקטש שום דבר אלא הכל מסודר
בכל תפלה ותפלה בפני
עננה:

ביוזמת

במנות הנ"ל ראגאד יענה

בכית ויואבי קאלין

שנת שער ל"ט

בנייר בדפוס ודיו / תראה יופי עדיו ...
מכל טעות נקי / מוגה מכל סיג קיא
על יד אומן בקי / אברהם חבר טוב
במשקל ומשורה / באה בו כל שורה
יצא חרץ לאורה / בשנת בשנ"ה טו"ב

ספר רביעי

ספר שאלות ותשובות מהחכם השלם הכולל בכל חכמה רמה ובכל מדה נעימה טובה וחשובה, אהוב למעלה ומטה, בחבה יתירה נודעת לו, ובהיכלו כלו אומר כבוד. הדר והוד תורתו מכרזת עליו בק"ק זאנטי וחוצה לה נטיו אהלים. יושב אהלים כיעקב איש תמים, ה"ה הרב עצום ורב מוהר"ר יעקב לבית הלוי נר"ו. הוגה בעיון רב כרב ע"י החכם השלם אהוב כל שלם טוב ונבון כמוהר"ר יצחק גרשון נר"ו.

בריציאה הבירה בבית ייאני קאיון שנת השעד כ"ו תמוז אורז לא יזח.
4° [2] קצא דפים, [5] מפתחות. שני טורים בעמוד. אותיות רש"י בהירות ובלתי צפופות; [2א] הערת ... מוהר"ר מוהר"ר יצחק גרשון נר"ו ביום התחלת הספר המפואר' ובה מדבר בחלקו בספר. '... ושמתי רעיוני וכל מעייני ... למען יצאו הדברי' ככתב' וכלשונו' כלשון הרב המחבר נר"ו על תלם על כל נעלם בלי טעיו', ושגיא' מי יבין, דן ידון מאותיות שונות ומתחלפו' וקלות התבוננ', כי א"א [אי אפשר] לרפוס בלא טעיות מטעמים צופים אמרום [שבת קד ע"א] החכמים הקדמוני' מגיהי ספרים לכל יהיו נאשמים המגיהים האחרוני'.

[2ב] הקדמת ר' בנימין ב"ר משה 'בעשותו מפתחות הספר':

אמר הקטן בנימן בן החכ' השלם כמה"ר משה בן החכם כמה"ר מתתיה בן הרב מוהר"ר בנימן המכו' בנימן זאב בן הרב מוהר"ר מתתיה בן השר והטפסר, נגיד ומצוה לאומים, החכם כמה"ר יוחנן תנצב"ה ... שאלו המפתחות עשיתם בנחיצה רבה. על כן אל אישימי הקודא אם לא כתבתי במפתחות כל הכלול מן הדין בכל תשובה ... ועלינו לשבח להלת תהלת מעלת המחבר נר"ו כי מלבד היותו מוכתר בכתר תורה זכה וברה, כאשר שמענו וכן ראינו בלמוד הגמרא, עמוד הימיני אשר למדנו בישיבתו

כמה שנים, ואזנינו תשמענה תמידין כסדרן דרשותיו הנפלאות לאלפים ולמאות, בחכמות רמות ונעלמות ... לשמוע הני מילי מעלייתא דאיתמרן מפומיה דמר מדי שבת בשבתו, לא תמלא נפשו לרוות צמאו... הנה מלכד זה במדותיו החמדות עשר ידות ... נדרש לכל שואל יואל לעשות כרצון איש ואיש מכל אשר ימצא לו הן בכיסו כהונו וממונו אשר חננו ה' עושר ונכסי' ... הן בדבור ובמעשה, יעלה וירצה לעמוד בפרץ לפני העמים והשרים אשר נתן ה' חנו בעיניהם. הן במה שנוגע בכלל הן במה שנוגע בפרט ...

[קצ, ב]: תם ונשלם כב טבת שנת השעה; קצא, א התנצלות המחבר: 'הרבה לשונות מהרמב"ם ז"ל והרב המגיד השמטתי לכותבם, יען אחרי שנדפסו ספרי הרב מוהר"ר אברהם די בוטון זלה"ה, מצאתי ראיתי כתובי' לשם ובכלל דבריו דברי. אמרתי אני אל לבי: די לי שכיונתי לדעת הגדולים, ולזה לא אצטרך להעלותך על ספר דאפוכי מטרתא למה לי [כתובות קי ע"א].

ספר חמישי

משניות. חלק ראשון זרעים מועד נשים עם כף נחת והוא פירוש קצר כולל הבנת המשנה וביאור המלה וטעם הדבר. לקטו ה"ר יצחק גבאי מהמפרשים רש"י ורמב"ם ז"ל והוסיף משלו קצת הגהות. ועתה נדפס שנית עם מסכת אבות אשר לא באה בראשונים, ותוספת זקוק והגהה, הן בפנים הן בפ"י המלות ובלשון והבנה, מאת החכם כמהר"ר יהודה אריה ממודינא יצ"ו. בויניציאה במצות השר פייטרו בראגאדינו בבית יואני קאיון שנת שע"ד לפ"ק.

8°. הפ"י באותיות מרובעות מימין ומשמאל. המשנה באותיות רש"י זעירות. שער משולב [2] קצא דפים ממסגרות שונות.

הקדמת המחבר: ויאמר לקוצרים ה' עמכם ויאמרו לו יברכה ה'.

אמר יצחק בן קדוש וחסיד דון שלמה גבאי ז"ל בן המאושר דון חיי' גבאי ספרדי ז"ל מתושבי אספי היושבת על חוף ים אוקינוס במלכות ברבריא. בראותי תועלת לימוד המשנה כולל לכל קהל ישראל כמאמרם ז"ל: אין כל הגליות מתכנסות אלא בזכות מתני מתנותא [ראה ויקרא רבה צו, ג] שנאמר גם כי יתנו כגוים עתה אקבצם [הושע ח, י]. שמתי מגמת פני למנוע עצמי משעבוד עבודת המלכים והנסיכים

ושליחותם, ולרצוע עצמי בעבודת ממלכת מלכים, היא התורה המעידה על עצמה כי מלכים ימלוכו [משלי ח, טו], וירדתי לגינת מפרשי המשנה וחכמי הגמרא, וזרעתי וקצרתי ולקטתי מלא כף מרגליות, ממלא חפנים אבנים טובות, ודחקתי וצמצמתי עצמי בין כותלי הדפוס, לחקוק בעט בעופרת זה הליקוט הקצר בכרך קטן הכמות, וקראתי שמו כף נחת אשר מלא כפו הקוצר פירוש המשנה לתת נחת להוגים בה בעל פה יומם ולילה בשבתם וכלכתם, וכמעט היתה קריאתם במשנה כצפצוף העופות, לפי שהם למדים בכרך הקטן בלא פירוש כקורא בספר החתום. ובטחתי בקוני שמהיום ולהלן כל הלמד בכרך הקטן הזה שיבין המשנה פירושה וטעמה בנקל. עוד זאת להקל המשא, שאף על פי שהכרך הוא קטן הכמות חלקתיו לב' חלקים, לשיהיה כל אחד נושא בחיקו בלכתו בדרך לעסקיו, בין פוגדתו לחלוק' ולא ירא' החוצה מצד דקותו. ולשלא יחסר דבר טוב מזה הכרך הרצאתי פי שנים הרצאה ועשיתי אותיות חדשות ונייר טוב וסימן לפסק הלכה עיגול אחד על התנא, רוצה לומר הלכה כמותו. באופן שיתקיים בזה הכרך תורת ה' תמימה ומחכימת פתי. לכן אחלה לקוני שזכני להתחיל יזכני להשלים ולהגד' בה אני חרצי בארץ קדושה אוי"ר.

משניות. חלק שני נזיקין קדשים טהרות עם כף נחת ... בבית ייראני קאיון שנת שע"ד לפ"ק. התוכן זהה לחלק ראשון.
16°, רמו דפים. יתר המהדורות [שס"ט], שפ"ה, ת'.

ספר ששי

סדר תפלות ותחנונות ופזמונים ויניציאה שע"ד בבית ייראני קאיון
8° ולא דפים. קצד, א — קצט, ב: מגלת אנטיוכוס; רכד, א: אלו הם העב פסוקים
סדר הרמ"ע גר"ו כפי קבלת האמת.
[ביה"ס 8° R 75 A 1342]

ספר שביעי

[סדר תפלות כמנהג ק"ק איטאליאנו ויניציאה שע"ד בערך] רפא [1] דף [בבית
קאליוני!]
דף רצח, א: השבח והתהלה לנושא עלילה שזכני להשלמת הסדור הזה ... ואשר

נדרתי אשלמה בשייתי שומי בו סדר תפלת מנחה לתענית של כל ערב ראש חדש שנוהגים לאומרו בני חברת שומרים לבקר מק"ק איטאליאנו פה ויניציאה ישמרם האל ... כה מעתיר לאל הצעיר אברהם חבר טוב. ואכן בארבעה הדפים האחרונים נרפס: 'סדר תפלת מנחה לערב ראש חדש'; בדף רפ, א בקשה חדשה: יום זה יהי משקל כל חטאתי לריא"מ.

ביבליוגראפיה 60

שנת שע"ד

ספר שמיני

ספר באר שבע והוא חבור תוספות על כל המקומות בגמרא שלא נמצא בהם תוספות, הלא המה שתי מסכתות שלמות ופרקים הרבה, וחדושים בהרבה הלכות עמוקות במסכת סוטה ובמסכת חולין, ושאר הרבה סוגיות חמורות בגמרא ודבורי תוספות והפוסקים ושאלות ותשובות.

ולפי שזה החבור כולל שבעה ספרי' הנקובי' בשמותיהם בטוב טעם ודעת, כנראה בהקדמה, על כן קרא הרב המחבר שם החבור באר שבע. חברו הרב הגדול סיני ועוקר הרים מוהר"ר יששכר בער נר"ו בר ישראל ליזר פרנס ז"ל מק"ק פחנא ר"מ ואב"ד בכל מדינת פרייזל.

והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו, גאני עולם היושבים ראשונה במלכות שמים בארץ ישראל ובחוצה לארץ, יתנו עריהם ויצדקו וישמעו ויאמרו: אמת אשר טחנו בריחים הדק היטב, מגופה ביי"ג נפה, החבור הזה, כאשר עיניך תחזינה מישרים מעבר לדף, את הרשום בכתב אמת. עין לא ראתה כאלה זה כמה שנים. נדפס בויניציאה הבירה שנת שע"ד לפ"ק בבית ייואני קאליין.

2° [18] קכב דפים. המפתחות מידי תלמידו יצחק ב"ר יואל תושב גוריציאה. בשער דמויות משה ואהרן. אותיות מרובעות זעירות.

הסכמות גאוני עולם

הלא המה רוב מגין ורוב בנין עמודי העולם. לבם כפתחו של אולם. אשר כל בית ישראל נשען עליהם. מצוקי יסודי ארץ ישראל וחוצה לארץ בהוראתיהם. ואלה שמותיהם:

זה נוסח האגרת שכתב הגאון המופלא מאור הגולה כמוה"ר לייב סרוואל י"ץ אל הרב המחבר י"ץ כששלח לו הסכמות גאוני עולם מארץ ישראל:

לגבר הוקם על התורה, עמיה שרי נהורא. סיני ועוקר הרים. שמו כשם הגדולים נודע בשערים. ה"ה הגאון כמה"ר יששכר בער זי"א. היום יום בשורה איך באו לידי הסכמו' גאוני עולם מארץ הצבי, הלא המה החכמים השלמים היושבי' ראשונה במלכו' החכמה והמדע, להיר' כל איש שואב בביתו אוירא דא"י המחכים. סביב סביב הולך הרוח צנף יצנף' צנפה ורוח חכמה ונדיבה תסמכם. המה הביטו מעשה ידיך להתפאר, אור נגה עליהם בחבור התוספות אשר חברת, המה ראו כן תמהו, לגבר אשר דרכו לא נסתרה מכל חדרי חדרים, השיתא סדרי הכבלי בחמשה ושתא מצי, וידי רב לו בבקיות וחריפות הפלא ופלא. גם דלה דלה גולה עמוק' מן הירושלמי ומכל המדרשים, הכל פתוח לפני רחב שכלו כאולם וכעצם השמים לטוהר, כאשר עיניך תחזנה מישרים, רישום בכתב אמת של מעלת המסכימים יצ"ו. שמח לבי ויגל בראותי המגילה עפה וכל עפעפיה יישירו נגדך, ברוך שיר ושבח, עין לא ראתה כאלה. אשריך שזכית לכך.

ועתה אחי וראש אחת שאלתי מאת האדון אותה אבקש יזכני אתר שיודפס החבור בעזרת האל, להיות אחד מן הספרים לי למנה, והיה תהיה משכרתי שלימה חלף עבודתי אשר עבדתי, זה יהיה לי לחן פרטי ולמשיב נפש, כי בצל החכמה חכמתו חמדתי ותאבתי ללמוד אות' מראש עד סוף בעיון דף ודף אחת לאחת למצוא חשבון החדושים, גם כי רבו חדלו לספור כי אין מספר. הגם שלמדתי כבר מהם הרבה הלכות אינו דומה מי שיש לו פת כל החבור בסלו לפתות אותו פתים (ויקרא ב, ו). בכך יהי נא חסדך למלאות משאלות לבי ההגונה. ומאלקי קדם מעונה, אשר ממנו יתברך יתד וממנו פינה, יוסיף לך אומץ מחכמה ותבונה. עוד כהנה וכהנה. ותזכה לבנין אריאל בקול תודה ורינה, ובעולם הבא התענג עליהם בגן עדנה. שלום:

אוהב טהור לב [משלי כב, יא] הצעיר לייב סרוואל אני לדודי ודודי לי. השעב

הסכמת אנשי כנסת הגדולה. בישיבה של מעלה. סנהדרי גדולה. גאוני וחכמי

ק"ק צפת תר"ב

דבא דעמיה. נימוקו עמיה. מדברנא דאומתיה. טובינא דחכימא באורייתא. כל מן דין סמוכו לנא [כתובות יד ע"א] שם טוב קנה. סיני ועוקר הרים. יש לו יד ושם בגבורים. לו דומיה תהילה. ריש מתיבתא. גלי עמיקתא. החכם השלם מוה"ר יששכר המכונה בער אשכנזי נ"ר אשר אור תורתו וזרחת בק"ק גוריצי"א יע"א.

בהיות הגיענו חבורו תוספות על מסכת הוריות ומסכת תמיד ועל פרקים ושטות חמורות הרבה מאד, ובהם הראה את גודל בקיאותו בגמרא בבלי וירושלמי, ספרא וספרי ומכילתא. ומקום הניחו לו רבותינו הצרפתים ע"ה להתגדר בו. באנו לגנו לערוגת הבושם. אכלנו את פריו. ומה טובו ומה יופיו ושעשענו במאמרו הנעימים. והם צדקו יחדיו וכולו מחמדים. מראש ועד סוף אין בהם עיקש ונפתל. לכן מן הראוי הוא להביאן אל בית הדפוס לזכות בהם את הרבים על שם יגדיל תורה ויאדיר. וכל המתחזק בזו המצוה רבה תבא עליה ברכת טוב. י"ש שכ"ר לפעולתו ויתענג על רוב שלום.

הצעיר משה גאלנטי
אברהם גבריאל

מה רב גובריה דהאי גברא. גברא קא חזינא ותיובתיה קא חזינא [ראה בבא מציעא טז ע"א]. כי דבריו נוקבים ויורדים עד התהום, לדור ולתור במעמקי ים הגמרא. ולסבור סבור ברורה. בודק בדיקה יפה. כל אלה מנופה בשלש עשרה נפה. חרש וחושב ורוקם. דולה מים מבורות עמוקים. מכון אל האמת והצדק. לכל אשר ימצא שם בדק. בצדק כל אמרי פיו, אין בהם נפתל ועיקש. לכל דורש ומבקש. עליו אין להוסיף. יהיה אלהיו עמו. כה יעשה וכה יוסיף.

הצעיר סלימא [ן] אוחנה
מסעוד אזולאי

להוי שמיה די אלקא מבוך מן עלמא ועד עלמא, די השכח' גבר מן בני גלותא ואתא מרבבו' קדש מימינו אש דת [דברים, לג, ב], חמד' ישר', כשמואל בדורו, בהלו נרו ואורו על כנפות הארץ, הפליא עצה לעשות חדשה בקרב הארץ, בעשותו מראות נפלאות וגדולות, למלאות מקום אשר הניחו לנו אבותינו להתגדר בו, להאדיר עיני חכמים בחידישי תוספות דמסכת הוריות ותמיד ופרקים ממסכתות חמורות, הלא הוא ומי כמוהו מורה, הרב כמהר"ר יששכר אשכנזי נ"ר, י"ש שכר לפעולתו הלו, מגילת ספר הלו, הנותן אמרי שפר, בנוי לתלפיות, במשכיות שכיות החמדה, קושר כתרים לאותיות והוויות דאבי ורבא, הוא מוטיב להו והוא מפרק להו; רמי דקלי וזקיף להו [ראה סנהדרין ל ע"ב]. וכל תכלית הוא חוקר, עוקר הרים וטוחנן זה בזה,

חזה הוית בחזויה ואלו משנתי קב ונקי. בקי בחודרי תור' ובכולא גמרא, מומחה וחש לקמחיה [סוכה ג' ע"א] ולא סיימתיהו לכולי' שבחי [ראה ברכות לג ע"ב] כי לו דומיה תהילה, וקריאתה היא הלילא [מגילה יד ע"א] אשרי העם שככה לו, יושבי בצילו, ואין הדור יתום שהוא שורי בתוכו, כי יש להם על מה שיסמכו. כל מן דין סמוכו לנא.

לכו נרננה ליי', נשפוך לפניך שיח ותחינה, ישמרהו השומר אמת לעולם, אורך ימים ישיביעו ויגדיל ויאדיר תורתו. פה ק"ק צפת תוב"ב תע"ב [תבנה ותכונן במהרה בימינו] לפ"ק:

חייא הרופא

ולאפוש גברא אחינא, כי מי האיש שיעבור על גזירת הרבנים החתומים, משירי כנסת הגדולה, ובתר רישא גופא גריר. נאם יעקב בכה"ר חיים ז"ל ה"ה חתן החכם השלם חסיד ועניו מוהר"ר אברהם פליף זלה"ה פה ק"ק צפת תוב"ב שנת שע"ב לפ"ק.

הסכמת הרב המובהק סיני ועוקר הרים כמהר"ר אהרן י"ץ בעל קרבן אהרן: אל עבר פני האירו שבעת הנרות וימתקו לחכי דברי תורתו, וראיתי כי רב חילו וכי כביר מצאה ידו, ועליו יאמר פלפלא חריפתא ואבקתא דמרגניתא והיו למאורות לבני ישראל.

נאם זעירא דמן חבריא. אהרן בן חיים.

הקדמת הרב המחבר

...אזמר ליי' אלהי ישראל... הופיע והשפיע על שפל אנשים כמוני לחבר תוספות על כל המקומות בגמרא שלא נמצא בהם תוספו' כלל ועקר, הלא המה מסכת הוריות ומסכת תמיד מראש ועד סוף, ופרק קמא ופרק בתרא דכריתות, ופרק משוח מלחמה, ופרק עגלה ערופה, ופרק חלק מראש ועד סוף. ואגב חדא תרתי חברתי חרשים בהרבה מקומות מפורשים במסכת סוטה ובמסכת חולין ושאר הרבה סוגרי חמורות בגמרא ודבורי תוספות והפוסקים, וקצת שאלות ותשובות אשר נשאלתי מקורבים ורחוקים דברי צדיקים והדברים עתיקים... ולא מחכמתי ולא מחריפתי כי אם בשמוש חכמים וברבוק חברים ובפלפול התלמידים, ובחמלת יי' עלי כי ראה את עניי ואת יגיע כפי, כמה יגיעות יגעתי במלאכת שמים זו כי רבה היא בכמות ואיכות, כי זה הים גדול ורחב ידיים, ים הגמרא, שם רמז ואין מספר מכללים ושרשים ויסודות לחזות בנועם תורת יי' הלכות קטנות עם גדולות ... מסכת הוריות מצאתיה דומה לשפופרת שאין לה אונ'י, כי היא ערום ועריה בחוסר כל, מה שנמצא בשאר מסכתו', הן מן תוס', הן מן מראה מקום על הגמ', הן מן תקוני טעו' הרבה שיש בה. והיא מסכתא חמורה מאד, וכמו כן מסכת תמיד. ויש בהם הרבה הלכות עמומות וסתומות, ואין שואל ואין דורש ואין מבקש עליהם כל עיקר ... זאת היתה לי הסיבה לדחוק עצמי ולהכנס לפני ולפנים ממחיצתי, כי עין בעין ראיתי סייעתא דשמיא בכמה פנים שונים, כאשר התחלתי ללמוד עם חברים מקשיבים לקולי מסכת הוריות ביומי דמפגרי בהו רבנן [שבת קכט ע"ב] שקורין בארצינו בין הזמנים, בלי שעלה על דעתי ולא על מחשבתי כלל לחבר שום דבר עליה רק להיות כי גרסה נפשי לתאבה להשלים מסכתא אחת בין הזמנים, כדי שאוכל לשלם את נדרי אם יגמור יי' בעדי ללמוד כל ש"ס. ובחרחי לסגולתי מסכת הוריות, וכאשר התבוננתי ועיינתי לירד בעומקה של הלכה, כפי חק החיוב המוטל עלי, דאגרא דשמעתא סברא [ברכות ע"ב], אז הרבה קושי' וספיק' כראי מוצק חזקות הקיפוני וסבבוני מצאוני הלמוני ואף כי לפעמי' עלת' במזלג עיוני הקצר תירוצי' ודקרוקי' נאים ומתוקים מ"מ לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי כל עוד שלא עשיתי להם סמוכות על אדני שיש הטהור, כי על משענת קנה הרצון שלי לא נשענתי, על כן נערכתי חצני ופשפשתי בכל ש"ס מראשו לסופו

ומסופו לראשו בגמרא בבלי וירושלמי ותוספתא וספרא וספרי, כמה שנים, ויגעתי ומצאתי בחמלת יי' עלי את אשר חפשתי, וגם הרכה אבני' טובה ומרגלית אשר מעולם לא עלה על דעתי ולא על מחשבתי כלל לחפש אחריהם. וידעתי נאמנה כי מאת יי' היתה זאת היא נפלא בעינינו.

ויהי בראותי שנתקיי' בי: כל הבא לטהר מן השמי' מסייעין לו [שבת קד ע"א] וחפץ יי' בידי הצליח, אז אמרתי הנה באתי במגילת ספר כתוב עלי, טוב אשר תאחז בזה וגם מזה אל תנח ירך, ללמד ג"כ מסכת תמיד ושאר כל המקומות בגמרא הנ' שלא נמצא בהם תוספות כלל ועקר. ואקח מן הבא בידי באשר פשפשתי ובינתי בכל אלו הספרים הנ', ואחרי שלקטתי מהם שושנים מבושמים, מר ואהלות עם כל ראשי בשמים, הצקתני רוח בטני להעלות על ספר זכרונ. ואח"כ שלחתי הכל לארץ ישראל בידי חכמי צפת תוב"ב, כי נכספה וגם כלתה נפשי שגם המה יבחנו ויצרפו את דברי דאורי' דארץ ישראל מחכים, ואמר רז"ל בבראש' רבא וזהב הארץ ההוא טוב, מלמד שאין תורה כתורת ארץ ישראל, [ספרי ראש פרשת עקב] ולא חכמה כחכמת ארץ ישראל. [בראשית רבה טז, ה].

וזה היום שקוינוהו מצאנו ראינו, שבא לידי הסכמת חכמי צפת תוב"ב, המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם [בראשית ו, ד] היושבים ראשונים במלכות שמים, והמה בכתובים על ספר הישר שכתב ושלח אל החכם השלם מהר"ר יעקב כ"ץ מק"ק צפת חתן הגאון החסיד מהר"ר אברהם פליף ז"ל² אשר מקום מנוחתו בק"ק צפת. וזאת תורת העולה על כולם, שהחכם הנ"ל עם שלמים וכן רבים מן המעיינים בעלי תריסין מצאו און לי עזר וסיוע בהרבה מקומות בגמרות ישנות של קלף דווקני הנמצאו בארץ ישראל מימות עול', שהיו חכמי' בזמן חכמי המשנה והגמרא ושלחו בידי, ובכל זאת לא רציתי להביאן בדפוס עד ששלחתי הכל לארץ פולן ביד יחידים, השרידים אשר יי' קורא, המה הגבור' עוקרים וטוחני הרים, ובראשם מ"ר הגאון המופלא מהר"ר מרדכי יפה ז"ל בעל הלבושים, כדי שיקחו אותם וישחקום ברחים שלהם הדק היטב סולת נקיה מנופה ביי"ג נפה, לברר וללבן את כל דברי בכסף צרוף מזוקק שבעתים. וגם בזה חנן יי' אותי ונתן לי שאלתי ובקשתי בעין יפה מלאה וגדושה, שלא נשאר שום דבור לא קטן ולא גדול מכל התוספות והחדושים הנ' שחברתי בס"ד שלא היו צרופים בכור זהב שלהם, צירוף אחר צירוף, על ידי שקלא וטריא, בכל תוקף ועוז כחם עד שגזרו ואמרו: עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע,

2 ראה מ' בניהו, הגהותיהם של רבי בצלאל אשכנזי ורבי יהוסף אשכנזי וטופס-האב שלהם, אסופות, א, תשמ"ז, עמ' סו-פס.

ואפילו מלאך רע יענה אמן בעל כרחו [שבת קיט ע"א] כאשר יש בידי להראות את הרשום בכתב אמת. ואח"כ שלחתי הכל לק"ק פראג ביד מ"ו הגאון המופלא, אריה דבי עילאה ותתאה, גבר בגוברין ר"מ ואב ב"ד כמהר"ר לייב זצ"ל וחתנו הבא למלאות מקומו' הרב המובהק הכהן הגדול כמהר"ר יצחק כ"ץ שי', וזכיתי ג"כ להסכמתם. ורבים מבני עלייה ראשי הישיבות, חלו את פני להביאן עכשיו בדפוס, כי נפשם חשקה בתורה ללמוד בשיבה, והם הרהבוני לחזקני ולאמצני במוסר הנביא: אל תאמר נער אנכי³ ולא יכלתי להשיב פניהם ויקם מפני הכבוד. והטעם כעקר דאורייתא, שלא רציתי לעכב על ידי פן יחשדוני למונע בר [משלי יא, כו]. ועוד חוששני לי מחטאת אם יקדמי אחר להדפיס שלא ברשותי מה שנתגלה ונתפור בארץ פולן ובשאר ארצות הרבה העתקות, מן המהדורא קמא אשר עשיתי קודם שלקחו הבעלי תריסין התוספות וכן החדושים הנז' ברחים שלהם וטחנו אותם סולת נקיה הרק היטב, דקה מן הדקה. על כן באו הדברים ראשונה בלתי מבוררים כל הצורך. ואף גם זאת בימים ההם הוספתי שנית ידי וכפלתי לישירים תושיה, על כן אני מחלה פני כל קורא בחבורי זה: בצדק תשפוט עמיתך, שלא תדינני לכף חובה לאמר שעשיתי להתגדל בו, כי לא עשיתי דבר שראוי להתגדל בו, שאינו אלא לתלמידים המתחילים לחדודי ולהתלמד לפלפל, וממילא רוחא שמעתא. וכבר אמרו חז"ל במדרש קהלת [יד, יב] על פסוק דברי חכמים כדרבונות [קהלת יב, יא], מנין שאם שמע אדם [דבר] אפילו מהקטן שבתלמידים, יהא דומה עליו כשומע מפי הסנהדרין, שנאמר בעלי אסופות, ואין אסופות אלא סנהדרין שנאמר שבעים איש, ולא כשומע מפי הסנהדרין אלא כשומע מפי משה רבינו ע"ה, שנאמר כלם נתנו מרועה אחד, וכתוב יי' אחד ע"כ: ולכן אמר בן זומא איזהו חכם הלומד מכל האדם ואמרו עוד ת"ח שאמר דבר הלכה אין מזיחין אותו ואמרי לה אין מזניחין אותו, ואמרי לה אין מזניחין אותו. ועם היות שאין צריכים חיזוק הדברים האלה הנאמרים באמת ובצדק, מ"מ לא אמנע טוב מבעלי בהיות לאל ידי לעשות להודיעך קושט אמרי אמת להשביע נפש שוקקה בקצור מופלג שעור מספיק לכל חכם ומבין מדעתו במאמר מיוחד ברזי תורה. והי"ל לשונו: ולא כל הנביאים בלבד קבלו נבואתן מסיני אלא אף החכמי' העומדים בכל דור ודור, כל אחד ואחד קבל את שלו מסיני, ואפילו כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש הכל קבלה נפשו מסיני. וכן הוא אומר את הדברים האלה דבר יי' אל כל קהלכם עכ"ל.

וכבר האירו עינינו ד"ל בספר הזוהר באומר' כי למה שמקורי הגשמו' כולן ואחיותן משורש רוחניות התורה המה, לכן כאשר חלקי התורה ובחינותיה רבים, כן הגשמות האחרות ויונק' מהן יסתעפו גם הם בבחינות התדבקות', יש תדבק נפשו בפשט התור', ויש בסודו' התור', ויש במשנ' ויש בגמ', ויש באגדה. כל אחד לפי בחינ' נפשו הוא מחדש בתורה, כי לפי בחינת כל נפש ונפש יתגלה חדוש על ידה ממקורה העליון, אם מעט ואם הרבה, אם פנימי ואם חצוני או בינוני. וכל חידוש וחידוש אשר ניתן להגלות על ידי כל נפש ונפש חלקה הוא, ועל כן אל תתמה על החפץ שתלמיד ותיק מחדש בתורה להפליא קרוב לנבואה, כמו שתמצא בב"ר בפרשת לך לך, שאמר רבי חנינא על מה שדרש רבי הושעיה בפסוק ישפוט יי' ביני ובינך, אלו אלישע הנביא אמרה כן ברוח הקדש די. וכן תמצא שכתב רבינו יוסף קמחי ז"ל על מה שהוא פירש בפסוק ה' בצר פקדון [ישעיהו טו, כז] וגו' וז"ל: מה שראיתי לפרש בזאת הפרשה כאלו הנבואה דברה בי כר', וכאלה רבים, כי מאז קבלה נפשו אותו חדוש והוא בה בכח ויהי זה לו מעיר לעזור להופיע הוא ית' בו רעת קדושים בינה ועל כן הגחלו מבעל הנפש ההוא ואומרו שלא משמו או שמונעו מלאומרו נקרא גזלן, ועל כן אין צריך לומר בשיבה של מטה כי אם גם בשיבה של מעלה אין הלכה או סוד נפסק רק משם אומרו ומחדשו למטה בארץ, כנמצא בספר הזוהר על כמה דברים שלא ניתן רשות ליאמר דבר פלוני עד שיאמר אותו חכם פלוני, והוא בלי ספק כי הוא חלקו מפאת נפשו. ובזה תבין סוד מאמר חז"ל דברים שלא נגלו למש' נגלו לר' עקיב', וכל יקר ראתה עינו זהו רבי עקיבא, והלא כמו זר נחשב, שהיא מדרגת רבי עקיבא יותר גדול' מן מדרגת מרע"ה. וכבר היה אפשר' לפר' דברי' שלא נגלו למשה מכת עיונו ושכלו כי אם בנבוא' נגלו לר"ע מכת עיונו ושכלו. ולפי שר"ע טרח עצמו בכך. אמנ' לפי האמ' הכי פירושו: דברים שלא נגלו למשה לאומרם לאחרים נגלו לר"ע, כי אותן דברים היו מחלק נפשו של ר"ע, ולכך לא ניתן רשות למרע"ה לאומרם לאחר'. וזה ענין רבה בר נחמני שנבחר למכריע בין הקב"ה לשיבה של מעלה יותר מכל חכמי הדור והוא בלי ספק כי פסק הלכה ההיא מחלק נפשו היה.

ויש לי עוד דברים בגו אשר קבלתי על פה בלחישה בכלל שאר דברים כבשונו של עולם בפירוש ספרא דצניעות' אשר שמעתי מפי המקובל הגדול מורי כמהר"ר ישראל טרוק ז"ל אשר יצק מים על ידי מלך מלכי קבלה, הקדוש האלהי הרב התסיד מהר"ר יצחק לוריא אשכנזי ז"ל, הלא המה בכתובים במגילת סתרים שלי. וכבר זכו בו רבי' ת"ל על ידי החכ' השל' מוהר"ר עזרא מפאנו ז"ל מק"ק מנטובה, כי הוא היה הראשון שהעתיק אצלי מכתובת ידי אות באות תיבה בתיבה לעצמו ולאחרים מהם שקבלתי וכתבתי לי, למען היותם לי למזכרת ולמשמרת לעת התגברות השכחה.

ואני אחלה פני כל קורא בחבורי זה, אף אם לפעמים תמצא במושכל ראשון איזה ישוב ופירוש אחר על מה שהקשיתי ופירשתי, אל נא תשט עלי חטאת כלל, וזה מכמה טעמים: חדא שהרי אבות העולם לא עמדו על דבריהם, כדתנן בפ"ק דעריית, ועוד שכבר השריש לנו רש"י שורש גדול בריש מגילה וז"ל: ואורחא לסוגיא דגמרא להקשות דבר שאינו עד דטרת ומעמידה על בוריה עכ"ל, וכה"ג כתבו התוספות במסכת תמורה בפר' ולד חטאת גבי ותיבתא לתורייהו כו', כבר כתב הרמב"ן ז"ל בפתיחתו לספר מלחמת י" וז"ל: ואתה המסתכל בספרי אל תאמר בלבבך כי כל תשובותי כולן בעיני תשובות נצחות ומכריחות אותך להודות בהם על פני עקשותך כו' עד אין הדבר כן, כי יודע כל לומד גמרתנו שאין במחלוקת מפרשיו ראיות גמורות ולא ברוב קושיות חלוטות, שאין בחכמה הזאת מופת ברור כגון חשבון התשבורת ונסיוני התכונה עכ"ל. ועוד שהרי אמרו רז"ל בדוכתי טובא כל כי האי מילתא לימא איניש קמיה רביה ולא ישתוק, דכתיב אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה וגו' והיו הדברים האלה על לבבך, והיו לטוטפות בין עיניך למען תהיה תורת יי בפיך.

והנה פתחתי שער גדול ידעתיהו בשם, קראתיהו בצדק זה השער ליי צדיקים יבאו בו, להזהר מן הנמצא על מה שלא נמצא. וסגרתיה הדלת בפני האפרוחים שלא נתפתחו עיניהם, וכל הרוצה לסמוך עלי יבא ויסמוך, והרוצה לחלוק יבא ויחלוק ויהיה לי לחן, ואחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכירן לבו לשמים [בברכות ח ע"א] ויהא מתוך בדין, כי יכול להיות שהוא טועה בהליכותיו, שכבר ידעתי היטב אותו דבר שעלה על דעתו כמושכל ראשון, אמנם ידעתי כי לפי האמת אין לו קיום והעמדה כלל כי אם כמוץ אשר תדפנו רוח, כאשר ראיתי ושמעתי כמה פעמים בנסיקין, כי כל דברי מן הים הגדול גמרא בבלי וירושלמי משיתים. ומספיר התוספתא יסדותם. ומגופך ספרא וספרי טהנתים. ומברקת התנחומא ומכילתא סמכתים. ובדברי הגאונים רבצתים. ובכסף צרוף זקקתים. בשמוש חכמים ובדבוק חברים בנתים. ובפלפול התלמידים יצקתים. ומנחה אל ראשי ישיבות שלחתיים. ועל פיהם אל חדר הורתי הבאתים. על כן אמרתי הפעם אודה את יי אחרי אשר זכני למצוה גדולה כזאת שהלבשתי מסכת הוריות ומסכת חמיד ושאר כל המקומות בגמרא הנז' במלבוש של כל שאר מסכתות, בכל מכל כל, הן מן תוספות, הן מן מראה מקום על הגמרא, הן מן תקוני טעיות הרבה שיש בהן.

ולפי שחיבור זה כולל שבעה ספרים, ספר ראשון הוא אשר קראתיו גר מצוה לפי שהוא מחובר על מסכת הוריות הבנויה ומיוסדת על פרשת ועשו אחת מכל מצות יי וגו'. ספר שני הוא אשר קראתיו גר תמיד לפי שהוא מחובר על מסכת תמיד. ספר שלישי הוא אשר קראתיו גר יי לפי שהוא מחובר על מסכת כריתות וכתיב גר יי נשמת אדם. ספר רביעי הוא אשר קראתיו גר אלהים לפי שהוא מחובר על מסכת

סוטה, והכהן שהשקה את הסוטה נקרא נר אלהים כדכתיב ונר אלהים טרם יכבה, ספר חמישי הוא אשר קראתיו נר ישראל לפי שהוא מחובר על פרק כל ישראל יש להם חלק לעה"ב. ספר ששי הוא אשר קראתיו נר הוראה לפי שהוא מחובר על מסכת חולין שהיא כולה הוראת איסור והיתר. ספר שביעי הוא אשר קראתיו נר תורה לפי שהוא מחובר על דברי תורה, אחת הנה ואחת הנה אשר נשאלתי עליהם, על כן קראתי שם חיבור זה באר שבע בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי את הבאר הזאת [בראשית כא, ל], חצבתי עמודיה שבעה נרות, בעזרת המשפיע משבעה בארות העליונים, בסוד שבעה נרות המנורה העליונה וכטעם שבעה פעמים באר הנזכרים בבארות של יצחק. וכן בפרש' ויצא יעקב וכטעם ויטע אשל בבאר שבע כנודע ליודעי חן. ולפי שעקר השפע בא למטה לתחתונים מבאר הנקרא בקבלה באר מים חיים, לזה ראיתי לחבר אצל חיבור זה חבור אחר קטן הכמות ורב האיכות, הוא אשר קראתיו באר מים חיים.

אני טרם אכלה לדבר, אבא לעורר לב המעיין שלא יהא נפתה בשיחת הילדים מילדי העורים, אפרוחים שלא נתפתחו עיניהם, כאומרם מה צורך ותועלת יש לנו ללמוד בהלכות הוריות ותמיד וכיוצא בהם הלכתא למשיחא. לא תאבה להם ולא תשמע אליהם, חלילה, רחמנא ליצלן מהאי דעתא, וכדי ביזיון וקצף להשיב על דברי שטות ושבוש גדול שלהם, כי כבר הכה על קדקדם אדם קשה כבדול, ומנו הרמב"ם ז"ל, בפירוש המשניות בסוף מסכת מנחות. ונגרר אחריו ר"מ מקוצי בפתיחתו לסמ"ג במצות עשה לשכנו תדרשו ובאת שמה. ומלבד שהם מבזים אבות העולם אשר לבם כפתחו של אולם, שלמדו כל אלה המסכתות הנז' בשמוש חכמים ובדבוק חברים ובפלפול התלמידים למאות ולאלפים ולרבבות, ויהיה יגיעם לדיק חלילה, אלא אף גם זאת שכבר קדמונים אחזו שער שהלמוד והעסק במצות הבלתי נוהגות בזמן הזה יותר הכרחי ויותר נבחר מהלמוד במצות הנוהגות, וזה כי אחר שלשלמותינו צריכים אנו לעיין ומעשה בכל חלקי תורתינו הקדושה, ובוה החלק הבלתי נוהג אי אפשר בו המעשה, והעיון והלמוד בו יספיק לנו לעיין ומעשה יחד וכו' ובפרט במסכת הוריות ותמיד וכיוצא בהם, שכבר אמרו רז"ל בסוף מנחות [קי ע"א]: מאי דכתיב זאת תורת חטאת וגו', כל העוסק בתורת חטאת כאלו הקריב חטאת וגו'. והא ודאי שאין ר"ל שיהגה ויגרוס לשון הפרשה בפסוקים הערומים בלבד מבלי שיתבונן בפירושם, שכבר אמרו העוסקים במקרא מדה ואינה מדה וכו', וכן פרש"י בהד"א: כל העוסק בתורת חטאת כגון סדר קדשים דמירי בהלכות עבודה. ונ"ל שזו היתה כוונת מסדרי סדר המעמדות שסדרו לומר בכל יום פרק אחד מן מסכת תמיד: וכן נ"ל לפרש הוא דאשכחן בזבחים פרק בית שמאי, גבי הא דאמר רב יוסף הלכתא למשיחא [מה ע"א]. א"ל אביי אלא מעתה כל שחיטת קדשים לא ליחגי, הלכתא למשיחא הוא, אלא דרוש וקבל שכר כו'. כלומר בדרישה תקבל שכר

כאלו עשית אותה המצוה עצמה בפועל, דאלו מפני היותי עוסק בתורה בלבד הרי התורה רחבה מני ים וארוכה מארץ מרתה [איוב יא, ט] ויכול לדרוש בה כל הימים במצות הנהגות בזמן הזה, אלא ע"כ שר"ל בדרישה תקבל שכר יותר מעוסק בתורה אלא כעוסק באותה המצוה עצמה בפועל, וכן אמרו רז"ל ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי [מלאכי א, יא] אלו ת"ח העוסקין בהלכות עבודה בכל מקום, מעלה עליהם הכתוב כאלו מקריבים אותם בבית המקדש. והוא מהטעם שפירשנו, לפי שלמור זה עולה לנו לעיון ולמעשה יחד ואין חולק עלינו כי אם המתעקש אשר לא נגה עליו אור התורה.

והנה אכרע על ברכי, אפרוש כפי אל יי' יעזורני על דבר כבוד שמו, להיות ממצדיקי הרבים, ושלא יצא שום מכשילה מתחת ידי המדפיסים כי אין אני יכול לעמוד עליהם על המשמר, כי אני רוכץ תחת המשא של מדינת פ"רול. אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבתי בבית ה' לאורך ימים לחזות בנועם יי' ולבקר בהיכלו אמן.

כה מעתיר הצעיר יששכר בער בן לא"א ישראל ליזר פרנס ז"ל איילינבורג פה גוריצי"א.

הגהות הרב המחבר עם התנצלות המגיה:

אחרי שנדפס זה בא אלי אגרת מארץ ישראל מק"ק צפת תוב"ב שכתב לי החכם השלם מהר"ר יעקב יצו ז"ל: ומה שהקשה מר הא דאמרינן בפ"ק שברעות מצורע כי מייתי קרבן לאשתורוי בקהל כו'. אני הקשיתי קושי' זו בשם מעכ"ת [מעלת כבוד תורתו] אל הרב הגדול ראש המדברי' בכל מקו' דכל רז לא אנס מיניה, החסיד מוהר"ר שולאמאן] יצו. והשיב לי בעל פה ואמר זוכרני שכשלמדנו מסכת שברעות בשיב' הגדולה בימי הרבני' הקדושי' אשר בארץ, והיינו מגייהם לאשתורוי באכילת קדשי' ממש כדברי מר עכ"ל. ושמחתי כי נחני אלדי' בדרך אמת וכוונתי לדעת הגדולים ת"ל [תהלה לאל].

2א. אמר המגיה: 'כבר בדוק ומנוסה כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לרפוס בלא טעות ... אין מספר מחמת שהאותיות עצמן של הדפוס לא היו מתקנים כהלכתן, וגם הרבה טעויות כאלה הם ניכרים בסקירה אחת... על כן לא אציג פה לפניך רק שגיאות הדפוס היותר עיקריות...' כאן באה רשימה גדולה מאד של תיקוני טעויות.

חלק התשובות מדף פט עד קי. ובהמשך: ההגהות שהגיה והוסיף הרב המחבר אחר שנדפס הספר.

התנצלות המגיה בסוף הספר

תודות אתן לאל ברוך שזיכני להשלי' להגיה החיבור הנכבד מהרב החרף ובקי המחבר הנד' נר"ו. ובכן הגני מחלה פני כל המעיין שאם ימצא בו איזה שגיאה שידיני לכף זכות. מאחר שכער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי. וכדברי המשורר ז"ל דאמר שגיאות מ"י יבן. וכמאמר חז"ל דאמרו אינו דומה שונה פרקו מאה פעמי' לשונה פרקו מאה ואחד. ומה גם בזמני' הללו שכל אדם טרוד לבקש להביא טרף לביתו וחק לנעריו.

זאת ועוד אחר' ראיתי שגם שהמגיה מתקן איזה שגיאה, תקן השגיאה ההיא תלוי' ביד וברצון עושי מלאכ' הדפוס לתקנה או לדלגה, לפעמי' לרוב מהירות שבעלי המלאכ' נוגשי' ואצי' לאמר להם כלו מעשיכ' דבר יום ביומו, כי תלוי' הם אלו באלו, ומצפי' הם להם. וגם הם בשע' ההדפסה בעיני ראיתי כמה אותיות בולטות ועולות תוצה, נדבקר אל הדיו והם אינם בקיאים להכירם ולהחזיר' אל מקום מושבות' על מתכונת'. ולאהבת הקיצור לא אאריך בזה להיות שהמפורסמות אינן צריכות לראייה, כי ה' הוא היודע ועד שבכל מאמצי כחי עבדתי העבודה הזאת. אכן כדי לקיי' בעצמי והייתם נקיים מה' ומישראל דברתי עד כה. וכל מי שידיני לכף זכות זכותו יעמוד לו לעד. ואני תפלתי לאל יצילנו משגיאות ויזכנו לביאת הגואל ולבנין אריאל אכ"י.

נאם הקטן תולעת ולא איש

שאוּל בילגראדו

נדפס שנית, פרנקפורט דמיין תס"ט.

ספר תשיעי

* סדר תפילת המנחה של ערב ראש חודש. 8° קאליאוני שע"ד (1082).

שנת שע"ה

ספר עשירי

ספר ראש מר דרור. והם דרושים ערבים ומתוקי' מדבש ונופת צופים. הכינם וגם חקרם חכם בעוז הרב המופלא מרנא ורבנא כמוהר"ר מרדכי כהן נר"ו. בן יכבד אב גבר חכם בעז ותעצומות כמה"ר יצחק הכהן נר"ו במצות השר פייטרו בראגאדינו בויניציאה בבית ייאני קאיון שנת שע"ה.

קיו דפים [4] מפתחות בסוף הספר (קיו, א): ותהי השלמתו ר"ח אלול שנת קומ"י אורי לפ"ק.

בראש המפתחות: יבאר על הלוחות במפתחות על הכלל ועל הפרט להפיק רצון שואלי דבר ...

שער מסגרת מסביב מרובע.

לא נדפס שנית.

ספר אחד עשר

חמשה חומשי תורה נביאי' ראשונים ואחרונים וכתובים. נדפסו באותיות סביוניטה והוגה בעיון נמרץ כיד ה' הטובה עלינו במצות השר והטפסר פייטרו בראגאדינו בויניציאה בבית ייאני קאיון שנת השעה.
32° אותיות מרובעות זעירות קמג דפים. שער מסגרת נאה.

ספר שנים עשר

נביאים ראשונים. נדפסו מחדש באותיות סביוניטה. והוגה בעיון נמרץ כיד ה' הטובה עלינו. במצות השר והטפסר פייטרו בראגאדינו. בויניציאה בבית ייאני קאיון שנת השע"ד.
קז דף. שער מסגרת נאה.

ספר שלושה עשר

נביאים אחרונים. נדפסו מחדש באותיות סביוניטה במצות השר והטפסר לורניצו בראגאדינו וביניציאה בבית יואני קאיון שנת השע"ה. לתשוקת הגביר ונעלה כה"ר יוסף אבן דנן בכה"ר יעקב ז"ל. דפים קח-רית.

ספר ארבעה עשר

ספר כתובים והם תהלים משלי איוב דניאל עזרא דברי הימים. נדפס באותיות סביוניטה והוגה בעין נמרץ כיד ה' הטובה עלינו במצות השר והטפסר פייטרו בראגאדינו וביניציאה בבית יואני קאיון שנת השע"ה. דפים רכ-שלו [ד] עימנו ההפטרות של כל השנה. בדברי החתימה: ותשלם כל המלאכ' מלאכת ה' ביניציאה י' ו' כ"א כסלו שנת שע"ו במצות השר פייטרו בראגאדינו לבקשת הגביר ונעל' כה"ר יוסף יצ"ו בכר יעקב י' דנן ז"ל

שנת שע"ו

ספר חמשה עשר

[סדר תפילות / מנהג אשכנזים] שע"ו. בבית הספרים טופס חסר הרבה. והוא הסידור שעמו היו קינות וספר תהלים, כדלהלן. כולל תפילות למועדים וימים נוראים.

12° קפב; א-נו; קנא, ב — קסז, ב: שיר היחוד; קסט, א — קעט, א: כתד מלכות; קעט, ב: שיר היחוד מקובל וטוב ויפה שיוורד על פי המדות נכבדות מדובר בו מצאוהו בשדי יער כרמל של הגאון רבינו אליעזר אשכנזי נ"ע בבית מדרשו וכתוב למר בכתיבת ידו בקלף ארוך כעין מגילה סגולה מכל השירים ועיניכס הרואות. תחילתו שלשיר: אספרה כל נפלאותיך האצלת אלהי עולמך. הפרשיות א-מר ודינים באותיות צו"ר באידיש.

מא, ב — נו, ב סליחות.

[ביה"ס R 8° 88 A 503]

נדפס עם הסידור:

* יוצרות כמנהג פולין רייסן וכו'. קאיון ובראגאדין. שע"ו. קב דפים. (1088).

ספר ששה עשר

קינות כמנהג כל המדינות האלו פולן רייסן פיהם מערהרין ואשכנז. נדפס לתשוקת הנכבד כמ"ר יעקב כהן דילה מאן יזי"א במצות השרים המעולים פייטרו ולוריצו בראגאדין פה ויניציאה בבית יוואני קאיון שנת שלום לפ"ק.

12° מא [דפים

שער קאיון, בראש המסגרת ראשי התיבות: בנוא. [בעזרת ה' נעשה ונצליח אמן] אותיות רש"י מרובעות ומנוקרות.

[ביה"ס R 8° 88 A 501]

ספר שבעה עשר

סדר תהילים מסודר כפי ימי השבוע והאמרו בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא. נדפס לתשוקת הנכבד כמ"ר יעקב כהן דילה מאן יזי"א. במצות השרים המעולים פייטרו ולוריצו בראגאדין פה ויניציאה בבית יוואני קאיון שנת שלום לפ"ק

12° נה דפים. אותיות מרובעות כמו קינות והיה חלק מן הסידור. מחולק לשבעה ימים.

[ביה"ס R 8° 88 A 500]

ספר שמונה עשר

מחזור חלק שני כמנהג ק"ק בני רומה יצ"ו כולל כל מה שבא בראשונים. נדפס במצות השרים ... פייטרו ולוריצו בראגאדין פה ויניציאה בבית יוואני קאיון שנת שלום [שע"ז] לפ"ק.

בבית הספרים חלק ב בלבד וחסרים בו כ־20 דפים, מדף שכז ואילך. נדפס על פי מהדורת ויניציאה שמ"ז ושס"ו.

ספר תשעה עשר

מנהגים של כל המדינות האלו פולן ופיהם ומערהרין ואשכנזי שחבר הגאון מהר"ר אייזיק טרנא. נדפס במצות השרים המעולי' פייטרו ולוריצו בראגאדין פה ויניציאה בבית יוואני קאיון שנת שלום.

8° שבעים ושנים דפים. שער קאלין ובראשו: בהנא.
דברי ר' אייזיק טירנא באותיות מרובעות והפירוש באותיות רש"י. בסופו:
ותשלם כל המלאכה המפוארה הזאת בחדש סיון שנת ונתתי שלום בארץ.
[ביה"ס R 75 A 573]
נרפס קודם לכן בד"ר שניא ואחריו פראג תמ"ג (?)

ספר עשרים

ספר יד יוסף והוא אוצר מלא חמד' להשקות מים לעדה, איך מים אלא תורה
[בבא קמא יז ע"א]. ארבע' או חמשה דרושים מתוקים מדבש בכל פרשה
ופרשה, ודרושי' לחופה ולמילה, ודרושים לנדבת שלש פעמים, ולשבת
הגדול, ולחג הפסח, ולחג השבועות ולר"ה וי"ה, ולסוכות, ודרושי' לשבת
דברי [ירמיהו], ולשבת שמעו [דבר ה'], ולשבת איכה, ולשבת נחמו,
ולתשובה, ולשבת בנתיים, בשפעת יפעת כמה מאמרי חז"ל מהגמרא
והמדרשים והילקוט ופסיקתא ומכילתא וספרא וספרי, מבוארים באר היטב
בדרך חדש ממש ממה שפורש, וישן מפני חדש תוציאו. וכמה מיני מעלייתא
בכל פרשה ופרש' לזרות ולהבר בטעמא דמסתבר, ופשטי' נחמדים מן התורה
מן הנביאים מן הכתובים בקיצור האפשרי.

הכינו וגם חקרו החכם השלם המופלא סיני ועוקר הרים כמהר"ר יוסף צרפתי
נר"ו, אשר אור תורתו זורח כיום יאיר בעיר אנדרינופול. נרפס בויניציאה הבריה
במצות השרים פייטרו ולורנצו בראגאדין בבית יואני קאלין שנת ונתתי שלום בארץ
[MDCXVI]

2°. [13] רפז דפים, מפתחות. אותיות רש"י הזעירות מלבד מאמר חז"ל שבראש
כל דרוש. ציונים ורמיזות באותיות הזעירות. שער דמויות מימין ומשמאל.
ב, א. הקדמה:

אמר הצעיר יוסף בן לאדוני אבי הנבון ונעלה חי חי הוא כה"ר חיים צרפתי
תנצב"ה ... מיום היותי על האדמה ... שקדתי ואהיה שעשועים יום יום להשתעשע
במקרא במשנה וברייתא ועסק הגמרא ושאר מילי דאורייתא ... ובקצת עתות הפנאי
ולעת ערב שבת וביום השבת שלחתי ידי אנא בדידי לעיין לדרוש במילי דאגדתא ...
ובדרך זה הלכתי ימים ושנים, ותכף ומיד כל היוצא מפי הייתי כותב על הספר בדיו.
ויהי כי ארכו לי הימים נמצאו חמשה תבורים ... התבור הא' הוא דרושים ערוכים
ומסודרים על סדר התורה, מדי שבת כשבתו, ומשם נרפס כעת וקראתי שמו יד
יוסף לב' סיבות: הא' שיגעתי בו ובדקתי עד מקום שהיד מגעת ... והסיבה הב' יען

לא רציתי להביא בו דברי זולתי כי אינו חמור נושא ספרים [ראה תיקוני זהר חדש קא, ג.] והרוצ' לראות דבריה' ילך בהיכליה' ... והחיבור הב' דרושי' כוללי' על כללי' ענייני הדת נקרא שמו ראש יוסף. והחיבור הג' פירוש על התורה בלי דרושים, מערכה מול מערכה רק פשטי פסוקי הפרשה לבד עם קצת מאמרי מדרש הרבות הבאים לרגל המלאכה נקרא שמו בן יוסף. ואם אמרתי לחבר גם יחד פ' הפרשיו' עם הדרושי' יהיה חבור גדול וכבד עד מאד. אלא קצת מביאור הפרשה בא בתוך כל דרוש ודרוש זולת מה שכתוב שם. והחיבור הרביעי דרושים פרטיים כמו שלשים דרושים לחופה ומילה והספד בר מינן, ושאר ענייניו, נקרא שמו מטה יוסף. והחיבור הו'. פירוש קצת סוגיות חמור' וקצת מסכתות שענייני בהיות בארץ ישראל, וגם פה ש"ל [נשבח לאל], והם מסכת י"ט ומסכת שבועות ומסכת יבמות ומסכת ע"א, וקצת דבורים מהתוספות, וקצת פסקי' מפסקי דינים שצריך בהם עיון, שבאו לידי לדון לפני, נקרא שמו פלג אלהים ... אך אם אמרתי להדפיס כלם או רובם לא יספיק כל ממון שבעולם ... לכן כעת לא עלה בידי להדפיס רק חיבור אחד מהם שהוא דרושים על סדר התורה קראתי שמו יד יוסף ... והנה אני ראיתי ונתון אל לבי לעשות הספר הזה הנדפס בלשון הלציי, נחמד למראה ותאווה לעינים, וחזרתי לאחורי משני סיבות: הא' שהייתי צריך טורח רב לכתבו בלשון אחר ממה שהיה כתוב, שאז בעת כתיבתו הראשונה לא הייתה כוונתי רק כדי שלא יישכחו הדברים ממני ... והסיבה הב' שבלשון ההלצה להמתיק ההמלצה יטה בידם אשורו מן הדרך ומעצם הכוונה, ועוד שהוא מאריך טרחא ... ועוד שדרושים אלו קצת מהם כדמותם כצלמם דרשתי אותם [בקהל] מדי שבת בשבתו ... וספרי זה לגבי ספרי הקדמוני' הוא כקב חרובים, וגנאי להוציאו ברשות הרבים ... כל כי האי ודאי הוא עצת העצלי' ועצת היצר הרע המונע הטוב והשלמות ... לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי מטרדות חרדות עשר ידות, ומזמן בלתי נאמן בוגד כהמן הביאני ברשתו ... ידעתי מדרגת מקומי וספרי זה לא חברתי להתגדל להיות עטרה לעצמי ... בעלי אסופות ור' דברי חכמים כשהם בעלי אסופות נאספים ומחוברים בחבורים הם כמסמרות נטועים, שאינם זזים ממקומם ואינם נשכחים.

ד, ב שיד בראשי הבתים יוסף צרפתי ופסוקים שבראשי הבתים שמו.
בסוף הספר רפז, ב דברי חתימה בהודאה לה': ... אף כי היו תחילה מחשבותי ... לעשות ארבעה או חמשה דרושי' בכל פרשה, כאשר יראה הרואה שעשיתי עד פרשת תזריע, ואחר זה לא יכול יוסף להתאפק מגדול ההוצאה על כל נייר ונייר ששה עשר ליטרין, וירא יוסף לקצר ולעשות שני דרושים בכל פרשה ופרשה לעת כזאת.
בסוף המפתחות: והיה השלמת הספר המפואר הזה יום חמישי שבעה ועשרים לחדש שבט משנת בשע"ה ברכה והצלחה לפרט קטן.

נדפס שנית באמשטרדם ת"ס.

שנת שע"ז

ספר אחד ועשרים

משלי שלמה. אי פרוורדיאי די שלמה טרדותו ניאומינטי דל לשון הקדש אין לינגה טוסקה קון סומה דיליינצה פיר ל'אידילינטי רבי חזקיה ריאטי יצ"ו. נדפס שנת שע"ז לפ"ק בבית יואני קאיון בויניציאה, במצות השרים המעולים פייטרו ולוריצו בראגדין.

לח דפים. אותיות עבריות מרובעות. עמודה מול עמודה — הנוסח הלועזי. שער קאלין. דף כח יש בו רק 7 שורות בשני עמודים דף [29] שער אחר: גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה. אנקו קויסטי סונו פרבולי די שלמה קולי קופיאורנו ליי או אומיני די חזקיה רי דיהודה.

נדפס שנת שע"ז לפ"ק בבית יואני קאיון. בויניציאה במצות השרים המעולים פייטרו ולוריצו בראגדין.

לא מובן מדוע חילקו את הספר בראשון כד פרקים ובשני מפרק כה ועד גמירא. דף ב, א: הקדשה מאת המתרגם אל ח' ישעיה מסראני; ב, ב: שיר, באותיות מרובעות גדולות מאד כשבח התרגום; ג, א: ראשית ס' משלי עם מסגרת שבקרכה; משלי פרבולי די וכן בדף ל, ב; ל, א: הקדשה המתרגם ואמו לסירינה ריאטי במנטובה. חתום: חזקיה ריאטי המתאבק בעפר רגלי הצדיקים.

[תרגום אחר היה בין כתובי־היד שהציע למכירה דוד פרנקל, אוצר נחמד א, וינה, ס' 76, וכך תיארו: משלי שלמה מתורגם איטלקית בכתבם עם פ" מצודת ציון. מועתק ללשון איטלקית בכתבם מר' יחזקאל בן ר' אהרן חביב, סייגה תק"צ. 2° שבעה וארבעים דפים. כתיבה נאה.]

[תרגום]

משלים של שלמה מתורגמים מחדש מלשון הקודש ללשון טוסקאנה בחריצות רבה על־ידי מעלת רבי חזקיה ריאטי יצ"ו. הקדשה:

אל אדוני היקר לעולם, המפואר והמכובד האדון ישעיה מסאראני, יהודי מקיים מצוות ביותר. מן הזמן שהוטלה עלי המשרה ללמד ספרות, הגברת הנחמדה ביותר טורלינה סרוואל שעתידה להיות כלה למעלתך, התברר לי יותר ויותר הכבוד והחיבה אל מעלתך מול ביתה. לכן כאשר הוצאתי לאור תרגומי זה של ספר המשלים של

שלמה החכם ביותר מחולק לשני חלקים, כיון שראיתי אותן ההדרכות של ההתנהגות הנאותה של ההנהגה הטובה של האיש עצמו ושל הבנים שלו, שהוא מתאר בחלק הראשון, מתקיימות יפה מאד בעצמך ובבניך האהובים ביותר. כל זה גרם לי להקדיש אותם למעלתך המפוארת מפני שכאשר תקרא אותם תהיה לך הודמנות לשמות בראותך כמוני בנוסח המקורי שהעמדת כנגדו. תרגמתי כל דבר בצורה נכונה לאיטלקית. כך אתה העברת לנכון את המשמעות של המשפטים כך בעצמך ובמשפחתך האצילה ביותר. וכיון שאיני רוצה להאריך בשבחה, מפני שאיני רואה עצמי ראוי לכך. רק אבקשך לקבל אותם בנפש חפצה כפי שאני מגיש לך בכל רגשי חיבה וכפי שאני מתפלל בלב שלם לה' שיגדיל אושרך וסיפוקך. ויניציאה אחד לינאר חמשת אלפים שע"ז.

שבחי התרגום:

האמירה המוסרית והמוצדקת ביותר מתורגמת ללשון קלה בה כל אחד בדיבור מתוקן ונקי. לכן כמו שממראה בהירה ומלוטשת יוכל לראות איזה מעשה הוא הושלם בעזרת העמל התבונה הנדירה והיד האוהדת של ריאטי הטוב.
חלק ב

גם אלה הם משלי שלמה אשר העתיקו אנשיו של חזקיה מלך יהודה.

ספר שנים ועשרים

ספר חשק שלמה והוא העתק כל מלה זרה שבכל המקרא מלשון הקדש ללשון לעז. נמצא בבית החכם השלם בנן של קדושים כמה"ר גדליה קורדואירו יצ"ו ורצה להדפיסו לזכות את הרבים. ועלינו לשבח לשני האחי' המעולי' אשר לבקשתם נדפס שנית ה"ה היקרי' כה"ר משה וכה"ר אברהם יצ"ו בכמ"ר רפאל פרינשיפאל נ"ע. בויניציאה בבית יואני קאיון שנת השע"ז במצות השרים המעולים פייטרו ולוריצו בראגאדין.

בסוף הספר:

זה ספר חשק שלמה ... וזה כמה ימים הודפס ועתה חשקה נכספה וגם כלתה נפש חפץ האחים הנחמדים כה"ר משה ואברהם פרינשיפאל יצ"ו לחזור להדפיסו שנית יען כמעט לא היה נמצא ורוח ה' בם נוססה למען זכות בו את הרבים והשתדלו בכל עוז לקרבה אל המלאכה בכל הונם וממונם ... ותהי התחלתו ביום הששי טוב מנחם השע"ז ונשלם ביום ששי י"ד לחדש חשון שנת ה' אלקים אל תשב פני משיחך [שע"ח]. אותיות רש"י. שער מיוחד. צג דפים.

בראש הספר הקדשה:

אל השר ישר ומאושר עושה חסד לאלפים אוצר נחמד קדש הלולים איש נבון
וחכם ה"ר שלמה די שיריש יצ"ו בחכמה יבנה ביתו ובתבונה יתכונן בקוסטנטנינה ...
שיר בראשי כל תפלה כל תחנה אשר יתפללו כל קהל ערת ישר' נגד הבית הזה ביתך
נכון יהיה לעולם ונהרו אליו כל הגוים לדבר להם אל המלך או אל שר הצבא ...
והרבה בבנים ובני בנים ועיני אדוני והגברת ראות ... היית מחסה לי ... והנה נשאתי
את משמרת תרומותי אשר היה חתום באוצרותי על שם מנת חלקי וחשקי וכיניתי
שמו חשק שלמה ... תקרב רנתי לפניך לקבלו בשתי ידיך ...

הצעיר גדליה קורדואיר

שיר המעלות לשלמה והגברת קיירה שולטנא אמו כי על כן קראתי שמו חשק
שלמה ... אשר שר בשמי החכם כמה"ר יעקב סיגרי יצ"ו תושב קזאל מונטי פוראטו.
שאי זמרה תני תוף אל שלמה יחידתי וגם דרשי שלומו ואל תשכחי את כל גמוליו
אשר בצר פקדון הוא ואמו ... בראשי הבתים השם שולטנא
ב, כ: פרולוגו די קיין לו פיזי איסטאנפאר

צג, א: ויען כל דברי הימים או רובו הוא בספר המלכים. לא נמצא בו שום דבר
קשה שלא נתבאר בספר מלכים ולעשות כרצון איש ואיש ראיתי להדפיס אותו באופן
שיוכל לקשור [לכרוך] אותו בשלשה חלקים. חמשה חומשי תורה חמש מגילות
נביאים ראשונים חלק אחר. נביאים אחרונים חלק שני כתובים חלק שלישי. מעבר
לשער במהדורה הראשונה: אמר המתעסק במלאכת שמים זאת בגופו ובממונו ...
השתדלתי בכל עוז להוציא לאור משפטי אם בבחירת הנייר ואם בבחירת אותיות
חדשות ממש אם בבחירת האומנים הישיש ונעלה כמ"ר ישראל זיפרוני מגווסטאלה
יצ"ו כי כל ימיו גדל במלאכת הדפוס ומעשי ידי להתפאר בספרים אשר נדפסו על
ידו באשכנז ובאיטליאה באופן שאם המצא תמצא איזו שגיאה תהיה אונס גמור ולכן
אחלה פני כל קורא ספר זה ידינו לכף זכות וידוע שהמחבר גם אם לא נודע שמו בר
סמכא הוא, וקודם יציין בטוב העיון ואחר יתקן אשר יראה בעיניו ...

מהדורה ראשונה בדפוס זאן דגארה שמ"ת. נוסח השער לא השתנה וכן ההקדשה וההקדמה.

ספר שלושה ועשרים

* תורה נביאים וכתובים. נרפס על ידי פייטרו ולוריצו בראגאדין, שע"ז. 2°. רכת, ח; רלד-תמא; תמב-תרסט; תרעב-תחקז, ועוד ח דף (1105).

ואלו פרטיהם:

(א) חמשה חומשי תורה מן העשרים וארבע גדול שמו בישראל ונודע אשר נדפס ראשונה בבית הבומבירגי נחמד ונעים לכל עם תרגום מסרה גדולה וקטנה ופירושים ודקדוקים רבים. ועתה בחדש ה' זכינו שנדפס רביעית לא יחסר כל בו מהראשונים אך טוב נוסף עליהם.

מוגה בדיוק רב מאד כפי כח האפשר כיד ה' הטובה עלינו. בויניציאה במצות השרים היקרים נודע שמם בשערי"ם. פייטרו ולוריצו בראגאדין בבית האומן ייואני קאיון שנת אבינו מלכנו חדש עלינו שנה טובה [שע"ז] לפרט קטן. הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום אני ה' בעתה אחישנה [ישעיהו ס, כב] In Venetia MDCXVII מעבר לשער: 'המגיה יהודה אריה ממודינא בכה"ר יצחק זצ"ל אל כל קוראי מקרא קדש שלום. — — —'

רב טוב לבית ישראל אשר זה כשמונים שנה בדפוס הבומבירגו חוברת לה יחדו ערכה בכל יופי והדר המקרא הזאת. ראוה עמים ויאשרוה, קרובים ורחוקים ויהללוה, עד כי פעמים שלש חזרו והדפיסוה, כי כל אחד ואחד קנה טוב קנה לעצמו, ובין חמשים שנה למקרא זו עד הנה אשר יד אין בה והיא לא נדפסה. יקרה מאד לכל אנוש כערכה עד שלשים זהובים, ולא תמצא בארץ ותהי האמת נעדרת גם לעני עם גם לאנשי דמים. ולא זו בלבד כי אפי' תקות חוט לא היה לאנשי דורנו לראות בטובת בחירת אדם להכנס במשעול הדפסתה מחדש כי רב וכבד הדבר היה מכמה פנים. הטיב ה' חסדו האחרון ואחר בלותנו היתה לנו עדנה אשר נתן בלב השר לוריצו בראגאדין יר"ה איש אשר רוח בו בהדפסת ספרי כתבי הקדש להתחיל במצוה זו.

ולי אני עבדו צוה לשמוע רצון הקהלות הקדושות אשר באיטאליאה, וויניציאה בראשן, אם נפשם חפצה בה. ואחרי אשר שאלתי ודרשתי ושלחתי כתבים שמעתי והגדתי לו חשוקת כלם לחזות בנועם כלי יקר כזה, שם בנפשו על כל פנים להזכיר שמו לדור דור בחדוש ירח במלואו אור הלבנה הזאת, ואסתייעא מלתא ע"י קציני עם הרחנים גוסדו יחד לקחת מידו על שכמם כל מעמס ההוצאה והמלאכה המקח והממכר אשר עלה אלפי זהב וכסף. הן המה האלוף הנשגב כמהר"ר מאיר מילי יצ"ו והגביר הנעלה כה"ר יוסף ׳ן דגן יצ"ו, עתקו גם גברו חיל לקבל עליהם עול מלכות שמים זו, והמה העומדים על הפקודים להזיל זהב מכיס וליפות הכל בנייר ודיו ואותיר' שלמים וטובים, ולהשגיח בפרטים שלא יצא דבר מעוקל והכל על משפטו ישב. זכות הרבים תלוי בם וקרן קיימת להם לעה"ב, ושבח העומד בכל מלאכת שמים זו אליהם יבא ולשמם ולזכרם לדור ישבת.

גם הם בחרו באומנים בקיאים ומדפיסים הגונים. ויבא גם הנצב היקו כמ"ר אברהם חבר טוב יצ"ו בן המנוח כה"ר שלמה חיים הסופר וצ"ל חרש וחושב זריו ונשכר מבין ומשכיל באותיות נקודות וטעמים. לא הניח עבודה שהיא זרה לו שלא עבדה תמיד בדפוס, להוציא כלי למעשהו בשלם באופנים ובכל יום ברכתו מרובה מחברו.

ואני הוא המדבר לכל דבר שבקדושה מוכן ונכסף לשרת, אמרתי הנני הנני אל קורא בשמי להגיה שנית כל הראוי להדפס וכנדפס דמי. ומעיד אני עלי שמים וארץ כי בכל כחי וכונתי התאמצתי לעיין אות באות תיבה בתיבה, כתיב ונקוד טעם תג וקוף הן בפסוק הן בתרגום הן במסורת הן במפרשים הדק היטב היטב הדק מפני שהכל יפה יהיה ומדויק ביותר.

ולא לבד יעלה ויבא בהעתקות אשר לפנינו כי גם שלמים מהם, ובחלק א' שנדפס עד הנה הגהתי ותקנתי יותר משלש מאות טעיות עצמיים נפלו בראשונים מפי סופרים ומפי ספרים. חשבתי כי כן יהיה ג"כ לשלשת חלקי הנשאר אשר באולי יעלה את כלם למזכרת בחלק האחרון בעה"י. והאמת כי כשם שאי אפשר לבר בלא תבן [ברכות נח ע"א] כך א"א לדפוס בלי טעיות. וגם באלו המוגהים על ידינו, הבאי אחרינו בהמה יראו יביטו ג"כ שגיאות, אך אלו אשר הסרנו מתוכם וראי לא יראו עוד ומשלנו אולי יחסרון כאשר נעבור בסך מאשר היו מגי קדם. צאו וראו א"כ כי לא מצער היא (תחי נפשי) את אשר נעשה ברורותינו אלה לתת כבוד לתורה בפועל נחמד ונעים נורא ואדיר כזה. ואם הוא מתוקן יהא מקובל באהבה וברצון מכל החפץ חיים אוהב תורת אמת.

ותפשוט ליה ההיא בעיא, ספר אחר ומקרא גדולה מקרא גדולה עדיף, להועיל נפשו, ויקחה ויבא אותה אליו ולא יעצרנו הגשם והגוף, כולי כל יודעים כי יקרה היא מפנינים, חפץ כזה לא יערכנו זהב וכסף.

השר אשר זכרנו יברך. יברך יראי ה' הנדיבים אשר הוציאו כספם בכוספם וזהבם באהבם תורת ה' לזכות הרבים. יברך את בית ישראל אומנים ומגיהים העושים במלאכה, ומברכות פיו יבורך עבד כל תופשי התורה אשר הוגה ורחם כרוב חסדיו, יתברך כפי כחו. אשר אז ישיר שירת' ותושבחתא אם יזכו האל להשלים עד יהי אלהיו עמו ויעל [סוף כתובים]. ואנחנו נברך יה, כל בית ישראל חברים, אשר ממנו נתכנו כל עלילות וכל טוב. הוא יאיר עינינו בתורתו ויאסוף נדחנו מהרה אמן.

(ב) סדר נביאים ראשונים עם פי' רש"י וקמחי ורלב"ג, מנוקדי' ונמסרים על פי הסופרים קדמונינו המה הקדושים אנשי כנסת הגדולה, ועל משעולם ונתיבות' דרכנו בציון אותיות תלויות וקטנות וגדול' ועקמומ' ונקוד שרבה על הכתב וכתב שרב' על הנקוד וסתומות ופתוחות וקרי וכתיב ואותיות מנורות.

והוגה בעיני רב ביתר שאת הדייק וביתר עז ההשגחה מכל ההדפסות שהיו לפנינו, בויניציאה. שנת הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על אבן אחת שבעה עינים. [שע"ז. זכריה ג, ט] במצות השרים המעולים פייטרו ולוריצו בראגאדין, בבית יואני קאיר"ן.

השער שונה. פסוקים מקיפים אותו בתוך המסגרת המרובעת.

(ג) ב"ה. נביאים אחרונים מן העשרים וארבע גדול שמו בישראל ונודע אשר נדפס בבית הבומבירגי נחמד ונעים לכל עם תרגום מסרה גדולה וקטנה ופירושים ודקדוקים רבים.

ועתה בחסד ה' זכינו שנדפס רביעית לא יחסר כל בו מהראשונים אך טוב נוסף עליהם. מוגה בדיוק רב מאד כפי כח האפשר כיד ה' הטובה עלינו. בויניציאה במצות השרים היקרים נודע שמם בשערי"ם פייטרו ולוריצו בראגאדין בבית האומן יואני קאיר"ן שנת אבינו מלכנו חדש עלינו שנה טובה [שע"ז] לפרט קטן. הקטן יהיה לאלף והצער לגוי עצום אני ה' בעתה אחישנה [ישעיה ס, כב]

בסוף ישעיהו:

בדוך השם אשר ברא הרים וגבעות
וחלק לנו מכחו להשלים ספר ישועות
הוא יבשרנו בשורות טובות ושמעות
ויראנו מתורתו נפלאות
ישם לנו לטובה אות
ויקרב לנו קץ הפלאות.

(ד) כתובים. מן העשרים וארבע גדול שמו בישראל ונודע אשר נדפס ראשונה בבית הבומבירגי נחמד ונעים לכל עם תרגום מסרה גדולה וקטנה ופירושים ודקדוקים רבים.

ועתה בחסד ה' זכינו שנדפס רביעית לא יחסר כל בו מהראשונים אך טוב נוסף עליהם. מוגה בדיוק רב מאד כפי כח האפשר כיד ה' הטובה עלינו. בויניציאה במצות השרים היקרים. נודע שמם בשערים. פייטרו ולוריצו בראגאדין בבית האומן יואני קאיר"ן שנת אבינו מלכנו חדש עלינו שנה טובה לפרט קטן. הקטן יהיה לאלף והצער לגוי עצום אני ה' בעתה אחישנה. ויניציאה, שע"ז.

MDCXVIII

סוף כתובים ב'חילופי קריאה ושער הנגרות':

השבח וההודאה לאל נורא שזכני להשלים המלאכה הגדולה והמפוארה, בניסן
היתחלה, ובניסן נגמר, סימן לגאולה המקר' הגדולה. וכן יהי רצון מלפני שוכן
עלילה, אשר לו הגדולה והתהלה, ימהר יחיש לעם סגולה, קץ פדות אורך הגולה,
והאל שזכני להוציא לאור המצאתי זאת לזכות לכל איש ואיש העשיר בשורו והעני
בשיו, לתת בכל שבוע ערך הדפסת הקונטריסי'. הוא יזכני להוציא לאור ספרים
אחרים גדולים ונוראי' על הדרך הזה כאשר עם לבבינו, כדי שיוכל כל איש אשר
בשם ישראל יכונה להגות בתורתו יומם ולילה והיה כעץ שתול וגו' אשר פריו יתן
בעתו וגו' וכל אשר יעשה יצליח אכ"ר

ויניציאה יום ד' יב ניסן השע"ט

כה דברי הצעיר העומד על המלאכה

אברהם חבר טוב בן המנוח כה"ר שלמה חיים הסופר זצ"ל

ספר ארבעה ועשרים

סדר המעמדות מסודרות לכל ימי השבוע ... כלולים מכל סדר וסדר מהשתא
סדרי משנה וגמרא ופירושים ... על זה בחר מסדר המעמדות ללמד בני יהודה
... למען ישלש אדם ימיו ... מוסיף על הראשונים יתר שאת תקון כמה טעיות
אשר נפלו בנוסחאות הדפוס מאז, ויתר עז בביאור מלות זרות וכל דבר הקשה.
ועוד נוסף עליהם מעלה דברים רבים חדושים מחדושים שונים. ואפריין
נמטייה לנכון ונעלה לשם ולתהלה זקן שקנה חכמה כהח"ר שאול נר"ו בן
הח"ר יוסף בילגראדו זצ"ל שהביאו אל הדפוס לזכו' את הרבים ... נדפס
בויניציאה בבית ייואני קאיון שנת שנה טובה לפ"ק במצות השרים המעולים
פייטרו ולוריצו בראגאדין

8°. קלו דפים. הפירוש באותיות רש"י. על הסכמת הרבנים, ראה ויניציאה, עמ'
258-256.

הספר נדפס דף על דף כמו מהדורת שס"ו. מלבד צורת השער ובהשמטת הפסקה
הראשונה בשער. מעבר לשער שיר בשבח המגיה והמפרש. המחבר הרחיב את
פירושו ולפיכך נדפס הפירוש באותיות רש"י זעירות ויש בה קנ דפים ובראשונה
— קלו דפים.

ב, א: הקדמה וזה בשתי המהדורות:

בסעיפים בחזיונות לילה הקיצתני ותפעם רוחי... בראותי נוסחת המעמדות

משובשת בחסיר יתיר וחלוף ... אחזתי ביד ימיני קסת הסופר ואתקן בחסורי מחסרה והיכי קתנו ... יצאתי ללקוט אחרי הקוצרים ... מגלים עמוקות, איש איש על דגלו ועל מקומו לקוטי בתר לקוטי ... יצאתי ממחיצתי במצוה הזאת... לשם אלהי ישראל ולכבוד ולתפארת תורתו הקדושה... ואגב חזא תרתי פירשתי ג"כ כל מלות זרות ... לכל בעל הבית מתהלך בתומו צדיק שוקד על דלתותי המעמדו' יום יום ופנה לו אל עסקיו ... מתאבק ומתדפק בעפר רגלי שלמים וכן רבים

אברהם בן לא"א הגאון כמוהו"ר יהודה דמתקרי ליב סרואל זצוק"ל הרי אני כפרת משכבו

[וזה אינו במהדורה הקודמת] וכן 'התנצלות המגיה' דף [קנא].
גלוי ומפורסם הוא לכל שכשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר להנצל מטעמי' הנופלו' בדפוס, שכבר נראה בספרים אשר הוגהו ע"י אנשים אשר קטנם עבה ממתני. והסבות המסככות הם רבות וידועות אצל הבקאים במלאכת הדפוס. אשר לכן אחלה פני כל הקור' שאם המצא ימצא דבר בלתי מתוקן ידיני לכף זכות...

שאל בלגראדו בלא"א הח"ר יוסף זצ"ל מתושבי אודינה. ותהי השלמת החבור הנחמד הלז יום ר' כד לחדש כסליו שנת למען יברכך ה' אלהיך בכל משלח ירך לפ"ק.
קדמה למהדורה זו מהדורת שס"ו.

ספר חמשה ועשרים

* קינה, על מות שלמה שמעיה בן נסים. דף בודד. בראגאדין [שע"ז]. המחבר יעקב בן משה יחבל (1104).

ספר ששה ועשרים

סדר תפלות כל השנה כמנהג ק"ק ספרד עם לוחות כמה שנים. נדפס במצות השרים המעולים פייטרו ולורינצו בראגאדין בבית ייאני קאיון שנת שע"ז.
32°, תד דפים [4]. שער עשוי מחלקי מסגרות. אותיות מרובעות חדשות. הדינים וההסברים בספרדית באותיות רש"י; קכט, ב: סדר קריאת שמע על מטתו שסדר איש

אלהים קדוש מהר"ר משה קורדואירו זצוק"ל; קלב, א: אמר הצעיר גדליה ...
בארבעה הדפים האחרונים לוח לשנת שע"ח-שפ"א.
[ביה"ס 83 A 527 R°]

ספר שבעה ועשרים

מילי דבדיחותא לימי חנוכה. הכינו וגם חקר קטן בשנים וגדול בחכמה כמ"ר
יהושע אברהם בן הנעלה כמ"ר שמחה קאלימני יצ"ו. נדפס בויניציאה בבית
ייואני קאיון שנת השע"ז לפ"ק.
8° ארבעה דפים.
מעבר לשער:

יקר רוח ... הנעל' כמ"ר יהודה בן האלוף כמוהר"ר זלמן די ציידל זצוק"ל ...
גמרותי אומר לדבר ולחבר מלין בענינא דיומא אינון ימי חנוכה דמפגרי בהו רבנן ויהי
כמצחק בעיני קוראיו ... ולאפס פנאי לא עלה בידי להוסיף אומץ על שירותים אלה
הנכתבים בספר קטן הלזה מעטי הכמות והאיכות ... יתלה אותה על עץ גבוה חמשי'
אמה כי היכי ולא ישלוט ביה עיני' ... כן אנוכי עמי נער נעור ורק מכל שלמות ... קטן
בחכמה ורך בשנים בן שלש עשרה למצות
יהושע אברהם בן לא"א הנשא והנעלה כמ"ר שמחה קאלימני יצ"ו
המחברת מסודרת כן: נוסח הגמרא באמצע באותיות מרובעות מימין ומשמאל
רש"י ותוספות.

שנת שע"ח

ספר שמונה ועשרים

* משנה תורה. מדע אהבה זמנים, דפוס בראגאדין וקאליאוני. שע"ה [4], ט-קסז
דף 8° (1083)

ספר תשעה ועשרים

סדור מברכה כמנהג ק"ק איטאליאני יצ"ו עם סדר הברכו' ופירושו. נדפס
בויניציאה הבירה במצות השרים המעולים פייטרו ולוריצו בראגאדין בבית
ייואני קאיון שנת שע"ח. 16° צב דפים.

כולל גם פיוטים חמירות לשבת ולמועדים והגדה של פסח. בברכת המילה (ט, ח)
ויקרא בישאל שמו ישראל.
[R° 75 A 689]

ספר שלושים

כלי מחזיק ברכה לישראל בן הרב השלם כמהר"ר משה נאג'ארה זלה"ה, בן
להחכם הנעלה כמהר"ר לוי נאגארה תנצב"ה. נדפס לתשוקת כמה"ר יהודה
בכ"ר שחתי פה ויניציאה שנת השעז בביית ייואני קאיון.

31 עמ' לא ממוספרים. הספר נדיר ביותר ורדודים שלושה טפסים בלבד (ב, א)
בראש הספר נדפסה ברכה מר' יום טוב צהלון. תוכנו שלספר דיני הברכות
שבסעודה. יש להניח שבשל צורתו הקטנה ונטח ברכת המזון נעשה בספר שימוש
רב וכבר בתקופה קדומה אבד ולא חזר ונדפס אלא אחרי מאה וארבע עשרה שנים
(תצ"ד)

המחבר היה נכדו שלר' ישראל די קוראל, אחד מארבעה המוסמכים בצפת.
הופיע גם במהדורה ביבליופילית על פי הדפוס הראשון.
זהו נוסח השער:

כלי מחזיק ברכה חיברו רבי ישראל ב"ר משה נאג'ארה נדפס בוויניציאה בשנת
שע"ח ועתה יוצא לאור על-פי שלושה עותקים ששרדו ממנו, לשם חנן דוד נ"י
במלאת לו י"ג שנה עם ראשית דבר ואחרית דבר מאת אביו מאיר בניהו בכמה"ר
יצחק נסים זצ"ל. במצות יד הרב נסים, ירושלים תש"נ.
8° סח עמרים.
נדפס שנית בקושטא תצ"ד.

ספר אחד ושלשים

'מעשה ה" לר' דוד מאצא. נדפס בשנת שע"ח בוויניציאה ברף בודד ועניינו
'מגילת קינות' על מאורעות קשים שעברו במשך השנה על יהודי יוון
ואיטליה. הדפסת הרף נערה לעורר רחמי נדיבים. ברף צויין שנדפס להפקת
רצון הגביר ונעלה הנכון כה"ר יוסף גאון יצ"ו בכמ"ר סעדיה ז"ל, ודא אחד
מן הנדיבים שסייעו בידו. נדפס 'במצות השירים פייטרו ולודינצו בראגאדין
בביית ייואני קאיון, שנת השע"ח לפ"ק. דף זה לא נודע עד כה, עד שנתגלה
באוסף מר' מ' חאנס באמשטרדם.

[ראה היחסים שבין יהודי יוון ליהודי איטליה, עמ' 325-329.]

ספר שנים ושלשים

ספר מאיר עיני חכמים. להחכם הכולל והשלם בכל חכמה ומדע. סיני ועוקר הרים אדיר באדירים גביר בגבורים במלחמתה של תורה דגל מרים ... בוצינא קדישא ויקירא ... המאור הגדול המושל ומאיר באור תורתו על כל העול' ביום ובלילה מרנא ורבנא ר"ג ור"מ ג"י פ"ה ע"ה [ריש גלותא וריש מתיבתא נר ישראל פטיש החזק עמוד הימני] אב"ד הישראלי ... מוהר"ר מאיר זצ"ל מק"ק לובלין הבירה במדינת פולין המעטירה. והוא חדושי גמפ"ת [גמרא פירוש תוספות] אשר איזן ותיקן וחדש והמציא בשכלו הזך בפלפולא חריפתא הוא גלי עמיקתא ומסתרתא ... ולא הניח דבר גדול ודבר קטן ובא על כל אשר היה נעלם ונסתר בסוגיות ושיטות המסכתות הנהוגים ללמוד בדור הזה ... נרפס בויניציאה הבירה במצות השרים המעולים ונכבדים פייטור ולורנצו בראגאדין. בבית ייואני קאין היום יום ב' כ"ג כסלו שנת ... ומלך אחד יהיה לכלם למלך לפ"ק.

2° רסח דפים. אותיות רש"י בשני טורים ב, א שער קאליוני.

הקדמה — כמו בשור"ת. בגיליון הרמיזות ומראה-מקום.

בסוף הספר: אמר המעתיק גדליה בן הח"ר שלמה המכונה זלמן נר"ו איש ליפשיץ ... זה לי היום ארבעה שנים וחצי שאני מתגורר פה עיר ויניציאה המהוללה והייתי מטלטל את עצמי בטלטולא ודגברא דקשה מדאתתא ממקום אל מקום ומפנה אל פנה בכל משך זמן הזה כצאן מורד לא היה לי פה על מי להשען כי אם על רחמי אבינו שבשמים וברוך ה' כי הפליא לי חסדו בעיר מצור"ר עד שיכולתי עמוד ... והאספקלריאות המאירו' הספור' הקדושי' והיקרים אשר בעבורם עמדתי פה כל משך זמן הנ"ל כדי להוציאם מן הכח אל הפעל במלאכ' הדפוס ... הרב המחבר שאר בשרי ... הב' ספורי' אלו מזהירי' ... ומורי' לכל איזה דרך ישכון אור החכמה והמדע מהדיני' והמשפטי' וביאור סוגי' ושיטור' בגמ' ורש"י ותוס' חדשו' מקרוב באו לא שערם אבותינו...

שיר:

ומי יאיר / באור תורה / כמו מאור / בהלכה / משובחה

שיר אחר בשבח הספר:

וממנו תראו / וכן תעשו / לחדש דינים ומשפטים / אמרים ברים

חזר ונרפס בזולצבך תל"י.

ספר שלושה ושלשים

ספר שאלות ותשובות נחמדים ויקרים... ברינים ומשפטים ישרים ... חברים
 חכם אחד ... סיני ועוקר הרים ... בוצינא קדישא ויקירא עמיה שרי' נהורא,
 ר"מ ור"מ [ריש מתיבתא וריש מתא], פ"ה ע"ה [פטיש החזק עמוד הימני]
 אב"ד הישראלי הגאון מוהר"ר מאיר זצ"ל מק"ק לובלין ... נקרא הספר הנכבד
 הלז על שמו מנהיר עיני חכמים בהלכה כפי דת התורה, כדי שיעלה זכרונו
 לפנינו בתדיר' כמבוא' בהקדמה, בהקדמ' הספ' חבר אותה בנו הגאון מוהר"ר
 גדליה יצ"ו שהוא כעת ר"מ ואב"ד בק"ק לובמל"א המעטירה ... נדפס פה
 ויניציאה הבירה במצות השרים המעולים והנכבדים פייטרו ולוריצו
 בראגאדין בבית יואני קאיון היום יום ב' י"ו תמוז שנת כי נחם יי ציון נחם
 [שע"ח] וגר'

2° קיד דפים. התשובות באותיות רש"י וההקדמה במרובעות.

(ב, א): הקדמה

אבי מורי ורבי ... בוצינא קדישא ונהורא הארץ מכבודו האירה. ויהי בשבתו על
 כסא מלכותו ... לא היה בן שלשי' במלכו בקהלה קדיש' ... קרא"קא הבירה ... מלכי
 רבנן אדירי התורה נועדו יחדיו ומריצים לו אגרותיהם בכל מקומות מושבותיהם
 ושם קבורתו עד היום הזה ...
 נאם המדבר בנו הגדול של הגאון המחבר מעין המתגבר פה ק"ק לובמלא היום
 יום ו' לסדר במדבר שע"ח לפ"ק.

הקדמה זאת חבר האלוף התורני כהר"ר יצחק יצ"ו בן השני של הגאון המחבר
 ז"ל. בראשו שיר:

מי העיר / ממזרח מאיר.

קט, ב: הקדמת המפתחות.

אמר הסופר גדליה בן הח"ר שלמה המכונ' ולמן נר"ו איש ליפשיץ. מיום עמדי
 על דעתי הייתי מתאב' בעפר רגלי ש"ב הגאון המחבר' ... והעתקתי את ספריו ...
 בביאור תורה שבכתב ושבעל פה ובחידושי דינים ופסקי הלכות ... בשיטות וסוגיות
 רש"י ותוספות ובשאר הפוסקים הראשונים והאחרונים עד אשר עלה במעלות שרשי
 המושכלות ...

הייתי משתעש' בתורתו ... ורפקתי תמיד על דלתי פתחי ביתו להקשיב קולו
 ולשמע בתורתו ולהעתיקה על הכתב מהעתק אל העתק. ומה גם עתה אחרי כל

המגיהים שהגיהו את הספר הנכבד הלז. עברתי עוד עליו בעיוני ותקנתי בו הטעיות שנשארו בתוכו מהמגיהים הראשוני וכל מה שהיה באפשרי כחי לעשות עשיתי ... לשאול הלמוד מפי הגבורה ... והעמיד תלמידים הרבה גדולים וסופרים ... אך בעונותינו יצא יצא מן העולם בימים מעטים ... שבעה נר"ת מאיר"ם ... וז"ה מעש"ה המנור"ה.

הנר הראשון ביאור על התורה שבעל פה בתוספות ובגמרא ... כנהוג ללמוד בזמנינו בתדירה ...

הנר השני ... בשאלות ותשובות ...

הנר השלישי ... על ארבע טורים ...

הנר הרביעי ... על שערי דורא ... בדיני איסור והיתר כפי דת התורה

הנר החמישי ... על ספר מצות גדול ...

הנר הששי ... דרשות חדשות ... מידי חדש בחודשו ומידי שבת בשבתיהם.

הנר השביעי ... חיבור גדול כולל תורה שבכתב ותורה שבעל פה. לא הניח דבר גדול ודבר קטן מכל הדינים הנהוגים בכל הזמנים ... לא גמר מעשהו כי לקח אותו אלהים והיו ימיו מעטים ורע"ם ... אתנהלה לעתי לילך לפני ולפנים מהדפיס את שני המאורות הגדולים חידושי תוספות וגמרא. שנייה לה שאלות ותשובות ... ויהי נועם ה' ... ובזאת אני בוטח להביא בזכותו לבית הדפוס ולהוציא לאורה כל המאורות הנ"ל. ועוד מצאתי און לי באמתחתו בתוך הכתבים והמה בכתוב"ם ספר קבלה שחיבר אביו זקנו הגאון מהר"ר אשר ז"ל בזמן שתפס ישיבה בק"ק קראקא, לא אשקוט מלהעלות זכרוני על זה הספר ולציון המפתחות ולמסור אותן ליראי ה' ולחושבי שמו ... כדי לפרסם מעלת זה הספר יותר, בכל מקום אשר מצאתי שום חידוש בזה הספר ממה שהיה הגאון הנז' מחדש איה ענין בשיטתו וסוגיות הגמרא או רש"י ותוספות וכיוצא בזה בשאר הפוסקים, כל אחד ואחד לפי דרכו וענינו, הייתי מציין הדרכים וכתבתי החדוש הזה על גלין הספר הלז בגדרי הדברים, וציירתי על גבו צורת יד המרמז ע"ז [על זה] כזה. זאת ועוד אחר' בהיות שסדרתי המפתחות בסיום הספר, ראיתי לרשום ג"כ הדפין יתר על הסימנים. ועל ידי זה יוכל כל אחד למצוא מבוקשו בנקל יותר.

[קיד, א]: התצלול המגיה.

בהיות כי יודע כל שער עמי מה עשיתי וכמה יגיעות יגעתי עד שמצאתי את שאהבה נפשי להסתופף ולעמוד על משמרת ה' במלאכת הדפוס ולערוך שלחן לפני כל האומנים גדולים וקטנים מכל מיני מעדנים, מעדנים מינים ממינים שונים, והאחרון הכביד בהגעת יגיעת מדרגת הגהת ספרים רבים ונכבדים, ובכל כחי ואוני עשיתי השתדלות נמרץ לצרף וללבן ולהסיר כל טעות ושגיאה. וראיתי כי כל זה הבל כי לא טוב אנכי מקדמונים ראשוני' ואחרונים, ואחרי רואי נתמתי כנהמת ים לאמר,

מה עשיתי ולריק יגעתי להכניס עצמי בזה, כי זה כמה שנים לא שלותי ולא שקטתי, אבל זאת אשיב אל לבי, בהביטי אל כל ספרי הדפוס מיום הוסדה ועד עתה, כמה וכמה התנצלו המגיהים זה אומר בכה וזה אומר בכה, כל אחד עשה מאמצי כחו וכול' לשמ' נתכוונו הגם כי תנחומי הכל המה מעשה תעתועים ובעת פקודתם יראו וימצאו וכל אחד יענה חלקו, ובפרט לעת כזאת ובזמן הזה כי נשארו מעט מהרבה המכריעים לכף זכות, אדרבא מרחיבים פה ומאריכי' לשון ולא ידעו כמה יכשלו כי לא נסו באלה, והנסיח יוכיח כי בכל יום ויום עומדים עלינו כמה וכמה טעויות נעלמות ונסתרות, ובפרט בערבי שבתות וי"ט שבהם מזיקי הדפוס וא"א להמלט מהם הגם כי נקראים ונשנים ונשלשים.

כי כן עשה ג"כ בספר הנכבד והנורא הזה איש כזה יותר על שאר המגיהים, הלא הוא איש חכם ונבון בכל והכל בו כמהר"ר גדליה נר"ו הג"ל איש לובלין אשר נתעסק בספר הזה והרבה יגיעות יגע ועשה בכל כחו ואונו לנקותו וללכנו. ובשכר זה מן השמים יזכנו יסייענו ויתמכנו להתחיל ולהשלים ספרים אחרים שיש בידו. ולי נאה לבורך לעלה ולקלס למי שהכל שלו שהחיינו וקיימנו להשלים הספר הנורא הזה, כן יזכנו להדפיס ספרים הרבה אין קץ ולהצילנו משגיאות. ומי שידיני לכף זכות האל ישלם לו מדה כנגד מדה ויתן לו כל משאלות לבו לטובה אמן יהא שמיה רבה. כי"ר.

עפר מן האדמה להבל דמה

אברהם יצ"ו בכמ"ר שלמה חיים חבר טוב וצ"ל

ותהי השלמתו יום ג' כה תברכו את בני ישראל לחדש חשון שע"ט לפ"ק.

מעבר לדף האחרון חתימת הצנזור 1619. רוצה לומר בעת שיצא הספר מבית

הדפוס.

נדפס שנית מץ תקכ"ט.

שנת שע"ט

ספר ארבעה ושלושים

ספר עץ שתול. ראה זה חדש הוא לא היה בימי ראשונה, והוא ספר עקרים שחבר החכם השלם איש האלהי, מרנא ורבנא יוסף אלבו וצ"ל. מוגה מכל הטעויות שנפלו בו מקדמת דנא. עם ביאור טוב ויפה אף נעים מספיק בלשון צה ורחב. חברו האלוף התורני מוהר"ר גדליה בן חזק"ל שלמה יצ"ו איש פולין וקרא אותו בשם שרשים, ועוד הוסיף בו נופך משלו, וקצת ענפי' נושאים פרי

טוב, מיוסדי' על אדני פז בדברי' נכבדים יקרי' במקראי קדש ובמדרשי חז"ל השייכי' ומתגוללים לענייני הספר, וקרא אותם בשם ענפים. גם הוסיף בו מרא' מקר' על הפסוקי' והמדרשי' הבאי' בזה הספר. ובהיות שעתה נשלם כל חלקי האילן והם עקרי'ם שרשי'ם וענפי'ם ועלי'ן שהן המ"מ [המראי מקומות] על כן קרא הספר הזה בכלל בשם עץ שתול, על שם הכתוב והיה כעץ שתול על פלגי מים וגו'.

נדפס בוניציאה הכירה במצות השרים המעולים ונכבדים פייטרו ולורינוצו בראגאדין בבית יודאני קאיין, היום יום ג' כ"א אלול שנת ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד ליצירה [שע"ח]. 2° כמו דפים. אותיות רש"י חדשות.
(ב, א): אלו הן הסכמות הגאותים גאוני ואיתני עולם דמדינת פולוניי"א יצ"ו שהסכימו יחד להביא את הספר הנחמד הלז אל בית הדפוס ...

בכן הסכמתי ונתתי לו רשות להביאו לבית הדפוס להדפיסו שמתפשט תועלת לזכות בו את הרבי'ם להקל עול המעינים בספר הנז' שיגיעו בנקל לתכלית שלימותם בידעת האל ית' ובהבנת עקרי דת תורתנו הקדושה ...
נאם מאיר בן מהר"ר גדליה זלה"ה חתן המלך הגאון מהררי"ן כ"ץ זלה"ה. כתב וחותם יום ב' לפרשת יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים וגו'. שע"ד לפ"ק. פה ק"ק לובלין

ונאום שמואל אליעזר בן מוהר"ר יודא הלוי זלה"ה
ונאום אהרן ועליג בן מהר"ר נפתלי הירץ זלה"ה א"י [איש ירושלים]

... האלוף התורני מהר"ר גדליה יצ"ו ... הפליא עצו' עמוק', העמיק בעמקי מי החכמו' והסודו' ... יאכלו השרידים אשר תמונת תוארי הש"י יביטו במראה ולא בחידות ... ואדע כי טוב העץ ונחמד להשכיל למעלה למשכיל. וכאשר שלח ידו במלאכתו יפנה וישכיל, ומה גם כי העידו הגידו לא כחורו אבירי אלופי התעודות על כל אודות הדברי' הנזכ' למעלה ...

הצעיר יצחק בלא"א [בן לאדוני אבין] הר"ר שמואל איש מבית לוי שליט"א כותב וחותם יום ד' י' למנחם השע"ד פה ק"ק לונגשיי"ץ.

— — — שם נפשו בכפו לבאר הסתומות ... דברי שמואל הקטן בלא"א מהר"ר יוסף יאסקא ז"ל ה"ה החות' פה ק"ק לעסלא יום ב' ט"ו אב שע"ד לפ"ק

... האלוף התורני ... גדליה ... הגביל עצה ומפליא לעשות ביאור נחמד ...

מנחם נקרא מאנש חיות בן א"א הגאון הגדול החסיד מנחתו כבוד בג"ע מוהר"ר
יצחק חיות זצ"ל הע"ה החותם פה ק"ק לובלין ביומא דשוקא יום א' ה' אדר שע"ז
לפ"ק

ונאום יצחק בן מוהר"ר נתן שפירא זלה"ה.
אלו הן הסכמות האלופים התורניים בני הישיבה המפארה דעיר ואם בישראל
ק"ק פוזנא יצ"ו

ונאום בנימין בן מהר"ר חיים זצ"ל מארפטשיק
ונאום יהודה ליב בן לא"א יוסף זלה"ה אשכנזי
ונאום יודא נקרא ליבא בן לא"א הר"ר ישראל יעקב זצ"ל ה"ה נ"ע חיות
ונאום יצחק אייזק בן מוהר"ר יהונתן זלה"ה הפלייף
ראה ראיתי הפירוש שחיבר האלוף מוהר"ר גדליה הנ"ל על העקרים ... גם אנכי
מסכים על ככה להביאו אל בית הדפוס ...

נאום אפרים בן לא"א מוהר"ר נפתלי זלה"ה הנקרא זלמן שור ולא אדם החותם
ביום ד' ט"ו אב שע"ז לפ"ק פה ק"ק שעברשין.

גם אני ... חשתי ולא התמהמתי להסכים עם הראשונים להביאו אל בית הדפוס ...

נאום גדליה בן המל"ך הגאון מהר"ר מאיר זלה"ה החותם ביום ה' ד' חשון השע"ח
לפ"ק פה ק"ק לובמלא

הסכמת הגאונים גאוני ואיתיני עולם החונים בדגליהם בעיר ואם בישראל ק"ק
פראג יצ"ו

... הסכמתי להוציאו לאור
נאום שלמה אפרים בן מהר"ר אהרן זצ"ל איש לונטשיץ החותם היום יום ג' י"א
שבט שע"ח לפ"ק פה ק"ק פראג. אמת חותמי על דבר אמת כאמתה של תורה בעקרי
היסודות שחבר הרב בעל העקרים וביאר אותו באר היטב האלוף המופלא ש"ב
מהר"ר גדליה הנ"ל אשרי העם שלו ככה. ומאת ה' ישא ברכה

נאום ישעיה בן לא"א מהר"ר אברהם סג"ל זלה"ה הורוויץ י"ץ החותם ביום ג' י"א
שבט השע"ח לפ"ק פה ק"ק פראג.

ג, א הקדמת המחבר ארוכה ומדובר בה בעיקר על ס' העקרים. ולא נביא אלא
כמה גריגרים בלבד.

ג, א הקדמת המחבר. בראש ההקדמה שיר אשר בו רמז שמו:
אמר גדליה ... מיום עמדי על דעתי וקודם שעמדתי בעיוני על כל מה שאמרנו
למעלה הייתי מתבונן על המעש' שעשה אלהים בעול' הזה אשר נתן האדם על הארץ
והוא לעמל יולד וכל ימיו מכאובים — — — לקחתי את עצמי לצד אחד להתבודד

ולעין בררכי הש"י ובעבודתו ... הקרה ה' לפני ספר אחד קדוש והוא ספר עקרים ... שכל דבריו דברי אלהים חיים ... קריתי ושניתי ושלשתי בתוכו עד שהיו כל ענייני הספר שגורים בפי ... ולקחתי בידי את הדברים אשר רשמתי כבר על הגליון כנזכר וסדרתי אותם על מכתנם כל ענין וענין על מקומו ... וגרעתי והוספתי בהם בכל מקום כפי הצורך ...

הרבה מן המעיינים בספר העקרים והלומדים בו היו לומדים כ"א [כי אם] מאמרי ראשונים אבל בב' מאמרים אחרונים לא היו מעיני' בו כל כך בעבור זה היה נשאר הספר בלתי מוגה ...

ההסכמות בכתב מרובע זעיר ויתר הספר כולו באותיות רש"י בהירות. שער כדמות אריה. ב, ב ציור 'כצפורים עפות'. המילה הראשונה, 'למה', נתונה בתוך מסגרת מקושטת. [ד, ב]: הקדמה שנייה

... בהיותי בן כ"ו שנה עמדת על כל הדברים הנ"ל ... אפס באותו זמן לא יכולתי להפיק רצוני ולהוציא החבור הלז מן הכח אל הפועל במלאכת הדפוס מפני שראיתי בו קצר המצע מהשתרע מב' סבות. הא' בעבור הרפתקאות דערו עלי באותו זמן ממקרי ילדי הזמני' רדפוני השיגוני עד חרמ' ... וכמעט שכלתי ואכלוני כידוע לבני עירי ואנשי מקומי. הב' שלא היה אז ביכולתי להפריז כל כך על המדה ולהוציא הרצאי' על הדפוס כ"כ הרבה כי החבור היה גדול יותר ממאה ניידים שלימים, זולת ספר העקרים בעצמו, והיתה ההוצאה רבה עלי. בכך הייתי מוכרח להשים ידי למו פי ולהניח ממלאכת' מלאכ' הקדש זמן מה. ... ישבתי בטל ושמש ממלאכתי זאת עד ר"ח חשון שע"ז ... בכך ראיתי והתבוננתי בעצמי ואמרתי טוב ללכת אחרי הקוצרי"ם, ולקצור באמרי"ם וללקוט בשושנים ... לקצר הענפים ולמעט אותם. ולקחתי משם כל המאמרי' והפסוקים שלא היו לצורך ענין כונת המחבר, והעזקתי אותם על גליון מיוחד להיות לי למשמרת ומעט מן הפסוקים ומאמרים ומדרשי חז"ל שראיתי שיש בהם קצת איזה סעוד וצורך לדברי המחבר, הנחתי אותם על מקומם המיוחד להם כדי שיהיה צורת האילן נטוע ונשתל בשלימותו ... ומעיד אני עלי שמים וארץ שמלאכה כזאת עלי כבדה ואינה עריבה. רק כדי להפיק רצון ואהבת חבירי שהפצירו בי על זה בטלה דעתי שאינה רחבה. ואמרתי אין טעם באהבה. לכן באתי לבקש לכל מעיין בזה הספר וימצא בו איזה טעות או שגיאה שיצאה מתחת ידי חלילי' שידייגוני לכף זכות ולא לכף חובה ...

גדליה בן הח"ר שלמה המכונה זלמן שליט"א איש ליפשיץ ממדינת פולוניא. כותב וחותר היום יום ג' ז' אדר שע"ז לפ"ק פה עיר ואם בישראל קהלא קדישא לובלין יצ"ו

[קמד, א]:

ובזה תם ונשלם ספר העקרים. בעזרת אלהי יוצר הרים. כן יזכנו להדפיס ספרים לדור דורים ובכך נזכה לצאת בגבורים ולחזור ולשוב אל ארצנו הקדושה בהדורים ... והיתה השלמתו ביום ג' י"ט למנחם שנת השע"ט לפ"ק.

קמד, ב שיר של ריא"מ 'מדי עברו יום יום בבית הדפוס עינו רא"ה בשל אחרים' [מליצה על-דרך עינו רעה בשל אחרים] תחילתו: היה כעץ שתול על פלגי מים. נדפס בדיואן סי' לו, עמ' 81.

קמד, ב: דברי המגיה אל עין הקורא:

אמר המגיה הראשון כמה יגיעות יגע האדם הראשון שהמציא והצליח ועשה שורש וענף סביבות הכרך הנורא ספר העקרים ... אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו [פסחים נ ע"א] ומידו לידינו ... וגם השתדל בהגהה לעשות חלקו וחלק חברו בכל עוז להוציא המלאכה מהכח אל הפעל בשלמות. ואני הצעיר העומד על משמרת משמרת הקדש מהדפוס, הוספתי נופך משלי ועשיתי לו ציתי' וזה כי בכל מלה ומלה שבא עליה כדרכה לפרש בשרשיו שמתי העיגול עליה כדי שבנקל יוכל הקורא למצוא בפירוש מבוקשו ...

הצעיר אברהם חבר טוב בכמה"ר שלמה חיים זצ"ל כותב סת"ם

השמטות קמה [צ"ל קמו], ב בעבור זה צויתי להמדיס שידלג כל זה הענין ולא ידפיסו וגם לא ימחקו שום דבר בלשון המחבר, לא בפרק ה ולא בפרק כ"ג הנוכר. והיה בדעתי הקלושה להניח זה העסק לזולתי. אמנם המדפיסים כשהיו מסדרים האותיות כדרכם לא הרגישו בזה כל כך והדפיסו שורה אחת בפרק ה' תמ"ד מזה הענין מה שלא היו צריכים להדפיס, וממה שלא צויתי להם וגם אנכי לא הרגשתי בו עד אחר שנשלם הספר בדפוס ונמכרו קצת מהם. אח"כ ראיתי הטעות ההוא. ולמען שיהיה הענין מובן הוכרחתי להדפיס הפרק ההוא מחדש ולהדפיס כל הביאור שהייתי כותב בכונת הענין הזה, ובכל מקום שהייתי יודע שמכרתי שם מאלו הספרים החלפתי להם הפרק ההוא.

והנה אחר שיצאתי ממדינה זו הקרה ה' לפני גמרא אחת ממסכת נדה ועיינתי שם בלשון זה המאמר וראיתי מה שדרש רבי אלעזר — — — השבתי על מה שנשאלתי ... ותקנתי גם כן קצת מן הטעמי' הנופלות בזה הספר ... ואזכה להביא זה הספר בבית הדפוס פעם שנית אוי נתקן גם את זה על מכונו, ואעתיק כל דבור ודבור על מקומו המיוחד לו בעזר האל יתברך אכ"ר ...

מהדורה שנייה פתקפורט דאודר תקמ"ח.

ספר חמשה ושלשים

שתי ידות. והוא נחלק בחלוקה הראשונה לשני חלקים. הראשון נקרא יד עני לפי שהוא חבורי אני עני ודל מנחם די לונזאנו, והשני נקרא יד המלך לפי שהוא כלו חרושים שלא נדפסו ממדרשי רז"ל ואמרינן מאן מלכי רבנן. וכל יד נחלק לה' אצבעות. ולפי שלעולם הקליפה קודמת למות, והפשט קודם לטוד, והחשך קודם לאור, לכן הקדמתי יד עני.

האצבע הראשון נקרא אור תורה, לפי שהיא הגהת התורה. האצבע השני נקרא מעריך, לפי שהוא כמו תשלום על ספר הערוך. והוא דבר הכרחי לכל יודע ספר.

האצבע השלישי נקרא עבודת מקדש. וזה נדפס בבחרותי בעיר קושטנטניא [של"ג לערך]. ועתה הוספתי בו הגהות רבות וחדושי' רבים ממנו ומן גאוני עולם שבראשונה לא היו בידי, והם: הראב"ד והרא"ש והריטב"א וז"ל. ולפי שבמקדש מלבד עבודת הכהני' היה שם ג"כ עבודת הלויים בשיר, לכן עתה הוספתי בו שירי' רבים שחברתי על פי חכמת הזהר, אשר עד עתה היו לי סגולה לגודל חשיבותם ולא הראיתי' לשום אדם. ועתה עת הזמיר הגיע ואמרתי עת לעשות לה' להשאיר אחרי ברכה. והמשכילים יזהירו והשרידים אשר ה' קורא העומדים בבית ה' בלילי' חצות לילה יקומו להודות לו בם.

האצבע הרביעי נקרא דרך חיים וגם זה נדפס בבחרותי [כנ"ל] ועתה הוספתי בו תוספ' רבות.

האצבע החמשי נקרא טובה תוכחת, והוא שיר גדול מן שלש מאות ושמנים בתים בתוכחות מוסר ויראת הש"י, ולפי שזה קטן הכמות לכן חברתי לו ספר תוצאות חיים שגם הוא כלו חכמה ומוסר.

ואלה שמות אצבעות יד המלך: האצבע הראשון, אגדתא דבראשית

האצבע השני מדרש אגור

והאצבע השלישי תגא דבי אליהו. וזה נדפס בשנת השנ"ח כלו מלא שבושים וטעיות וחסרונות, עד שכמעט ברוב המקומות אין לו הבנה ואני הגהתינו כיד ה' הטובה עלי מפי ספרים ישנים. האצבע הרביעי אבות דר' נתן ומסכת דרך ארץ ואותיות דרבי עקיבא בשלימות. ואלו נדפסו פעם אח' זה יותר משבעים שנה [בשנת ש"ה] ועתה זכרם אבד מני ארץ ואינם נמצאים כלל. ועוד כי אני הגהתי מספרים כתיבת יד.

האצבע החמישי תשלומי' והוא כולל מה שחסר מן הרבות ומה שחסר מן

הילמדנו ופרש' עריות שחסר בספרא ורוב פרשת ואתחנן ופרשת עקב מן התנחומא ופרקי גן עדן ועץ החיים.

נדפס בויניציאה הבירה שנת שע"ח לפ"ק במצות השרים המעולים ונכבדים פייטרו ולוריצו בראגאדין בבית האומן הבקי במלאכה יואני קאיון.

ולא נדפסה אלא היד האחת בלבד והאצבע הראשונה שלידי השנית. קצו דפים באותיות רש"י מלבד השירים. והאותיות הן קטנות מן המצויות וגדולות מן הוצירות צריך לומר שיצקו אותיות חדשות בשביל הספר הזה.

טופס המחבר עם תיקונים בעצם כתיבת ידו נמצא באוסף בניהו. בסוף אגדתא דבראשית (קצו, א) כתב: 'וכאן תשבת המלאכה בעת הזאת כי אפס כסף עד שימציא לי האלהים מעות להוציאם להדפיס הד' אצבעות הנשארים הנזכרים בראש הספר'.

מעבר לשער שיר בכתיבת יד המחבר:

קונים קחו ספרי / ובו תקראו / אל תאמרו רע רע / ואל תתגאו / כי עוד מעט אל מי באר תצמאו / תרצו שתי ידות ולא תמצאו.

ובסוף השער בכתיבת המחבר: היתה השלמתו בשנת שע"ט סוף אייר.

ג, ב האצבע הראשון אור תורה בתוך מסגרת נאה צירוף קטעים מן השער. המחבר הוסיף בכ"י:

מ"כ לע"ק [מקנת כספי לעבודת קוני] קני"א דרב"א יצ"ו [איני יודע מיהו הקונה המכונה קני"א דרב"א. מקור הביטוי בנודדים כה ע"א]

ב, א הקדמה: אמר מנחם בן יהודה מלונזאנו זלה"ה טרם אחל בדברי הספר אודיע לכל קורא כי לא נעלם ממני מה שהכל יודעים כדעתם ידעתי גם אני, כי הרוצה להרויח מעות ע"י הדפסת ספר יבקש לו ספר קטן שידפיסהו בשצף כסף ובדמים מועטים, והעשירי הבא לקנותו אם ידבנו לבו לתת לו זהוב א' כך יתנהו לו בעד ספר קטן כמו בעד ספר גדול, כי רוב הנדיבים אינם מקפידים על הספר אם הוא קטון או גדול, המעט הוא אם רב. ובדידי הוה עובדא שהדפסתי בבחרותי שני חבורי עבודת מקדש ודרך חיים, והגביר שהיה במצרים בימים ההם ה"ר שמואל כהן נ"ע נתן לי בעד ספר א' ג' זהובים ציקינו, ובנו הה"ר נתן כהן נ"ע שני זהובים, וכן הגביר הה"ר יצחק תלמיד נ"ע נתן לי ג' זהובים, ובנו ה"ר יעקב ב' זהובים, ועל זה הדרך כל שאר העשירים שהיו שם אז, ושאר העם קבעו להם ערך חצי גרושו שהוא שליש ציקינו כל ספר. וגם עתה אילו לא היתה כונתי אלא לאסוף מעות הייתי יכול לעשות כן ובוזה הייתי מרויח גם ריוח אחר, והוא שלא הייתי צריך להכנע לשום אדם שילוני, כי המעות שבידי היו מספיקין לי, מש"כ [מה שאין כן] עתה שאצטרך להתחנן ולהתגפל

לפני נדיבים להלוות לי ואם לא יחפצו אצטרך ללוות ברכית, אם אמצא בהיתר ואם לא אמצא אפילו זה, אז בעל כרחי אחדל מלהדפיס מחצית הספר. אפס כי לא תהיה תפארת הנדיבים שבוניציאה, כי כל השומע ישום ויפלא לאמר אפשר להדפיס ספרי רז"ל לא נמצא מי שילוח.

גם ריוח אחר הייתי מרויח אילו הייתי ממעט בהדפסה, שלא היה בספר טורח גדול ולא משא כבד ... לא עשיתי אל השלל ולא להרבות כסף נכספתי, אעפ"י שאני בחוסר כל, אבל עקר כונתי בהדפסתי הספר הזה הוא לעשות רצון אבינו שבשמים ולזכו את הרבי, כי קנא קנאתי לספרי רז"ל שאבדו מתוך הקהל, ואמרתי בלבי הנה האלהים אינה לידי חפצים יקרים, חפצי שמים, ומרגליות טובות אשר עין לא ראתה, ואפילו לשמע אוזן לא נשמעו, ספרים ממדרשי רז"ל שלא נדפסו מעולם. ומהם שאפ"י בעל הערוך והילקוט לא ראו ולא ידעו. ועתה איככה אוכל וראיתי שיאבדו באבדי, ואיככה אוכל וראיתי שימותו במותי, כענין שנאמר ועמכם תמות חכמה [איוב יב, ב].

גם ראיתי כי בזמן הזה רבו הטרדות והתלאות ומרבית העם להוטים אחר המזונות והפרנסה והמותרות ואין לבם פנוי לדבר הלכה ושמעתתא דבעיא צילותא, והם צריכין למדרשי אגדה כאלו המתוקים מדבש ונופת צופים, שמושכין לבו של אדם, ונוטעין יראת השם בלבבותם במסמרות נטועים, כמ"ש רז"ל בריש ל"ב מדות דר' אליעזר: למוד הגדה שמתוך כך אתה בא להכיר את מי שאמר והיה העולם. למוד לך הגדה שמתוך כך אתה מכיר את החכמים ודרכי בוראך ללכת בדרכיו ולדבקה בו ע"כ.

ולכן התחזקתי באל הנותן עוז ותעצומות, ואזרתי חיל בעזר הנותן לאיש כח לעשות חיל, ועם כל חולשתי אמרתי גבור אני, ועם כל עניי ודלותי נעשיתי כעשיר, ולכבוד תורת אלהינו ולזכות עמי ישראל הסכמתי והתנדבתי להוציא כמאה זהובים בהדפסת ספרים אלו, יותר ממה שהייתי צריך להוציא בהדפסה אם היתה כונתי לתועלת בלבד. ולא עוד אלא שבראותי שמעוטי אינן מספיקין להדפסת הספר, נעשתי אכזרי על שלשת ילדי ועל אמם אשר בירושלם תוב"ב, ולא שלחתי להם מעות להוצאה אף על פי שאני יודע שאין להם לחם לאכול.

ולכן אני מפיל תחנתי לפני נדיבי עמים, עם אלהי אברהם, שיקנו ספרים אלו בנפש חפצה ובעין טובה, ועינם אל תחוס על כסף ולא יחמלו על מעות, וילמדו הכל קל וחומר ממני. ומה אני עני ואביון וחסר לחם גולה וסורה נע ונר, חצי עיור ופסח, נכה רוח, נשבר לב ונשבר בטן, רפה ידים ופיק ברכי ומחולחל מתנים, לא תמלתי על מעות כרי להגדיל תורה ולהאדירה ולזכות את הרבים, כ"ש [וכ"ש] איש אשר נתן לו

האלהי עושר ונכסים וכבוד שאין ראוי לו לקפוץ ידו ולחמול על כסף בספרים כאלה שעליהם יצדק לומר כי לקח טוב נתתי לכם תורתו אל תעזבו. קחו מוסרי ואל כסף ודעת מחרוץ נבחר [משלי ח, י].

ב: ב: שיר בשבח המתנדבים בעם להלוות למצוה זו:
מלו' ה' חונני דלים [משלי יט, יז] זהב וכסף על זכות זלים ... העוזרים עוזר ללא כח

כושל יקימון יסמכו נופלים ... אומרים לדל כסף קחה הדפס ספרך ואמתך עד תהי משלים

... אלוה ונחשב לי תרומתי כמחברי ספר יסוד גולים
לא קיבל רק מאחד בלבד (והוא 'הגביר השוע, ירא אלהי' וסר מרע, רודף צדק' וחסד, זקן ונשוא פנים, נבון ומעולה כה"ר יצחק נחמיאש יצ"ו. הלווה לי 10 'ציקני ... ויזכה לעלות לירושלם כמו שעלה המעולה כהה"ר דוד אביו נ"ע אמן). גם ברוך יהיה הגביר כה"ר שלמה טראבון יצ"ו שלקח לי הנניר בהקפה. מכאן ואילך כל מי שיתנדב למצוה זו על טוב יזכר שמו בסוף הספר.

ואלה דברי הספר לקונה אותו: קוני תנה מכרי דבר זהב ... חכמים כל פני נדיב יחלו ויואלו קנות ספרם בכספם ולי פני עשירי עם יחלו מכור ספרי לרוב חשקם וכספם אם רע יאמר הקונה [משלי כ, יד] או לכשיחולל אקנה / מחר יפול ממועצותיו / ירצה לקנות אפס מקנה.
זוהי פתיחה ליד המלך.

ג, א: ואלה דברי האגרת שכתבו וחתמו כל חכמי קוסטאנטינה בשבח ומהלל המלאכה הזאת:

ראה ראינו מפעלות אלהים מלאכת שמים העשויה על ידי החכם כה"ר מנחם די לונזאנו יצ"ו על התורה ועל העבודה, אשר מלאו לבו לעשות ספרים הרבה, תורה נביאים וכתובים, כלם עשויים באמת וישר מנוקים מהטעיות חסיר או יתיר או חליף אשר נפלו בספרים גם מחמול גם משלשום, הן רבים עתה השבושים בהם, לא יאמין איש כי יסופר. ואף כי מסורת בידינו, הלא היא כתובה בהרבה ספרי היד גם בספרי הדפוס, מכל מקום היא גם היא נפל הטעות בה הרבה.

והחכם הנזכר עניו פקח לדרוש ולחקור אמתה של תורה מפי סופרים ומי ספרים, אף חכמתו עמדה לו ללבן ולברר הישר והטוב, היא היתה אם למקרא ואם למסורת, לדרוש ולתור מכת פלפולו בדברי המסורת, איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם, כאשר יראה הרואה אשר יעמוד על דבריו, הפליא עצה הגדיל תושיה, אין ספק כי פעולתו לפניו אלים חשב' לטובה והנה שכרו אתו לפי רוב המצוה כי רבה היא.

אי לזאת נכון הדבר מעם האלים שיהיו הכל מסייעין למלאכת שמים, וראוי לכל איש ישראל יחזיק במעוזו לכל המלאכה לעשות אותה. ולכן אחלינו יכוננו לפני כל איש אשר נמצא אתו ספר ישן מונח בקרן זרית להשאיל אותו להחכם הנז', להשתמש בו לכל המלאכה אשר הוא ערשה, מלאכת שמים, עד כלותו אותה. כי המלאכה מרובה, ובפרט בפני ק"ק ירושלם תוב"ב אנחנו מפילים תחנותינו יתנו בידו בדרך שאלה הספרים המוקדשים שם בקהל לכל ימי צורך מלאכתו, וכן ק"ק דמשק וחלב יע"א אשר נמצא אתם כפי הנשמע ספרים קדמונים תחשב להם לצדקה להשאילם לו כאמור, וכל המונע ממנו חסד לבלתי נתון לו הספרים אשר אתו, בין שאלה בבעלי ספרי היחידים בין איזה מיקדש בקהל שבעליו אין עמו, אין רוח חכמים נוחה הימנו. והאל ית' ישלם עזר החכם הנז' מקדש יגמור בעדו ויצילהו משגיאות ובמהרה בימינו יקיים בנו מקרא שכתוב כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים.

מאיר ן' שאנגי

מעפר דל אליהו בן חיים

גדליה חייון

אלעזר זעירא בכמה"ר הדריאל נחמיאש

לעבד נמכר חגניה בן יקר

הצעיר מנחם בכמה"ר בנימן הלוי אשכנזי זלה"ה

משה משולם בכ"ר אלעזר הלוי זלה"ה

חיים שולם

יצחק יעבץ.

כו, א: האצבע השני מעריך ... ביאור כמה מלות קשות וזרות שלא נתבארו כל צרכן בספר הערוך, או שלא נתבארו שם כלל, ומלות הזוהר. ואגב ביאור המלות נתבאר בו גם כן מאמרים רבים קשי ההבנה. עד שאין ראוי לשום בן תורה לעמוד בלתו ובסופו יש הרבה מעשיות של רז"ל שלא נדפסו. חברו מנחם די לונזאנו השוכן בהר ציון.

[כו, א] מעריך:

אמר מנחם בן יהודה די לונזאנו ז"ל, מנעורי גדלני כאב, כי אבי ואמי עזבוני בחוסר כל, נעור ורק. והייתי נע ונר בארץ, נודד ללחם איה מקצה השמים ועד קצה השמים. ולפי שאין רע שאין בו מעט טוב מצד אחר. לכן גם אני בטלטולי טלטולא דגברא קשה הרוחתי שלמדתי לשונ' הגוים, ובפרט ערבי ויוני, שהם היותר צריכים להבין המלות הקשות והזרות שבאו במדרשי רז"ל ולבארם ביאור ודאי ולא ביאור מסופק, ביאור מדעיי ולא ביאור סבריי ודמיוני, כי הביאורים הסבריי כלם חשודים ורובם שקר, כאשר קרה לבעל מתנות כהונה, שחשב לבאר המלות שברכות מסברתו

ובהרבה מקומות היתה תקנתו קלקלה, וביאורו כיסלה, כמו שיראה כל חכם לב בקונטריסי זה. ולא די לנו זה הצער אלא שגם בגירסאות שלח ידו לפעמים והגיה מסברתו, ולא ידע שהגאונים החרימו שלא להגיה ספרים מסברא [ומביא המקורות] והנה להיותי בקי בלשונות הגרים, וגם לפי שנמצאו אצלי הספרים בכתיבת יד, ראיתי עצמי מחוייב לקרבה אל המלאכה הזאת להועיל אל המעיינים לבאר כל מלה שלא נתבארה בספר הערוך או שלא נתבארה שם כל צרכה, ולפעמים גם עמו יהיה לי מעט משא ומתן כדי לברר וללבן הדברי' ולדעת האמת ככל האפשר והאמת יורה דרכו ...

נב, א: 'האצבע השלישי עבודת מקדש ... סדר עבודה לאמר בכל יום'.
... בש' השל"ב ראיתי בחלום והנה היו מביאים לי קסת הסופר ואני הייתי מחבר מאמר נורא של שבת ... וכותב על הנייר בדיו ... והייתי שואל לאשר עמי אפשר שעשיתי דבר זה ביום הכפורים, אמרו לי אמת הדבר ... בימי החג העיר ה' את רוחי ... כלילה ההוא ראיתי בחלומי והנה הייתי בבית המקדש ...

סא, ב: 'וראיתי שבא אחרי מעלת הגאון החסיד כמה"ר מנחם עזריה מפאנו נר"ו, וכיון שראה תבורי זה נתעורר ויעש גם הוא מטעמים כאשר אהב להוסיף או לגרוע, היתה רוח אחר' עמו בשנתו את טעמו, ועשה ס"ע [סדר עבודה] רבא וס"ע זוטא ... גם כל שאר הדברים שהוא הוסיף אני בכונה השמטתי, לפי שאין ראוי להכניס בסדר העבודה אלא הדברים שהם גופי עבודה...

נוסח א: עמוד א, סא, ב.

... ובתחלתו הטיח דברי' לעומתי

באמרו זכה נוטל חלקו וחלק חברו בג"ע [תגיגה טו ע"א]. כלומר שהוא זכה ונטל חלקו וחלקי. ואני אומר כי כשנולך לפני בוראינו אז נדע מי יטול חלקו וחלק חברו. כי גלוי וידוע לפני יתב' שהוא לא היה חושב בזה ולא היה עולה על לבו, ולולי שראה חברו זה ... ואני לא סדרתי ס"ע למועדים ... כדרך גאוני ספרד שנהגו והנהיגו לומר פסוקי הקרבן במוסף שבת בלבד ...

בשל השינוי הוצרכו להחסיר 5 שורות ובגלל זה שונה העימוד של 4 עמודים. בנוסח הראשון כתב נגד הרמ"ע מפאנו ובשני העלים את שמו וכתב 'מעלת הגאון החסיד'. [עיין ראובן אליצור, על הספר 'שתי ידות לר' מנחם די לונזאנו', ויניציאה שע"ח. קרית ספר, מב (תשכ"ז), עמ' 511].

[פא, א]: האצבע הרביעי דרך חיים והוא שיר גדול מן חמשה עשר ושלוש מאות בתים מלאים תוכחות מוסר עם ביאורו ...

[קלג, א]: האצבע החמישי טובה תוכחת ... חברתיו בקושטנינא שינוי נוסף שבין מהדורה א למהדורה ב בשיר שבו הוא מדבר על מצבו וגורלו בירושלים (קמ, ב). שם המחבר הועלם:

אשר ארח לחברה [עם רשעים / שמו חכם גדליה קורדוריר]. במהדורה ב: גם בגיליון נמצא מה שמחק במהדורה ב: ועל ענין פלוני הגו' [החכם הגו'] חברתי שיר מיוחד בן מ"ט בתים להודיע באורך ענין בגידתו אשר בגד בי ולא רציתי להדפיסו כי מכל שירי לא רציתי להדפיס אלא שירים של שבת הש"י או של חכמה ומוסר'. וגם כאן הניח מקום ריק במקום המילים שהשמיטן.¹ ואף מחק מכתם קצר זה:

גדליה קורטובי / אשר גזל טובי

ונתן חיתיתו / בארץ החיים

אלהים לא ירא / .. לחטא היתר מורה

עונו וזדונו / יגלו שמים.

[על השירים והפולמוס עם ר' ישראל נאג'ארה (קמב, א) עיין במאמרי רבי ישראל נאג'ארה, אסופות, ד (תש"ג), עמ' רכג-רכז]

[קג, ב]: והתבוננתי איך לא הספיק לראשונים לומר ביה"כ הפסוקים שבאו בענין עבודת היום בלבד עם קצת משניות. אבל סדרו כל מעשה העבודה אחת לא' למצא חשבו'. לכן אזרתי כגבר חלצי ועשיתי גם כן אני סד' עבודת התמי' והזכרתי בו כל העבודות כלם על הסדר בלשון צח וקצר אשר בחיי ראשי אילו יצא זה החיבור ההוא מתחת יד רבינו הא"י ז"ל, אעפ"י שלא היה מוסיף או גורע אות אחת, היה נחשב בעיני בני עמנו לדבר חשוב מאד, והיו מרגילים עצמם לקרותו בכל יום, קצת אנשים שאין משגיחין בו לפי שיצא מתחת ידי, שיבושו שירא' כאילו הם צריכין למעשי ידי ... לא כמו שראיתי בשאלותי אחז מן המפורסמ' בחסידות שכשראה חבורי הכיר מעלתו ולא יכול להכחיש שהוא מצוה רבה לאמרו בכל יום, ומ"מ לא אבה לאמרו כי בוש ... כי סדר העבודה בשלמותו צריך עיון במסכתות רבות ובחבורי הפוסקים ... ברם זכור אותו האיש לטוב 'הושע ברזילי שמו. החסיד ההוא היה ראש ישיב' ת"ת ... הא כיצד מצות שאין בני אדם זריזים בהם לפי שאינן רואים שמסרו במ קצת גדולים מהם, אבל אם רואים שהגדולים נוהרים בהם הם נושאים ק"ו בעצמן ... מיד צוה לתלמידיו שישכימו ושם בשיבה היכא דהו גרסי היינו אומרים [סדר עבודה] שלי בבקר בבקר אני והוא ...

[קג, א]: יד המלך הוא החלק השני מספר שתי ידות. האצבע הראשון אגדת בראשית.

בסוף הספר (קעו, ב): וכאן תשבת המלאכה בעת הזאת כי אפס כסף, עד שימצא לי האלהים מעות להוצאה להדפיס הד' האצבעות הנזכרים בראש הספר. חתימה, ואחריה 5 שורות 'לוח התקונים'.

ספר ששה ושלשים

ספר נקדוה הכסף. והוא פירוש שיר השירים. הכינו וגם חקרו הרב הכול' הדיין המצויין הפטיש החזק מרנא ורבנא החכם השלם כמוהר"ר אברהם לאניאדו נר"ו. ואפריין נמטייה לחתנו בנן של קדושים החכם הנעלה כמוהר"ר משה לאניאדו נר"ו אשר הביאו לדפוס והוסיף, יתר שאת ויתר עז, התרגו' והלעז, ופי' רש"י, כדי לזכר' בו את הרבים. ה' יחייהו ויזכהו ויאריך ימיו בטוב ושנותיו בנעימים. אכ"ר

בויניציאה במצות השרים המעולי' ונכבדים פייטרו ולוריצו בראגאדין בבית יואני קאיון שנת בשנה טובה [שע"ט]. 4° ע דפים, אותיות מרובעות מנוקדות.

שער מקושט המצוי בספרי קאיון ובראש השער הפסוק: תורי זהב נעשה לך עם נקדוה הכסף [שיר השירים א, יא] באותיות יותר גדולות הנוסח באמצע. הספר מסורג. התרגום האיטלקי נדפס בדפים לעצמם ואינם כסדר הפסוקים המתפרשים. הלעז מסתיים בדף מז, ב קרוב לסוף פרק ג. תוספת זו עשאה כדי שיוכל להפיץ את הספר באיטליה ולכסות הוצאותיו. הפירוש הוא בשני אופנים: 'בים נאמרה או בסיני נאמרה' ואגבם מפרש 'מקצת מאמרי רז"ל אשר יבואו בתוך הפסוקים. הפירוש הוא חלק קטן מספרו תורת חסד; חלקו השני של חיבור זה נמצא באוסף בניהו.

[ב, א]: אמר הצעיר משה בכמהר"ר שמואל לאניאדו תנצב"ה לראי' דברי מורי חמי המחבר ... עובר ומתעבר במלחמתה של תורה, יומם ולילה לא ישבות להבין דברי חכמים המאירים כספירים, סבותי אני ולבי לבא פה ויניציא' רבתי להדפיס הספר הזה ... משפתותיו נבעו מצפוני נטעי נעמים ונשא ענף ועשה פרי ממים רבים, כי גדלוהו מים חיי', תהום רבא ואביי, וארוב' שמי, והוייתו וסוגיות מאדני עמודי הגמרא ...

אודה את ה' בכל לבב אשר עזרני להוציא כלי למעשהו לזכות בו את הרבים, מהמעוה אשר הליו לי הנה הנם: הראשון החכם השלם אלופי ומידעי כמוהר"ר משה אלטראץ נר"ו ... ומהגבירי' גבורי כח עושי דברו ... ואני תפלתי לאל המרומם שזכני ויעזרני להדפיס קץ ספרי מורי הרב כמוהר"ר שמואל לאניאדו ספר כלי פז ... ובקשתי שישב את שבותי בשלום אל ארץ מולדתי.

[ב, ב]: הקדמת המחבר. ... אמרתי אלכה לי אל הגדולים בעלי אסופות, רבותינו עליהם השלום, כי כל דבריהם בקבלה אשר למדנו כי נמצא בהם ארבעה דעות, ואתפוס אני השנים מהם ... צריך לישר אותם על פי הפסוקים מקראי קדש בכל אחד

מהכתובים נפרש אותו אתרי רכשי [כתובות נה ע"ב] ואתן מקום לכל מי מהמעיינים שיבא אחרי לישב השתי סברות האחרות.

ואגב אורחין אפרש בס"ד מקצת מאמרי וז"ל אשר יבאו בתוך הפסוקים ... ולהיות כי רבה המלאכה אשר כתבתי בחבורי הגדול על התורה, תורת חסד, ואין כח להדפיס אותו בבת אח' ראיתי ... שאשית אני כל דבר בפני עצמו, ונדפיס החמש מגלות לבד, כל אחת בפני עצמה, וכן אניף ידי להדפיס פירוש ההפטרות ותלים משלי איוב ודניאל ... וקראתי שם זה הספר נקודות הכסף כי קנה בינה נבחר מכסף, ומה גם כי נכספה נפשי אותה ויעש לבאר דברים קשים ... מיוסדים על אדני פז קודצתם תלתלים, תלי תלים של הלכות ערוכות בפי הכל מדברים סתומים ... התרגומים הם על שלושה הפרקים הראשונים בלבד ולא על כל פרק ג' אלא עד הפסוק אפריון עשה לו. בסופם (מו, ב): תושלבע.

[ג, א — ה, ב] 'הקדמת הרב המחבר' ארוכה והיא מעין מבוא לספר. הספר לא נדפס שנית.

ספר שבעה ושלושים

צרי לנפש ומרפא לעצם. סדר וידוי לשכיב מרע. ותחנונים לדתקיף ליה עלמא טובא. נדפס לבקשת בני חברת גמילות חסדים י"ץ בויניציאה במצות השרים המעולים פייטרו ולוריצו בראגאדין בבית יואני קאיון שנת שע"ט לפ"ק 8° יח דפים. הדינים וההסברים באותיות רש"י.

ב, א: נוסח פארטי הוסכמה בחברת גמילות חסדים ק"ק אשכנזים מויניציאה ליל ג' ביאת יום ד' ר' טבת השע"ה.

ג, א: הסכמת ותקנת מעלת האלופים וגאונים ק"ק ויניציאה יצ"ו. על התקנה חתמו הרבנים יצחק גרשון, משה כהן ב"ר יחיאל פורט כהן, נחמן חנין, בן ציון בכר שמואל פראנציסי, יהודה אריה ממודינא, שמחה לוצאטו, נחמיה בן הגאון מוהר"ר ליב טרואל צוק"ל הרי אני כפרת משכבו, יוסף ב"ר אהרן ששון, אברהם לומברוז. ד, ב: אל הנשאים והמכובדים קציני עם בני חברת גמילות חסדים אשר בגיטו ק"ק ויניציאה.

במכתבו של ריא"מ הוא מזכיר פטירת בנו: 'עלי לבי דוי זה כשני חדשים על פטירת בני בכורי המשכיל רבי מרדכי ז"ל בן כ"ו שנים אשר הרבה להתחנן ולהתודות לפני קונו יותר משתי שעות בפטירתו, לא זזו מזמורים וידוים מפיו עד שיצאה נשמתו באחד, ולימד דעת את העם מה לעשות האיש אשר המלך חפץ ביקרו להביאו אליו.

מדף ה, א ואילך נוסח הוידוים.

נדפס שנית, ויניציאה שפ"ט.

ספר תהלים

ת

אשרי

ממנו עבתי כו' יושב בשמים
 וישחק אדני ילענלכו' או ידבר
 אלינו באפו ובחרונו ובהלמו
 ואני נסכתי כלפי עליון ודור
 קדשיו אספירה אל חק יהודה
 אמר אלי בני אתה אני היום
 ולדתך שאל כפני ואתנה נים
 נחלתך ואחותך אפסיר ארץ
 חרועם בשבט ברזל ככלי ויעז
 הנפצים ועתה כלבים השבילו
 הוסרו שפטי ארץ עברו את
 יהודה ביראה וגילו ברעיה
 נשקו בר פך יאנק ותאכרו דור
 כי יבער כמעט אפס אשרי כל
 חסי בו
 כזכור לדוד בברחו מפני
 אבשלום בנו יהודה מה דבר
 נא ב צר

האיש אשרי לא רחל בעצת
 רשעים ובדרך חסמים לא עמד
 ובמושב לא יסל אישבו כן אם
 בחורת יהודה הפעו ובחורתו יהנה
 וזמם וזילה ויהיה בעץ שתול
 על כלני מים אשר פרי יתן
 כענף על הגלגל וכל אשר
 יעשה יצליח לא פן הרשעים
 כי אם כפון אשר תדפנו דוח
 על פן לא יקמו רשעים כמשפט
 וחטאים בערת צדיקים כי יודע
 יהיה דרך צדיקים ודרך רשעים
 תאכר
 למה רגשו נים ואלפים יהנו דיו
 יהצבו מלכי ארץ ורוחנים
 גוסרו יחה על יהודה ועל משיחה
 נחלקה את כוטרותינו ועליוכה

שנת ש"פ

ספר שמונה ושלשים

סדר הגדה של פסח

Orden de la Agada de noche de Pascca de Pesah tradus ida de la arigenal
Hebraica conforma la ordenaron nuestros sabios con su Bendicion de la
Mesa al postre. con licenza de los superiores. In Venetia MDCXX
Appresso Giacomo Sarzina

8° לא דפים. תרגום ספרדי בלבד; יערי, הגדות 38

ספר תשעה ושלשים

כתובים והם תהלים משלי איוב דניאל עזרא ודברי הימים. נדפס והוגה בעין
נמרץ כפי כח האפשר במצות השרים המעולים והנכבדים פייטרו ולורנצו
בראגאדינו בויניציאה במצות יואני קאיון המדפיס שנת ש"פ לפ"ק [1619]
הנוסח בלבד.

4° דפים [1, שער] ת-תקכח [1]

תהלים בשני טורים. שער קאיון, בלי כל פירוש.
תקכח, ב: סימני ההפטרות מכל השנה.

ספר ארבעים

ספר לבוש התכלת חלק ראשון. טור אורח חיים מספר לבוש מלכות שחבר
הגאון מוהר"ר מרדכי נקרא יפה זצ"ל. מלתא בטעמא מכל הדינים שבאו
בספר בית יוסף מהמשביר הגדול הרב קארו זצ"ל ומהגאון ר"מ איסרל"ן זצ"ל
אשר פרס מפה על שלחנו עד כי כל מזון לכולא ביה. נדפס והוגה בעין נמרץ
כפי כח האפשר בויניציאה במצות השרים המעולים ונכבדים פייטרו ולורנצו
בראגאדינו בבית יואני קאיון.

2°. בראשו הקדמת המגיה (ב, א) הוא ריא"מ:

...רוב העולם אמרו לקוצרים ה' עמכם עד אשר הפליא לעשות הרב הגדול מנהיר
עיני הדור מופת החכמה הגאון כמוהר"ר יוסף קארו זצ"ל ... ספר שלחן ערוך אשר

מדבריו ... לא נפרדו מעיני כל צמא למי הדיני' והמשפטי'. ואחריו כן יצא הגאון מהר"ר איסרלן זצ"ל הגיה אורו עליו והוסיף לקח חדושים ומנהגים ... והוסיף מדיליה דינים מחודשים כי לפי רוב השנים ירבו עסקים שוני' ... אשר מאז יצא לאורה עין ראתה ותאשרוהו היה משובח ומפואר בפי עמו ... שלשה מטיבי צעד אשר בעיר הזאת אנשי מדות ... אנשי דמים להוציאם בכל דבר שבקדוש' ... להדפיסו עוד פה ויניציאה מתא דיתבא על ראש מלכת הדפוס ... ויתנו לכסף מוצא לא חמלו על הון ... ולי זעיר בגוברין נראה בעיניהם להציג על משמרת ההגהה ... תזכה תבחין בנקל יופי הכרך והאותיות והגייר והדיו על כל אשר היו לפניו ... כי מלבד טעיות הדפוס אשר רבו מן הנהוג גם בלשון מזכר עד נקבה ויחיד ורבים ועבר במקום עתיד (?) ... ועגמה נפשי מאד כי לא האמנתי צאת שגגות אלה ח"ו מאת המחבר ז"ל ... לעת זקנתו חלה את עיניו והעתיקו מעתיקים את דבריו ונתנום אל הדפוס ... יען המחבר ז"ל כתב בספרו זה כמה דברים אשר הם מנהג גלילותיו לבד כאילו היו דין פשוט או מנהג כולל בכל ישראל תוסח תפלות ופייסות' וכל ארצות ליואנט' ורוב קהלות איטאליאה לא כן נהגו והיה להם לזרה. לכן מבלי נגוע בקצהו אפילו אות אחת ... את המדפיסים צויתי לעשות להם מסגרת סביב כזה [ ] והיה לאות כי כל אשר יהיה שם סגור איננו מנהג פשוט לספרדים ולא איטאליאנו חולתם רק לאשכנזים לבד או לבני ארצו' המחבר ז"ל ... והייתי גם אני הצעיר, אשר בכל כחי עבדתי בהגהה זו למען תצא שלימה לכל האפשר, בכלל הברכה ...

דף סט-רא. לבוש החור

[על אר"ח חלק שני] ללא שער.

2° אותיות מרובעות

כל הספר בשני טורים. רא [2] דפים.

שנית לובלין ש"נ, פראג ט"א.

ספר אחד וארבעים

ספר לבוש עטרת זהב. טור יורה דעה והוא הלבוש השלישי מלבוש מלכות שחבר הגאון מוהר"ר מרדכי נקרא יפה זצ"ל וקרא שמו לבוש עטרת זהב גדולה על שם הפסוק ומרדכי יצא וגו' ועטרת זהב גדולה. והוא כולל כל דבר הנקרא הוראה והוא אשר כלל וצלל בעל הטור בטור יורה דעה כמו שנתבאר בהקדמה הראשונה הנדפסת עם שנים לבושים הראשונים. נדפס והוגה בעיון נמרץ כפי כח האפשר, בויניציאה שנת ש"פ לפק.

קדם ונדפס בקרקא שני' ואחריו פראג שס"ט-ט"ע

ספר שנים וארבעים

ספר לבוש הבוץ וארגמן. טור אבן העזר והוא הלבוש הרביעי מלבוש מלכות שחבר הגאון מוהר"ר מרדכי נקרא יפה וצ"ל וקרא שמו לבוש הבוץ וארגמן והוא כולל כל דיני נשים והוא אשר כלל וצלל בעל הטור בטור אבן העזר כמו שנתבאר בהקדמה הראשונה הנדפסה עם שנים לבושים הראשונים. נדפס והוגה בעיון נמרץ כפי כח האפשר. בויניציאה שנת ש"פ לפ"ק במצות השרים המעולים ונכבדים פייטרו ולוריצו בראגאדינו בבית ייאני קאיון.

2° פז דפים. דף פז, א' שאלה ממעשה שהיה בויניציאה' בעניין כהן שנשא גרושה. פרשת דברים ה' למנחם השס"ט בק"ק פחנא. 'ותשלם המלאכה בערב שבת ונהגה מלאכי אלהים עולים שנת שפ"א לפ"ק.

פז, ב הסכמת הרבנים. חזרה ונדפסה בס' הסכמה ורשות, עמ' 268.
חזר ונדפס בפראג שפ"ג-שפ"ד.

ספר שלושה וארבעים

ספר לבוש עיר שושן. טור חשן משפט. הוא הלבוש החמישי מלבושי המלכות אשר דבר הגאון מוהר"ר מרדכי וצ"ל נקרא יפה וקרא שמו לבוש עיר שושן על שם הפסוק ומרדכי יצא וגו' והעיר שושן צהלה ושמתה. והוא כולל כל דיני ממנות ומשא ומתן ההווים ונעשים בין בני ישראל מתנהגים על פי התורה אשר יורום כאשר הם נכללים בטור חשן המשפט כמבואר בהקדמה ראשונה הנדפסת עם שני לבושי' הראשונים אשר הם לבוש התכלת ולבוש החזר. נדפס בויניציאה שנת שף במצות השרים המעולים ונכבדים פייטרו ולוריצו בראגאדינו בבית ייאני קאיון.

2° קטח דפים [2, מפתח]

קדם ונדפס בקראקא שנ"ח-שנ"ט.

ספר ארבעה וארבעים

ספר הכונות להרב האלהי קדוש יאמר לו כמוהר"ר יצחק לוריא וצוק"ל, ובו תמצאו סודר' נעלמות מעיני כל חי על התפלות וחיבוט הקבר ועניני' אחרים עצמו מספר, ופשטים רבים מתוקי' מדבש ונופת צופים. הביאו לדפוס החכם

השלם, המקובל האלהי, נאה דורש ונאה מקיים, כמוהר"ר משה טרינקי גר"ו. במצות השרים המעולים והנכבדים פייטרו ולוריצו בראגאדינו. בבית יואני קאיון המדפיס שנת השע"ה צריכ"ה לכך לפ"ק.

סה דפיס [2] מפתחות. שער קאיון. בראשו: הכון לקראת אלהיך ישראל. אותיות רש"י המצויות.

[ב, א]: הקדמת הספר (במליצה רבה) ... נפש ברכה תדושן ותתענג בצרור החיים הנצחיים את ה' הרב המקובל האלהי הנשר הגדול בעל הכנפי' כנפי יונ"ה כמוהר"ר יצחק לוריא וצוק"ל ... הוא הראש הלא פרוש פירש ספר החתום קדוש ה' מכובד וחסבת תורתו אשר היתה על לוח לבו חרות, דבקה בו עד כי בא לכלל דעת את רבונו ומכוון למאד בו עשה כווננים למלכות שמים ... רבים שתו עצמם לסבב ציון ושערים המצויינים, והקיפוה ספרו מגדליה, גדולות ובצורות, וחזות כזה לא הוגד לנו, פה קדוש יאמר לו אשר לצד עילאה ימלל רברבן ותעלומות חכמה הדרה והודה ...

גדולים מעשי ה' אשר פרסם הרב זלה"ה, גם את ההעלם נתן לכל כאשר הכל עשה יפה בדעתו ובעטו, עט לדעת לטעת כוונ' הלב בלב ולב, ויהיו אצלו המון רובי החכמות והוא אצלם אמון מוצנע ... ולהטיב הלא ידעו הלא יבינו, אחזתים עד שהבאתים אל בית הדפוס ודפסתי שם מאלהי נשמה עד אין עוד מתפללות החול, ונוסף מוסף שבת בשבתו, ונעימות בימינו נוסח הזמירות עם איזה פשטים מתוקים ... וגם כי היו עלי כמש' כבד דרשותי אשר עשיתי וחדשתי ודרשתי ברוב עם לדפוס ראשון ראשון או כי יחדיו ימתיקו סוד ...

פועל ההדפסה ... סך המעות מאד מאד אשר להוצאות נתנו קשה להולמה ... ודך מעשר ספירות ב"י מ"ה לא הכינותי את כל מאומה למלאכת הקדש, ובה' בטחתי לא אחסר. אך סר צל הכסף כי הזמן בוגד ומנגד דחני דחפני מדחי אל דחי, כי מתחלה נדרתי ממקומי עיר אוילונה, נודד ללחום את מושל, לחמה של תורה בצפת תוב"ב, אשר שם אני חקרתי ושתייתי מים נאמנים מימי ברכה העליונה, המה הרבנים אשר מעולם בצפת תוב"ב ודמשק יע"א.

ומשם נסעתי סכות לסכות ולשמוע להבין וללמוד דרך ישרה, ליכנס בפרדס, לחדש כנשר נעורי השכלתי והייתי צופה פני דמשק בחשק חפץ ורצון ... עד שהוכרחתי במעשי לצאת מדמשק אליעזר ובחרתי לכתת רגלי דרך העיר הגדולה והמהוללה קוסטאנדינא יע"א. ואחר עד עתה אשר דרך אניה בלב ים, הגעתי אל מחוז חפצי וחשקי פה ויניציאה עיר ואם למלאכת הדפוס. ואתנה לבי ורצוי כוונתי אל ספר הכונות להוציא כלי למעשהו ...

בסוף המפתחות:

ותשלם המלאכה יום ג' ה' לחדש אב שנת באותו הפר"ק שנתבקש בישיב' של מעלה אור ישראל הרב הכולל המקובל האלהי כמוהר"ר חיים ויט"אלי וצוק"ל. הריני

כפרת משכבו ...
מהדורת [הענא] שפ"ד. דף על דף. גם השער של ד"ו נראה גנוי ישראל 1082 ;
זאלקוי תר"כ].

ספר חמשה וארבעים

* סדר תפילות כמנהג איטליאני. על-יד קאיון. ש"פ. רעא דף. ק 12, 37 (1131).
[ביה"ס 8° 88 A 504 R]

ספר ששה וארבעים

* חמישה חומשי תורה ונביאים. קאליאני ש"פ. 8° קמג; קז, [קח] — ריח [ריט]
— שלו, [ד] דף (1119)

שנת שפ"א

ספר שבעה וארבעים

* חמשה חומשי תורה על ידי קאליאני ובראגאדין, שנת שפ"א. תקלט דפים [אוסף
בן שמואל, ציריך] (1133).

ספר שמונה וארבעים

ספר כסף נבחר מזהב ומפז וממסחר. הביאו לצורך הלל בן שחר פלפלא
חריפא החכם השלם כהה"ר יאשיהו, בן הגביר נבון ומעולה, נודע בשערים
בכתבו ועטו, כ"ר יוסף פינטו ז"ל. והנה באמת אוהב כסף לא ישבע כסף,
כאשר הוא מגדל בנוי לתלפיות, תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על
אופניו [משלי כה, יא] וישת אל המדבר פניו, ואחזו בסנסניו. דרושי' לכל
חפציהם בזמניהם ובמועדיהם, ועליהם נוסף מלות לגלות ושמחות בשיחות
נכוחות. את הכל עשה יפה בעתו. תהי שלימה משכורתו.
נדפס והוגה בעיון נמרץ כפי כח האפשר בויניציאה שנת שפ"א לפ"ק במצות

השרים המעולים ונכבדים פייטרו ולוריצו בראגאדינו בבית יואני קאיון [1621] 2° כב דפים [8] מפתחות. שני טורים לעמוד. אותיות רש"י המצויות, מלבד דברי המדרש שבפתיחת כל דרוש ודרוש. שער קליון. מילה ראשונה של כל ספר מן החומש בתוך מסגרת מקושטת ונאה מלבד ויקרא ודברים.
[ב, א] הקדמת המחבר:

אמר הצעיר יאשיהו בן לאדוני אבי גבור אביר הרועים איש חיל רב פעלים, בא באנשים, חכם חרשים, נשא ומאד נעלה לשם ותהלה הח"ר יוסף פינטו זלה"ה ... מנעורי גדלני בין ברכי החכמים הרמים לשמוע בלימודים ... יגע בי כמה יגיעות בגופו ובממונו ... וזכיתי ללמוד שיתא סדרי משנה כמו שאמר התנא בן עשר למשנה ... ללחום לחם אבירי שפתותם שושנים ששונים משנה ותוספת וגמרא וכולהו תגויי בהויי דרבא ואביי ... ויתן לי מהלכים בין העומדים האלה נכח פני ה'. שקדתי ואהיה סובב סובב סביב למשכנותם ... בחרתי הסתופף בצל כנפי שוחרי התורה ולומדיה ... היום משמר והלילה למלאכה ללון בעמקה של הלכה, ובבקר הבין שמרעה, מערכה מול מערכה, לחדש חדשים ופטורי ציצים כברק נוצצים, ואני יוצא ובא מרבה בשיבה ... עד אשר הערה עלי רוח ממרום ורוח מבינתם עניי, ועל אדני העיון העמידני, דגני אלהים ויכני, וכל יגיעי בתורה יגעתי ומצאתי לי און ... ולילה כיום יאיר, להאיר בנתיבות שבילי התורה, והבית ימלא אורה בעשותו נוראות ופרפראות לחכמה ... גדול עונו מנשוא למי שלא נתמלא מעדני התורה כריסו, לעלות במעלות ממנו וגדולות, כי האדם אל עושהו ישעה ... ואתנה את לבי לבורם ולחברם בדרושים נדרשים לכל חפציהם על סדר המקרא, מדי שבת בשבתו, ולא יעדרו, דבר דבור על אופנים, מחופות חתנים ומילת בנים ומתנות לאבינוי והודאות על הנסי' ... על כן קראתיו כסף נבחר כי האיש ירא ה' יורנו בדרך יבחר.

ויהיו דברי אלה אשר התחננתי לפני כל הוגה בספר זה שישגיח בו בעין החמלה ולכף זכות ידיעני ומשגיאות ינקני, והדבר הטוב והישר אשר בעיניו יכשר הוא אשר יבחר ...

והיה האות הזה לזכרון, האשל הגדול עפיי שפיר ואנבי' סגי [דניאל ד, ט], כרכא דכולא ביה [חולין גו ע"ב] החופף עלי כל היום. ואהיה שעשוע יום יום. הוא הנשר בעל הכנפים רב הנוצה אשר על שכמו המשרה. החכם השלם מאורי ומורי הרב המוסמך כמהר"ר יעקב אבואלעפיה נר"ו אשר הגדיל לעשות עמדי חסד מעודי. ואהיה אצלו אמן בצל כנפיו ואברתו, לחזות נועם אור פניו ותורתו, בשיבה של מעלה ישיבתו. וינחני במעגלי שבילי חכמתו. ויורני עוצם פלפולו וסברתו ... ויאצל עלי רוח מבינתו ... על כן נתתי אני אל לבי להזכיר בחבורי זה מהנהו מילי מעלייתא דשמענא מיניה במילי דאגדתא ...

לקראת סוף ההקדמה מכתם קטן: לקח לקח טוב מחורץ גם מזהב וממסחר.

נוסח הסמיכה שסמך ר' יעקב אבאלעפיה את ר' יאשיהו פינטו:

אנכי הרואה את דברי ספר התורה הזה לחכי ממתקי' וכולו מחמדים חביבים עלי דברי דודים זה דודי זה רעי בחירי רצתה נפשי החכם השלם המחבר גר"ו לא ימוש מתוך אהלי מיום ידעתי אותו, אמרתי אני אל לבי זה יעצור בעמי. הן אלה קצות דרכיו במילי דאגדתא אותה נפשו ויעש, ועוד נוסף עליהם כהנה וכהנה, הן הן גופי תורה, סיני ועוקר הרים, לן בעומקה של הלכה, דינא הוא ונחית לעומקא דדינא, כל מן דין סמוכו לנא, יורה יורה, ידין ידין, ויהיו דברי אלה אשר התחננתי לפני ה' יהיו נטיעותיו וצאצאיו כמוהו, ויקיים בו מקרא שכתוב: לא ימוש מפך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמ' ה' מעתה ועד עולם. כה מעתה

הצעיר יעקב אבולאעפיא

[עליו ועל נוסח הסמיכה הזה ראה מ' בניהו, חידושה של הסמיכה בצפת, ספר יובל ליצחק בער, 'ירושלים תשכ"א, עמ' 260-267].

בסוף הספר (רב, א) שיר לכבוד המחבר ושיבוח החיבור:

בראותי אשר אמרי כושר החכם השלם המפולפל התייר הגדול אשר דרש וחקר והוציא לאור תעלומה ונתן אל לבו לדרוש ולתור בחכמה, הנודע שמו בשערים המצוינים בהלכה, אמרתי אני אל לבי אשמרה דרכי מחטא בלשוני. ואשא מעני:

בניב פה ושפה / לפלפל חריפא

מהים כטיפה / אספר בשבחי

הוא מפרק הרים / לדרוש מאמרים

כברק מזהירים / וטובים לקחי

על כן כל איש בקי / יוציא מאונקי

אם כספו הוא נקי / ויקנה מקחי

וישעה נאומו / ויופי סכמו

ויטעם מטעמו / ומיין רקחי

אלהים שומרהו / ותמך בימינהו

חכמים כמוהו / כן יצאו פרחיו

פי המדבר / לעומת המחבר

יעקב אלגים

עבד החכמים חבר

'מפתחות הספר' בסופו

בשיר וקול תודה נברך לאלהינו... להתחיל ולגמור ספר נבחר ... מלא על כל גדותיו מפי' פסוקים ומאמרים מינים ממינים שונים ... ולמען לא יהיה הספר הנכבד הלזה כספר החתום ... גמרתי אני העוסק במלאכה זו מלאכת שמים לפתוח מפתחות להקדמות פסוקים ומאמרים ודבורי התוספו' ז"ל ולשאר עניינים יקרי הערך. ויען טעה המדפיס בקצת מקומות בסימן הדפים בחסר ויתר, ולפעמים לא ימצא המעיין

הענין בדף אשר ציינתי, עלה בלבי לציין גם הקונטרס אשר בו הדף אשר בה נפל טעות הס' כדי שימצא מבוקשו ע"י הקונטרס ...
נרפס תחילה בדמשק שס"ה.

ספר תשעה וארבעים

ספר בית נאמן. והם דרושים חדשים ממולאים בתרשישים מעשה חכם חרשים משולשים לשלשה חלקים עמודים משוקדים תורה ועבודה וגמילות חסדים. הכינו ... החכם השלם כמוהר"ר יצחק נר"ו בכמהר"ר משה ביגה זלה"ה ... נרפס והוגה בעין נמרץ כפי כח האפשר. בויניציאה שנת השלו"ם לפ"ק. במצות השרים המעולים ונכבדים פייטרו ולורנצו בראגאדיני ובבית יואני קאיון.

2° הקדמה באותיות מרובעות. קיח דפים. המפתח קטן-קיח. חתימה: ... ויכולו השבעה ושלושים דרושים אשר בתוך בית נאמן כנגד שבעה ושלושים שנה שהיה יצחק כשנעקד על גבי המזבח וכן יצחק באותיות אי"ק בכ"ר עולה ל"ו ...

הקדמה. אמר הצעיר יצחק בן לאדוני אבי החכם הנעלה כמה"ר משה ביגה תנצב"ה שלו הייתי בביתי ורענן בהיכלי, כלו שאנן ושליו בעיר גדולה לאלהים של חכמים ושל סופרים ... שלוניקי רבתי ... שוקד על דלתות בתי המדרשות לדרוש את ה' יום וכן ברכי החכמים נתגדלתי מנעורי ... וגם עד זקנה ושיבה אלהים אל תעזבני ...

ויהי כי התע' אותי אלהים ממשפחתי ומבית אבי, בית ועד לחכמים, ילדי הזמן הכתי פצעוני הפיצוני וזרוני בארצות, וגרשוני עוני מהסתפח בנחלת ה', לעבוד עבודת עבודה ועבודת משא שהיא זרה לי ... ההלכתי מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר אשר לא ידעתי תמול שלשום ... וישליכני אל ארץ אחרת כיום הזה. ויהי היום נקרא נקראתי בעיר גדולה של חכמים ושל סופרים, ארץ אשר סוחריה שרים מלכי ואפרכי, היא עיר היחס והמעלה עיר ההוללה ניקופולי. שועיה ונדיביה הביאוני לשכון כבוד בארצם ... ללמוד בחברי ישיב' מפואר' ארבע אמות של הלכה ואת בניה' ילמדון. ויהי כי ארכו לי שם הימי' ... והם הרהבוני להיות להם מול האלדים ולדרוש אלדים בזמניהם וביום שמחתם ומועדם. ובהיות כי לא היו בעיר ספרים כי אם מעט קט, כי כלם נשרפו בשרוף ה' את העיר, ונהפכו נחליה לזפת, שריפה כל ארצה וכל יושביה נדדו הלכו מפני חמת המציק אשר הציק לה אויב ומתנקם במצור ובמצוק.

ובשוב ה' את שיבת העיר חזרו יושביה ויבנו את העיר ואת החרבות ואת הנהרסות. ובראותי כי היתה העיר בוקה ומבוקה ומבולקה כמצולה שאין בה דגים ולא נמצאו בידי ספרי המפרשים כי אם ספרי הגדה שנים שלשה, נתתי אל לבי לדרוש ולתור בחכמה. ואספתי מן העומרים מאמרי דברי חז"ל, אשר טפחתי ורביתי וקבצתי, מאת אשר נמצא אתי מדרושי' וחדושים אשר חדשתי והעליתי אותם על ספר לזכרון ... ועת לעשות לה' להעלות על ספר חוקה, העולה על רוחי ולבי ... והנה בשמים עדי ושהדי במרומים כי כל אשר ימצא בספ' הזה הכל מאת ה' עלי השכיל, ולא לקחתי משום ספר שום דבר ... ועל המציין לדון אותי לכף זכות אם ימצא איזה פ' או דבר באיזה ספר קרוב לדברי ... ובטחתי בחסד אלדים כי ימצא בדברי איזה תוספת וחדוש ומקום הניחו לי אבותי להתגדר בו.

אשר על כן ראיתי ... לחלוק חבורי זה הקטן לשלשה חלקים של דרושים תורה עבודה וגמילות חסדים, ובהם נכללים כל מה שצריך לדרוש על איזה ענין שיהיה ... ועל תבנית בית המקדש עשיתי חבור זה.

וחלק ראשון כנגד התורה שבקד' הקדשים, שמתי בו דרושים במעלת התורה ומעלת לומדי' ומחזיקיה ואופן למידתה.

והחלק הב' כנגד העזרה, והוא חלק העבודה, ושמתי בו הדרושים הנאותים לתפלה והודאה ותשובה ומילה ונשואים, שהם כלם עבודת המצות.

והחלק השלישי כנגד ההיכל שעל השלחן, ושמתי בו דרושי צדקה והלכשה ופדיון שבוי' והספד אדם כשר שהוא ג"ח בגופו של אדם ובממתו.

על כן קראתי שם הספר הזה בית נאמן, ויקרא בו שמי ושם אבי יצחק מש"ה בגי'. וגם להיותו יחד חקוע במקר' נאמן. ובזכות דברים אלו עשה יעשה לנו ה' בית נאמן על ראש ... המעיד בשמי' ... ואומר [תפילה שחיבר לשם זה]

[ג, א] שיר: יסוד עולם בנה אל חי / דביר קדש ידי אמן.

ואפריין נמטייה להנבון גביר ומעולה כה"ר יוסף אזובי' בכר יהודה, בן הישיש נבון וחכם אשר קבץ ורבץ תורה בישראל כמה"ר שלמה אזובי' זלה"ה ... כי הביט אל כל מעבדי ואל פועל ידי, כי החזיק במעוז עוז המלאכ' ... ואזר כגבר חלציו להוצי' לאור משפט הספ' ומעשהו בהזיל זהב מכיס ומוצא לכסף, ויקן יוסף את המלאכה הנסוכה ... בממונו והונו ולא קצר' ידו לתת למדפיסי' שכר טרח ...

שיר: אשרי אנוש יחזיק בזאת התורה

[ג, ב]: דרשתי לבנין בית הכנסת ובית המדרש והקדש לעניים שבנו כאן בעיר ניקופולי.

[צא, ד]. דרוש שמיני להספד. את זה דרשתי בפטיר' איש היחס והמעלה הגביר המרומם ... ישיש נבון וחכם כה"ר דוד ן' שנגי' נ"ע כיום שבת קודש בפרשת תרומה. [קית, א]: לוח הטעיות. כמו שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לדפ' בלא

טעיות וחסרונות שמדלג ומשמיט האומן גם לפעמים דברים הכתובים בגליון וביני שיטי נשמטים, לכן ראינו לעשות לוח מהם.

בסוף הלוח יסיר שבח שעשה המחבר נר"ו על חתימת ספרו והוא על דרך אלף אלפין:

אדני אלדי אתה ארוממך

אודה אותך אליך אשתחזה

אודיע אמונתך. ובראשי הכתים אני יצחק בר משה ז"ל.

לא נדפס שנית.

שנת שפ"ב

ספר חמישים

סדר שומרים לבקר. לחדשי מקרוב באו לקר' באשמור' הבקר להודות לאל ברן יחד ככבי בקר, חברים מקשיבים ומתועדי' יחד בק"ק ליואנטיני. בריניציאה במצות השרים פייטרו ולורינצו בראגאדיני בבית יואני קאליאוני שנת השפב.

8°. נב דפים. הכל בכתב מרובע. קינות לימי השבוע כד, א — ל, ב. (1141)

ספר אחד וחמישים

* סדר תפילות כמנהג ק"ק הספרדים, בראגאדין פ"ב [5], תקל"ח, [5] ע'. עם ספרדית. אותיות מרובעות (1138).

ספר שנים וחמישים

* סליחות פיוטים וקינות. יצא לאור על ידי יואני קאליאוני, 8°. שפ"ב-שפ"ה. נויבאויר קל 571 (1139)

ואלו פרטיו:

סדר סליחות פיוטים וקינות וודוים ודברים נאים השייכים לחברה הקדושה משומרים לבקר איטליאני. והוספו בו המזמורים של השבוע ומזמור של ראש חודש פה ויניציאה בבית האומן זואני קאליוני.

ספר
אדרת אליהו

יזרעל ברוך זכריו פוטוויאלף
והוא חבור כלל של דפוסים כדפוסים
לדפוסים כעין כחש קלל כלשון בת ודקרי
חברו וגם הכינו סחם ששלם כן של
קדושים הם כחש רבוע כלו כחש
אליהו זל. וכל סוגר תגוע שלם תחלת
מעל הרב החקובל שלסובל כדור המור
זל וקרא אותו עלשמו של שחור זל כרא
עוכה אכל למעשרת לולחא חו ולעוכה
ואלליתו ילט פבו באדרתו. חלוק דרכן
ישי בני משארתו. ולחשכר כלו סה' תסוע
סלמס תשכורתו :

פח ויניציאח כמצות ושרים
פייטרו ולורניצו בראנאריני
בבית יואני קאין

Appresso gli Illust. Sig.
Pietro e Lorenzo Brag.

8°. שפ"ב-שפ"ה בערך. עו דפוס. מיוסד על סדר תחנונים וסליחות ויניציאה ש"ז בהשטות מועטות ותוספות הרבה, שער קאליוני. בראשו בהנאו. אותיות מרובעות קטנות.

נד, ב — גח, ב: סליחות לרכי שמואל ארקולטי.
בסופו: לוח מכל הסליחות והבקשות על דרך אלפא ביתא.
[ביה"ס R° 75 A 1681]

ספר שלושה וחמישים

ספר אדרת אליהו. והוא חבור נאה של דרושים בחרושים לטושים כעין נחשת קלל בלשון צח ונקי. חברו וגם הכינו החכם השלם בנן של קרושים ה"ה כמה"ר רבינו נר"ו בכמ"ר אליהו ז"ל. יצא חוטר מגזע הלת תהלת מעל' הרב המקובל האלהי בעל צרור המור [ר' אברהם סבע] ז"ל וקרא אותו על שמו ע"ד שאמרו ז"ל ברא מזכה אבא [סנהדרין קד ע"א] לתפארת לו להנחתו ולטובתו ואליה"ו יל"ט פניו באדרתו חלוק' דרבנן יהי צבי תפארתו ולמחבר נר"ו מה' תהיה שלמה משכורתו. פה ויניציאה במצות השרים פייטרו ולורינצו בראגאדיני בבית ייואני קאיון. עב דפוס. אותיות מרובעות חדרות.

ב, א 'הקדמת המחבר', ואינה אלא תפילה והודיה. ואחריו 'שבח שייסד החכם המחבר נר"ו לאל יתברך באות האלף אלהים אלי אתה אליך אדני אקרא'. והוא אלף אלפין.

3א: 'הקדמת המחבר נר"ו אל עין הקורא'. כל פיסקה מתחלת באחת מאותיות שמו: אני הצעיר רבינו בר אליהו הקטן חזק והסיום באותיות וות. התוכן הוא וידוי וקינה הגה והי על מצבו של עם ישראל ועל גורלו שלמחבר.

אמר הצעיר רבינו בן לאדוני אבי רכבי ופרשי כבדי ומרים ראשי החכם הנעלה זקן ונשוא פנים כמה"ר אליהו בן נבון ונעלה זקן ואיש שיבה כ"ר משה בן לנבון ומעולה כ"ר אליהו משה נ"ע הא על הזמן בלתי נאמן מזומן להרע ולא להטיב ... ויעקבני זה פעמי' רבות ... ושבעתי בוז וחרפה מייסורי הענייות ... גם להאפיל נוגה סביב אשי ולהפילני נפילה עצומ' אשר אין למטה הימנה ... ויקם על סל"ע רגלי הנבל והכילי בהצלחת עושר וממון ... ייסורין מרים נשפכים ונתכים על ראשי הצדיקים ...

ויצאתי מארץ עמי והולכתי מטולטל ממקום אל מקום בלי מנוח ומרגוע ... באו אלי גדודים ויחולו עלי דרכ' ומאוצי נדחפתי גם נחרחקתי ונדחתי ... ונשמה לא

נותרה בי מחרדות טרדות והמה נודות הזמן וכל מוצאיו ומובאיו ותקופותיו ומאורעותיו. עלי היו כלנה עניות וחוסר כל ... התורה והמצוה לא קיימתי ולא יכולתי לעסוק בה. ראיתי בני עליה והנם מועטים הלהוטים אחר התורה לקיימה מעוני, כי כל אחד לבצעו מקצהו בצע כסף חמדו להם וכסף משנה לקחו בידם לעשות סחורה ופרקמטיה, להביא טרף לביתם ... ולא אמרו איה התור' הטהורה ומצוות ומעשים טובים ... הזמן בוגד על אנשים קדושים הנגשים אל ה' במחשבה ובדעת ובכל מלאכה ערוכה בכל ושמורה. מרים עטרה מעל ראש שלמים וכן רבים ונכבדים וירם קרן אנשים לובשים שקים רקים ופוחז' ... אך אמנה נאמנה מה שהצדיקים מדוכאים ומוכנעים הוא לטובתם למירוק עונותם ... הובאו במכאוב הייסורין קשים ורעים לייסרם ולהישירם ... ישנים גם חדשים וכל המפרשי' כלם קדושים ז"ל חברו ספרים באמרים מפוארי' כפי רוחם לבבם, להיות חשקם וחזקם גם חלקם ומנת כוחם פאר חבוש לראשם ... אמנם החשק והשקידה שחשקה נפשי בתורה היא סמכתי ... לכתוב מגילה עפ"ה, בהר"ת לבנה וצחה, מספרת פלאי אל ונוראותיו ... ודרשתי ברוב עם הדרת מלך בקהלות מהוללו' תהלות ישראל, בכל המקום אשר דרכתי והלכתי, ושם הייתי דברתי כמו פי חסדי ה' ותהלות ... וקבצתי שמונה דרושים כפי כח האפשר כיד ה' הטובה עלי. וחברתי ספר הנותן אמרי שפר בבית מגורי היו לי זמירות ... חכו' התור' יעמוד למשען ולמסתוד ביום צר לי ולאדוני אבי גר"ו למגן וצנה לזקנה ושיבה טובה ... וגם לצעיר עבדו ובנו חמדו יטה חן וחסד ורחמים ויאיר עיני ורעיוני בנתיבות התורה ויסודותיה מוצק' להשכיל בסודיה ורזיה החזקות לבאר אמרים אין קץ ולחבר ספרים ולעסוק בנסתרות להבין ולהורות. בהמשך 'שיר שחבר המחבר':

אתה בן אדם / מה לך נרדם / קום אל תרדם
קח טוב תשורתי דתי. והיא תעמולה להפצת הספר.

[ו, א] הספד 'על פטירת חכם שלם זקני כמה"ר חיים ברוך ... בשנת השמיטה' בקאשטוריה.

[כט, ב]: זה הדבר אשר דברתי בעיר מושבי אשר נולדתי בקאשטוריא"ה. שלי בביתי ... סדר נשא בחג שבועות-זמן שנת הש"ע ליצירת.

[לז, א] ... דרוש דרשתי ... בשאלוניק ... במקום קדש קדשים חברת תלמוד תורה ... בשנת שב"ע ליצירה ...

[סב, א]: ... דרוש נאה ... סמוך לחג השבועות ... במונישטיריו העיר, בקהל אמוני ... בכנסת פורטוגאיש ... שנת השב"ע סדר מדבר סיני ...

[עב, א]: ... בראותי קוצר היכולת כי אפס כסף אמרתי מלהדפיס עוד הארבעה דרושים האחרים ... המק' ברחמי יזכני להדפיס הכל פעם שנית ... ויעזרני להשלים פירוש איכה שהתחלתי גם להדפיסו במהרה ושיר שחיבר: רומם בחיר יצ"ו נעימות

ועד בימין המחבר ... החכם עיניו בראשו, יתקן בשכלו איזה טעות ... השתדלות עשיתי להוציא הספר בלא סיגים ולא יכולתי לפי שאי אפשר כמה דלא אפשר שלא יעלו בכרם שמיר ושית מה שבעליו אינו רוצה...

[ע"ע היחסים, עמ' 133-134]
לא נדפס שנית.

ספר ארבעה וחמישים

ספר תמת ישרים ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים. שם האחד אהלי תם להרב הגדול מרנא ורבנ' כמוהר"ר תם ׳ן יחייא זצ"ל והוא מלא משאלר' טובות שאלות ותשובות רמות ונשאר; ושם השני דרך תמים והם הגהות הרי"ף ז"ל ומפרשיו עם סיומא דפסקא להחכם השלם כמה"ר יוסף שלום נר"ו; ושם הנהר השלישי תמים דעים והוא ספ' פסקי הראב"ד והשגותיו על הרי"ף ומאמר כל דאי לה"ר אליה הלוי; והנהר הרביעי הוא כללי שמואל לכמהר"ר שמואל ׳ן סיריליוו והגהת ספר' והגהת אבות דר' נתן כלם נכללים בשם ספר תמת ישרים. נדפס והוגה בעיון נמרץ כפי כח האפשר. בויניציאה שנת אראנו בישע אלהים לפ"ק.

במצות השרים המעולים ונכבדים פייטרו ולורינצו בראגאדינו בבית ייואני קאיון.

[1622]

2°. זה סדר החיבורים הנכללים בספר:

א-ט: הקדמה ומפתחות;

ט, א — קיד: אהלי תם — שו"ת;

א, א — צח: 'הגהות הרי"ף ומפרשיו';

קיו — קכ, ד: סיומא דפסקא;

א — עח: תמים דעים;

עט — צב, ב: מאמר כל דאי לר' אליה הלוי;

צב, ג — צד: מפתח הגמרא לר' שלמה ב"ר אליקים פנצי מרוויגו;

א — לב: כללי שמואל לר' שמואל ׳ן סריליוו;

לג, א — ס, ד: הגהות ספרא;

סא, א — סו, ד: הגהות אבות דרבי נתן.

[ב, א]: הקדמת הספר.

אמר הצעיר בנימן בן איש חי רב פעלים החכם השלם חסיד וענו כמה"ר אברהם מוטאל זלה"ה. נדרשתי לאשר שאלני עטרת הנבונים תפארת הזקנים הוד והדר

לנאמנים מיחס גדולים מגזע כוללים. ענף עץ אבות ואצילים ... החכם השלם כמה"ר דון תם ׳ יחייא זלה"ה ... להעתיק ולסדר לו ... תשובות הרב הגדול זקנו רבינו תם זלה"ה. ובאזנו שמענו ואבותינו ספרו לנו מעלות זה הרב היפיוות, תורתו וחסידותו ופרשת גדולת יחסו וידו החזקה בתוכניות, וכל מעשה תקפו וגבורתו בכל חכמות חיצוניות. ועל הכל און וחקר תקן בגמרא משלים ממשלות כובסין וממשלות שועלים [סנהדרין לח ע"ב], ובכל הפוסקים נשא ונתן בהויות ופלפולים ... חכמי דורו ... כלם במורא ופחד אליו עונים ... ספרי זה הרב רבו מספר, הוא חבר פי' גדול על הרי"ף ז"ל תשלום ההלכות אשר לא פירש הר"ן ז"ל וקרא שמו על הנסים. מתוכח עם הר"ן ז"ל בפלפול עצום. וספר גדול ברוב דיני הגמרא, ומזכירו הרבה פעמים בתשובותיו; ושאלות ותשובות לאלפים ולרבבות; וחדושים ופירושים חבורים ודרושים, וספרים רבים בשאר חכמות. ולא נשאר מכלם כלל כי בשריפה אחת שנשרפה העיר אש אכלתם ועיני הרב ז"ל רואות וכלות אליהם ייחל מאד מהמורים פסקיו וחדושי ויתר החבורים, ומדאגה מדבר נשבר לבו בקרבו ודחו שבה אל האלדים תנצב"ה, ולא נשאר מכל מתמדי הטובים כי אם מעט מצער מהמהדורא קמא.

ושנים רבות אחרי מותו קם נכדו החכם דון תם הנז' וקבץ מן הבא בידו, קצת מפסקי הרב זקנו ממהדורא קמא, וחקר ודרש ושאל מן המקום אשר היה אפשר להיות שמה מפסקי מר זקנו. ואת הכל קבץ, והנה עלה כלו קמשונים, יש מהם חסרים מקצתם ויש חסרים רובם ויש מהם שאלות בלי תשובות. ומיתר חבורי הרב זקנו ז"ל ראה והנה אין בהם דבר להעלות על ספר כי כלם לקוטים קצרים ועזיר שם ועזיר שם, וזולתי הגהות הרי"ף ז"ל ומפרשיו הנמצאות מכתב ידי הרב ז"ל סביבות הרי"ף ז"ל. ועוד נמצאו אתו בהרי"ף אחר הגהות מכתב ידי אביו החכם השלם כמה"ר גדליא ׳ יחייא זלה"ה שהעתיק אותם מספרי כתיבת יד. ויצר ה' את לבו וידר יעקב נדר ויאמר אם יהיה אלדיים עמדי אשלים ספר הרי"ף ז"ל בתכלית השלמות, ואדפיס שני ספרי בעל ההשלמה ומסכת נדרים ומסכת בכורות שהתחיל אותם הרי"ף ז"ל ולא אסתייעא מלתא וסיימם הרמב"ן ז"ל. וספר אחד להראב"ד ז"ל משיג להרי"ף ז"ל. וההגהות והנמוקים שבספר מר זקני הרב ז"ל ושבספר אבא מארי ז"ל, ואדפיס הכל מצורף לפסקי מר זקני הרב ר"ת ז"ל. וקראתי בשם אהלי תם. ויבא אותם אלי ויאמר לי אתה תהיה לי מעיר לעזור ומני ומנך תסתיים שמעתתא, אתה תעתיקים ותבררם ותסדרם, ואני אתן לך לכסף מוצא להדפיסם ולהעלות זכרונם לפני כל יודעי דת ודין. וה' הוא יגמור בעדנו.

ולהיות שאין מסריבין לגדול, ומה גם בדבר הוא זכות הרבים, אמרתי הנני הנני לעבוד ולשרת בשם ה' אלדי, להעתיקם לבררם ולסדרם ולפתוח להם מפתחו' בעה"י, וללקוט ההגהות בסדר ישר אשר יכשר בעיני אלדיים ואדם. ולקחנו ספר

הרי"ף דפוס ויניציאה ובעודני מעתיק בו הגהות אביו וזקנו ז"ל. אנה ה' לידינו ספר הרי"ף של הרב הגדול מורנו ורבינו מהר"ר אברהם מונסון זלה"ה שהביא ממצרים מוגה מידי שני המאורות הגדולים, הרב הגדול מוהר"ר בצלאל אשכנזי זלה"ה, והרב האלדי מהר"ר יצחק אשכנזי זלה"ה. וכל ההגהות ההם העתקתי בתוך הספר הנז'. ושוב בא לידינו ספר הרי"ף של החכם הנעלה מהר"ר אברהם צרפתי ז"ל נר"ו מבני בניו של הרב בעל ברכת אברה' מגזע רש"י ז"ל, והיה מוגה מידי אבותיו ואבר' אבותיו הקדושי' ז"ל. גם אותם העתקתי בתוך הרי"ף הנז'.

וביני ביני חלה החכם דון תם הנז' חולי ארוך, ובהכביד עליו החולי ראה והנה היתה נשואת המלאכה בלי הטפסה, קרא את שני בני היצהר, שרי צבאות ישראל, מאירים כספירים רמים במעלה ונשאים בחכמה, נבונים וגבירי. החכם הנעלה כמה"ר אליעזר נר"ו בן הרב הגדול החכם הכולל בכל ספר ומדע כמה"ר דוד'ן שושן זלה"ה. והחכם הנעלה שרש היחס והמעלה כמה"ר מאיר נר"ו בן החכם הנכבד השוע הנעלה בר אבהן ובר אוריאן ובכל החכמות בקי כמה"ר אהרן יצחקי זלה"ה. ויצום ויאמר להם הנה המצוה הזאת אליכם הכהנים ועליכם להוציא הדבר לאורה. ונתן להם מממונו נדבה, הוצאת ההטפסה, ובראותו כי אין לאל ידו להשלים כל מה שחשב להשלים ולפאר בתשלום הרי"ף ז"ל, השיב אחור ימינו כל יתר הספרים ולא השאיר מכלם כי אם ספר אהלי תם תשובות זקנו הרב ז"ל וספר ההשגות להראב"ד עם כל הנלה אליו מהפסקים. וכל מה שהעתקתי בתוך הרי"ף ההגהות והנמוקים. וישביעני החכם החולה לאמר הנה אנכי מת והיה אלדים בעוזך לא ירפך ולא יעזובך ותוציא לאור משפט שלשת הספרים ופרצותיהן גדיר ... הן אמת שהחכם הנעלה בן של קדושים כמה"ר משה סאגיש נר"ו התחיל בספר אהלי תם ועשה בו מפתחות עד סי' עד אמנם בדרך ארוכה מאד כמעט היה חוזר להעתיק כל הפסק במפתח.

והחכם השלם פטרת יהלום כמה"ר יוסף שלום גמר וסדר רוב התשובו' החסרו', ועשה בקצתם מפתחות, אמנם בדרך קצרה עד מאד. ולא אלו ואלו ישרו בעיני החכם דון תם הנז' ... והנה שלשה ספרים נפתחים לפניך להציב להם ציונים ולעשות להם כונים ... ובראשונה ספר אהלי תם העתקתי וסדרתי, וסימנים בו סיימתי, ומפתחות פתוחי חותם בו פתחתי ... והנה שנים אחרים עומדים ... ספר ההשגות להראב"ד וכל הנלה אליו. וגם הם היו בתכלית הבלבול השגות בתוך הפסקים, ובתוך ההשגות פסקים. ודברי פוסק אחד בתוך דברי פוסק אחר. ואסדרם איש איש על ידו באותות. ועשיתי להם אזנים וסיימתי להם סימנים ... וקראתי שם הספר הזה תמים דעים יען היות רוב הספר חכמת עצמת קדושת הראב"ד ז"ל, ומי יספר בחכמת הרב הגדול הזה והוא פלא, כי כל דבריו וחבוריו מפלא' תמים דעים. וההגהות אשר בגליון הרי"ף ז"ל סביב סביב אחרון אחרון חביב, גם אותם לקטתי על דרך רש"ל ועל דרך אות אמת [לר' מאיר בר' שמואל בן באן בנשת, שאלוניקי שכ"ה].

ושבתי וראה כי דפוס סביוניטה מוגה מדפוס ויניציאה, כי כמה מההגהות שהעתקתי בדפוס ויניציאה מצאתים מתוקנים בדפוס סביוניטה. ולהקל מעלי כובד המשא כי רב הוא, חזרתי והעתקתי הכל בדפוס סביוניטה ובמצות החכם דון תם ז"ל. ומעיד אני עלי שמים וארץ איך שמנה פעמים הגהתי ספר הרי"ף כלו מראשו ועד סופו מספרים מוגהים, מהם מהרבנים הנז', ומהם שהביא החכם דון תם ז"ל משאלוניקי. ובעזר השי"ת גמתי הכל והעתקתי אותם בתוך זה הספר דפוס סביוניטה. הן אמת שקצת הגהות נראו לכאורה שפת יתר ובקצתם מה שבא נראה יותר נכון מההגהה. וחלתי ואירא מחוות דעי בהם ולא מלאני לבי להשמיטם, וכתבתי הכל כמו שמצאתי, יען היותם מוגהות מידי הרבנים הנז', כי יראתי, כי אמרתי אולי קצרה יד דעתי מהשיג האמת והנחתו אותם לפני המעיינים והמה יבחרו לא אני. וסיימתי סביבות הרי"ף וסביבות כל מפרשי וסביבות המרדכי. סכום השטות מראש ועד סוף יש בהם סימן.

ואתחיל ללקט ההגהות בדרך זה. ראשונה חפשתי בדף הראשון עמוד א' וכתבתי כתיבה גסה דף פ' ע"א ר"ל עמוד ראשון וציינתי חוץ העמוד כנגדו תיבת הרי"ף. כלומר הגהות אלו הנמשכות שייכי להרי"ף. ואחזתי סכום השטות ואמרתי שטה פ' כך וכך שטה פ' כך וכך עד תום ההגהות שיש להרי"ף באותו העמוד.

ואחרי כן חפשתי ברבינו יונה וציינתי מבחור כנגדו הרי"ף. כל' ההגהות הנמשכות שייכי לרבינו יונה, ואחזתי גם בו סכום שטותיו ואמרתי שט' פ' כך וכך שט' פ' כך וכך עד תום העמוד. אח"כ הלכתי לעמוד השני וכתבתי כתיבה גסה ע"ב, ר"ל עמוד שני, והעתקתי בתחלה ההגהות דשייכי להרי"ף ז"ל על דרך סכום השטות ואח"כ ההגהות דשייכי לרבינו יונה על דרך סכום השטות, וכן כל הספר הר"ן יהיה או נמוקי יוסף או כל איזה ממפרשי הרי"ף או מרדכי, ציינתי כנגד הגהותיו מבחור שם המפרש ההוא בראשי תבות, להודיע כי ההגהות ההנה שייכי לאותו המפרש. ולפעמי' הקדמתי המפרש להרי"ף ז"ל, אך דעו נא וראו כי מציון הרי"ף ועד ציון אחר ממפרשי ההגהות הם להרי"ף בין בעמוד א' בין בשני'. וכן מציון המפרש ועד ציון הרי"ף כל ההגהות ההם שייכי למפרש ההוא.

והוכרחתי לדרך בהגהות אלו דרך הרבנים הקדמונים (רש"י) [רש"ל] ז"ל ובעל אות אמת להצ"י ההגהות בראשי תיבות. ולכלתי יהיו דברינו כדברי ספר החתום אפרשם. הן אמת שרובם מפורשות בספרי' הנז' ואמנם להיות פה ראשי תבות מחודש' אפרש את הכל.

בכל מקום שתמצא כתוב נ"ב ר"ל נכתב בצדו; צ"ל ר"ל צריך להגיה; נ"ל נראה להגיה; כצ"ל — כן צריך להגיה; הס"ד הוא סוף דבור; הד"א הכל דבור אחד; הס"פ הוא סוף פסקא; בס"א — בספרים אחרים; סכ"י — ספרי כתיבת יד; ס"י — ספר יד; בסא"צ — בספר אברהם צרפתי כי חלק שלישי שלו היה מוגה יותר

מהשאר; ג"א — גירסא אחרת; נ"א — נוסח אחר; גז"ש — גם זה שם; ע"ש — עוד שם; גי' — גיליון, ור"ל זה הוא נמוק שנמצא בגליון. ולפעמים תמצא מורה מקום בצד השטח דרך משל בחלק שלישי דף ב' עמוד ב' שט' ח' נכתב בצדו; יב ב' א'. רוצה לומר עיין זה הבקיאות בדף י"ב מזה החלק עמוד ב' ועמוד א'; וכן שם בשט' יד; י"ב ב' רוצה לומר עיין זה הבקיאות בדף יב מזה החלק עמוד ב'. וכשהבקיאות הוא בחלק אחר כתבו שם המסכתא שבה הבקיאות. דרך משל בדף הנזכר עמ' א שט' י"ט נכתב בצדו גטין תקע"ח א', ר"ל עיין זה הבקיאות במסכת גטין דף תקע"ח עמוד א'. וכן בכל הספר. וזה הוא כשהבקיאות הוא בהר"ף. אמנם אם הבקיאות הוא בא' ממפרשי כתבו שם המפרש והמקום. דרך משל שם דף כ"ט עמוד ב' שט' ל"ו נכתב בצדו. ר"ן דף תפ"א ע"א, רוצה לומר עיין זה הבקיאות ברכינו נסים דף תפ"א עמוד א' וכן בכל הספר. ויש הגהות שחותם בהם תנ"י ר"ל תם נ' יחיא והוא הרב הזקן ר"ת ז"ל. כלומר אותה ההגהה או הנימוק הוא משלו. ויש הגהות שחותם בהם גנ"י ר"ל גדליא נ' יחיא בן הרב ר"ת ז"ל ואותה ההגהה או הנימוק הוא הולידה והגיהה. ויש הגהות שחותם בהם ממ"ר א"ב ד"ל ז"ל וגם הם מאת הרב ר"ת ז"ל יצאו, כי כן נמצאו מכתב ידו ולא נתברר כוונת חתימתו בראשי תיבות אלו. גם רצה נכדו החכם דון תם ז"ל לעשות מורה מקום במימרות שמביאים הר"ף ז"ל ומפרשי משאר מקומות הגמרא באיזו מסכתא ובאיזה דף הוא. וכן עשיתי ברוב הספר.

עוד זאת להודיע כי יש מקומות שיש לשוננו יתרות בתוך הר"ף ז"ל שלקטו אותם המדפיסים מהגמרא או מתוך מפרשי הר"ף ז"ל שכתבו גרסין בגמרא וכיוצא והדפיסום בתוך דברי הר"ף ז"ל והמגיהים לא מחקוהו כי אינו טעות למחוק אותו, אמנם רשמו על הלשון ההוא בקיום, כלומר לשון זה יתר אינו מהלכות הר"ף ז"ל. וכן אני כותב בספר הזה לשון פ' גרשם. אמנם כשהיה טעות בלשון מחקוהו. וכמו כן כתבתי אני לשון פלוני נמחק. עוד צריך לדעת כי לפעמי' תפשתי תבה אחת או שתיים קודם הטעות ותבה אחת או שתיים אחריו ותקנתי הטעות וכתבתי כצ"ל. ולא היתה הכוונ' לגרוע התיבות שלפניו או שלאחריו אלא לאחוז דרך קצרה, שאילו הייתי כותב' נכת' כך וצ"ל כך הייתי מאריך בלשון. ולפעמי' כתבתי נכתב כך וצ"ל כך, כאשר היה נקל בעיני יותר עשיתי ותקנתי הכל בדרך ישרה וקראתי שם ספר ההגהה האלו דרך תמים, להיותו דרך תם וישר לסקל המסלה מאבן מכשול וכל נתע' ומבולע מאושר בעיני אלדים ואדם יכשר, ועוד כי אביהם הראשון הוא הרב הזקן ר"ת. וזה האחרון עצמו נכדו החכם דון תם בהשתדלותו ובחריצותו פיו ורוחו קבצן וידו התזקה חלקתם. ושניהם כאחד טובים ישרים ותמימים. הראשון התחיל במצוה והאחרון גמר ויחדיו יהיו תמים. ועוד כי אני בתמי הלכתי להרים המכשולות ולישר המעוות, אשכילה בדרך תמים, ובה' בטחתי מעוז לתום דרך ה' הצור תמים. וצרפתי לזה הספר הגהת אבות דר' נתן שהגיה החכם דון תם מספרים מוגהים,

וצרפתי אליהם עוד הגהת תורת כהנ' יקרת הערך ורבת התועלת שהעתקתי אותה מספ' חסיד ורב מחכמי א"י. וגם אלו הועתקו באמת ובתמי' כמשפט הגהות הרי"ף באותיותיו וראשי תבותיו השלמים.

ויהי כאשר תמו שלשת הספרי' צרכי' בכל ושמורי' בתורת ה' תמימה מאירי' כספירי', קבצתי' יחד כלם בספר א' התומי' האורים, וקראתי שם הספר הכולל תמת ישרים. ואפריק נמטייה למזה בן מזה בן חכמי קדם בן נביא כל חוזה ציר נאמן גפן אדרת גדול כבודו בתור' עטרת תפארת, שפתיו שפתי צדיק פרח שושן כמה"ר אליעזר נ' שושן נר"ו שאלמלא חריצותו וזריותו ורוח מבינתו שבתה המלאכה ח"ו והוא בחסידותו וצדקתו החל במצוה בתת לבסוף מוצא עד הוציא לאור שלשת הספרי' והוא גמר בנדיבותו והוצאתו לשלוח אותם בית הדפוס לזכות את הרבי' זכרה לו אלדיו לטובה.

ובראותי אני הצעיר שלשת הספרי' של צדיקי' גמורי' נכתבי' ונחתמים ברכתי את ה' אשר יעצני ואשר זכני להשלים אותם. כן יזכני להשלים יתר הספרים הנשארים הנזכרים לפארו, להשלים ספר הרי"ף והגהת ספרי ומכלתא, והנם טמונים בתוך אהלי והגני מצפה ומיחל חסדי אל יעיר רוח נדיבי ישראל להדפיס אותם לזכות את הרבים. והיה כל הרוצה להחזיק זאת המצוה ישלח אלי פה קושטאנדינה להעתיקם ויהי אלדיו עמו אמן. כן יעשה ה'.

בסוף הספר ממש (סו, ד):

אני הצעיר תם נ' יחיא בלא"א הזחכם השלם הרופא המובהק כמהר"ר גדליה זלה"ה הגהתי הבבא הזאת של אבות דר' נתן מספר כתיבת יד ישן נושן והשלמתי ההגהה בשלהי אלול שנת נרננה [שנ"ח] לה' ותודות ותושבחו' לשמו הגדול אכ"ר.
כללי שמואל

אמר שמואל נ' סדליי אחר שעה על לבבי לאסוף המאסף הזה מה שאין בו חדוש לקרות, אבל אספתי לעצמי ולקחתי מן הספרים מכאן ומכאן, כל דבר ודין שכלתה נפשי בלמודי להסיר ממני טורח הבקשה, כי אחרי שקפצה עלי הפלגת הזקנה, וגם כי בעונותי הלך מאוד עיני. ללכת לבקש מה שלבי חפץ אין בי יכולת, ולסבה זו אספתי לי הנה כללים בגמרא שהם מבוא לדרך הענין. והכללי האלה מהמדות שהתורה נדרשת בהם שנמסרו מסיני ומחבורי מקומו' הגמרא והביארו מהגאונים והרבנים. ובזמננו חכם מארץ המערב סדרם לשערי' ולפרקים ואספתים הנה לשלימות החבור ולהקל טורח הבקשה, ומהם למדתי מרבותי' ומהם מתלמידי. ועל מה שאספתי וטרחתי בחבור זה בעזר האל קראתי שמו כללי שמואל. מודיע בבחינה מה כי זולתו ית' אין מציאו' כלל, ואל יתמה הקורא אם ימצ' איזה כלל חקר בקצרה בלי מורה מקר' מהגמר' וכן לא יתמ' מפני שהוא חקר' בלשון בלתי צח וגם לא יתמ' על מה שלא הארכתי בעיון הגמר' ולהארי' בכללים, כי בדעתי היתה

להאריך בהם ולחזור עליה' בכל מה שאיפשר, אבל עונותי הפסיקותי הכותי פצעוני
ובמחשכים הושיבוני ולא הביאותי להשלי' כאשר עם לבבי. אכן נתקדד' דעתי על
החסרונ' שהם כמה שכתבתי שאינן מונעות ההבנה, כי לא מחמת שהכלל יהי' חקר'
בקצו' ובלשון בלתי צח תסתכל הבנתו, כי בין שלא יהיו לו מורה מקו' ובין שיהיה
בלשון בלתי צח עינינו מבואר. והנה המשיג לאין לו ראות מרבה בטעו' ואחריו קול
צועק וגוער אם נער ואם נוער, ואבקש' מכל רבן לתקן את המער' ויחשי' לו לקרבן.

המהדורה שאחרי הראשונה נדפסה חלקים-חלקים. והם חמים דעים — פסקי הראב"ד, למברג
חקע"ב; מאמר כל דאי; כללי שמואל.

שנת שפ"ג

ספר חמישה וחמישים

[לוח שפ"ג לשנת שפ"ד]

שער מצויר.

בראשו השנה בגימטריה: ופדוי' ה' ישב"ון ובא"ו ציון ברנה.

שנת חמשת אלפים שפ"ג לבריאת עולם. ו' למחזור קטן, רפד ללבנה י' קלא
לגלות ספרד, קכג לגלות פורטוגאל, שנת א' לשמטה לרש"י; תאריכים המצויים
בלוחות הללו בין כספר בין כעלה בודד.

נחלה פני אל יבנה הבית והאריאל ובא לציון גואל ורב טוב לבית ישראל
נמצאים רק חלקו הראשון של הדף והאחרון ואילו האמצע, החסר, הוא מפרשת
תרומה ועד תזריע.

בסוף הדף: מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך שוב"ה אל"י כ"י גאלתיך [שפ"ד]
ברכוע התחתון: סיטימ"ר יום ו' ו' אלול ל' יום. בריניציאה בבית ייאוני
קאליאוני. הוצא מכריכת ספר. (1136).

[ביה"ס 2431]

ספר ששה וחמישים

ספר מגורת המאור. חברו החכם כה"ר יצחק אבוהב ספרדי זצ"ל. וזה מעשה המגורה
בכללה להאיר עיני כל מבקש ה' בסור מרע ועשה טוב ובקשו שלום. ושבעה נרותיה

בתנא

ארחות חיים

פאן באקד'ר לערנדל טענס אק
בנו הורקנום בטעת פטירתו :
הכילו לדט' כהנדר יעקב היילפרון
כלולזכות בו הרבים : וכוסוף עליו
במוטו כופת משלו דברי סבת ודעת
מסכתת האסטר לדעת מספר טסט
סבדן ולכתוב כרמיוס וכדרך מודי
נשא פרפראו סבת יוקר'טס המוסט'
חזק שושבת יעקב ללמד בערי בני
ישראל דעת ומזמנה במוד בעלמס :

בויניציאה סנת השפנ
בבית יואני קאליוני
Appresso gli Illustris. Sig
Pietro e Lorenzo Brag.

עליה אשר כל נר ונר מפיו לפידים יהלכו בכללים מיוסדים על דברי חז"ל וכידורי
 אש יתמלטו בחלקים מסודרים בחכמה ובתבונה ובדעת. נדפס והוגה בעיון נמרץ כפי
 כח האפשר בויניציאה שנת ופרדרי ה' ישכון ובאו [שפ"ג] ציון ברנה. במצות השרים
 המעולים ונכבדים פייטרו ולורנצו בראגאדיני בבית ייואני קאיון, In Venetia, 1623
 2°. אותיות מרובעות זעירות, מלבד הקדמת המחבר (ב-ג). שער קאיון. קיז דפים
 בשני טורים. מעבר לשער דברי המהדיר:

הן רבים עתה עם הארץ אשר אמרו נירשה לנו נתיב ומסלול להוכיח כל מחקר
 עיוני מפיהם ומפי כתבם של ילדי נכרים ... רק מלבם הוציאו מלין בשלשלת
 ההנהגות הידועות והם לא ידעו כי אלה כעב תעופינה בתהו ויאבדו ... לא כאלה חלק
 החכם השלם כמהר"ר יצחק אבוהב ז"ל, כי שש בטוחות חכמה, ויסד אמריו על דברי
 רז"ל מקבלי האמת איש מפי איש ... ובכן בעט ברזל ועופרת נחקק זה כמה פעמים
 ומה גם עתה אחרון אחרון חביב כחתן יוצא מחופתו
 באותיות וניר ודיו אין ערוך להם ... מהרו ועלו אם כן נדיבי עמים לחזור בנעם
 הספר ... להביאו באוצרותיכם וחדות ה' תהיה מעוזכם...

קנו דודים חכמה / ודעת ומזמה
 ומה לכם רקמה / וענג טל ואור
 ראו כי ספר זה / כנביא או חוזה
 ומזה בן מזה / לעמל יתן אור
 אמריו לא שגו / והם חיל ישגו
 בים גדול ידגו / ולא בשפת היאור
 כצל שדי צלו / וכבוד על כלו
 שמו מה נאה לו / מנורת המאור.

נדפס לפני כן, קושטא רע"ד; ד"ו ש"ד; מנטובה שכ"ג; ד"ו שג"ד.
 [ביה"ס 4719 v 23 R]

ספר שבעה וחמישים

ארחות חיים. היא צואת ר' אליעזר הגדול שצוה את בנו הורקנוס בשעת
 פטירתו. הביאו לדפוס כמהר"ר יעקב היילפרין גר"ו לזכות בו הרבים, והוסיף
 עליו בסופו נופח משל, דברי חכמה ודעת מחכמת המספר. לדעת מספר
 שחשב חברו ולכתוב ברמיזה ובדרך סוד, ושם 'פרפראו' חכמ' וקר' שם
 התוספ' הזה שושנת יעקב ללמד נערי בני ישראל דעת ומזימה בסוד נעלמה.
 בויניציאה שנת השפ"ג בבית ייואני קאליוני.

8°. שער ממיטב השערים ומצוי אצל קאליוני. בראשו בהנא [בעזרת ה' נעשה ונצליח אמן]
[ב, א] הקדשה

... חמד בחורים כמ"ר יצחק בן הגאון ר"מ כמהר"ר שמחה לוצאטו יצ"ו ובצרוף אליו היניק וחכים כמ"ר יצחק בן אחיו של הגאון הנ"ל כמ"ר יהודה יצ"ו והחוט המשלש לא ינתק, ה"ה הבן יחיד אשר אביו אהבו את יצחק נחמד למרא' וטוב להשכיל, בנו של מבחר מין האנושי השוע ונדיב, כמ"ר שמחה קלימני יצ"ו כלם בני בניו ובן בתו של הקצין והישיש מראשי ומנהיגי ק"ק ויניציאה, שארי נודע בשערים שמו השר כמ"ר יצחק לוצאטו יצ"ו אלקי' יכתנם ויברכם עד עולם סלה.
כל השומע יצחק לי לאמר מה לך כי תפסת כל היצחקים שבעולם ... כי הקרה ה' לפני ספר אורחת חיים ... והעיר ה' את רוחי להביאו אל הדפוס כדי לזכות הרבי' אצילי בני ישראל החפצ' בתורת ה' ומבקשי' ארצות חיי' כמוכם. ע"כ אמרתי גמרתי ובחרתי לשלוח אותו אליכם ולתנו לכם למנה ולמתנה טוב' כדי שתקראו בו בשעה שמפגרי רבנן מגירסייהו ותשאוהו בחיקכם ... בני אל חי בראותם הספר הזה בידכם ... ירדצון לחטוף אותו מידכם לעיין בו ... הוספתי עליו בסופו קצת מה שלמדתי אתכם מחכמת המספ' לדעת מספר מה שאדם יחשוב בדעתו באין אומר ואין דברים, וגם לדעת במעמד שלשתן מי יקח זהב וכסף ונחושת בהעל' העין מהם, וגם דברי' אחרים לחדד השכל ...

יעקב היילפרין יום ב' ר"ה לאילנות השפ"ג פה פדובה.
8°. יב דפים. אותיות רש"י מלבד ההקדמה
ח, א: שושנת יעקב ... לדעת מספר שהאדם חושב בדעתו.
בסופו שיר מאחד מתלמידי המחבר. ובסוף ממש: דברי השירה הזאת ראוייה היתה לדפוס על ספר הנקר' נחלת יעקב ... אמנ' בעל הדפוס רמני והתל בי ודבקתי בזה ... הואיל ושני החבורים יצאו בשם הרב יצ"ו. נאם הקטן שבתלמידי
דוד בכמהר"ר שמריה מורבורג יצ"ו
[ר' יעקב ב"ר אלחנן היילפרין, מחבר ס' נחלת יעקב, פאדובה שפ"ג.]

ספר שמונה וחמישים

בהנא. סדר פתרון חלומות מהרב הגאון רבינו האי ז"ל ויוסף הצדיק ודניאל איש חמדות ורש"י ז"ל וחכמים אחרים. נדפס לבקשת הבחור יקר ונכון כמ"ר מנחם בכה"ר דוד טרינקי יצ"ו. בויניציאה שנת השפג בבית יואני קאליוני

בלועזית: Pietro e Lorenze Brag.

16°, כד דפים אותיות רש"י חדות. שער כמות אלו של המדפיס קאיון.

מעבר לשער שיר בכתובת יד:

מה לך עכבר כי תתגבר

ושבע אני באל קוני

אם בסוכתי תוסיף לעבור

אני אשלחך אל תוך הכור

כסוכת ערכים

חשבו תמימים

בלילות וימים

לזכרון עננים

מה לך פה איש גזילות

אשר שמת עיניך בפירות,

מהר צא חרץ לסוכתי

שלא אכה את כתפיך במקלי.

[כג, ב]: ספר הרפפות

[כד, ב]: ותשלם המלאכה ביום ב"ך יכרך ישראל לטבת שנת השפ"ג. גאום

הצעיר מנחם בכמה"ר דוד טרינקי.

פתרון חלומות: קושטא רצ"ה; פירארה שי"ב; קראקא חש"ד; אמשטרדם שצ"ז.

[ראה י' יודלוב 'פתרון חלומות' לרב האי גאון. עלי ספר ו-1, תש"ט, 107-120. עמ' 111: הוא ספר שנקרא תחלה מפשר חלמין, והחל ממהדורת קראקא, ש"מ לערך, נקרא פתרון חלומות. מהדורות שפ"ג ללא שם המחבר, וכי "אין זו אלא החלק השני של ספרו של אלמולי". טרינקי השמיט את החלק הראשון העיוני והחלק השני ההלכתי והשאיר רק המעשי ולא בשלימות.

ספר תשעה וחמישים

ספר חשק שלמה. והוא ביאור לספר משלי שלמה. חברו האב הנכאב יצא מבא"ר שב"ע והלך לחר"ן שלמ"ה דורא"ן המכונה בשם התשב"ץ. ר"ל ה'תלמיד ש'למה ב'ר צ'מח צדיק ע"ה. ותהי ראשית מלאכתו מלאכת הקדש חמשה עשר יום לחדש מנחם פה ויניציאה שפ"ג במצות השרים פייטרו ולוריצו בראגאדיני בבית ייואני קאליאוני. אחרי השער דברי קינה על מות צמח ב"ר שמעון דוראן אחי המחבר.

[7], שם דפים. להקדמה כו דפים ובסופה שירים. הנוסח באותיות מרובעות מנוקדות.

[23] דברי ר' סעדיה בר דוד זוראפה. שיר ארוך ורב עניין; [4, ב] דברי ר' שמעון ב"ר צמח ורואן בן אחי המחבר. הדברים ארוכים מאד וחשובים. לפיכך אין כאן המקום להביאם. תמצית הדברים ראה מ' בניהו, איגרות ירושלים מפנקסיה שלמשפחת קנשינו בוהוראן, אסופות, ח (תשנ"ד), עמ' רסט-רעא. דברי החתימה: ותשלם המלאכה הזאת ... יום שני לר"ח חשון שנת שנ"ג לפ"ק לברכה יהיה אמן. רוצה לומר נמסר לדפוס שלושים שנה אחרי חיבורו.

מהדורה יחידאה היא.

ספר ששים

קאנטו השירים אשר לשלמה. מזמורים ושירות ותשבחות אשר הביא בחכמת הנגון והמוסיק"ה לשלשה ד' ה' ו' ז' ח' קולות כמ"ר שלמה מהאדומים יצ"ו מדרי ק"ק מאנטובה להודו' לה' ולזמר לשמו עלין בכל דבר שבקדושה חדשה בארץ פה ויניציאה שפ"ג במצות השרים פייטרו ולוריצו בראגאדיני בבית יואני קאליאוני. לספר זה שמונה חלקים. בכל חלק נדפסו ששה הדפים הראשונים שבחלק הראשון ובכללם הסכמת הרבנים.

[ראה ש' סימנטון, תולדות היהודים בדוכסות מנטובה, ב, עמ' 492-493; הסכמה ורשות, עמ' 268-269. צילום השער סימנטון, שם, עמ' 492.]

ספר אחד וששים

* סידור מברכה כמנהג אשכנזים. יואני קאליאוני שפ"ג. 12° [42] + דף (1148).

שנת שפ"ד

ספר שנים וששים

מהלך שבילי הדעת דקדוק מר' משה בר יוסף קמחי זצ"ל עם פי' המדקדק ר' אליה לוי הבחור זצ"ל בשם כמ"ר יצחק בכמ"ר אליעזר מפדובה ז"ל המכונה קאואלינו מתושבי עיר מנטובה. בויניציאה בבית יואני קאליאון שנת שפ"ד.

8°. נא דפים. אותיות מרובעות. בדף נ, א 'שער במיני השיר', כמו מה ששורר בו הרב ר' יוסף בן יחיא. מקונן על הרשב"א ז"ל: קרחה להרחיב כנשרים שרים. [נ, ב]: שמות הטעמים לפי סדר האטאליאני בני רומא. נדפס [בפיזאר] רס"ח, הגנויא רע"ט, מגטובה שס"ג, שם של"ח ועוד.

ספר שלושה וששים

סדר תפלות ותחנונות ופזמונים וקינוח וקריאת הפטרות, כמנהג ספרד ויניציאה, בבית יואני קאליאוני, שפ"ד] 16°. ולא דפים. תפלות חול ושבת, שהן חלק ראשון ממחזור לכל השנה. עם 'קריית שמע של לילה על דרך הקבלה', סדר לימוד חמירות לסעודת שבת, מגילת אנטיוכוס, סדר מאה ברכות (בברכת המילה דף ריד: 'ויקרא שמם בישראל שלמה חיים [חבר טוב], הלכות שחיטה, ע"ב פסוקים שסדר הרמ"ע ותפלת השחר לרס"ג. נדפס דף על דף לפי הסדור ויניציאה שמ"ג-שמ"ד [גנוי ישראל 241]

ספר ארבעה וששים

סדר תפלות למועדים טובים כמנהג ק"ק ספרדים יז"א [יראה זרע יאריך ימים] הוגה בעיון נמרץ כפי כח האפשר בוויניציאה. בבית יואני קאליאון שנת שפ"ד. 16°. רנה דפים. סדר פסח, הדינים בספרדית באותיות מרובעות מנוקדות (קנא-קנג). [גנוי ישראל 345]

ספר חמשה וששים

מחזור ספרדים מימים נוראים וסדר סליחות לליל' אשמורות. וסדר תפלות לראש השנה וליום הכפורים. בוויניציאה בבית יואני קאליאון שנת שפ"ד. 16° שי דפים. [ביה"ס 84 A 597 R°]

ספר ששה וששים

סדר ארבע תעניות הלא הם עשרה בטבת צום אסתר. י"ז בתמוז ותשעה באב ובחלק הימים הנוראים כבר נדפס צום גדליה וצום כפור. ביניציאה בבית ייואני קאליאון שנת שפ"ד.

כמות חלק המועדים. קיו דפיס.

ההפטרה עם תרגום בספרדית (צג, ב — צח, ב)

בדברי החתימה: ברוך ה' ... להתחיל ולהשלים לשלום להגיה המחזור הזה מזוקק שבעתי' בכל מאמצי כחי ... וראיתם ושש לבכם ... יחזקני ... להתחיל ולהשלים להגיה ספרים רבים ומעולים נקיים משגיאות ומכשולים ... אברהם חבר טוב בן לא"א כמ"ר שלמה חיים זצ"ל.

ספר שבעה וששים

* בליל חמין.

אוסף דברי שבח מחכמי הדור ליום הוכתר ר' יוסף חמין בכתר הפילוסופיה והרפואה. דפוס בראגאדין. ויניציאה שפ"ד.

8°, 12 דף. (1152). נדפס שנית על ידי נ"ש ליבוביץ בשם 'שרידים מכתבי הפילוסופיה של ר' יוסף חמין' ירושלים תרצ"ז, ובהוספות ותיקונים, שם תרצ"ח. ראה י' תשבי, תעודות על נתן העזתי בכתבי רבי יוסף חמין, ספונות, א (תשי"ז), עמ' פ' ואילך; א' קופפר, רבי יוסף חמין בזאנטי ומאמרו בחנוך לנער, ספונות יב (תשל"ח), עמ' רא-רטז.

שנת שפ"ה

ספר שמונה וששים

ספר מורה חטאים בדרך. החיבור הקטן הזה מעט הכמות ורב האיכות הוא ספר מורה חטאים ונקרא ספר הכפרות. חברו מהר"ר אליעזר מגרמיזא ז"ל. והנה הוא מיוסד להורו' להשכיל את לב האבן והטפש ולהוציא מדרך טיט ורפש. וטוב ונכון שיפשפש כל אדם במעשיו ויחזור בתשובה שלימה ויזכה לחיי העולם הבא.

לכן אזעק ואומר מאן בעי חיי מאן בעי חיי עושו גושו חושו וקנו לכם ספר מורה חטאים. כל הבלי עול' הזה הם שוא ושקר והעולם הזה עולם עובר וימי אדם מעטים והפועלי' עצלים לחפש אנה ואנה ספרי חסידי' ובספרי מוסר ואנשי מעשה. אמרתי להדפיסו בכרך קטן להיות מצוי ביד כל אדם ויהיה לו כלפת בסלו. עד הנה דברי הקטן שלמה בן לא"א הר"ר משה אברה' עניו שליטא"ס ונוסף על הראשונים תפלת השב בכל כחו כפי אשר נמצא ברוק"ח. הביאו לדפוס הנכבד כה"ר יוסף בר שמשון ואחיו היו יעקב ומרדכי יחיאל ואברהם.

נדפס בויניציאה הבירה [שפ"ה] אצל בראגאדין.
8°, ח דפים. אותיות רש"י זעירות. בסופו 'תפלת השב בכל כחו'. [על הספר ומהדורותיו, ראה בן-יעקב, יורה חטאים י' 175]. דפוס ראשון דאגארה, ויניציאה שמ"ט. הברמן 108. ושם הספר יורה חטאים. [80 A 4309]

ספר תשעה ושישים

עין ישראל חלק ראשון. ספר מאסף לכל האמונות ואגדות ומדרשים המפורזים בכל ששה סדרי משנה. ואצל כל מאמר ומאמר פירוש רש"י ז"ל ותוספ' רבותינו הצרפתים וחדושי הרמב"ן והריטב"א והר"ן ז"ל. חברו החכם ר' יעקב ׳ן חביב זכר צדיק לברכה.

נדפס עם תוספת הרבה חדושים חדשים מקרוב באו ועל ראשם ספר בית לחם יהודה בויניציאה שנת שפ"ה לפ"ק. במצות השרים פייטרו אלויסי ולורניצו בראגאדינו בבית יואני קאליאני.

2° [4]. קצה דפים אותיות יפות ובהירות. מעבר לשער Copia יולי 1615. [ר' הסכמה ורשות, עמ' 230-231.]

(ב, ב) דברי הקדמה מיעקב בכמ"ר משה יוזביל סג"ל זלה"ה משבח את עזרתם של האחים דוד ויוסף ׳ן נחמיאש בני יצחק ׳ן נחמיאש.

הספר נדפס פעמים רבות תכף להדפסה מכורה היתה לשעבר כי קפץ עליו הקונה אותו לתורותיו ... והשתדלתי להעמיד תמיד תלמיד אצלי כאשר הייתי עסוק במלאכת ההגהה ובידו ספר אחר אשר אנחנו חשבונוהו מדויק ומוגה ... בהמשך 'שמות הספרים'; בגיליון ציונים והערות קצרות. אותיות רש"י זעירות ביותר.

... ועלינו לשבח לכמה קדמוני' יגעו בעדם ובעדנו ... הן במקרא כבעלי המסורת והקונקורדנציא, הן בדינים ופסקים כהרב הגדול מהר"י קארו ז"ל, הן במדרש

ואגדות כבעל הילקוט ועין ישראל ובעל זכרון תורת משה ודומיהן. לזאת כאשר החלתי בימי חרפי להראות העמי' והשרים אשר חנן לי אלקי' במלאכת הדרש בק"ק ויניציאה, ויתן חני בעיני כל שומעי, עד אשר הוכרתי לקבוצ מדרש בכמה כנסייות ומדרשות שמה ובקהלות אחרות מאיטליאה אשר הייתי, הכביד עלי יום יום מצוא דברי חפץ ... להדר מהם הדרוש ... [בעל זכרון תורת משה] מורה מקום המאמרי' איפה הם בגמרא ולנו בני איטליאה אשר חטאתינו מנעונו ממנו או לאשר איננה כלה אצלו הוא מסבך ומטריד השכל למצוא אותו בעי' ויא"מ משווה עם ספרו ומשבחו ומדריך אחרים כיצד להשתמש בו] ... למי שירצ' לחבר דרש או דרוש ... כי גם ימצא שם כל החפץ כל פסוקי שלו' צדקה אמונה וכיצא ... כבר העירותי במט"ה יהודה, והוא הישרה אשר חברתי לחבר דרש מסודר ... וכזאת וכזאת עשיתי ג"כ בסדר הזה מפתחות ספר בית יהודה אשר חברתי והשלמתי ש"ל. ובעת הזאת הוא ביד האומני' המדפיסי' אותו. והוא תוספת על ס' עין ישראל ...

ותעתי' בעדי ... אל יעזבני בעצבון בני הנפטרי' ז"ל, ויתן לי עז ותעצומות להשלים על סדר זה מאמרי' מדרש רבה ג"כ אשר החלתי וספרים הרבה מסגולות תורתו אשר מלבד המודפסי' עדין נמצאים אצלי קצת בהתחלה קצת באמצעיתם וקצת באו עד תכליתם להועיל כאשר היה חפצי כל הימים ...

שנת קראקא ת"ג (?)

ספר שבעים

ספר בית לחם יהודה. מפתח של זהב קטנה למצא כל מאמרי רז"ל מהש"ס אשר באו בספר עין ישראל, ע"פ ערכים וראשים בסדר נפלא, על דרך ספר זכרון תורת משה [לר' משה ב"ר יוסף פיגו, קושטא ש"כ]. אמנם קצר נקל וטוב ממנו למעיינים ובפרט לדרשנים כאשר הנסיון יוכיח. גם את זה ידיו עשוהו ויכוננוהו וממנה לנבוכים כתבוהו

יהודה אריה ממורדינא בכה"ר יצחק זצ"ל. בויניציאה שנת שפ"ה לפ"ק. במצות השרים המעולים והנכבדים פייטרו אלויסי ולוריצו בראגאדיני בבית יודאני קאליאוני

2° כו דפים, בשלושה טורים. השער הוא כמו בשו"ת המבי"ט.

בדף ב, א: הקדשת הספר למסייעים, דוד ויוסף נחמיאש: מרבי בסחורה מחכים ומצפים להועיל לזולת ... חברתי מפתחות פנימייות ... לעצמי יגעתי ולתלמידי ולבאים אחרי בדרך הדרש אשר חדשתי והראיתים לעשות ויהיו לי לכדי. אמנם

בית ישראל

חלק שני

ספר טאקל לכל האצתות האגרות ומדשים
המפוזרים בכל שטח סודי
משנה *

הוצא כל מאמר ומאמר מירוש רס"ל ותוסף רבותיו
הצגותיו וחדושי חשבון ודרישטא
חזק ולי *

חברו וחברו יעקב יחזקאל ובר צדק
לברכה *

דפוס עם תוספת הדפוס החדשים והעדים
הקדמונים באו סוף בחלק
חלק *

בויניציאה

סמוך כהרס פומפיי אלונסו לורנצו בראגדיני *

בכ"ז תמוז תל"ה

משנת שפה ברוחה

IN VENETIA MDCXXV.

Appresso gli Illuf. Sig. Pietro, Aluife, &
Lorenzo Bragadini.

לוח הערכים

[illegible]

כאשר רוח ממרום נחה על נדיבותכם רוח דעת ויראת ה' להויל זהב מכיס להדפיס מחדש הספר הנכבד עין ישראל ... לשים אותו תמורת המפתחות ואקריב אותו לפני מזבחכם הטהור לתת שלמות לפעולתכם הטובה ... לזכות הרבים אהב טהור לב נעצב וצער יהודה אריה ממורדנא.

ספר אחד ושבעים

בית ישראל חלק שני ספר מאסף ... בויניציאה ... בבית ייאני קליוני בשנת שפ"ה ברורה.
2° כנ"ל קצ דפים. שער מפואר בהדרו.

ספר שנים ושבעים

ספר הישר והוא ספר קדמון חובר בימי קדם. והרוצה לדע' זמן חבורו ושם מחברו יקרא הקדמת הספ' עצמו ומשם ידע חן ערכו. והוא ספור פרשיו' חמשה חומשי תור' וקצת סיפורי ספר יהושע וספר שופטים. הכל באריכות וג"כ כמה וכמה ספורי' שלא נזכרו בתורה ולא במדרשי רבותינו ז"ל ואולי כי זה הוא ספר הישר שהוזכר בספרי הקדש באמור הלא היא כתובה על ספר הישר. הכל לפי ההקדמה הנזכרת עיין עליה, כי אז תגיל ותשמח בספר הזה. פה ויניציאה הבירה בבית ייאני קאלאני שנת השפה.
וזה נוסח השער המקוצר:

ספר הישר והוא ספר כולל כמה ספורים ומדרשי רז"ל על חמש' חומשי תורה וקצת ספר יהושע ושופטים בלשון צח וערב מושך לבות בני האדם להכיר נפלאות ה' וחסדיו. פה ויניציאה הבירה בבית ייאני קאלאני שנת השפ"ה.

קנט דפים. אותיות מרובעות גדולות וחדשות. ההקדמה באותיות רש"י. השער וההקדמות נדפסו פעמיים בשינויים גדולים.

המהדורה שבידינו היא המקוצרת והמאוחרת.

דף ב, א: הקדמת המדפיס

אמר הצעיר תולעת ולא איש יוסף בן לארזני אבי הנבון המעול' בישראל גדול שמואל הקטן — — — כבן יג שנה הייתי כששמעתי ממרי ורבי החכם השלם כמוהר"ר ישעיה בקיש זלה"ה ... בשם רבו החכ' השלם כמוהר"ר יצחק אבזאמיל ... כי מיום גלותי ... העיר המהוללה פאס יע"א ... עד עת בראי למחוז איטאליא לעיר

ליורונה ... וכמה השתדל השתדלות נמרץ א"א [אדוני אבי] ועטרת ראשי ... להעתיק הספר הזה ... כי מעולם לא נרא' ולא נמצא רק אחד שהעתיק החכם השלם הסופר האלהי כמה"ר יעקב בן עטייה ... ובשנת גע"ש לפ"ק בעונותי הרבים יצאתי ממחיצתי ... מפני זלעפות רעב דבר וחורב ... מפני המלחמה והקטטות שהיו בין בני הנמלך הזקן מלך מרואיקוש שמת ... וכמה משפחו' כמה בתי אבות נכחדו ... וכמה ספרים מינים ממינים שונים חדשים גם ישנים מהם מדפוס מהם מכתבת יד ... נשרפו נקרעו ונגנזו תחת המפולת ... הייתי משתדל בכל עוז ותעצומה לשלח כתבי ליחידי סגולה בעיר ארגיל יע"ה ולעיר טיטואן יע"ה ולעיר פאס יע"ה ... לדרוש ולחקור איה מקום כבוד הספר הזה. ויבוקש וימצא כי היה טמון גנז ביד איש מיחידי הקהל הנבון המעולה הכ"ר משה חסן גר"ו ...

ועם כי אני הצעיר בעניי הכינותי ס' כתונת יוסף בב' חלקי' הא' פי' קצת מקומות מהפרשיות ... והב' נ' דרושים שדרשתי בקהל רב, ועוד יש קונטרס אחרון והוא פי' קצת פסו' ומדו"ל ...
דברי חתימה:

אודה ה' ... מי אנכי ומי בייתי אשר זכיתי לבא עד הלום לגלגל זכות הדפסת ספר הישר זה ...

עם היות שלא הבאתי בהגהות כל העניינים המובני' מפסוקי התורה לפי דברי הספר הזה רק מעט מזער ... אבל אם בע"ה אזכה עוד ובימי יצטרך להדפיסו שנית אם מעט הם אזי בע"ה אוסיפה לך כהנה וכהנה ... הצעיר יוסף קטן.
במהדורה המוארכת לפני דברי החתימה שיר נחמד על הספר.
יודלוב הקביל את הנוסח בגדיר ובמצוי ותחילה בשער.
צילום השער המקורי. גנזי ישראל לוח ז'.

[קיצורו הרבה מלשון המחבר, אף-על-פי שיש בדבריו עניין מכמה בחינות, וכבר נדפסה חמצית דבריו בס' הסכמה ורשות, עמ' 270-274. ועיי' גנזי ישראל, ס' 1285]

[ראה י' דן, ר' יהודה אריה ממדינה וספר הישר, סיני, עח, עמ' קצו-קצח;
י' יודלוב; עוד על 'ספר הישר', ויניציאה שפ"ה, סיני, עט (תשל"ו), עמ' צד-צה,
קצב.]

מהדורה שנייה קראקא שפ"ח

ספר שלושה ושבעים

משניות חלק ראשון זרעים מועד נשים עם כף נחת והוא פירוש קצר כולל הבנת המשנה וביאור המשנה וטעם הדבר. לקטו ה"ר יצחק גבאי מרש"י ורמב"ם ז"ל והוסיף משלו קצת הגהות. בויניציאה בבית ייאני קאליאון שנת שפ"ה.

חלק א 8° .... דפים. לא ראיתיו. המסגרת שער נאה. בראשו כתוב בהנא. מהרורא נאה.

משניות חלק שני נזיקין קדשים טהרות עם כף נחת. והוא פירוש קצר כולל הבנת המשנה וביאור המלה וטעם הדבר. לקטו ה"ר יצחק גבאי מרש"י ורמב"ם ז"ל והוסיף משלו קצת הגהות בויניציאה בבית ייאני קאליאון שנת שפה.

8° רמו דפים. הפירוש באותיות רש"י זעירות. [הטופס שבאוסף בניהו מלא וגדוש הערות ופירושים בגיליון בכתיבה דקה מן הדקה.]

שנת שפ"ו

ספר ארבעה ושבעים

תיקון וסדר ליחידים שומרי משמרת הקדש בערב ראש חדש אנשי קדש בק"ק קזא"ל ה' עליהם יחיו אכ"ר.

יבחר אלהים סדר ראשי חדשים. מקרוב באו מלכים מלכי רבנן ויסדוהו. ושימוהו לחק לישראל במעמדם בעמדם על דם ומיעוט חלבם. והיה מידי חדש בחדשו יקדשו צום יקראו עצרה על סיהרא דאתפגים נהורה ושימושה בטוהרא לא מהניא. והנה עב קטנ' ככף איש עולה מן המדבר. והיה לעת ערב לעת צאת מדות השואבות מים לכל העדה, כלם קדושים ניגשים אל ה' בתפלתם ויקראו לפניו בסדר הזה.

זכאה חולקיהון דחבריא דכלהון יהון אחראי"ן וערבאין בתדוותה במשבצות זהב במילואותם וללכנה אמר שתתחדש.

נדפס בוניציאה בבית יואני קאליאני שנת השפ"ו [1626] 8° [10] דפים.
שער עשוי מחלקי מסגרות. ובראשו: ראשי חדשים לעמך נתת.
מעבר לשער:

שלמים לעיני העמ'. שם האח' המיוחד מעלת אדר' אבי האלוף כמהר"ר יצחק
קציגין נר"ו. ושם השני כהן לאל עליון כמוהר"ר יצחק כהן נר"ו ואחריהם שיתת די
קלי"ם ועלולים המשכיל כמ"ר שמואל מונטאלציני"ו יצ"ו ואני באחי אחריהם ואף כי
שמחה לאיש במענה פיו ודבר בעיט"ו מה טוב ממנו הנפל, אלהי נא יראה ויבחר
אשר יאמר היום ובכל יום תמיד ענן כבודו יכסנו ומעשה ידינו יכוננהו...
מנחה בלולה זאת בעת מנחה אל שומרי משמר בערב חדש, דמם בצום נשפך
מקום מנחה ישתחוו לאל בהדרת קדש.
בכמה פיוטים נרמז שם המביא לדפוס וכן יצחק כהן.
[R° 75 A 681]

ספר חמשה ושבעים

מחזור חלק ראשון כמנהג ק"ק בני רומה יצ"ו כולל כל מה שבא בראשונים
בוניציאה בבית זואני קאליוני שנת השפ"ו
12°. שלג דפים [2]. בגיליון רמזות והערות קצרות באותיות רש"י וזעירות. נדפס
לפי מהדורת שמ"ז ושס"ו. שער קאיון ובראשו: בהנא.
שלב, א: אמר המגיה גלוי וידוע לכל אשר ראה וידע מלאכת הדפוס ומעשהו שאי
אפשר להנצל" משגיאה ובפרט בערבי שכתות וימים טובים שבהם נבראו את מזיקי
הדפוס. אך ידע המשכיל והקורא בעין החמלה שלא ימצא במחזור זה טעיות כי אם
מעטי הכמות והאיכות ועל המבין דבר לאשורו הטלנו היטב לתקן המעוות להצילנו
מריב לשונות הדוברים עתק בגאווה והבחו. והדן אותנו לכף זכות מה' תהיה משכורתו
שלמה. אלה דברי הצעיר
אברהם חבר טוב

ספר שישה ושבעים

מחזור חלק שני כמנהג ק"ק בני רומה יצ"ו כולל כל מה שבא בראשונים
בוניציאה בבית יואני קאליוני שנת השפ"ו.
רנ"ח, שמו דפים.

ספר שבעה ושבעים

* סידור מברכה כמנהג ק"ה בני רומה. קאליאני שפ"ו. 12°, שמונה ושמונים דפים.
(1168).

ספר שמונה ושבעים

ספר שערי דמעה והוא סדר משמרה של ראש חדש. הכינה וסידרה נעים זמירי ישראל. ה"ה איש חכם ונבון כה"ר אברהם י"צ בכה"ר סעדיה גריאני ש"צ של ירושלם תוב"ב בויניציאה בבית יואני קאליאן שנת שפ"ו.
8° כח דפים. ההקדמה באותיות רש"י.

[ב, א]: נהגו ברוב תפוצות ישראל לקדש יום ערב ור"ח ולעשות בו משמרה של תענית שאז הלבנה במעוטה ... ועכשו בימינו שהוא זמן חרבן, אשריו ואשרי חלקו מי שהוא חרד על דבר ה' ועל שם מלכותו לקדש יום המשמרה בצום ובכיה לתת לה מנוח ולהאיר לה בדמעתי ... גם לקדש ולטהר עצמו וגופו במים טהורים ויטהר נפשו מהנאות זה העולם שמהנה נפשו הבהמית כל החדש. כמו ששמעתי משם הרב מוה"ר משה אלשיך ז"ל ... גם שמעתי משם הגאון מוהר"ר יוסף קארו ז"ל כמו שמי שיש לו שותף צריך לעשות חשבונו לפחות כל חודש כך יעשה חשבון האדם עם נפשו לפחות יום המשמרה כי אז הלבנה במיעוטה ויטבול עמה ...

ובראותי אני גדול ותוקף יום המשמרה נדבה רוחי אותי להשתדל ולעשות סדר אחד שיהיה ביד כל אחד ואחד מבני ישראל שיכוננו לבם כלם יחד לפני אבינו שבשמים יראה בזה הגלות המר והנמהר הארוך הזה ובעוני ובדלות עמו ישראל ובחרבן ארצו אשר על כן עמדתי ותקנתי זה הסדר וקראתיו שערי דמעה יען כי הוא מוריד כנחל דמעה ... ואתה הקורא תראה זה הסדר ותגיל בה.

ואשא כנפי שחר לשחר נכח כתל מערבי ולהתנפל לפני שוכן ציון ובוחר בירושלם יקים שכינתא מעפרא ...

האל ית' למען רחמי יוכני להיות עם עושי רצונו ולשמוח בשמחתו ויפקדנו בבנים זכרים לעבודתו בלתי מחסור לחם ... הצעיר מעניי ציון מקוים ישע וחוכים פדיון

אברהם נ' לא"א כה"ר סעדיה גריאני ז"ל ש"צ בירושלם תוב"ב, יום א' יח לסיין השפ"ט ליצירה.

והנני משביע כל הרואה זה הסדר יקרא בהקדמתו.

שיר בראשי הבתים אברהם: אמרי דל נצור ה' / ואת דבריו שמור.
[על התפילות שלענין הכותל המערבי ראה עת לחננה לר' מיכאל הכהן. הוצאה
ביבליופילית, לשם יצחק מיכאל [בן מאיר בניהן] במלאת לו י"ג שנה, ירושלים
תשנ"ד, עמ' יז-יט.]

ספר תשעה ושבעים

* אגרת מספרת יחסותא דצדיק. תפילות מקומות קדושים, משלוחי דלי ציון ועניי
ירושלים. לוח ארוך נדפס בויניציאה, דפוס קאליאני שפ"ו. נרשם באוצר הספרים
[246] (1165)

ספר שמונים

ספר תורת אמת משאלות ותשובות מעשה ידי אמן הלא הוא הרב המובהק
בישראל גדול שמו כמוהר"ר אהרן ששון זצוק"ל. נדפס בויניציאה הבירה
שנת השפ"ו במצות השרים פייטרו אלויסי ולוריצו בראגאדיני בבית יואני
קאליאני המדפיס.

2° שער המצוי אצל קאיון. רכב דפים [12] מפתחות. התשובות מסודרות לפי
עשרים ושנים כללים. המפתח באותיות רש"י זעירות ובהירות. מסודר בשני טורים.
המפתח כולל גם את שמות הספרים שנזכרו בספר. ודומה שספר זה הוא הראשון
בכך.

מעבר לשער: הקדמת הרב המחבר.

אמר המחבר אהרן בן לאדוני אבי כמה"ר יוסף ששון זלה"ה בראותי בחורוטי קלו
מני רץ ברחו ומלאכי שיבה ושיבה שלא בעתה קרבו ויאתיו, הקיפו עלי יחד בפתע
פתאום מצדי אלף ורובה מימיני ויסורי קשים כלם. רבים מכאובים. מי מנה. וכל יום
ויום כפשע בני ובין המות. תש כחי ונס לחי והדבר אין בי לא ידעתי יום מותי.
אמרתי עת לעשות לה' לחבר ולשים בספר ויחקו קצת שאלות ותשובות וסוגיאות
אשר הן כתובות אצלי מאשר השיגה דעתי הקצרה אולי אזכה יעלו לרצון לפני
וראיהם ויעילו לאשר בגילי ותחזנה עיני ישמח לבי. והן עתה לעת כזאת לא אחבר
רק ספר אחד מהם ואם ה' יזכני עוד מהרה אחבר הספרים האחרים. ומהעוזר האמתי
אשאל כח ואל נותן ליעף כח ולאין אתים עצמה ירבה אכ"ר.

[ב, א]: הקדמת מעלת בן הרב המחבר.

אמר הקטן והוא הצעיר יוסף בן לא"א ... זה לי ימים ושנים אשר שלח אלי ובא לידי פה ויניציא חלקת מחוקק צפון שם שם לו חוק ומשפט. אי בעית אימא גמ' סוגיות דבבורים ... רבים אשר היו אתו, משפט כתוב, חדשים גם ישנים מימי עולם ושנים קדמוניות, ותורה יבקשו מפיהו ... אשר און ותקן ולמד דעת את העם ... ונוסף עליהם דברים רבים כהנה וכהנה חבור על הרמב"ם ז"ל, אף על הטור ז"ל בשלישי וברביעי עיני ראו ולא זר זה לו כמה שנים בעיר קושט' המהולל' רבתי בדעות יע"א, ובכל יום ובכל לילה היה מתגב' והולך וחיילי' גביר, וכונתו ודעתו היה להדפיס אלה ראשונה ולהשיב ידו שנית כאשר יראה עין הקורא הקדמתו ז"ל. ובעונותי הרבים לא זכיתי להביא ולקרבא אל המלאכה בחיים חייתו. ובעת נסיעתו והעלותו אל מרום מקדשו ממנו, ויהי בנסוע אהרן, אבי צוה לפני מותו לאמ' כה תאמרון ליוסף: אנא לשון בקשה עשה ואל תאחר ... אשר על כן מלאני לכי לב רגז נשבר ונדכה לאשר לשמור ולעשות לקיים את אשר צוה ... וחלתי ואירא מתעצב לעבר רעה זו חולה רוחי חבלה, ממרום שלח אש בעיר המהוללה קושט' יע"א ותאכל בקצה המחנה לבער הקדש מן הבית ... גדולים מעשי' בדת ודין רבים חקרי לב אשר אינן כתובי' באמונה מי מנה. גם לי להטה אש מטה אכלה ומחת', בית יוסף להבה, חדושים על מסכת יבמות וב"ב כמעט קט בשלמות, וסוגיות אחר' נפרדות אשר כתבתי בימי חרפי מקדמוני, בימי' הראשוני' היו טובי' מאלה בלמדי מפי משולי ערימת [הסנהדרין] עצמת חכמת תמת ישרים עדרי בעלי אסופות גבור בסוד קדושים המגביה לשבת בישיב' של מעלה רא"ש השלישי' הרב המחבר אבא מרי זלה"ה חביריו ורעיו גם תלמידיו בעיר גדולה של חכמי' ושל סופרי' אשלי רברבי, רבי המלך, קריה נאמנה, הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי החכמה והשלמה, לפנים בישראל עיר שאלוניקי יע"א, כל המון שליו בה מימי קדם קדמת', הן עתה כי חתה בעונותינו הרבים, לא רבים יחכמו קמו כל העם מקצתו איש לדרכו פנו כי נס"ו גם נעו, היתה למס ונשארו בה בני עליה והגם מועטים, הגם כי לגבי שאר ארצות ה"ה ארץ חפץ עיר גדולה לאלהי', את האלהי' אני ירא נבהל להוה ירא לעתי' בעד השארית הנמצאה פן תקדש המלאה תוקד אש וקראני אסון חלילה ואסלדה בחילה ... על דברתי מלכי צדק מלך שלם ה"ה אביך קנין זלה"ה ... ואני בתומי חשתי ולא התמהמהתי לעשו' רצונו רצון שכני סנה, חפצתי אצתי רצתי רץ לקראת רץ ארז, ללמוד תורה מפיו יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחזה דעת, כאש' אוכל שאת כל ימי היותי בשלונקי יע"א, אף חכמתי עמדה לי ... זה לי עשרים ושבע שנה היותר אשר גרשוני עוני מהסתפח בנחלת עבדי ה' מארצי ומארץ מולדתי, ואף גם זאת בהיותי נע ונד בארץ לא להם לא סרתי גם לא משתי מתוך האהל ... בחברת חכמי' שלמי' וכן רבי"ם בני עליה, שקלא וטרי' משנה שנויה וגמ' ערוכה, דבר יום ביומו,

עולת תמיד העשויה. הגם כי טרדות הזמן בלתי נאמן לא יתנוני השב רוחי בשובה ונחת, טוב מלא כף נחת כאש' עם לבבי. אמרתי אני בלבי אעשה גם אנכי לביתי שם ושארית יוסף לי לשמי תרומה הפרשה ... הכתובים אצלי מאשר מצאה ידי יד כהה בחדושי הגמ' בהריו' אביי ורבא גם בדבר המשפט, שאלוני משפטי צדק, אשיב להם בשלום ובמישר' על הדין ועל האמת, עת הזמיר הגיע להעלות על ספר אעשה אות' סניף ועדף על אלה דברי הברית ואבא אחרי אבי מלך ... זה שמו אשר קראתי אותו שפת אמת להודיע ולהודע שאם המצא תמצא בספרי זה דברים טובים ונכוחים לפני מלכים ה"ה דבר הלמד מפה קדוש ותורתו הנאמנה אשר כל ימי היותי בקרב מחנהו קדוש יאמ' לו, שמשתינו שתייתי מציתי מימיו ופיהו הוא המדבר ושפתו שפת אמת האמורה מפי אהרן ואם באולי ימצאון שם איזה דברים אשר לא יוכשרו בעיני יודעי דעת ומביני מדע פי המדבר אמנה אנכי חטאתי פרי שפתי ידבר שפתים ... גם קראתיו בשם זה לתת התנצלות לעין כל רואה וחוזר בו איזה ויכוח וטובה תוכחת מגולה אל יאשימני לשים עלי עון אשר חטא שלא לכבודי כזאת וכזאת עשיתי חלילה רק לאהבת האמת והטוב ... לא זכיתי כעת לקרבה אל המלאכה כי ההוצאה מרובה ... 22 הקדמת הנכד ר' חיים אהרן, בסופו שיר: משמי זבול מסוה אגן רקיע, ההקדמה כתובה במליצה נוקשה שמעידה על כשרונו הגדול שלכותב.

34 הסכמת רבני העיר. ה שבט שפ"ז [הסכמה זו וקטעים גדולים מן הקדמת הבן, ראה הסכמה ורשות, עמ' 274-278. ועיין גם היחסים, עמ' 213-216].

רבי אהרן ששון שלח לבנו לויניציאה את חיבוריו להדפיסם, חידושי סוגיות, פירוש על משנה תורה להרמב"ם, חיבור על טור אבן העזר וחושן המשפט. ואכן בתשובה שלו לר' מאיר מלמד הודיע: 'ספר תשובותי ששאלתי להדפיסו בוויניציא זה קצת ימים ובטחתי בקוני מהרה יצא לאור משפטור' (משפט צדק, חלק א, שאלוניקי שע"ה, סי' נג, דף קע, ד. וראה לעניין זה היחסים, עמ' 215).

לא חזר ונדפס.

שנת שפ"ז

ספר אחד ושמונים

ספר כנף רננים ולו כנפי שחר לשחר פני שוכן מעוני' בלילה לראש אשמורות בשיר שבח וזמירות במדה במשקל ובמשורה כדין וכשורה והיו לאותות למועדים ולשבתות וראשי חדשים דבר יום ביומו לתת לו מעין ברכותיו. חברו

הכיננו וגם חקרו איש חיל רב פעלי' פרי קדש הלולי' ה"ה החכם השלם
כמהר"ר יוסף ידידיה יצ"ו בן האלוף כמ"ה בנימן יקותיאל קרמי יצ"ו שנת
שפז בויניציאה בבית יוואני קאליוני [יב] קז דפים [9] מזמורי תהלים.

שער קאליוני. בראשו: נפשי לה' משומרים לבקר / שומרים לבקר
[ב, א] הקדמה:

... אני הדל ... התחזקתי ועמדתי על עמדי והעליתי על הספר בדיו סדר לעומדי
בבית ה' בלילות ועם כי ראיתי ... קדמוני רבנן קשישי ... הן בארצות המערב והן
בגלילות איטליאה ... לא נסוגותי ... ואבחר ואקרב לי סדר ראו זה חדש הוא מראשו
לסופו בדרך השיר והמשקל — — —

[ג, א]: האחים הנשאים כמ"ר אברהם וכמ"ר יצחק וכמ"ר שלמה יצ"ו עם נפש
היקר והנכבד כמ"ר יוסף אחיה' ו"ל בני הנעלי' כמה' יהודה אוסיליו וצ"ל ... העלוני
גם עלה לעבוד את עבודת הקדש ... בביתם ובחומותם שנת השע"ב ... הסכימו ר'
נתנאל טרבוט. יהודה אריה פרייטי ב"ר יעקב, חנניה שלמה פנצי, הושעיה ב"ר נסים
יצחק ספורנו, יצחק ב"ר יהודה הלוי, מרדכי ירא ב"ר ברכיה, ראובן אהרן אורי וייש
ב"ר משה יפה

שמואל ב"ר רפאל מילדולה

משה ב"ר משה רומנין

אברהם כהן פורט

שמחה לצאטו

נחמיה ב"ר ליב סארוואל

יהודה ב"ר משה מפאנו.

אחרי זה חכמים שהביעו דעתם בעד הדפסת הספר.

בדף [יב] הסכמת הרבנים לעניין השגת גבול. שנת שפ"ז

[בשל ריבוי ההקדמות וההסכמות לא העתקנום ומה גם שכבר ענו בעניינות
הספר. ראה י' תשבי, העימות בין קבלת האר"י לקבלת הרמ"ק בכתביו ובחייו של ר'
אהרן ברכיה ממודינה, חקרי קבלה ושלוחותיה, א, 177-254.]

ספר שנים ושמונים

מנחת נתן והוא דרוש יקר הערך הולך וסובב על פ' פותח את ידיך וגו' בשבעין
אנפין בו תגלה ותראה מעלת חבור חבור ומונח בו דרושים חדושי' מבית
ומחוץ לא יערכם כל חרוץ וחקירות יקרות והיו למאורד'. שם המחבר הלא
נודע בשער'י' אב בחכמה ורך בשנים כבוד האלוף מהר"ר נתן שטירנבורג.

ועתה העיר ה' את רוח נבון דעת ונעים זמירות ישראל להדפיסו שנית לזכות את הרבים שנת שפז בויניציאה בבית יואני קאליוני. 6 דפים. אותיות רש"י והקדמה באותיות מרובעות. בגיליון הערות וציונים. שער קאלייוני. דפוס קודם לא ידוע ולא נרשם.

דברי החתימה: ... אמרתי לשלוח המנחה הזאת לפני כי דברי אלהים חיים הם להודיע סוד מעלת הפסוק הנכבד שעל ידו נזכה לחיי ע"ה וקראתי שמו מנחת נתן, הוא מנחה קטנה הזאת אשר מאלי ...

דברי הצעיר נתן בן הגאון מוהר"ר יצחק שטערינבורג זלה"ה הגר לע"ע בק"ק קראקא.

ספר שלושה ושמונים

ספר עובר לסוחר והוא ספר המספר מהחכם כמהר"ר מנחם ציון פורט כהן רפא נרו. נדפס בויניצא בבית יואני קאליוני, שפ"ז.

במצות השרים המעולים פייטור אלויסי ולוריצו בראגאדיני

כב דפים. אותיות רש"י מלבד ההקדמה. מעבר לשער שיד להפצת הספר: יחיש לקנות / ספר מספר / ולעיין בו / איש טוב שוחר. [ב, א]: הקדמה ...

בקשוני חברים מקשיבים לקולי ותלמידי יותר מכולם ... גודל תועלת הנמשך מחכמי המספר במילי דשמיא ודעלמא ... דזמנין סגיין בהיות דאביי ורבא דערובין מקואות וכיוצא בהם, ותש כחם של חכמים ... דלא ידעי לאהדורי סברא בהמנע מהם חכמה מפוארה זו עמה בתקופות וגיימטריאות ... גם העוסקים עם הצבור לשם שמים ... ימוטו כל מוסדי ארץ במעלם אשר ימעלו ויתר שאת ויתר עוז ותעצומות לנושא ונותן ... לכן ימכור אדם כל מה שיש לו ויעיר בבקר בבקר לשמוע בלימודים ואז בעיניו יראה ולבבו יבין דטבא הוא וטבא להוי לאולפנא גופי תורה ופרפראות לחכמה ועוזב תעוזב עמו למלוה ממונו לטוב לו כל הימים ... ומרוב חשקי להפיק רצון ... לא יכולתי להשיב פניה ריק' ... והעליתי דברים אלו על ספר ... בלשון קל להבין ...

והגם כי קדמוני מחכמי האומות בדרכים מדרכים שווים זו ארוכה וזו קצרה ... דברי פי' איש החכם מוהר"ר א מזורי ז"ל בספר המספר ומאד עמקו מחשבותיו ... ואנכי חדשתי דברים אשר לא תמצא בספרו ... בעובר לסוחר בין סוחרים רוכבי אתונות צחורות יושבי' על מדין ... וגם בין הסוחרים עובדי אורחות ימים, כי על כן יקרא הספר הלז עבר לסחר ... איש תם וישר גבור בר גבורא הה"ר אברהם בכמהר"ר

מרדכי ז"ל איש אוטיניגר דמבית לוי קאתי ... קובע עתים לתורה דזכה לשתי שלחנות תורה וגדולה במקום אחד, גדול ליהודים, ראש השלישים ומנהיגם בנחת ... עושה צדקות בכל עת ובכל שעה, ידי דמים מלאו ... ביתו פתוח לרוחה כל דכפין ככלבא ואתי לביתיה יוצא כשהוא שבע, ואינו מבחין בזה בין רעים לטובי ... עושה להם פרקמטיא, ידו בכל סחורות ויד כל בו שוני"ם ואלופים ... וממכון שבתו משגיח עליהם ועל מלמדיהם להועיל וכל מחסורם עליו ... ד"ת נשמעים בו בלילה מת"ח המבקרים בהיכלו וגירסא מפומייהו לא פסיק, וכל זה על הוצאותיו. ובבא דבר מצוה לידו אין הכסף נחשב בעיניו ... אנכי לא לעמל הירתי ולא ילדתי לבהלה, מלאכתי זאת כי בה יחשב חשבונות של מצוה, סחורתו הגנוזה במקום שאין היד שולטת בו, וגם אותה שיד אדם מגעת שם ...

מנחם ציון שמי בישראל, ובין העמים עמנואל, מזרע אהרן בן אח עזיאל רפא פורט במשפחת בן ברכאל
[ב3]: הקדמת תלמידו ... אמר הצעיר גרשם בן לא"א כמה"ר קלונימוס חפץ נר"ו ...

ועתה לכו נא הגברים ... וצורור הכסף קחו בידכם ואת הספר הזה תקנו ודעו מה תעשו כי רב מאד המין חיוכם ובו תמצאו די מחסורכם ...
ובסוף ההקדמה שלו מכתם קטן שבו רמז שמו.
נותר יחיד.

ספר ארבעה ושמונים

* סדור מנהג ספרד קאליאני ובראגאדין. שפ"ז. 8°. (1175)

ספר חמשה ושמונים

* Tesoro de Precepts, Ishac Atias, Appresso Gioanne Caleoni 5387 שפ"ז

שנת שפ"ח

ספר ששה ושמונים

ברכי נפשי לחסיד רבי' בחיי בר' יוסף זצוק"ל עם שאר ודויי י"ה. שלש' המה מטיבי סעד. הגשמה החכמ' לתמכה ולסעדה הדי נקראת בשם נר י"י. את הכל

חברה לה יחדיו מחדש ע"ד קאפיטולי מאת יקר רוח איש תבונה כהר נתן ידידיה בן הישיש כמה' אליעזר מאורוויטו יצ"ו ופתורנו בלשון איטלקי חבר מקדם קדמתא מאת אבי אמו של המחבר יצ"ו [בויניציאה, 1628] 8°.

בסופו: במצות השרים אלוסי פייטרו ולוריצו בראגאדיני בויניציאה בבית יוואני קאליתי שנת השפ"ח.

מעבר לשער שיר מריא"מ לכבוד המחבר: בעיני אלהים / ואדם משוכח. [2 א] הקדשה

האלוף החסיד כמוהר"ר משה נר"ו ב' באסה מבלאניש היושב על כסא ההוראות בק"ק פוירנצה מאת אחד משואבי מימי תורתו דורש שלומו וטובתו ... דבריו נכתבו בפוירנצה י' ר' כג אייר כ"י יב"א שיל"ה לאלף הששי. [צ, א] הקדמת המחבר

... ומדי דברי בן זכורני היותי ג"כ רך בשני' ואני בן ח"י שנה כשחברתי בעיר סיינה שנ"ת השפ"ה, כאשר יודע כל שער עמי בני ק"ק סיינה יזי"א (ובפרט עמיתי אוהב דבק מאח הבחור המשכיל כמ"ר יששכר בן יכבד אב כמח"ר שלמה גאליקי יצ"ו אש' אתו המתקתי סוד כל ימי היותי ביניה' ... ואני אשר עשיתי אספר' העתקתי הודו"י אשר לק"ק איטאליאנו על השלישית ובלשון הודו' עצמו. ועוד אחרת כונתי לפתורנו בלשון איטלקי על השלישית ג"כ אשר חבר מימי קדם אדו' זקני כמ"ר יוחנן אלטר"נו אבי אמי תנצב"ה ...

הולך וסוער נתן ידידיה מאורוויטו

עמודה מול עמודה אבל לא בעמוד אחד. הלועזית באותיות לאטיניות. [13ב]: ודרי הגדול לרבינו נסים ראש ישיבה.

[19ב]: ודרי למנחת י"ה מק"ק איטליאני...

[31ב]: עוד למחבר שירים יקרים ... אלי אלי רחום ארך אפים

[34ב]: על שוממות מקדשי ... קומו שרי"ם משחו מגן

ספר שבעה ושמונים

ספר כסף מזוקק שבעתים כאור החכמה בהיר הוא ונהיר וצהיר אשר אור לו בצינוני שפוני טמוני כל הכתוב בספר התורה ותנור לו כנהר דינור במילי דאגדת' ואף כל דבריהם של רבותינו הקדושים היו לו לנחלה עד מדרש כף ידיהם במאמריהם ובפירושיהם הרי זה זריז. ונזכר שם פועלו מחברו וממציאו בפתח עינים לספר כסף נבחר הקוד' אליו אשר זה שבע שנים נבנתה הדפסתו

ויצא ראשונ' טבעו בעולם ואחר כן יצא אחיו זה חלק שני לו ראי זה כראי זה דרושים עמוקי' אלו ואלו נצרפים כצורף כסף בכור הבחנ' המוליד אותם בדומה לעומק שכלו הוא מעלת הרב המוסמך כמהר"ר יאשיהו נר"ו בן הה"ר יוסף פינטו נ"ע. רוח ה' נוססה בו בהרמנותא דמלכ' אשר היתה עליו יד רבו הגדול בדורו כמהר"ר יעקב אבואלעפיא זלה"ה וחכמתו היא סמכתהו.

נדפס והוגה בעיני נמרץ כפי כח האפשר בויניציאה שנת שפח לפק בבית ייאני קאלייני [1628]

2° רלא דפים אותיות רש"י המצויות.

הקדמת המחבר מעבר לשער:

אמר הצעיר ודל הוא יאשיהו בן לא"א גביר וחכם לתהל' נשא ומאד נעלה כמה"ר יוסף פינטו זלה"ה דמשק מנוחתו ... יעצני והנחני בדרך ישרה ברה וטהורה לתת לי מהלכים עם מלכים ... כי מעולם סבלתי עולם ואהיה מתהלך סביב לאהלים ... כולם כדורים חברים מקשיבים לקולי יושבים ממולי ... כי יבא אלי העם לדרוש בדבר המשפט יגישו עצומותיהם טרחני' הם סרבנים הם ואני אתנהל' לאטם ... ובבקר משפטי אתן על הדין ועל האמת ועל השלום ... ולבי ראה עמל הרבה בעמלה של תורה, אי בעית אימא גמרא ואי בעית אימא קרא וסברא בחידושי התורה. והיה בהניח ה' לי ביום מנוחה והנחה ליהודים עשה רוח אחרת ונשמה חדשה ביום השבת אערוך לפני ה' שולחן נגד שוררי השרי' הישרים בלבונם בקהלה המהוללה לתהלה פה דמשק. כי יבא אלי העם לדרוש לעת מנחת ערב מידי שבת בשבתו מאשר חנני ה' שפע שבע רצון ...

ובחמלת ה' עלי' הדפסתי זה כמה שנים ספרי הנבחר כסף נבחר. והנה עוד הוספתי כיד ה' הטובה עלי, וחברתי כמה דרושים חדשי' ... על התורה ועל העבודה ועל כל צרכי בני האדם [אם] לחסד אם למשפט ... ויהיו דברי אלה אשר התחננתי לפני כל הוגה בו יטה אלי טובה ויבח' ויקרב את הדב' הישר אשר בעיניו יכשר, ואם המצא ימצא הדב' הקשה איש מקצה לכף זכות ידיני ומשגיאות ינקני כי שגיאות מי יבין ... ותשלם המלאכה ... בחדש זיו ס' לשנ"ה לפרט קטנה בעיר עדינה קריה נאמנה היא העיר הגדולה לאלהים אשר שם שם חק וגבול נחלתו דמשק מנוחתו. ושם הנחני ה' והפדני וכבוד ועז אזורני. ועטרת זהב עטרני. בתורה וגדולה לשם ולתפארת ולתהלה. יתן לי בן חכם בן פורת יוסף, מאסף רוח חכמה מבחוריו, מגדול כנעוריו, תמים היה בדורותיו בקדושה ובטהרה, על העבודה ועל התורה, יסף חכמה ודעת על בני גילו... רך בשנים ואב בחכמ' ... ודחק נכנס בחדרי המדרש ... כי זה יעצור בעמי להיות ממלא מקומי ויוסיף דעת ויגדיל תושיה כי הוא מבני עליה. אז אמרתי אעלה אל הר ה' על אדמת הקדש בעי' שחובר לה יחדיו תור' וקדוש' בארץ הקדושה צפת תוב"ב ושם אתן את דודי ואני ובני נעבר' את ה'.

ויהי כי עלינו ונשב מושב אלהי' במקהלות קדושים חבירים מקשיבים כלם
ברורים והמה חכמי' מחוכמי' ... הולך עם הישר בספרי הפוסקים והדינים ...
לתקופת הימים הרס ה' בעברתו והע' עלי חמתו כי פקד עלי אפו וישטמני להזכי
את עוני ולהמית את בני הבן יקיר לי בן גילי וחוק לי לי, אשר נפשי בנפשו נקשר',
ישלח בו עברה וצער וצרה, ויקימהו לו למטר', בחצי דבר דם ירה ירה, ולא חשך ממות
נפשו ולדב' הסג' חייתו ונפשי יצאה בדברו דבר דם יעבר' בו, חשך השמש בצאתו
... ומת יוסף בן כ"ד שנים, על רוב חטאתי אדמו כשני', ואני בוכה ומתאבל בכל יום
ושעה כי לא ננעלו מפני שערי דמעה, ועיני נגרה בנפש מרה על שבר יוסף השברתי
קדרתי ופלאים ירדתי אמרתי נגזרתי ...

[ב, א] על שבר יוסף, קינת האב על הבן
על בן גילי אבכה יומם ולילה
ולתפארת יוסף רוחי חובלה.

[ראה י' יודלוב 'מהדורות שער' בספרים עבריים ישנים, עלי ספר, יא, תשמ"ד עמ'
137.]

באחד הטפסים שבבית הספרים נתלש השער ובמקומו נדפס שער חדש, למעלה
ממאה שנה אחרי המקורי. הדפוס נשארה. מסגרת אחרת עמ' 145 שער כסף מזוקק
אמיתי שפ"ח; עמ' 146 המזויף.]
לא נדפס שנית.

ספר שמונה ושמונים

חבור חות יאיר. חברו האלוף המרומם כמהר"ר אברהם בכמהר"ר יחיאל כהן
פורט ז"ל. וכלם פרפראות מיוסדים על מאמרי חז"ל. תול כטל אמרתו כי
ממלה אחת יורה יפריח יזריח דברי' רבים לכבוד חמד הבחורים כמ"ר שמואל
חיים בסא"ן מווירונ"ה תלמיד האלוף הנשגב תמים דעים כמהר"ר שמואל
מילדולה נר"ו. נדפס בויניציאה בבית ייואני קאליוני שנת שפח לפ"ק
בלועזית: Pietro, Aluize & Lorenzo Bragadini מ דפים, שער קאייין
ב, א: הקדשה אל חמד הבחורים יושב אהלים. ידידי רצתה נפשי הנחמד כמ"ר
שמואל חיים בכמ"ר מרדכי בסאן יצ"ו מק"ק ווירונ"ה.

... כי ברצות ה' דרכי איש ... אליו ירוצו כל אוהביו של המרומם אביך יצ"ו לקרוא
בשמו ותהלתו מגועם מעשיו באיים גידו ... ראיתי ידעתי בחנתיו איש דעה מאמץ
כח ... אוהב צדקות שונא מעשקות ... פרנס וגבאי ... וגמרתי להביא תשורת זאת

אליך ידידי בתחנתי ובקשתי אל שניכם ... וקראתי בשם מחברתי חות יאיר להאיר ולהדליק לב התלמידים הנבחרים כמוך ... עבדכם הצעיר אברהם כהן פורט"ו.
שיר: שמח בחור כבן איש מור
הקדמה.

... זאת מנחתי מחברתי כתבתי ואספתי וחברתי ספר הפרפרא' ונוטרקון מאש' שמעתי למדתי וחברתי מבית אבי ... כמהר"ר יחיאל כהן פורט ז"ל כריע כאח היה למופת הדור הגאון כמהר"ר יהודה מויניציאה ז"ל אשר יצקו מים עם אחוזת מרעים לפני הגאון כמהר"ר מאיר מפאדובה ז"ל. אמנם עונותי הטו ... כי בן שמונ' שני' נלקח ממני מחמד עיני עטר' ראשי א"א ז"ל ונתגדלתי אחרי פטירתו בבי' השרים דודי בני קרמי ז"ל אחי אמי נ"ע בק"ק קרימונה ... ואחרי כן גדלני כאב דודי אחי אבי החכם גרשון פורט ז"ל בק"ק מנטובה עיר ואם בישראל בימי האריות גברו אז מ"ו כמהר"ש נודלינגן ז"ל היה סיני ומרי' חיטיי', ומהר"ק נודייר והגאון מוסקאטו ז"ל הנפלאים בתורה ובגדולה מכולם שמעתי למדתי ואספתי וגם הוספתי בימי חרפי ... פרפראות האלה ... ומצאתי להם סמוכות על אדני פז דברי חז"ל להרא' העמי' והשרים תפארת גדולת תורתנו ... שממלה אחת יבנה כמה מלות וכוונות. לא כן בשום לשון ודת זולתה ... ה' ברחמי יזכני ויחיני להדפי' גם ספר ג"ת רמו"ן מחברת החרוזות ושם"ש אברהם על התורה וחסדי דוד על תהלים ... ואפריין נמטייה למצדיקי הרבים האלוף החסיד כהר"ר שלמה נור"צי יצ"ו איש מנטובה עיר ואם בישראל בן המנוח כמהר"ר אברהם נורצי ז"ל והקצין כמ"ר מרדכי בסאן יצ"ו בכמ"ר שמואל ז"ל הי"ד מק"ק וירונה ונכדי חביבי המפואר כמ"ר שלמה ראבינ"ה יצ"ו. על טוב יזכר שמם שלשתם הזילו זהב מכיס להדפיס הספר הזה ...
אברהם כהן פורט

[צ, א] שיר מהמחבר:

חות יאיר / נפשי השאיר / במקום בנים / אל הנבונים.
הסכמת הרבנים, יב תשרי שפ"ט. נדפסה בט' הסכמה ורשות. בסוף הספר מכתם קטן: ובכן נשלם ספר חות יאיר ... ר"ח סיון השפ"ח ליצירה ...
הספר נחת יחיד.

שנת שפ"ט

ספר תשעה ושמונים

סדר הגדה של פסח בלשון הקדש ופתרונו בלשון איטליאנו עם כמה צורות על כל האותות והמופתים אשר נעשו לאבותינו במצרים ועל הים ובמדבר. וכל סדר קדש ורחץ אל תרחק ממנו כי צורה קרובה. [על-דרך 'כי צרה קרובה'. תהלים כב, יב] וכן מכות מצרים ואותיות מצויות מורות איכות הברכות ודברים אחרים יפים עד מאד. המצאה חדשה ערוך בכל עמוד ועמוד ולכל הנמצא בכתב נעשו צורו' זו לזו [מליצה על-פי קידושין נ ע"ב] ככל הכתוב בספר התור'. הכינה וגם חקרה כמו עשרים שנה זקן שקנה חכמה ה"ה הישיש ונעלה כמ"ר ישראל הזפוני ז"ל. ואלה מוסיף על הראשונים פירוש צלי אש והוא קצור זבח פסח מהרב הגדול השר דון יצחק אברבנאל זצ"ל. נדפס לתשוקת הבחור היקר ומשכיל כמ"ר משה בן הנעלה לתהילה כמ"ר גרשון פרינצו יצ"ו. בויניציאה בבית י"ואני קאליוני המדפיס שנת שפ"ט לפ"ק

2° [2] דפים. נוסח ההגדה כמנהג בני רומא. התרגום באותיות מרובעות מנוקדות.

ההגדה היא מסידורו שלר' יהודה אריה ממחינא. וכתב בהקדמה, שההגדה אולה חיש מהר 'לכן רוח היתה באנוש מאד נעלה היקר כ"מ גרשון בן נשוא פני' ונכבד כמ' משה פארינץ יצ"ו לשוב ולחוקק אותה שנית יראו רבים וישמחו. ויען היה עם לבבו להשלים ולא לגרוע חקה מלבד יופי וגודל הנייר וכל הנגרר להדפסה צבי להוסיף מן דיליה [מנוסח הכתובה] פירוש דברי ההגדה על מתכונתם, כי אמר אם כבר באו בה ציורים וכוונות תאורה לעינים הגופניים ... ואם יתראה בתוכה פתרון המלות ללועזים בלעז כל א' ללשונו בגויהם לתינוקו' ולשפלי הדעת. נכון הדבר להמצא בה ביאור מים חיים דברי המגיד לזקנים ויודעים. ויהיו דבריו עמי וממנו ומאתי בקש לבחור לזה איזה פירוש כפי ראות עיני. והגם כי אני בעניי הכינותי זה כמה שני' פירוש שלי על ההגדה קראתי שמו גאון יהודה אשר באולי אם אדפיסנו לא יהיה לבז לא רציתי לראות חבה לעצמי ויעצתי אותו להתלות באילן גדול השר הרב אברבנאל זצ"ל ... וגם פה בביאור ההגד' בספרו זב"ח פס"ח לא קם כמוהו ... ומאומה לא הוספתי משלי ... קראתיו צלי אש כי כן קרבן הפסח בהיותו נאכל צלי היה מתכריך ומתמעט אך מצטמק ויפה לו [שבת לו ע"ב] בטעם ...

שמו של ריא"מ נרמז בראשי התיבות י"ש מח ה'קורא ו'ראה ד'ברי ה'הגדה א'ף ר'ציו י'הי ה'מעתיק ...

כד דפים.

התרגום מימין ומשמאל לנוסח ההגדה ומתחתה. האותיות מרובעות ומנוקדות.
[יערי, הגדות, 41; ירושלמי, הגדות לח 53-55]

ספר תשעים

סדר הגדה של פסח בלשון הקדוש ופתורנו בלשון ספרדים ... [כנ"ל] ...
בויניציאה בבית יואני קאליוני המדפיס שנת שפ"ט לפ"ק.
התרגום הספרדי באותיות מרובעות מנוקדות. נדפס לצדי המקור או למטה ממנו.
[יערי, הגדות, 43]

ספר אחד ותשעים

סדר הגדה של פסח בלשון הקדוש ופתורנו בלשון אשכנזים ... [כנ"ל]
בויניציאה בבית יואני קאליוני המדפיס שנת שפ"ט לפ"ק.
2° [26] דפים. התרגום האשכנזי באותיות צו"ר.
גם הגדה זו ממש כמו הנוסח האיטאליאני אלא שהפירוש הוא בלשון אשכנז.
מאמצעה של ההגדה, מדף יג (דיינו) התרגום הוא בספרדית באותיות מרובעות
ומנוקדות.
[יערי, הגדות, 42]

ספר שנים ותשעים

ספר שאלות ותשובות מהרב הגדול כמהר"ר משה מטראני זלה"ה תושב עיר
צפת גליל העליון תוב"ב. נדפס והוגה בעין נמרץ על יד החכם הנעלה כה"ר
נתן גוטה נר"ו בויניציאה שנת והוא שפט את ישראל [שמואל א ד, יח] לפ"ק.
בבית יואני קאליוני המדפיס.
2° [2] קסט [7] מפתחות ולוח הטעיות. לשער מסגרת קאייון.
[א2]: הקדמת בן הרב המחבר.

אמר שלמה בן לאדוני הרב המוסמך כמהר"ר משה מטראני זלה"ה ה' אמר לשכון
כבוד בארצנו כבוד חכמים כבוד אלהים שופטים בארץ הצבי ישראל אשר מימיו מים
חיים נאמנים אורא דארעא ומלכותא דרקיעא גדלתם ורוממתם על כל המעשים.
ונטע להם בלבנן נטע נעמנים שמה ישבו כסאות למשפט יושבי על מדין חיקוקי
דנור נפקי מפומיהו. כולם אחורי חרב אל הכדים מלומדי מלחמתה של תורה לנים

בעמק צומק של הלכה. משכימי קום מאחרי שבת לילה כיום משימים, משתתפים במעשה בראשית מדמים צורה ליצורה [בראשית רבה כד, א] להוציא דין אמת לאמתו ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא. רצים ולא מחשים מערכה לקראת מערכה זה מדבר זה בא זה תלמודו בידו זה נימוקו עמו ומלתו על לשונו. זה ישיג זה יציל, זה ישפיל זה ירים. ומתוך כך מתרווחא שמעתת' לא תחסר כל בה אם יעמוד משה ושמואל וכמחלוקת שמאי והלל ואת והב בסופה. [דברים כא, יד] והאל הקדוש נקדש בצדקה ומשפט לאלהים הוא כי אלו ואלו דברי אלהים חיים, דברי חכמים וחידותם.

בסוף לוח הטעיות: אמר המגיה נתן בן לא"א הנבון ונעלה כה"ר יצחק בן להחכם הנעלה כמהר"ר אברהם גוטה זלה"ה ... קמתי ונודרתי לעשו' רצון אבי אבי רכב ישראל' ופרשיו. ה"ה המאור הגדול מרנא ורבנא כמהר"ר יוסף מטראני נר"ו בן הרב המחבר זלה"ה, כי מנעורי כאב גדלני ומעיל צדקה יעטני, ונחלים מתוך בארו באר מים חיים השקני, ובדרך אמת הנחני וארחות חיים למדני, ולזכות את הרבים צוני להדפיס הספר הזה הנכבד והנורא לו משפט הבכורה ... ולעמוד עליו ... בהגהת הספר הנז' ביתר שאת ויתר עז, ולנקותו מכל טעות ושגיאה כי מלאה צבא"ה וכפי קוצר דעתי מאשר הורוני מן השמים. יגעתי ומצאתי טעיות ושגגות אשר יצאו מלפני הסופ' המצתיק וזרקת הפסולת מתוך האוכל ... זכות הרב המחבר זלה"ה וזרעו זרע קדש ... הביאוני עד הלום ויאזורני חייל לעשות מלאכת שמים מוזקק שבעתי' ... ואם באולי המצא תמצ' איזה טעות המדפיס' אשר עוד כל ימי הארץ ילפתו ארחות דרכם [איוב ו, יח] כאשר ידוע ומוסכם יען הייתו פשוט לדדקי דבי רב אשר ממזרח למערב לא העליתי על לוח לבי, לבי אל ה' ... לעשות חיל ולהדפיס ספרי מורי הרב נר"ו ולעשות צדקה בכל עת אכ"ר.

נדפס שנית, לבוכ תרכ"א ומהדורה ביבליופילית מהודרת עם מבראות ומחקרים מידי מאיר בניהו. יד הרב נסים תש"נ.

שנת ש"צ

ספר שלושה ותשעים

חלק שני. שאלות ותשובות מהרב הגדול כמוהר"ר משה מטראני זלה"ה. הוגה בעיני נמרץ כיד ה' הטובה עלינו. בויניציאה בבית יוואני קאליאוני שנת הש"צ.

2°. קצח דפים [6] מפתחות. נדפס בשני טורים, בלי שמות אנשי השררה ולא נזכר אלא קאליאני בלבד. [תיאור מפורט וחקר הספר ועבודת המדפיסים ראה מבוא לספר, מהדורה ביבליופילית של 'יד הרב נסים', ירושלים תש"ג, עמ' מט-סד.]

ספר ארבעה ותשעים

ספר הנותן אמרי שפר. פוס ממלל רברבן דרשות נחמדות נופת חטופה שפתותיו על התורה ועל נביאים וכתובים ומדרשים בחידושים נוראים כלם נכוחים למבין וישרים. חברו החכם הכולל סיני ועוקר הרים כמוהר"ר אליהו נ' חיים זלה"ה ובו יבא ברנה מפוררים בכל פנה כמה חידושים מבנו של החכם המתבר זלה"ה. בויניציאה בבית ייאני קאליני המדפיס שנת שצ לפ"ק [1630]

2° [2] רכח דפים. שני טורים. אותיות רש"י המצויות ממש כמו כסף מזוקק והשער הוא של קאליני. המדרש שבראש כל דרוש באותיות מרובעות. [א2] הקדמה.

כי ראיתי ... אשר עשה ... גביר נכון ומאד נעלה כהה"ר יצחק ג'ליבי נר"ו בן הישיש ונשוא פנים הנכון ונעלה כה"ר אליהו פוליכרוננו נ"ע. ומצד אמו הוא נכדו של הרב המובהק גודע בשערים שמו כמוהר"ר יוסף הלוי זלה"ה ... העבד הקטן נפש אביון יצחק לבית ליאון אשר יצק מים על ידי אליהו ... האיש הלזה גודע בשערים איש חיל רב פעלים מקבצאל בישראל גדול שמו ... גביר נכון ומעולה ... כהה"ר יצחק ג'ליבי נר"ו ... רך ויחיד לכני אמו ... עושה צדקות מואס בבצע מעשקות ... הפריש מממונו נדבה לקרבה אל המלאכה ערוכה בכל ושמודה ... ויאמר להביאו בעט כרזל ועופרת ... ויקם הדבר את פני יצחק אז אמר ובכבודו יתימר אנכי אעשה לא אשקוט ולא אחשה אם הדבר קשה להראות לכל העמים את כבודו ... ויצחק בא לצבא צבא לעשות מעשהו להושיב בית הרב על נהו.

ההקדמה אינה אלא הקדשה לנדיב. נזכר שהיה עירי. בנו מיכאל נפטר בנעוריו.

[ב2] שיר: מי זה ימלל כל גבורותיו

נר, ג: דברי החכם הנעלה כה"ר מיכאל זלה"ה בן הרב המחבר זלה"ה. 'פרשת בראשית' בתוך מסגרת מעוטרת יפה.

בשנת שפ"ד נדפס שנית, לא נשלם ולא גודע עד שדיבר בו א"מ הברמן, — ספר 'מכתב מאלהו' — מהדורה בלתי גודעת של ספר 'הנותן אמרי שפר' למהראנ"ח, ספר אסף, ירושלים תשי"ג, עמ' 221-222. ובמאמר זה תמצא כל אשר דובר בספריו [עמ' 217-222].

יפה עינים

מהדורא ראשונה

דושים על כל פרשה ופרשה
ודבר בעתו כל אחד ואחד מלא
יד חכמה ובינה באהוצות וטבעות
מודיעים לחדשים און לא
שמעה עד הנה:

יצא מפי נדע בשקרים בציטאדעטורא
חריב הכולל בסהוד

שמואל יפה אשכנזי

ולחה בעל יפה חאר ושה בראת

נדסם ביניצאאת חבירת

מקט שזא לכץ:

במקום הסר והטמס

יואני וינדראמי

1142 פ 33

שנת שצ"א

ספר חמשה ותשעים

יפה עינים. מהדורא ראשונה דרושים על כל פרשה ופרשה ודבר בעתו כל אחד ואחד מלא רוח חכמה ובינה באלהיות וטבעיות מודיעים לחדושים און לא שמעה עד הנה. יצאו מפי נודע בשערים בוצינא דנהורא הרב הכולל כמהר"ר שמואל יפה אשכנזי זלה"ה בעל יפ"ה תא"ר ויפ"ה מרא"ה. נדפס בויניציאה הבירה שנת שצ"א לפ"ק במצות השר והטפסר ייאני וינדראמין

2° [3] קפח [ד]

א2: הקדמת המגיה ריא"מ

... כינותי בדרשות האלה בחנתים צרפתים וארא והנם מעולים על ההמון הרב אשר באו אל הדפוס מכמה שנים כי הוא משלח מעיינים בנחלי העיון ובחכמות ובא עד קריאת חוצות ... כי זה לי קרוב לארבעים שנה עיף ויגע במלאכת הדרוש ות"ל [ותהלה לאל] עברתי בו חק גבול הבינוני ... כי ההעתק המובא אלינו היה מוטעה מאד. והאומנים אמונים ונכונים לאיד שגגות הנהוגות בדפוס ... אך המבין ידע כי טבע הדפוס לא ישתנה ...

המגיה כתב שיר בשבח הספר: עיין הברולח פה ועין המים.

[א3] הקדמת בן בנו של הרב המחבר זצ"ל. מנחם בן יצחק יפה רצה להביא את חיבורי זקנו לדפוס אחרי שנוקו מטעויות ואומר כי אביו היה 'משתדל בכל עז להעתיק הספרים ולנקותם משגיאות סופר כדי להעלותם אל מלאכת הדפוס', אבל אביו נפטר שלא בזמנו 'ויהי היום עשרה לחדש טבת קמתי ואתעורר להחזיק במעוז התורה להכין אותה ולסעדה ... מעיד אני על העד הנאמן כי ביום הא' מקר' קדש שהקדשתי עצמי להתחיל להעתיק הספר הנכבד הזה ... באו אלי אנשי ראש המדינה ... להוליכני לפני השר להכני נפש ובאו בביתי ולא הניחו מקום אשר לא עלו ובאו. ואני לא הרגשתי ולא הכרתי נסי עד אחר עבור זעם שהייתי במדרש א' מתחיל להעתיק זה אז ראיתי כי טוב בעיני השי"ת ופעולתי רצויה ... אם כאולי ימצא איזה טעות יתיר וחסיד ידע נאמנה כי ממני יצאו הדברים בלתי מתוקנים כי ספר כתיבת יד הרב זלה"ה קדש יאמר לו ...

החותם ביום ג' סיון משנת שפ"ה נאם דל ורפה. מנחם יפה ...

הדרוש הראשון פרשת בראשית ולא נדפס בראשו אלא בסופו ופרשת נח מספרה א

שלהי בראשית:

אמר המגיה הדר' הנז' אשר היה כתוב בהעת' הבא לידי דרש אותו הרב המחבר

ז"ל שבת חה"מ של פסח כי כן היה כתוב בסופו משמו ז"ל: ע"כ דרשתי בשב' חה"מ של פסח השפ"ה כשנרצעתי על מזוזת היכל הק"ק יע"א לעבוד עבודתם עכ"ל ... האמנם להיות הספר כנראה דרש על כל פרש' ופרשה ולא בא שום דרוש לפ' בראשית היה בעיני כעקר גדול חסר וגוף בלא ראש. לכן פרצתי גדר המוסר והרשיתי לי לשים הדרוש הזה במקום פ' בראשית...
כט, ב: דרשתי על חברת ת"ת בשנת השמ"ג.

לא נדפס שנית.

שנת שצ"ב

ספר ששה ותשעים

ספר שאלות ותשובות ממוהר"ר יעקב לבית הלוי נר"ו נדפס בוניציאה הבירה במצות הקומיסאריאה של השר ייואני וינדראמין שנת שצ"ב לפק. והוגה בעיין נמרץ כיד ה' הטובה עלינו על יד הצעיר אברהם בכ"ר שלמה חבר טוב זצ"ל.

2°. קצד דפים. אותיות רש"י בשני טורים. שער קאליון. שם המדפיס קאליאנוי לא נזכר ובמקומו שם המגיה.

[ב, א] הקדמת הרב המחבר:

אמר הצעיר והקטן בבית אבי יעקב בכמ"ר ישראל לבית הלוי זלה"ה.
— — — שלו הייתי בביתי וחלקת חמדתי ויתשני מעל אדמתי אותי וכל אנשי ביתי צמרי ופשתי ומשענתי, פשטתי את כתנתי ובתים מלאים הצפיעות והצאצאים, הביאנו בבור לבאים ובתי כלאים אל עיר מלט"ה תש"א [תמח שמה אמנ]. לולי ה' שהיה לנו, לא לנו ה' לא לנו כי אם לשמו הגדול אשר עזרנו ומעבדות לחירות הוציאנו ומידו הציילנו ... לא יאמן כי יסופר על כל הטובה אשר גמלנו ועד כה הביאנו. קטנתי מכל החסדים רבים ותכבדים אשר עשית את עבדך כי יעצתי האסוף יאסף ... בעטי אשר אתי וזהב ושמלות בתשובות שאלות ולהביאם אל ההדפסה ... כי אין מדרש בלא חרוש, כי שומא היתה בלבי להתמהמה להדפיסם ולשומרם בבית מגרשי ראכתי לא קשאי כי עד זקנה ועד שיבה יתחדשו שאלות ותשובות אחרות. האמנם עתה אחישנה בעתה לסיבה הנזכרת והנה ימים באים את אשר יוריש ה' אלהי בחמלתו עלי, בספר יכתבון מלי בחלק שני ...

כי אזכרה מקדם זה לי עשרים שנה בימי חרפי מקרמוני הפצירוני אהבי ושכני להדפיס מעט התשובות אשר היו לפני. ועם היות הדבר נגד טבע הענין רבו עלי

חבירי ברוב מנין ולא יכולתי להשיב פניהם ריקם וכיון דקם קם [סנהדרין ז ע"א]. ועתה חשבתי למשפט לחזור ולכלול אותם בספר הזה לשתי סבות: הא' כי להיותם בקובץ קטן אורך הזמן יאכלנו כקש, דאידי דזוטר מירכס. והשנית כי נתחדשו אח"כ בקצת התשובות ההם חרושים אחרים לא היו אז לפני וראוי לחברן אליהם. וידע ליהוי כי בזמן ההוא אשר השבתי שואלי דבר לא נתפרסמו עדיין איזה חבורים ... ונמצאו בהם הרבה ענינים אשר כונתי לדעתם. והגם כי בכלל דבריהם דברי, מכל מקום אחרי אשר עיוני שזכתם ודעתי השפל מצאתם, אף כי שכלי לפנייהם כשועל דמה, משנה לא וזה ממקומה, ולזה אל יתמה הקורא במוצאו מפורש בחבור הלז ענינים באו בספרי, כי הגם שדברי תשובתו נראים חדשים נדפסים עתה, הנה הדברים עתיקים והמה בכתובי' בהדפסה הראשונה זה עשרים שנה.

והנה ראיתי לסדר החבור הזה לעשרה כללים וכל כלל מהם יכלול פרטי' רבים למיניהם יבא זכרונם בשער המפתחות באחרונה יסעו למסעיהם. וזה למען יקל למצא איזה דין בדרך מסוקל ודעת לנבון נקל. ולזה לא סידרתי התשובות הקדומות לחוד והחדשות לחוד רק כל אחת אל הכלל אשר ממנו חוצבה חדשות וישנות גם יחד. ומה' אשאל עזרה עצה וגבורה כי יוצר הכל הוא.

לראשונה נדפסו שמונים שו"ת וההדפסה נגמרה בדף קע"א. שמעבר לו הדף חלק לאחר זמן 'סמוך להשלמת ההדפסה' נמצאו לו 'שתי השאלות' ואמר להדפיסם ולסמנם בסי' פא. וכן אירע בסי' קכג (קפז, ב).

בסוף הספר: ותשלם כל המלאכה כדת ודין והלכה יום ג' ו' לחדש אדר שני שנת יאכלו ענוים וישב"עו [שצ"ב]; האל יזכנו להוציא לאור חבור ספר דרשות מהרב המתבר נר"ו ויזכהו לחבר ספרים אחרים כאשר עם לבבו אכ"ר.

מהדורה ראשונה שצ"ד (לציל סי' 29).

שנת שצ"ד

ספר שבעה ותשעים

ספר הגלות והפדות. יבואו בו כל ספורי מלחמת מנטובה והמגפה אשר הייתה בה בעת הייתה במצור ואופן כבושה מחיל הקיסר פירדינאנדו השני והגירוש המר אשר גורשו היהודים מהמעמד ההו' והתלאה אשר מצאתם ואופן פדייתם חברו הצעיר אברהם בכמה"ר יצחק אלוף מסראן ז"ל תושב מנטובה נדפס בויניציאה שנת השצ"ד.

12°. כח דפים. שם המדפוס ובעלי המלאכה לא נזכרו. ברם, השער הוא שלס' כלי מחזיק ברכה לר' ישראל נאג'ארה, ויניציאה שנת שצ"ח. בראשו איגרת ששלח המחבר אל קרוביו 'האלוף' שמואל פאנו ו'הקצין' יעקב חיים קזיס:

ביום שובי בשלום אל ארץ מולדתי היתה זאת עם לבבי לכתור' ולחקוק על ספר כל תמורות הזמן ומצוקר' אשר עברו על אחינו בני עמנו אשר במנטובה בעת המלחמה והמגפה. והאחרון הכביד הגירוש המר והנמהר. לולי כי תלאותי הפרטיים כתרונני סבונני גם סבונני והכריתחני ללכת אחרי העמל והטורח להחיר' את נפשי... מעלת תפארתכם אשר השיאוני גם יכלו לי להקריבני אל מלאכת חבר הספרים האלו ... אברהם מסראן

כרוניקה מנטובנית שיש בה תאור פרשת הגירוש בשנת 1630 ושיבת היהודים למנטובה.

[שלמה סימנטון, תולדות היהודים בדוכסות מנטובה, חלק ב, עמ' 465, 527. ועל הגירוש, שם חלק א, עמ' 34-48.]

שנת שצ"ה

ספר שמונה ותשעים

סדר תפלות למועדים טובים כמנהג ק"ק ספרדים יז"א בויניציאה במצות השר והטפסר ייואני וינדראמין שנת ישמחו השמי"ם ותגל הארץ [שצ"ה]. 8°. שכ דפים. מסודר על-פי המהדורות הקודמות. כולל 'ביאור המילות לאזהרות' (רצד, ב) ופי' קצר להשענות. ברכות הקידוש והסדר בספרדית ובניקוד (רף ריא).

ספר תשעה ותשעים

חמשה חומשי תורה ונביאים ראשונים ואחרונים וכתובים. עם ביאור מלות זרות בלשון ספרדי. במצות הקומיסאריאה של השר ייואני וינדראמין על יד האומן פקידו ייואני קאליאוני בויניציאה שנת השצ"ה לפ"ק.

16°. החומש והמגילות נדפסו יחד. תקד דפים. ביאור המילים הזרות בגיליון
באותיות רש"י זעירות.
[Ro 70 A 4091]

ספר מאה

נביאים הראשונים יהושע שופטים שמואל ומלכים בויניציאה במצות
הקומיסאריאה של השר יואני וינדראמין על יד האומן פקידו יואני קאליאוני
שנת שצג.

כנראה חלק זה ונביאים אחרונים נדפסו ראשונה, אבל לא מובן על שום מה?
ושמא טעות היא. כנ"ל. שפז דפים.

ספר אחד ומאה

חמשה חומשי תורה ונביאים ראשונים אחרונים וכתובים עם ביאור מלות זרות
בלשון אשכנז בויניציאה במצות הקומיסאריאה של השר יואני וינדראמין על
יד האומן פקידו יואני קאליאוני שנת השצה לפ"ק.

ספר שנים ומאה

נביאים אחרונים ישעיה ירמיה יחזקאל תרי עשר. בויניציאה במצות
הקומיסאריאה יואני וינדראמין על יד האומן פקידו יואני קאליאוני שנת
שצג.

[3]. תד דפים. כתובים לא ראיתי.

שנת שצ"ו

ספר שלושה ומאה

חמשה חומשי תורה. פרשיותיו פתוחות וסתומות ע"פ הרמב"ם ז"ל גם
מדויק בחסירות ויתרות ודומה להעתק ספר תורה כפי האפשר כי על כן לא

בא בתוכו הנקודות והטעמים עם הפטרות מכל שנה.

ימצא בסופו לוח מודיע ומראה מקום לקריאות מכל ימות השנה ושבתות ומועדים וההפטרות כלם בויניציאה בבית השר ייואני וינדראמין שנת לה' הישוע"ה על עמך.

16° [שה דפים?] הכל באותיות רש"י הזעירות.

מעבר לשער: הכל צריכין לזה כי הכל חייבין בקריאה ואפילו המלך שוה להדיוט בזה, שלזה בא הצוי לנו לכתוב ספר תורה ויקרא בו כל ימי חייו. לכן הסכמנו לחזור ולהדפיס החומש הלז באופן אשר עיניך תחזינה למען יהיה עם האדם תמיד לא ימוש ספר התורה הזה מפיהו וממנו ירגיל עצמו לקרות בדיוק כמנהג הקורא בתורה בצבור, ויהיה הקם לברך כמוהו מברך, כמי שראה ויספרה הכינה וגם חקרה ורק אל הקריאה כונו כזה אשר היא סלם לעלות ממדרגה למדרגה עד ידעת ה' אלהים [ ] בספרי החומש נדפס בשנת הישוע"ה ליצירה, כלומר שנת שצ"ו. השער מיוחד, עשוי מטבלאות, שם המדפיס לא פורש ודומה שאזכרת השר וינדראמין בלבד מקרב אותנו לחשוב שהמדפיס הוא קאליאני. מכל מקום אותיות רש"י הזעירות ביותר נראות כחדשות.

ספר ארבעה ומאה

* מעמדות.

עם פירוש ר' אברהם סראול בדפוס קאליאני וינדראמין, שצ"ו
8° (1214).

ספר חמשה ומאה

מנהגים של כל המדינות האלו פולין ופיהם ומערהרין ואשכנזי שחבר הגאון מוהר"ר אייזיק טורנא. בויניציאה במצות הקומיסאריה של השר ייואני וינדראמין על יד ייואני קאליאני שנת ליי"י הישועה [שצ"ו] על עמך.

8° מח [צ"ל מב] דפים. הטכסט באותיות מרובעות והפירוש באותיות רש"י. מח, א: ותשלם כל המלאכה המפוארה הזאת בחרש סיון שנת ולה' הישועה.

שנת שצ"ח

ספר ששה ומאה

סדר תחנונים ופיוטים ופזמונים וקניות אשר הסכימו לאמר בכל יום כל ימות השנה (קודם עלות השחר) החברה הקדושה שומרים לבקר אשכנזים יזיי"א נדפס בויניציאה שנת שצח עליד יוואני קאליוני ובביתו.

8°. עא דפוס. שער מסגרת קאליין.

מעבר לשער:

נדיבי עמים נאספו להחזיר העטרה ליושנה ולהתפלל בבית הכנסת הגדולה קודם עלות השחר כאשר היה מאז ומני קדם יקראו לחברה הקדושה הזאת חברת שומרים לבקר אשכנזים. ובהסכמת ראשי הקהל ומכ"ת [ומעלת כבוד תורתם] הגאונים יזייא סדרו התחנונים על זה הסדר. בכל יום ימצאון מזמורים זכר לחרבן ופסוקים וסליחה. ועקדה. ופזמון. וחטאנו. וקניה. ומזמור על נהרות בבל. וידוי. ומזמור היומי. לקיים מה שנאמר קומי רוני בלילה, ושישו אתה משוש כל המתאבלים עליה. לדרוך גם הם בעקבי קהל קדש צפת תוב"ב ושאר קהלות מה' תהיה משכורתם שלמה. ולימים שאין נופלים על פניהם פזמונים מתוקים לקטו מהטובים שבמנהגי כל קהלות הקדש. ותפלות שכיב מרע. ופיוט למת בעיר בר מינן. ואתחנן אל ה' יתן להם עוז ותעצומות וישמע קול תפלתם בקראם אליו ויתן ויחזור ויתן כנפשם שבעם ונרחי ישראל יקבץ וכיר"א.

ספר שבעה ומאה

תוספת טובה לשכיב מרע. הוסיפו רבני וגאוני ישיבת ק"ק ויניציאה יצ"ו על אשר כבר עשו רבנן קשישי קדושי עליון בצרי לנפש שנדפס לבקש' רחני וקציני בני חברת גמילות חסדים נר"ו. ובכל חומר גזרו אומר ועל הרופאים צו לאמר לחולה שיתפלל מעצמו על דמו תפלה קצרה.

8°. ח דפוס. התפילות באותיות מרובעות ומנוקדות.

[R 91 A 536]

ספר שמונה ומאה

סדר חדשי השנה.

לוח דפוס קאליאנוני, שנת שצ"ח.

[23] דף. נדפס עם תוספת טובה

(1226, 1227).

שנת שצ"ט

ספר תשעה ומאה

מחזור ספרדים מימים נוראים קאליוני 1638 שצ"ח-שצ"ט שיא דפים. (1225)

מחזור ספרדים מימים נוראים וסדר סליחות ללילי אשמורות וסדר תפילות לראש השנה וליום הכיפורים. במצות השרים ויצניצו. ניקולו. פייטרו. יאקומו. ג'ירונימו.

In Venetia, 1638. בראגאדיני

Appresso Gio. Calleoni

8° שיא דפים בסוף הספר שיר לריא"מ: נתנו שרים כך לי הבהירים בראגאדיני

יר"ה משא הגהת מחזור זה. השיר 'הן מחזור חוזר ומתגלה...' ומשבח 'בדפוס נייר ודיו והם עדים, בפרט בהגהה מאד עולה'. ומזכיר את השנה שצ"ט.

ספר עשרה ומאה

סדר תפילות למועדים טובים כמנהג ק"ק ספרדים יזי"א. והוגה בעיון נמרץ

כפי כח האפשר. במצות השרים ויניצו. ניקולו. פייטרו יאקומו ג'ירונימו

ואלויזי בראגאדיני [1639] Calleoni

8° רנד דפים. הדפים האחרונים חסרים

[R 8° 75 A 1395]

ספר מאה ואחד עשר

סדר ארבע תעניות. הלא הם עשרה בטבת, צום אסתר, י"ז בתמוז ותשעה באב.

ובחלק הימים נוראים כבר נדפס צום גדליה וצום כפור. במצות השרים ויצניצו

ניקולו פייטרו יאקומו ג'ירונימו ואלויזי בראגאדיני

In Venetia, 1639 Appresso Gio Calleoni

הפטרה עם תרגום ספרדי באותיות זעירות (צד, א — צת, ב).

ספר מאה ושנים עשר

סדר שחיטות. והם דינים מובחרים מכל דיני הלכות שחיטה. והם שרשים ועקרים לכל האחרים. נוסף על זה שאלות ותשובות הצריכות לכל שואל ומשיב. הביאו אל הדפוס איש משכיל מגזע ישישים כה"ר שמואל צרפתי. נדפס בויניציאה בבית מיסיר יקומו שרזינה.
16°. לב דפים. אותיות מרובעות.

ב, א: הקדמת המדפיס. אמר שמואל בן לאדוני אבי החכם השלם כמהר"ר משה צרפתי זלה"ה שכל ימיו היה עוסק בתורה אוהב של' ורודף של' אוהב את הבריות ומקרבן למצות ... בער אנכי ולא בינת אדם נמצאת בי ומי אנכי כי אעמוד במקום גדולים למצא דברי חפץ ה' לזכות ולזכות ולהי' ממצדיקי הרבים וכל שכן במילי דשחיטה ובדיקה אשר רבו למעלה ראש ... הללו דרך ארוכה והללו דרך קצרה ... אבל כמה הרפתקי דערו עלן בהאי מילתא בכמו ארבעה שנים אשר היתה משמרת בית המטבחים תלויה על צוארי בק"ק אנקונה יצ"ו ועינינו ראו ולא זר כמה זהירות וזריזות יתירה צריכה מלאכת שמים זו ... שחובה עלינו לספר ולהודיע מקצת אזהרות ראויות והגונות ... ובפרט מי שהמשרה הזאת על שכמו והוא ממונה על זה מאת חכמי הק"ק ... וכשם שזיכני ה' להדפיס את הספר הקטן כן יזכני להדפיס הספרים אשר און וחבר מר זקני הרב הגדול ר' שמואל אלגאזי זלה"ה בן הישיש ונכבד ה"ר יצחק בן לגאון וענו הצדי' והחסי' כמה"ר יוסף אלגזי המקובל זצ"ל. דברים עמוקים מתוקים מצוף דבש אמרי נעם אשר נקבו בשמות ואלו הם: ספר תנחומות אל, ביאור לספר היראים שחבר מוהר"ר אליעזר ממניץ זצ"ל. וספר קבוצת כסף שהוא מראה מקום לכל מאמרי הגמרא וענינים הנמצאי בירושלמי וספר' וספרי ומכילתא ורבה. וספר שאלות ותשובות וספר הדרשות וי"ח שיטות מי"ח גמרות בפלפול עצום להחכים לכל מרי חטיא.

שאלות ותשובות יא-יט

הלכות בדיקות כ-כב

שאלות ותשובות כג-כט

אזהרות לבדק לא

דין ניקור הבשר לרש"י לב.

שנת ת'

ספר מאה ושלושה עשר

פי אריה. ר' יהודה אריה ממודינא. באיטלקית. בדפוס ברגאדין וקאליאנוי. שנת ת'. והיא מהדורה שנייה לספרו גלות יהודה [לעיל].

ספר מאה וארבעה עשר

משניות חלק ראשון זרעים מועד נשים עם כף נחת. והוא פירוש קצר כולל הכנת המשנה וביאור המילה וטעם הדבר. לקטו ה"ר יצחק גבאי מהמפרשים רש"י ורמב"ם ז"ל והוסיף קצת הגהות משלו. בויניציאה שנת ה'ת' במצות הקומיסאריאה וינדראמינה בבית יואני מרטינילי.

8°. קצא דפים. המשנה באותיות מרובעות והפי' משמאל באותיות רש"י זעירות. בראש הספר הקדמת המחבר שנדפסה כבר במהדורה הראשונה.

[ב, ב]: הקדמת המגיה.

נכספה וגם כלתה נפשי לעזור לב השר והנגיד ולפתותו להדפיס משני' אלו עם פירוש כף נחת מהחכם הר' יצחק גבאי ז"ל כי האחרים שנדפסו נדדו הלכו ולא נמצאו בשוקים וכרחובות. ומדי דברי בו נתצ' ונתפייס ויצוני ויאמר לי כי עליך הדבר לעשות הטוב והישר בעיני אלהים ואדם. וכשמעי דבריו שמחתי כשמחת בקציר וגמרת בלבי לתור ולבקש איש אשר רוח אלהים בו אשר מדד בשעלו מים מי התורה הזאת, קורא ושונה בכל חדש וחדש, כי כן ספרו לי ח"ה החכם כה"ר משה אטיא"ס נר"ו. ובא אצלו והתחננתי אליו למען ה' לתת את שאלתי ולעשות את בקשתי, כי שמעתי דברת רבים אומרים עליו שיש לו משניות אלו מדויקות מאד ומוגהים מהרבה שגיאות מי ביין אשר נפלו בדפוסים שלפנינו. וזה חסדו אשר יעשה עמדי לתת אותם בידי בעבור תהיה לי לעדה כי חפתי ותקנתי את אשר עותו ראשוני ויעלה הכל טוב ויפה בעט' ובעתו ויזכה גם הוא במעשה ידיו ומגלילי אצבעותיו אשר כת' להורות ויזכה עמו את הרבים. והוא בשמעו את שאלתי החנונה תכף ברוב ענותו הראני המראה הגדולה הזאת ואשתומם על המראה על רוב הטעיות הנרשמים בתוכו מידו ממש.

הן אלו קצות דרכי טעיות ושגיאות אשר נפלו בהם, במקום אסור מותר, במקום מותר אסור, במקום חייב פטור, במקום פטור חייב, במקום פיגול פסול, במקום פיסול פיגול, במקום אוסר, אומר. הרבה תיבות מחולפות, הרבה תיבות חסרות, והרבה חלוקות חסרות. ויתן לי המשניות האלו בכל תקוניו ובכל משפטיו ולא זו בלבד עש' לנו כן ע"ם ר"ם [משה בנו של עמרם] כי הואיל משה באר את משנה התור' הזאת היינו לסייעני להגיהו פעם ושתי' ושלש עד שיהיה כסף מזוקק שבעתי', בלי כסף ובלי מחיר רק לש"ש נתכון. תהי משכורתו שלמה מעם ה'. הצעיר הנצב על המלאכה אברהם חבר טוב.

ספר מאה וחמשה עשר

משניות. חלק שני. נזיקין קדשים טהרות עם כף נחת. והוא פירוש קצת כולל הבנת המשנה וביאור המילה וטעם הדבר. לקטו ה"ר יצחק גבאי מהמפרשים רש"י ורמב"ם ז"ל והוסיף קצת הגהות משלו. בויניציאה שנת ה'ת' במצות הקומיסאריאה וינדראמינה בבית יואני מרטינילי
8° רמו דפים. גוסס המשנה פעמים בימין ופעמים בשמאל. הפי' באותיות רש"י ועירות.

[1]. קעא, רמח [1] דפים.

שנת ת"א

ספר מאה וששה עשר

נביאים ראשונים יהושע שופטים שמואל ומלכים. נדפס והוגה בעיון נמרץ כפי כח האפשר שנת ה'ת"א לפ"ק בויניציאה במצות השרים ויצניצו ניקולו פייטרו יאקומו גירונימו ואלויזי בראגאדיני Caeoni.
בלי פירוש. כל דף מקיפה אותו מסגרת קורים.

ספר מאה ושבעה עשר

נביאים אחרונים ישעיה ירמיה יחזקאל תרי עשר. נדפס והוגה בעיון נמרץ כפי כח האפשר. שנת ה'ת"א לפ"ק בויניציאה. במצות השרים ויצניצו ניקולו פייטרו יאקומו גירונימו ואלויזי בראגאדיני
In Venetia Appresso Giovanni Ca Leoni
שער מקושט משני צידי הדף תמונותיהם של ישעיהו ושל ירמיהו.
דפים רעז-שצח.

ספר מאה ושמונה עשר

[כתובים והם תהלים משלי איוב דניאל עזרא ודברי הימים. נדפס והוגה בעיון נמרץ כפי כח האפשר ... במצות יואני קאליון המדפיס שנת ת"א.]

דפים ת-תקכה (חסר בסופו כדי דף אחד או שנים?) תהלים בשני טורים.
מסגרת מקושטת מימין שלמה ומשמאל דוד. בראש השער עשרת הדברות.

ספר מאה ותשעה עשר

מדרש בחדוש. פירוש להגדת פסח להחכם השלם כמוהר"ר אליעזר נחמן פואה נר"ו. אמרות טהורות מזוקקות וברות אתה הקורא תשמרם. נדפס
בויניציאה במצות השרים האחים בראגאדיני יר"ה שנת ה"ת"א [1641] לפ"ק.

Appresio Gio. Calleoni

בית הספרים R37A2083 ; גנזי ישראל 276 ; יערי 1641.

2א הקדמה:

חביבה מצות יציאת מצרים מכל מצות שבתורה ... על כן עלינו לשבח המדרש
אשר יצא מבית מדרשו של החכם השלם כמוהר"ר אליעזר נחמן פואה נר"ו, ראש
לחברים אהובים העלובים שבעיר הזאת אשר בעינו מצא בפסוקים ובדברי חכמים
לפרט כמה וכמה נסים ומכות שלקו בהן המצרים להגדיל תורה ואגבן חוש כמה
דברים ראויים להעלותם על שלחן מלכים ... ועם כי נכספה וגם כלתה נפש הרב הנד'
לזכות את הרבים כי אוהב הוא את הבריות ומקרבן לתורה ... לא בקש להעלותו אל
הדפוס כי כן דרכו להעלים ולהסתיר שמו. אך אמנם אנו בני חבורתו ... ובכן דרוש
דרשנו שיהי לרצון לפניו לחון העתקתו אלינו ... ויהי כאשר בא לידינו נדרנו
להעלותו אל הדפוס ... יזכנו ה' יתברך להדפיס יתר חבוריו כי נעימים הם לכל קורא
ביאור תורת משה ופרקי אבות ודרכי התשובות בהם ימצא איש די מחסורו ...
אלה הדברים היוצאים מפי החברים אשר בשם עלובים נקראים והנם בעיר רייו
דרים.

[25] ואלה שמותם:

כמהח"ר אור שרגא סגוני

כמ"ר אליעזר אלישע לוי

כמ"ר יהודה יעלה סוני

כמ"ר שמואל סגוני

כמהח"ר יהודה רבינו

כמ"ר שמואל פואה

כמ"ר יחיאל ב"י סגוני

כמ"ר רפאל פואה

כמו' יחיאל עובדיה סגוני

כמ"ר שלמה גאליקו
 כמ"ר אליקים זלמן
 כמ"ר טוביה לינגו
 כמ"ר שמואל רבא
 כמ"ר יצחק פואה
 כמ"ר שבתי חזק
 כמ"ר ישראל מילה
 כמ"ר מרדכי זלמן
 כמ"ר וורדימס פואה
 כמ"ר עזריאל מודינה
 כמ"ר חיים בונדי
 כמ"ר אהרן מארון
 כמ"ר ישמעאל אוטולינגו
 כמ"ר ישראל דיאנה
 כמ"ר אפרים מלאך
 כמ"ר ישראל קורייו

[ג, א]: שיר בשבח הספר והמחבר ממששה שליט: ליוצר בחכמה / אדון כל נשמה
 4° לו דפים

אותיות רש"י. הגהות וציונים בגיליון באותיות רש"י זעירות מאד. נוסח ההגדה
 באותיות מרובעות בלתי מנוקדות.

דף יט, ב — כ א / האותיות נראות שונות יותר חדות.
 ההגדה והפירוש עד דף לב, דף לג, א: סדר ההגדה שהתקינו לומר אחר הסעודה.
 לפי שלא זכיתי לחדש דבר על הסדר שלאחר הסעודה אלא על מזמור הנקרא הלל
 הגדול הייתי נדון בעצמי אם אחברנו עם ההגדה או לאו. אחר כך אמרתי הואיל והוא
 מעין המאורע אודה ה' בכל לבב ואספרה חסדיו כי מעולם המה.

דף לה 'מפתחות מחדושים'

לו, א: התנצלות לפושעי ישראל.

מדרש בחידוש נדפס יחד עם חבל בני יהודה לר' שמעון חביליו, ליורדנו תק"ט והשם שניתן מעתה
 לספר הוא לשון חכמים.

[בקטלוג שוואגר — פרנקל, אוצר כלי חמדה, הוסיאטין תרס"ו, סי' 167 צויין
 כי כ"י המחבר עמד אצלם למכירה וכך תיארוהו: כנראה בהרבה מקומות גרע
 והוסיף כמה שורות ועל הדף הנקשר כתוב: 'שלי זה הספר ישראל מודינא במתנה
 אלי נתונה מכמ"ר שמואל פואה י"ץ ר"ח ניסן השצ"ג ל' (עשר שנים קודם הדפסת
 הספר) כ"י איטלקי כ"ד דפים בתבנית 4'.]

ספר עשרים ומאה

סדור מברכה כמנהג ק"ק בני רומה יצ"ו כולל כל מה שבא בראשונים.
בויניציאה במצות הקומיסאריאה של השר יואני וינדראמין בבית יואני
מרטינלי הת"א.

8° פח דפים. [ביה"ס 5355 A 79 R]

שנת ת"ב

ספר אחד עשרים ומאה

תפלות ישרים לכל יום מז' ימי השבוע דבר יו"ם כיומו ולכל אחת מזמור לדוד
נכון לה ובזה ד' אחרות לחולה לאסור לדרך לעני על נפש מת ... ולתשובה
ולתענית והטבת חלום יפה וטובה. בויניציאה הת"ה במצות השרים
בראגאדיני יר"ה בבית אנטוניאו קליאנוני
32° מ דפים

הקדשה אל 'מעלת הק"ק אשר ברומה יצ"ו וממוניהם בראשיה' הן המה היום
הזה הגבירים מעולים ונכבדים כה"ר מרדכי טוסקאני וכה"ר רפאל יאיר וכה"ר חיים
נטרונאי.

... שמעתי שמעם מגיני ארץ ועומדים בפרץ לכלל ולפרט מבית ומחץ ורוחב
לבם לא ישוב ריקם וכמה מעלות טובות ... וכל ימי נצטערתי לבא פעם אחת
להשתחוות וליהנות מזיו פניהם ... ולא אסתייץ מלתא ...
בכן כאשר הסכמתי לחזור ולהדפיס התפלות האלה ... למען ידעו דורות הבאים
אשר הקרבתי להם נפשי ... כי כל תפלות חובה ממנהגנו בני איטאליא"ה רשום
עליהם וזכרתם להיותם ראשונים ...

ויניציאה אלול הת"ב ... יהודה אריה ממודינא

[ג, ב]: זה יותר מעשרי' שנה חברתי ושלחתי על פני חרצות בדפוס שיח סוד אלו
התפל' ... ויען נדפסו אז בכרך קטן ולא שלטא ביה עינא אידי דזוטר אירכס ולא
נתפשטו מהן ארכע' בכל גבול ישראל לכן חפצתי להדפיס' שנית באותיות גדולות
וטובות לזכר הרבי' כמשפטי כל ימי היותי ומה גם עתה לעת זקנה ושיב' ...

ספר שנים ועשרים ומאה

מחזור ספרדים מימים נוראים וסדר סליחות ללילי אשמורות. סדר תפלות
לראש השנה וליום הכפורים. במצות השרים וצינצו ניקולו פייטרו יאקומו
גיירנימו ואלויזי בראגאדיני In Venetia 1642
8°. שיא דפים.

ספר שלושה עשרים ומאה

סדר ארבע תעניות. הלא הם עשרה בטבת צום אסתר יז בתמוז ותשעה באב.
ובחלק הימים נוראים כבר נדפס צום גדליה וצום כפור. במצות השרים
וינצינצו ניקולו פייטרו יאקומו גיירנימו ואלויזי בראגאדיני
In Venetia 1642 Appresso Ant. Calleoni
כמו במהדורה הקודמת.
8° קי דפים. בדפים צג, ב — צט, א ההפטה גם בספרדית (באותיות רש"י)
ושלושה סוגי אותיות הן: הרגילות, זעירות וזעירות ביותר.

שנת ת"ג

ספר ארבעה ועשרים ומאה

סדר מעמדות מסודר לימי השבוע ושיר היחוד של בני משה אשר בא מעבר
לנהר סבטיון ושבעי ושתי פסוקי ע"ד האמת שסדרם הרמב"ן ז"ל.
בוינציאנה במצות הקומיסארייה וינדראמינה בבי יאני מרטינילי שנת תג
16° [פו, ב]: שיר היחוד
[קג, ב]: מנהג חסידים ... בשבעה באדר
[קד, א]: זה הסדר נוהגים בירושלם תוב"ב כמו שהעיד לנו זקן ונשוא פני' ה"ר
אברהם ביטון נר"ו תושב ירושלם תוב"ב ובמקומות אחרים ממזרח ומערב ושמו
הסדר הזה פה אחר סדר שיר היחוד שתקנו בני משה מעבר לנהר סבטיון כדי שיהיה
נוצר זכות אבות ובני' ויחדיו יהיו תמים להגן בעדנו ויפרסם סכו עלינו ועל כל
ישראל אחינו אכי"ר כה מעתיר אברהם חבד טוב
[קד, ב]: שבעים ושתיים פסוקי.

ספר חמשה ועשרים ומאה

סדר תפלת המנחה של ערב ראש חדש שאומרים בני חברת המתענים ביום
ההוא בפירארה בבית הכנסת הנשאים בני פאנו ישמרם צורם ויברכם

In Venetia, 1643 Appresso Ant. Calleoni

8° יי דפים. שער קליאוני ובראשו בהג'א.

וינוגרד [ת"י] האם הוא הוא? [גנזי ישראל 261] (1294)

שנת ת"ה

ספר ששה ועשרים ומאה

ספר שני משאלות ותשובות להרב המובהק כמה"ר יוסף בן הרב הגדול
כמה"ר משה מטראני זלה"ה אשר אור תורתו האיר בעיר המהוללה צפת גליל
העליון תוב"ב וזרח עד עיר ואם בישראל קושטנינה יע"א. מיוסדות על סדר
הד' טורים. והטור הראשון אורח חיים כי חיים הם למוצאיהם. בוינציאה שנת
התה בבית אנטוניאו קאליאוני [1645]

2° [2] ז [1] אותיות רש"י בשני טורים. שער קאליאוני.

2° [ב, א] הקדמת בן הרב המחבר.

אמר ישעיה אחרון אחרון, בנו ותלמידו של הרב המחבר המופלא שבסנהדרין
זלה"ה. בן פורת לרב המוסמך הגאון כמה"ר משה מטראני זלה"ה. אנכי הצעיר
שבתלמיד' מתאבק בעפר רגלי הראשונים ואת עצומים, כאשר התעו אותי אלהים
מבית אבי אבי רכב ישראל ופרשיו ועלה בסערה השמימה ...

הטובה אשר עשה ה' לאדוני אשר הראנו ידו הנפלאה מתורתו התמימה נודעה יד
ה' בעיר המהוללה קושטנינה רבתא ... שם שם לו חק ומשפט ... יצא ראשונה
החלק הא' [קושטא ת"א] מתשובות הרב א"א זלה"ה אשר בו היתה ליהודים אורה ...
ויהי אך יצא יצא זה ספר תורת האלהים ביד הלמדנים והשקדני' עין בעין נראה לפי
מבחן הבוחני' כי ירדו מחוקקי' לשערים מאומנותם לגריעותא על הנייר ועל
הדפטר', כי בנמצא הלך אחר הרוב באיזהו מקומן האותיר' נראות ואינם נראות בדיו
כתובה על הנייר מחוקקת כי מעבר אל עבר חלפו חק ... ואחרי ראי נקפו זאת אמרתי
אלכה אל הגדולים האומנים המובהקים החוקקים חקקי צדק בעיר וינציאה
המהוללה אשר ידיעתם מכרעת לעשות כתיבה תמה ברה כחמה על הנייר או על
הדפטר' ... ויהי כבא הביתה למבדק בכתבי חושבני ושכחי דאבא דאתו ממילא

מתשובות הרב א"א זלה"ה אשר נעשו על טהרת קדשו לראות מה הגיעו אלי בחלקי אשר בתוך אחי החכם השלם נר"ו אחלק נחלה רבה וגדולה כגורת ספיר ויהלום ... אראה כי אזלת יד המרבה לברוק חלק פשוט ולא העדיף במספר הסמוך לארכעים ומאתי' ש"ת כמו מסמרות תקועות וחלק בכורה למשה היה למנה אחי יפת הגדול נר"ו תבדק בנה"ד דעה ... ולמען תהיה לי לעדה ... לאמר כי יתר תשובותיו אשר השיב לכל שואל...

על כן הודעתי נאמנה מכאן מודעא רב' לאורייתא כי עד כאן משלי ... גם בכנפי נמצאו ש"ת קצרות ולא ארוכות ממשפטים ישרים אשר באו לידו מעשה רב ומאשר שפט את ישראל בין דין לדין ... כעת אינם מן המוכן להעלות בעט כרזל כי א"א הרב זלה"ה כשחברם העלם בקונטרסין קצרים וארוכים כמנהגן של ראשונים חלק' בחיים והיה כותב כתיבה דק' ולמען יחזיק המועט את המרובה היה סובב וכותב למקוצצו' המשכן בירכתים כתב ע"ג [על גבין] כתב וכשהעתיקם הסופר העתיק הברור לו לפי שכלו והנית הספ' לפ' מהלל כל אשר לבן בו ... והרב זלה"ה לא היתה לו שעת הכושר להגיהם כי בעונותינו נטרפה לו השעה ונתבקש בישיבה עליונה וזוהי הסיבה מדוע לא באו עתה בשלחן המלך ... יזמין לי חברי' מקשיבים משכילים ... למען תחזקנה ידי להגיהם ולצרוף כבור סיגם ולהסיר כל בדילם כי לאקומי גרסא כי האי בעיא צלותא לעיון רב וטרחא יתירתא ...

וגם כי אעבור בסך הש"ת הללו אשר נפלו בגורלי עברו על ראשי המים הזדוני' ... שגיאות מי יבין מבית ומחורן מלאים והמעתיק באין מבין כתב על שמאל שהוא ימין ולוי ה' שהיה לי ולחכמי' חברים מקשיבים אשר כגילי ולכל בהם חיי רוחי ... ואם בקצת מקומות המצא תמצא דלא סיפיה רישיה רובם יתלה כרבוני ההעתקות אשר נעחקו ...

החכמים המעולים והחשובים כמה"ר יאודא ואברהם הכהנים שני בני' היצהר ראש מר דרור זלה"ה ... זכרו ברית עולם ואהבה רבה אשר היתה באמנה אתם הרב הגדול א"א זלה"ה באשר יצקו מים על ידו ושחו מי בורו מי' חיים ... אחת דברו שתיים זו עשו והוציאו תרומה הפרש' מממונם הלואה לתת לעושי המלאכה להביאה עד תכלית' ועוד ידם נטויה להוציא לאור' תעלומתו חכמה ... מהדורה שניה, פיורדא תקכ"ח.

ספר שבעה ועשרים ומאה

שאלות ותשובות השייכות לטור יורה דעה להרב מהר"ר יוסף בכמהר"ר משה מטראני זלה"ה בויניציאה שנת התה בבית אנטונוואו קאליאוני [1645]
[1] חמשים וששה דפים [1] מפתחות. [1] חלק.

ספר שמונה ועשרים ומאה

שאלות ותשובות השייכות לטור אבן העזר להרב מהר"ר יוסף בכמהר"ר משה מטראני זלה"ה ביניציאה שנת התה בבית אנטוניאו קאליאוני [1645]
[1] סא דפים [2] מפתחות [1] שיטת קידושין סא דפים.

ספר תשעה ועשרים ומאה

חלק ג' משאלות ותשובות להרב המובהק כמה"ר יוסף בן הרב הגדול כמה"ר משה מטראני זלה"ה מיוסדות על סדר הד' טורים והטור הד' חשן המשפט לזכרון לפני ה' תמיד. ביניציאה שנת הת"ה בבית אנטוניאו קאליאוני [1645]
[1] קלא דפים [2] מפתחות.

שנת ת"ו

ספר שלושים ומאה

אגרת מספרת יחסות דצדיקי דארע' דישראל ... ובה ישתוקק הקורא לעלו' ולראו' לא"י ... פה ויניציאה שנת הת"ו. עתה העיר ה' את רוח איש רש הולך בתומו ה"ר יחיאל תשובה מתושבי ירושלם תוב"ב ... במצות הקומיסאריאה של השר יואני וינדראמין ע"י פקידו יואני מרטינלי.

[ראה מ' בניהו, רבי יוסף ריקיטי — אמן צעיר מאיטליה שעלה לצפת, אסופות, כ (תשמ"ח), עמ' שסד-שסז.]

שנת ת"ז

ספר אחד ושלושים ומאה

אגרת מספרת יחסות דצדיקי. לוח ארוך כנ"ל. נקרא מנחת יוסף. שנת עשה עמי אות [ת"ז] לטובה. במצות קומיסאריאה וינדראמינה. ראה צילום שם.

ספר שנים ושלשים ומאה

* תורה נביאים וכתובים עם פירוש רש"י, בדפוס קאליאנוי
4° ברגאדין, ת"ז. (1275).
[ביה"ס 8° 54 A 3217 R°]

ספר שלושה ושלשים ומאה

* סידור מברכה כמנהג אשכנז.
נדפס על ידי אנטוניו קאליאנוי וברגאדין.
8° (1273).

ספר ארבעה ושלשים ומאה

ספר פליטת בית יהודה. שאלות ותשובות מהמאור הגדול סיני ועוקר הרים מר
ניהו רבה ורב יאודה לירמה וצ"ל ה"ה. במצות השרים וצינצו ניקולו פייטרו
בראגאדיני In Venetia 1647

פ דפים [2] אותיות רש"י וזעירות (מלבד ההקדמה)
מעבר לשער: 'הקדמת תלמידו של הרב המחבר' הוא ר' שמחה הכהן.
... ימים מקדם כגן עדן הייתי מסתופף במשכיות חמדת דת אבי אבי רכב ישראל
ופרשיו, הרב החסיד ועניו המאושר בכל ענייניו, מורי ורבי המחבר וצו"ל ... השאיר
אחריו ברכה אב"א [אי בעית אימא] קרא דרושים נחמדים מזהב ומפז רב על כל
פרשה והפטרה בכול משנה ואגדה ספרי וספרא, אב"א גמ' שטה על מסכת קדושין
כולה מראשה ועד סופה מנופה ב"ג נפה. ועם הרי"ף והרמב"ם והר"ן וז"ל נשא ונתן
באמונה ... ועל מסכת סנהדרין כולה ... ועל מסכת שבת רובה וסוגיו' נפרדות משאר
מסכתו' ודבורים הנאמרים באמת ובאמונה הלא לאמונה ולשונות הרמב"ם ושאר
הפוסקים ז"ל ... וכן על מסכת גטין הראה את כחו ... וכן כמו ארבע מאות תשובות
כולן ארוכות ממקור השכל חצובות. ובעו"ה [ובעונותינו הרבים] בשרפה אשר שרף
ה' בעיר הזאת עיר המהוללה בילגראדו יע"א הכל נשרף ... והנה היום אני תלמידו
הקטן יגעתי וחפשתי ... ומצאתי כמו כ"ט תשובות ביד בעלי בתים מפה העיר
וגמרתי אמרתי להעלותם על ספר ... וקראתי שם הספר פליטת בית יהודה יען וביען
הנה הוא שארית פליטת הנשארה ... פי לכל קורא בספר הזה על כל טעות או שגגה
יתיר או חסיר שימצא יתלה החסרון במעתיק כי התשובות היו כתובות בניירים בלים

קול קורא   כל קורא

הנה

אנכי באתי אליך בעב מעשים
כלם מתוקים ומליכודים לא
רשים • נשלמו ראש הדשטבת • הם
עין בית • יען נלקטם מהעין עין ישראל
ומהבית בית יהודה • לאל שבת ותורה •
יערכו לפניך • ויטבו בעיניך • ואם
נפלו שגגות באותיות • כך היא דרכה של
דפוס לעשות טעויות • ואף כי באה האומנין
חיתה נסיבת • כי אני לא
יכולתי להיות
שם ביום
השבת •

כי כן אשד הרכה עידנו ולנו נגרעה כל
רוככות • נפלה בארת השלא לעשות
שום דבר בשלכות • לכן קורא נעים
תשמרם בבטח • ותגיד אותם כפי
הגיוג • יען ניתן השכל במרוכס •
להקיץ לבשוכלם מכל הנרדמים •
ואף על פי שתמצא מהם בספר • הנה לרוב
ולאריכות • אלא תריגני כי אהא לכה
זכות • קרב אתה
ושמע הלום •
ודעה זת
שלום •

אם קמשונים כלו	ספרי עליה עלת	תניא אדם שלא	בפניו אין חמין :
לכן כי תמצא קן	יקרא בחור זקן	עם טבלו ויתקן	שגיאות מי יבין :

פי המהכר אליכם

לוח הזכרונות אשר בכל מעשה ומעשה הם מסורים

- א** אל יעמוד אדם במקום סכנה
ב כי לא יעשה לו נס בכל עתה:
ג אע"פ שהחכמים חלוקים אמרת אלוהים
 צדופת ואת חכם בסופת:
ד אף בדיעבד נמיר ולא בדיק
 מדוע רבים מכאובים לצדיק:
ה נדבר פתגמא דנא
 כי קבה לא עביר רינא בלא רינא:
ו יהי כל אדם מושל ברוחו
 ולצני' יספוד שיהי:
ז יזכור כל כשר עבשו
 ורחמי על כל מעשיו:
ח קחי ה'עול ובשרים אבר
 ואין אמונה ברשע אפילו בקבר:
ט ה' גוי הוטא זרע כרעס
 דאומרים והביתים אינם יורעים:
י למדנו מזה העני
 אל יחי איש חכם בעיניו:
יא בעולם הזה אין שמחה שלמה
 ותקות אנוש רכה:
יב הנה הצדיק משליך ידיו עליו
 כל שט תורת רגליו:
יג נא לנורא עלילה
 טוב להורות בלשון שלילה:
יד חנה כי בן עשה האל לעבדו
 נתן למעשה טוב מתן שכרו בצדו:
יז לא תאמן למקבל שחד ונטא פנים
 הלא לאלקים פתחנים:
יח יזכה לחיות באספקלריא
 האומר הכל לטב עבדין מן שמיא:
יט טוב לגבר כי ימות על קידוש השם
 וביום המות טוב משכן שם:
כ אומר ה' למכה בסגור
 עינים הייתי לעור:
כא יה רשעים בשרם בשך חמור
 והאל רגלי חסידו יסמור:
כב איש אל רעהו בשמו אל ירמח
- כ** כי כל דומה מתענג ברוחה:
כא לעולם תחי מזוה בפתחי ח כליך:
כב כי אפילו בשכבך תשמור עריך:
כג לא איש אל ויתתם
 וחמרתם ירוחם:
כד שלמה גילה ולא נעלם
 וצדיק יסוד עולם:
כה הצדיק יהיה נרשע
 וברעתו ידחה רשע:
כו כי בלה האיש שנותני כבוד ובשלמות
 כי כוף אדם לכוח:
כז בה כל איש משנת הבקע יעיר:
 וגדול מושל ברוחו כלומר עיר:
כח כי שכול הוא טוב בעללים
 ובפרט אלופנו כמובלים:
כט יהי לצוארך ענק ודכר
 מאן דלך סני להבדל לא תעביר:
ל כח אשריך וזרע על כל מים
 וכל מעשיך יהיו לשם טובים:
לא כי לא יעשה אדם בצדק שום פרץ
 כי ה' הוא האלקים בשמים כמעל ועל
 הארץ:
לב לא טוב להחליבן ולהתאדם
 כי בצלם אלקים עשה את האדם:
לג לא תרשעים צדרכו הרוב
 והצדיקים הם זכונם יצא לרחב:
לד לב העוסק במצות אוכל פירותיו בעת
 וגם מהוה שרי יצא:
לה לז' השרים נרם לא תכבה
 כי איכוס מעש ועושים ירבה:
לו לך כהרב יתרון לגבר
 על המאוי כי הוא דוכב בקבר:
לז לך המרדס לא ילך בגיא צלמות
 וצדקה תציל ממות:
לח לה אשר לו ולאחרים דטוב
 אמרו צדיק כי טוב:

... ונפל בהעתק הרכה שבושים מטילים מום בקרשים והרכ המחבר זצ"ל נקי ... השור
והטפסר כמר' עמנואל נר"ו אשר הפליא תסדו להחזיק במצוה זו להדפיס הספר
הזה...

שמחה בכ"ר גרשון הכהן זלה"ה

נדפס רק פעם אחת.

ספר חמשה ושלשים ומאה

מעשי חכמים כלם מלוקטים מהעין ישראל ומבית יהודה. עם פירוש רש"י
תחתם כאשר הוא שם ותחת כל אחד משל במליצה מעין המאורע ומהם לוח
בסוף ממני ומאתי הצעיר יצחק מן הלויים המחבר והמדפיס פה ויניציאה התז
בדפוס השרים בראגאדינו יר"ה Appresso Antonio Calleari

כא [1] דף. דברי חז"ל באותיות מרובעות והפירוש באותיות רש"י.
ב, א הקדשה:

איש שלומי ... אהוב וחביב כ"ר אליה יצ"ו בן ... איש חיל רב פעלים נודע
בטוחרים שמו ... הקצין הנשגב המרומם כה"ר חיים אליה מזרע אהרן הכהן תושב
קורפו יצ"ו.

שלשה כתרים הם כלם לאדרי' ובמשפחתו. כתור תורה מודעת זאת בכל הארץ
גדולת מעלת החכם כה"ר נתן אחיו עמו ישמרו דעת ותורה בשאלוניקי העיר הגדולה
וקרוב אלינו המשכיל ונכון אחיו כ"ר יצחק יצ"ו שונה באדווה כי מהרה זה אשר
יקראו לו הרופא המוכהק. ... זאת ועוד אחרת כתור כהונה והוא כהן לאל עליון כי
שפתי כהן ידבר צדקות ויגיד מישרים, ועתה הנה כי כן נתתי ראשית בכורי אדמתי
וראשית עריסותי אל הכהן ... ועוד בא שלישיה כתור מלכות הקצין המרומם הנשגב
מעלת אביו יצ"ו כי בהיותו סוחר באניות רבות מהם על פיו יצאו ועל פיו יבואו
יבקשו מפיהו ויהי שמעו בכל הארץ גם נאמר כתור מלכות בראשו הוא יראת שמים
המצות ובפרט נזר לראשו הוא היות נושא ונותן באמונה. והאחרון הכביד בכבוד
גדול כתור שם טוב ... אם מהשם טוב הוא בויניציאה מראשי הסוחרים עושה צדקות
נורא תהלות והעושר והכבוד לפניו ...

זכרתי ימים מקדם בבואו פעם ראשונה בנערותו פה העירה רודף הלימודים
לאהוב אף זאת היתה לי כי לא יכולתי להתאפק להראות לו חבתי כחבורי זה חלף
עבודתי ...

ויניציאה פרשת כי יברכך ה' אלהיך לשרתו ולברך שמו כל הימים הצעיר ימה
[יצחק מן הלויים]

ובהמשך שיר: אל תהיו מתמיהים / איך פאר אלהים ...

הקדמה:

דברי אגדה מושכים לבו של אדם. הם אמרו כל זה במדמה ואני נסיתיו בנסיון כי
בהיותי מצעירי כת המדבר' ברבים ... אזני כל העם מקשיבים ... לשמוע הספור
ולהבין הלמוד היוצא ממנו ...

ויען כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לנפש טוב מהדבור התורני' ... גמרתי
אומר לאסוף ולקבץ כל המעשים מהעין ישראל ... ולכן קבצתי מהם היותר לימודי.
גם אספתי בעמרי' מבית יהודה ... זקני אבי אמי מב"ת כמוהר"ר יהודה אריה
ממודינא ... ובמקום שאין פירושים השתדלתי להיות איש מפרש

[כב, א] קול קורא — כל קורא

... נשלמו ראש חדש טבת ... ואם נפלו שגגות באותיות כך היא דרכה של דפוס
לעשות טעויות ואף כי מאת האומנין היתה נסיבת כי אני לא יכולתי להיות שם ביום
השבת ...

בסופו מכתם קטן: אם קמשונים כלו ספרי עלה עלה
נשאר יחידאה.

שנת ת"ח

ספר שישה ושלשים ומאה

ספר שפתי רננות כולל תפלות מעולות בקשות סליחות ותחינות כמנהג ק"ק
טריפולי והעיירות השכנות אשר קבלה בידם שהם מהגאונים נפשם במנוחות
שאננות. הביאו אל הדפוס הגביר ה"ר יעקב זאגדון איש אמונות והחזיקו על
ידו שלשה המה אנשי תבונות: ה"ר שמואל חזן חכם נעלה ובעל מדות הגנות,
והמשכיל הנכבד ה"ר שמעון לביא נודע בשאר המדינות, והנבון המעולה ה"ר
עזריה תלמיד יושב בשורות העליונות. ישמרם השומר לעולם ויניבון תגובות
דשנות ורעגנות אכי"ר.

שנת חשק ה' לאהבה אותם. כמצות השרים ויצניצו ניקולו פייטרו יאקומו
גיירנימו ואלחי בראגאדיני כמצות הגביר המרומם אחד מראשי ומנהיגי המדינה
כמה"ר מנחם יצ"ו בכ"ר אברהם הכהן זלה"ה

In Venetia 1648 Appresso Antonio Calleoni

מעבר לשער 'לישרים נאווה תהלה' — שירים בשבח הנדיבים מאת יעקב בכר
הלוי יחביל זלה"ה

הקדמה

מנהג

של ישראל קדושים לעמוד בליל שבועות וחשיגות
 רבא לקרות בתורה נביאים וכתובים משנה גמרא
 אגדה וספרי מכלל אחד המרבח ואחר הממעיט ומכיון ארץ דעתו
 לשמים כי הימים האלה טובים השנים מביאים לידי קדושה וטהרה
 ואף כי הרבה מנהגים יש בדבר הנכם כי לפי הנראה רובם ככולם
 מבקוץ קדוש הם יונקים ומשני המאורות הגדולים הנהגים הקדושים
 אשר בארץ המה מאירים כמוהם קורדויו וזהו וכו' וכו'
 לורא וזהו כ"כ הכל הולכין בדרך אחד אחד העיקר וקורין שלשה
 שלשה פסוקים של תורה נביאים וכתובים בראש ובסוף כל פרשה
 ופרשה וכו' אלא שיש כוונתן באמצע אלה פתח ואלה פתח וכלם
 משוברים ולפי שסדר זה גורם להפוך בספר ולהפוך בו מדף אל דף
 כתובות וכתמידות וכו' פתחים מביא לידי עפפה והפסקה
 בדיבור שלא יראו מערת החל ריגור של תורה וכן בעזרת ה' לנו
 אנחנו צעירי חצאן העוסקו בתורת הקדושה בבית המדרש של עיר
 וזרונה יע"א אמרנו כי כשר הדבר לאסוף כל הפסוקים זה אחד זה
 והיו לאחדים ביד הקורא ולא ותקמה ולא יפנה בקריאתו גם
 שאר הקריאות דבר דבור על אופניו כאשר לקטנו מספרי הקדמוני
 אשר לנו באבותה של תורה ובכן נזכה ויהי נועם ה' אלינו עלינו
 ומעשה ידינו בוננה עלינו וכו' וכו' וכו'

סדר לקריאת תורה נביאים וכתובים מחולקים כפי סדרת גאונים
 קדמונים וז' לאזכרם בליל הושענא רבא וליל שבועות :

בראשית

ויאמר אלהים יקו המים מתחת
 השמים אל מקום אחד ותברא
 היבשה ויהי כן ויקרא אלהים
 ליבשה ארץ ולמקוה המים קנה
 ימים וברא אלהים כי טוב ויאמר
 אלהים תרשא הארץ רשא עשב
 מזרע זרע עץ פרי עשה פרי
 למינא אשר יזרעו על הארץ
 ויהי כן :

ותוצא הארץ רשא עשב מזרע
 זרע למינה ועץ עשה פרי אשר
 זרעו בו למינה וברא אלהים כי
 טוב ויהי ערב ויהי בקר יום
 שלישי פ

ויאמר אלהים יהי כארץ ברקיע
 השמים להבדיל בין הים ובין
 הלילה והיו לאתל ולמיערים
 א א ולימים

ברא אלהים את השמים ואת
 הארץ והארץ היתה תהו ובהו
 והשד על פני תהום ורוח אלהים
 מרחפת על פני המים ויאמר
 אלהים יהי אור ויהי אור וברא
 אלהים את האור כי טוב ויבדל
 אלהים בין האור ובין החשך
 ויקרא אלהים לאור יום ולחשך
 קרא לילה ויהי ערב ויהי בקר
 יום אחד פ

ויאמר אלהים יהי ברקיע בתוך
 המים ויהי מבדיל בין מים למים
 ויעש אלהים את הברקיע ויבדל בין
 המים אשר מתחת לברקיע ובין
 המים אשר מעל לברקיע ויהי כן
 ויקרא אלהים לברקיע שמים ויהי
 ערב ויהי בקר יום שני פ

4° אותיות מרובעות בננויות יפות וחדשות. פה דפים, סוף הסליחות + ל דפים: מעמד לליצור לרבי יצחק ׳ גיאת זצ״ל.
הוראות הדינים בערבית ככל דפי הספר בלא ניקוד. והן מעטות ביותר.

ספר שבעה ושלשים ומאה

סדר קריאה ותיקון ללילי חג שבועות והושענא רבא המתקדשים והמטהרים במיעוט שינה במיעוט שיחה בטלה, יובילו שי למורא מנחה בלולה במקרא משנה הלכו' והגדות דבר בעתו מה טוב להודות. בויניציאה שנת ת״ח לפ״ק. במצות הקומיסריא' וינדראמינה בבית האומן פרנציסקו ויצירי.
8° אותיות מרובעות ומנוקדות ככל מלבד המשנה והזהר באותיות רש״י. לכל עמוד שני טורים ממוסגרים בקווים ישרים.

הקדמה: מנהגן של ישראל קדושים לעמוד בליל שבועות והושענא רבא לקרות בתורה נביאים וכתובים משנה וגמרא אגדה וספרי קבלה ... הימים האלה טובים השנים מביאים לידי קדושה וטהרה. ואף כי הרבה מנהגים יש בדבר הגם כי לפי הנראה רובם ככולם ממקום קדוש הם יונקים, ומשני המאורות הגדולים הרבנים הקדושים אשר בארץ המה מאירים כמוהר״ם קורדוויור זלה״ה וכמהר״י לוריא זלה״ה. מ״מ הכל הולכים בדרך אחד אחר העיקר, וקורין שלושה פסוקים של תורה נביאים וכתובים בראש ובסוף כל פרשה ופרשה וכו'. אלא שיש מוסיפין באמצע אלה מפה ואלה מפה וכלם משובחים. ולפי שסדר זה גורם להפוך בספר ולהפוך בו מדף אל דף בתכיפות ובתמידות, וכמה פעמים מביא לידי עכבה והפסקה כדיבור שלא כראוי מעת החל רינה של תורה.

וכן בעזרת ה' לנו, אנחנו צעירי הצאן העוסקי' בתורתו הקדושה בבית המדרש של עיר וירוש׳ה יע״א, אמרנו כי כשר הדבר לאסוף כל הפסוקים זה אחר זה והיו לאחדים ביד הקורא, ולא יתמהמה ולא יפנה בקריאתו. גם שאר הסדר יבוא דבר דבור על אופניו כאשר לקטנו מספרי' הקדמוני' אשר לנו באמתה של תורה. ובכן נזכה ויהי נועם ה' אלדינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו.

הסכמת הרבנים מר״ח טבת ת״ח בעמ' [39]

[נדפסה גם בס' הסכמה ורשות, עמ' 280-281. וצילומה בעמ' 47.]

ספר שמונה ושלשים ומאה

* מנהגים. יצחק אייזיק טירנא, קאליאוני [ת״ח]
8° [48] דף. (1277)

שנת ת"ט

ספר תשעה ושלשים ומאה

בקשות וידיויים כפי הזמן מיוסדים מפי גאון הדור, מופלג בחסידות, ה"ה
כמהר"ר אליעזר נחמן פואה נר"ו. אורו שואף זורח בעיר ריו. הדפיסו החשוב
כמהר"ר יוסף דייאנה יצ"ו לזכות את הרבים בויניציאה התט בבית אנטוניאו
קאליאני

8° [2].

ספר ארבעים ומאה

סדר בקור קברות. ראוי לנהוג ביום תשעה באב [2, א — 6 א]; בקשה ראוי
לפרנסי הקהל ומנהיגיו [6א]; וידי לאומרו ביום הכפורים [6ב — 11א];
תפלה להתפלל על אשה שילדה ואינה יכולה להוציא דמיה מעליה
[11א — 12ב]. (1297)

ספר אחד וארבעים ומאה

נביאים ראשונים יהושע שופטים שמואל מלכים עם פי' המאור הגדול ראש
המפרשים רש"י ז"ל אשר כל שאר המפרשים מימיו שתו והאיר על כולם. ואף
גם זאת כל הפסוקים מסומנים א ב ג וכו' כן ברש"י למען יוכל המעיין למצא
מבוקשו בהרף עין. במצות השרים ניקולו יאקומו גיירונימו ואלויזי
בראגאדיני שנת הת"ט לפ"ק

Appresso Antonio Ca Leoni

השער מצוייר מאד. הדמויות שמואל מימין ואליהו משמאל, ומעליהם עשרת
הדברות. באמצע ובצדדים מלאכים.
ומעל הכל באמצע עשרת הדברות.
[1] רכא — תנה.

ספר שנים וארבעה ומאה

כתובים והם תהלים משלי איוב דניאל עזרא ודברי הימים עם פי' המאור
הגדול ראש המפרשים רש"י ז"ל אשר כל שאר המפרשים מימיו שתו והאיר

עיני כולם. [המשך כנ"ל] במצות השרים ניקולו יאקומו גירונימו ואלויז
בראגאדיני שנת ת"ט לפ"ק

In Venetia, 1649 Appresso Antonio Ca Leoni

השער באמצע ובראשו עשרת הדברות. מימין שלמה ומשמאל דוד.

4° דפים רכא-תמו. תהלים בשני טורים.

תחילתו דף שו וסופו דף תס"ב.

תמו, א: נשלם פירוש דברי הימים ב"ה ותשלם כל המלאכה מלאכת הקדש היום

יום ה' יז לחדש חשון שנת שס"ח לפ"ק [הצחק קולופון של מהדורת דיגארה].

ספר שלושה וארבעים ומאה

חמש מגילות [עם פירוש רש"י] דפים רסג-שד.

הפנים בחלק העליון ומתחתיו פירוש רש"י. בסוף מגלת אסתר (שד) נכתב: נשלם

פירוש מגלת אסתר ונשלם פירוש רש"י על חמש מגילות ועל התורה בעזרת אל נאזור

בגבורה. שנת ת"ט לפ"ק ליצירה על ידי אנטוניאו קאליאני פה ויניציאה הבירה.

ספר ארבעה וארבעים ומאה

דרוש לשכת הגדול פרשת צו ... מדובר בו משעבוד וגלות של מצרים

וגאולתנו ... הכינה אברהם הלוי שמשוני מק"ק פראגה. ויניציאה בבית

אנטוניאו קאליאני, ת"ט

8°. ט דפים. בסופו חרוזים בשבח הדרוש מאת ר' יצחק מן הלויים 'הנצב על

הדפוס' (1287).

שנת ת"י

ספר חמישה וארבעים ומאה

* תפלת המנחה של ערב ראש חודש. פירארה. חברת המתענים. [ת"י]. יח דפים.

לשימוש בני החברה. (1294)

שנת תי"א

ספר ששה וארבעים ומאה

* סדר ביקור קברות.

תפילות חולים ומתים. המחבר ר' אליעזר נחמן פואה, 8° תי"א.

(1297).

שנת תי"ב

ספר שבעה וארבעים ומאה

אזהרות אשר שר הרב שלמה בן גבירול ז"ל עם פירר' קב ונקי מנמוקי הקטן יעקב בכמה"ר שמואל חאגיז זצ"ל. יתבאר בו כוונת המשורר ודעות החולקין עליו במנין המצוות וטעמן. גדפ' לזכר' בו את הרבי' ונקר' שמו ביש' פתיל תכלת. וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה'. בויניציאה בשנת התי"ב לפ"ק בבית הקומיסריה וינדרמינה.

8° [1] סט דפים. הנוסח באות עברית מנוקדת והפירוש מקיף עליו באותיות רש"י. מעבר לשער: אלו הם י"ד שרשים שהקד' הרמב"ם למנין המצות ודעות החלקין עליו.

[סו, ב:]

אמר הקטן יעקב בראותי בחזורתי סר צלם ... והעני כבן ל"ב שנה ... בדקתי בפנקסי ולא מצאתי א' מני אלף ממה שעלי לעשות ... ואחרי אשר זיכני ה' להוציא לאור קצת כתבים שלי, זכרתי כי בימי חרפי מקדמוני כי דבר רוח ה', לאסוף ולכנוס ביאורי המצות בשירור' אשר שם החכם החסיד ר' שלמה בן גבירול זצ"ל, כדרך שעשה הרב ר' שמעון בר צמח דוראן זצ"ל, והוצאתים לאור והיו נגד עיני תמיד. ואם זיכני ה' ויתן לי בנים לעבודתו, יהגו בהם או איזה תלמיד קטן העורך כמוני. ובכן אוהיר את נפשי להתרחק מכל דבר רע ... מכאן ואילך אזהרות להנהגה ומוסר.

[סח, ב:] 'ואלה קצת מן ההנהגות שהנהיג הרא"ש ... עד דף סט, א למטה.

עלה בדעתי להעלות הכל על ספר ... ייעדתי לי ספר צרור החיים שאוציא לאור ... ועדיין אני משתדל בהדפס' חבורי על המשניות עץ חיים. ה' אלהי ישראל ברחמי זיכני להוציא לאור עם כמה חבורים וזכני לעלות לארץ הקדושה ...

ותהי השלמ' המלאכ' הקדוש' יום א' ודברת במ' למכ"י [למניין בני ישראל,
ספירת העומר] אנחנו הנצבים פה ויניציאה. הנכאב וצעיר יצחק מן הלויים והצעיר
וינטורין ...

שנת תי"ד

ספר שמונה וארבעים ומאה

סדר קריאה ותיקון ללילי חג שבועות והושענא רבא המתקדשים והמטהרים
במיעוט שינה. במעוט שיחה בטלה יובילו שי למורא, מנחה כלולה מקרא
משנה הלכות והגדות, דבר בעתו מה טוב להודות. נדפס עתה מחדש
בויניציאה במצות הקומיסאריאה וינדראמינה שנת בית קדשי אפאר. על יד
האומן זואני אומבירטי

8° כמו מהדורת ת"ח אבל בלי הקווים למסגרות. דברי חז"ל חזוהר באותיות
רש"י, לב [יב] דפים.

לא היו ימים טובים לישראל אשר לא נהגו קדמונינו להגות באמרי שפור ולקרות
בם באיזה ספר תורה שבכתב או תורה שבעל פה. ומה גם בימים המיוחדים להיות
היהודים עתידים לשמוע בלימודים ביום מתן תורה ולילו עמו. אשר בכל עיר ועיר
מדינה ומדינה יש יחידים מרבים לעסוק בדברי תורה. וכמו כן ליל הושענא רבא, רבו
כמו רבו המנהגים. והלילות הללו אנו מדלגים מנביא לנביא ומספר לספר ורבים
מעמי הארץ מתיחדים לקרות שלשה שלשה פסוקים של תורה נביאים וכתובים
בראש ובסוף כל פרשה ופרשה וכו' אשר כל עקר יקר שורתו הסדר הזה הוא ממוצא
דבר שני המאורות הגדולים אשר בארץ המה מאירים ומזהירים כמוהר"ם
קורדו"בירו וכמהר"י לורי"א זלה"ה ולהקל טורח הקור' מלהיות גולל ספרי'
ומלהפוך מדף אל דף נדפס מקדמת דנא הספר הנחמד הזה אשר בו מתוקן ומתוכן
דבר דבור על אופניו. ועתה חדשים מקרוב העיר ה' את רוחי לחזור ולהדפיסו לזכות
בו את הרבים.

וכן השתדלתי בכל מאמצי כחי לטהרו לצרפו וללכנו משגיאות. כן אלהי הצבאות
יראנו נפלאות מאורעות. אכ"ר כה דברי הצעיר

וינטורין בכר דוד

שנת תט"ו

ספר תשעה וארבעים ומאה

קצור חובת הלבבות אשר חיבר הרב והחסיד רבינו בחיי הדיין זלה"ה. ולרוב תועלתו נדפס מחדש כדי לזכות בו את הרבים כל הימים מידי שבת בשבתו ובפרט בעשרת ימי תשובה. בויניציאה ביום טו"ב לחדש א'ני ל'דודי ו'דודי ל'י שנת תורה וקול זמרה.

16° [עז דפים] בראשו הקדמה מאת ריכ"ץ. שם המחבר לא נזכר והוא ר' יעקב ב"ר אברהם מפאנו, פאנו רס"ה. נדפס מחדש ר' יעקב ב"ר ידאב אליה כ"ץ מפאנו (אוצר הספרים ק 464) ויניציאה תט"ו. ועם הקדמת המחבר (1311).

ספר חמישים ומאה

* שיר השירים. על יד אנטוניו קאליאני ובראגארין. 1655. 8° ספרדית. (1312)

ספר אחד וחמישים ומאה

* תהלים על ידי בראגארין ואנטוניו קאליאני. שנת תט"ו. 2° 4,156 (1313).

ספר שנים וחמישים ומאה

* תורה נביאים וכתובים. בראגארין. 1655. 4° . (1314).

ספר שלושה וחמישים ומאה

נביאים אחרונים ישעיה ירמיה יחזקאל תרי עשר. יצאו נצבים פתח אהליכם לזכות אתכם כלכם היום. עם פ"י המאור הגדול ראש המפרשים רש"י ז"ל ואף גם זאת כל הפסוקים מסומנים א ב ג וכו' כן בגליון כנגד הרש"י למען יוכל המעיין למצא את מבוקשו כהרף עין.

In Venetia, 1655

[בראגאדיני]. 4° רכ דפים

בשער: מימין ישעיה ומשמאל ירמיה [השער פגום וחסר].

ספר ארבעה וחמישים ומאה

חלק ראשון מהמשניות זרעים מועד נשים. נתחדש מחדש ביופי אותיות בהגהות נכונות ונוסחאות אמיתות הובאו בכור ההגהה ביתר שאת ע"י חכם ובקי ע"י האומן אנטוניו קאיוני

Venetia, 1655. Appresso l'Illustri Sig Girolamo Bragadino

16° קפג דפים. שער מסגרת עשויה מחלקים זהים. המשנה באותיות מרובעות זעירות בשני טורים. שם המחבר והמהדיר לא צוינו. מעבר לשער: אמר המדפיס

ראה ראיתי את חשק נפש בני עמנו זרע אברהם אוהבינו אוהבים להאיר עיני התלמידים ולשקוד על דלתות המשנה יום ליום ללמוד וללמד לשמור ולעשות את כל דברי התורה תורה שבכתב ותורה שבעל פה כדי להשלים נפשם עם בוראם יען כי נר מצוה ותורה אור, נר אלהים נשמת אדם, ומשנה הם אותיות נשמה. לכן שמתי מגמת פני לעזור ולהדפיס אותם בכרך קטן. כדי שיוכל כל איש שאתו בביתו בחיקו בשכבו ובקומו. ובקשתי לטהר אותו מכל סיג ושגיאה אשר נפלו בראשונים חודשים גם ישנים, וסדרתי אותם על דרך נכונה על פי בעל תוספת יום טוב וספרים מדויקים. ולהודיע איזו מהדעות תכשר שמתי כוכב אחד אצל שמות האנשים לציור והצגתי ציונים ל... לי"ח פרקים חזרים חלילה כדי שיוכל כל מי שנדבה רוחו להשלים השיתא סידרי מידי חדש בחדשו. ואחרון חביב שמתי בשולי הספר פי' מלות זרות בדרך קצרה על דרך האלפא ביתא. קוה קויתי תהיה משכורתי שלמה מעם ה' ויזכני להוציא לאור ספרים אחרים כאשר ברצוני אמן כן יהי רצון אמן.

בסוף חלק ראשון (קמח, ב):

אלה שמות התנאים אשר הזכירו במשנה ועמהם כל איש אשר זכה שיוזכר שמו ללמד ממנו דין או למוד אחר איזה שיהיה והם על דרך אותיות האלפא ביתא. קג, א: פירוש כל המלות זרות במשניות מפורזות.

ספר חמישה וחמישים ומאה

חלק שני מהמשניות נזיקין קדשים וטהרות. נתחדש מחדש ביופי אותיות בהגהות נכונות ונוסחאות אמיתות בויניציאה התי"ו.

16° רא דפים. [ר' ע"ב]: והחי יתן אל לבו לקרות ח"י פרקים בכל יום המסודרים כאן כפי אשר תקנו הראשונים אנשי השם:

[רא ע"ב]: נשלמה מלאכת ה' כיד ה' הטובה עלינו בחדש טבת שנת נגילה ונשמח"ה ב"ו לפר"ק. נשלמו שיתא סדרי משנה תהלות לאל שוכן מעונה אליו שפתינו תכונה בקול זמרה ורנה.

אפריין נמטייה להחכם המרומם כה"ר אברהם בכמה"ר ברוך עזיאל גר"ו אשר הפליא חסדו חסד לאברהם לזלות זהב מכיס להוציאם לאורה ישלם ה' פעלו בבני מזוני וחיי ואברהם היה יהיה [נצח סלה ועד] אמן כן יהי רצון.

בסוף חלק זה 'פירוש כל המלות זרות' ומסומן בדפים קנ-קסג. ואינו אלא הפירוש שבסוף חלק א.

על-פי מהדורה זו נדפסה המשנה בפראג תמ"ח [חיקוי מהדורת מנשה בן ישראל, ת"ג גם חלק ניכר מן ההקדמה לחלק זה מידי המביא לדפוס דוד ב"ר יצחק הכהן אולי מסיבה זאת העלים המהדיר של שנת ת"י את שמו.

שנת תט"ז

ספר ששה וחמישים ומאה

* דרוש לתג השבועות.

לר' צבי הירש בן יהודה כהנא. דרשות למועדים. יירולמו בראגאדין. תט"ז. 16°, ח' דפים. (1317).

ספר שבעה וחמישים ומאה

סדר תפלות תחנונים ופזמונים וקנינות וקריאות והפטרות לכל ימות השנה כמנהג ק"ק ספרדים יזי"א ובתוספת מרובה בדקדוקים והגהות על דרך האמת. בויניציאה במצות השר והטפסר המעולה גירונימו קאליאוני 1656 4° קעב דפים ובסופו צוין: 'תם חלק ראשון'. 8° תחילתו: בקשות רוב התוספות הן בגליון, לצורך זה נדפסו על גיליון רחב מאד ושיעורו כשיעור הדפים שבדפוס. כמה דפים הם עם התוספת המודפסת ואין בדפים אלה תוספת כלשהיא (ב, א יט, ב) ומיד אחר-כך ובראשם הפיוט לך אלי תשוקתי 'הלכות בית הכנסת מהאר"י זלה"ה' בכתובה העיקרית.

ההוספות העיקריות הן בכתיבה דקה מן הדקה מסודרת ונאה ומרובה על העיקר. ושתי כתיבות איטלקיות הן ושתי כתיבות אשכנזיות הן.

דומה עלי שההוספות העיקריות הן בכתיבת ידו של ר' אברהם רויגו. והכתיבה האשכנזית הגדולה היא מידי ר' מרדכי אשכנזי רבו של ר' אברהם רויגו. ואכן נמצא בידי תקוני הזהר מנטובה עם הגהות רבות של ר' מרדכי אשכנזי ומקצת של ר' א רויגו והכתיבות זהות לגמרי.

אין ספק שטופס זה היה בידי מקובל שהתפלל על-פי כוונות האר"י לא יום או יומיים אלא לאורך כל ימי חייו. הדפים משומנים מאד ער כדי טישטוש.

מ'אלפא ביתא למוצאי שבת' (ק, א). לקראת הסוף מתמעטות ההוספות. [קצא, ב]: תיקון לחצות. הא לכם זרע קדש סדר תיקון חצות מתוקן ומקובל מהרב הישיש החסיד והעניי כמהר"ר בנימין לוי נר"ו אשר מסרו פה אל פה אל החכם השלם כמהר"ר משה זכות נר"ו כאשר הוא קבלו במסורת ברית ואמת מתלמידי האר"י זלה"ה אשר יצק מים על ידיהם.

יצוין שסידור שמחציתו בכתיבת יד ומחציתו ספר נדפס, מצוי בתקופה הזאת. וכמה מהם באוסף בניהו. כגון: סידור ויניציאה עם הוספות ר' יוסף אירגאס. ויש גם גליין גדול ומיוחד לכך בדפוס קושטא (באוסף הג"ל) (1325).

ספר שמונה וחמישים ומאה

תפלות למועדים וימים נוראים וקינוות וקריאות והפטרות לכל ימות השנה כמנהג ק"ק ספרדים יז"א, ובתוספת מרובה בדקדוקים והגהות על דרך האמת. בויניציאה במצות השר והטפסר המעולה גירונימו בראגאדק ע"י פקידו אנטאוניאו קאליאוני 1656.

8° קפב דפים באותיות מרובעות דקות; ז, ב — יו, ב: דינים וענייני ההגדה של פסח בספרדית.

ספר תשעה וחמישים ומאה

* סדר תפלות מדי חודש בחדשו כמנהג ספרדים. ויניציאה, בראגאדק. 8° רלב דף (1326).

שנת תי"ז

ספר ששים ומאה

* גורלות. בדפוס וינדראמין וקאליאנוי.
24°, מב דפים. ויש לבדוק מהדורת שצ"ז (1328).

ספר אחד וששים ומאה

* סדר תפלות ותהילות מעולות מנהג ספרד. אנטוניו קאליאנוי ובראגאדין.
12° (1336).

ספר שניים וששים ומאה

ספר כלי פז והוא פירוש לישעיה להרב הכולל סיני ועוקר הרים ראש המדברים תפארת ישראל והודו ואשר כביר מצאה ידו, כמוהר"ר שמואל לאניאדו תנצב"ה. את ה' אלהיו שוכן ערכות ושפתותיו בקבר דובבות. יען כי זכה וזיכה את הרבים בכלי"ו כלים מכלים שונים על התורה נביאים וכתובים. מלא אותם בחכמה ובתבונה ובדעת מכל המדרשים ומרוב גדולי המפרשים כבירי רומה ורמי הקומה רש"י והראב"ע והרד"ק והרלב"ג ומהרי"ע ומהר"א ז"ל, ועל שפתיו יוסיף לקח משלו בתוספת מרובה עפיה שפיר ושגיא אינביה.

ותהי ראשית מלאכתו שלשה לחרש טבת שנת זי"ת רענן לפק בויניציאה. הוגה על ידינו כפי יכלתנו אנחנו האחים הצעיר לוי לאניאדו נר"ו והצעיר יצחק לאניאדו יצ"ו ע"י האומן אנטוניו קאליאנוי [1657]

2° [2] רנו דפים. אותיות רש"י חדשות וזירות.

מעבר לשער הקדמת ר' משה זכות ושיר ממנו: תעודת אמונה / במצרף תבונה.
[א2] הקדמת ר' שלמה ב"ר אברהם לאניאדו נכד המחבר.

...מקובלני מבית אבי אבא ... אשר זכה וזיכה את הרבים ... כלי חמדה וכלי יקר בשמות נקובים, החוט המשולש כלי פז הנחמד מזהב ומפז, השאר הנם כתובים עד ספר דברי הימים שלמים וכן רבים ... דרש וחקר בתורה באר היטב ואזן ותקן תקנות נכוונות. נודע שמו בכל גלילות ופנות, אב בחכמה ומופלג בעושר וכבוד, איש אמונות ורב תבונות הנחה למדינות, ובכל זאת לא ראינו ששב ידו הגדולה להוציא ספר כל"י פ"ז לאויר העולם ... ואשיבה שואלי דבר דבור מפי קדוש מר אבא זלה"ה שכוונתו היתה להוסיף בו מוספין כהלכתן להיות נסמך אל שולחן אביו הרב זלה"ה כאשר התחיל לעשות אך אמנה באמת ובאמונה מטרתה הנהגתו לישראל הקדושים שבארם

צובא ה' ישמרם כנודע בשערים שמו מרעיש ממלכות ... כל ימיו ישרת ועמל עם הצבור כמשה עבד אדני, אשר על כן לא היה לו פנאי למלאות תאותו לחבר ולכתוב כל אשר חפץ ולהביא לדפוס יתר ספרי הרב אביו המחבר ... גם יעזורני האל יתברך לגמור ספר מדרש שלמה שהתחלתי לחבר בברכת מורי ורבותי מאשר חנני ה' ... פה ארם צובה ... ותורתי שלהם היא, כי תמיד היו ויהיו לי לעוזרי להיות שקוד על לימודי ולעמוד על עומדי אני ובני וניני ונכדי על התורה ועל העבודה ...

נאם הצעיר שלמה בכמהר"ר אברהם לאניאדו זלה"ה

ב, ב: הקדמת המגיה

כלי פז פירוש לישעיה הפליא עצה ... ואעידה לי עדים נאמנים את כליו כלים מכלים שונים ... הנה הנם בכל גלילות ישראל מפורזים מפורדים מראש מקדם מפעליו מאז ... כארזים עלי מים דרושים יקרים ונחמדים רבים ונכבדים חרוזים מתורה לנביאים לכתובים ... ועוד ידו נטויה על מאמרי חז"ל אשר בשאר המדרשי ... ועוד לו נוסף עליהם כהנה וכהנה פירושים ישרים ונכשרים עד סוף כל הארבעה ועשרים ופירוש מדרש שוחר טוב אשר קראו בשם שכל טוב ... ומלאכה מפוארה לדבר ולחבר בלשון קצרה כמה מדרשים וכמה פירושים מגדולי המפרשים אשר נמצאו ספריהם בימיו מודפסים ... גם בקצת פסוקים הביא משם הרב מר אבא מארי ועטרת ראשי זלה"ה ומשם חתנו הרב כמה"ר מרדכי הכהן אשכנזי זלה"ה והוסיף לקח משלו בתוספת מרובה על העיקר ...

לאיש אשר אלה אנכי הצעיר ואחי יפת החכם כה"ר יצחק יצ"ו שמנו נפשנו בכפינו להשים דרך ים פעמינו להביא אל הדפוס קצת מספריו ... ויביאנו לשלום אל המקום הזה עיר היחס והמעלה ויניציאה המהוללה עיר גדולה של חכמים ושל סופרים ... הגביר נבון ונעלה לשם טוב ולתהלה ... כמה"ר יוסף כלבו גר"ו ... אשר הפליא חסדו חסד של אמת עד מוריני הוריני והדריני הרב המחבר זלה"ה ועם כל המפרשים הנזכרים ועמנו אשר בסבתו הופיע ויצא מהרה זה הספר לאורה כי נדבה רוחו אותו ומצאנו חן בעינינו להלוות לנו הלווא' חן וחסד, את כל המצטרך מדי העבודה למלאכה, כי מעט מזער אשר היה בידינו לא היה בו דיים לכל המלאכה לעשות אות' כי רבה היא ...

הנה כי כן יבורך גבר ירא ה' גבר בגוברין אחיו הנבון ונעלה כה"ר פנחס כלבו ... נאם הצעיר לוי לאניאדו יצ"ו

[רנר, א] דברי תודה לה' מלוי לאניאדו על שעלתה בידם להוציא לאור את הספר. גם בחתימת הספר דברי תודה לה' על השלמת הדפסתו שלחיבור.

נאם הנצב על הדפוס מנחם בכ"ר יוסף חביב ז"ל
יוסף בכ"ר יעקב כהן יצ"ו המדפיסים.

נספח לפרק המקורות לתולדות רבי יצחק גרשון*

שנ"ב. פסקים בענייני ירושה וצוואה בערכאות של נכרים

I תשובת רבי מנחם עזריה מפאנו (שו"ת רמ"ע מפאנו, סי' נד).

II איגרת רבי חזקיה פינצי לרבי שמואל יהודה קצנלנבוגן.

III איגרת רבי יצחק גרשון לרמ"ע מפאנו (ובתוכה תשובת רבי שמואל יהודה קצנלנבוגן לרבי חזקיה פינצי)

* לאחר שנסתיים עימוד הספר וסודרו המפתחות, הקרה ה' לפנינו את איגרת ר' יצחק גרשון לרמ"ע מפאנו, ועמה פסקים של ר' שמואל יהודה קצנלנבוגן ושל ר' חזקיה פינצי בעניין צוואה בערכאות של נכרים (כ"י מהלמן 145, ס' 34080). באיגרת רי"ג יש גם ידיעות חשובות על פעילותו בהדפסת הספרים 'מפעלות א־לקים' ו'תפילת הייחוד'. לאיגרות ולפסקים צירפנו את תשובת הרמ"ע מפאנו בעניין זה, שנדפסה בספר תשובותיו, כסי' נד, ובה מבואר הדיקע לפרשה זו.

I תשובת ר' מנחם עזריה מפאנו (סי' נד). [שנ"ב]

נד. *תשובה לדין שטרות העולים בערכאות*

[לפירר"ה]

הנה הנכבדים ומעולים כה"ר יצחק ׳ ברוך וכה"ר אברהם ישראל והם הברורים מהחלקים, ישאלוני משפטי צדק להעמיד את שני בני הויטוריא"ו הלא המה רבי דוד ואחותו מרת חנה על האמת והשלום אשר קרבת אלהים יחפצון על דברי ריבות נפלאו מהם בשביל נכסי עזבונו של ר' שם טוב אחיהם נ"ע, כי הוא צוה זה פעמים על חלוק נכסיו, ראשונה עברית ועדיה ר' עמנואל מנחם ור' מאיר צרפתי, ואחריה החליף הכוונה בצוואתו העולה בערכאותיהם של אדוני הארץ, ואעפ"י ששתיהן יוצאות ביום אחד ובמקומן אין כותבין שעות ליכא למימר בכי הא מלתא דאפילו הוכררה השעה לית לן בה, רה"מ בבריא דלא מצי הדר ביה אבל בשכיב מרע דמצי הדר מיבעי לן למינרע ממאי הדר וכל כהאי גוונא קפדינן אשעות בכל מקום, ובנדון שלפנינו יש הוכחה מן העברית שהיא קדמה, למה שכסוף דבריה אומרת שצוה לפלוני סופר הערכאות לעשות שטר וכו', ואין העברית מפרטת אם אותו השטר הערכי שהוא מאוחר אליה כאמור יהיה מכוון עם דבריו הראשונים אם לאו, אלמא גמלך המצוה ועשה בדבריו האחרונים דייתיקי מבטלת דייתיקי, שכן בתחלת דברי הצוה ערכית אומרת היות המצוה רוצה לעשות דייתיקי אחרונה אשר יקראה צוואה בלי מכתב ושתהיה מבטלת בטול גמור כל צוה זולתה, אלה הם דבריהם ממש מתורגמים בלי חלוק ותמורה כלל.

ועל הצוה הזאת הערכית היו מולים ושאינם מולים מכללם השנים שהיו כבר עדים בצוואה העברית, וידוע לבקי במעשה הערכאות שאין עשייתם העיקרית רק ספור דברים ופרסומם לפני המצוה וכל העדים, והוא הנקרא אצלם סטיפולאציונ"י,

* הנוסח של התשובה תוקן ע"פ שו"ת הרמ"ע, ויניציאה ש"ס. ההערות הן ממהד' ירושלים חש"ד.

א [עיי' ׳ לב ח"ג סי' ק"י.]במהד' אמשטרדם הוא סי' קט].

ב כך איתא בפי' יש נחליץ בש"ס [קלה ע"ב].

ג פי' מלה סטפולאציונ"י בלשונם ר"ל קבלת דברים, ועיי' כאן (אי"ג).

שמשפט המלה בלשונם בעצם וראשונה ר"ל קבלת דברים; ואולם החלופים היותר עצמיים ונראים מתורף הצוואות עצמן הם אלה: ראשונה, העברית אומרת שהק' סקודים מפיס"ת יוציאו בבניינים ויפויים, והערכית מחלה להם תנאי זה בשתיקתה ממנו; עוד, העברית מחייבת להדליק ז' נרות כל ע"ש שנה אחת לא זולת, והערכית מחייבת עוד שכבוד יעשו לו במותו משך חדש אחד כמנהג הספרדים; עוד, העברית אומרת שהק' סקודי מפירר"ה יתנום לעניים או לצרכי בית הכנסת והערכית שותקת מכל זה, אם כן יוכלו פרנסיהם וממוניהם להוציאם בכל צרכי הצבור או כטוב בעיניהם אפילו חוץ לב"ה; עוד, בעברית חיוב הנרות בלבד ובערכית חיוב הנרות וכבוד החדש כאמור; עוד, העברית אומרת שיחולקו בפיס"א שלשים סקודים לעניים עוברים ושבים או לבנות מהם מלך אורחים, והערכית החליפה כוונה זו וסדרה שינתנו לעניים יתומים ספרדיים סתם, ולא זכרה שום מקום נוסף על מה שיחזה בזה שיהיו יתומים דוקא וספרדים דוקא אפילו לא יהיו אורחים מה שדייתקי ראשונה היתה לארחים דוקא אפילו שלא יהיו לא יתומים ולא ספרדים; עוד, החמשה סקודי מצפת רוצה העברית שיוחלקו ע"י פרנסי פירר"ה, והערכית אומרת שינתנו לעניים צפת סתם; עוד, [העברית] האמינה את הקוואלייר"ו על מה שיאמר שהוציא, והערכית שתקד מהנאמנות הזה ומסתמא עליו להביא ראייה כמה הוציא. ולא הייתי נזקק לכל האריכות הזה אלא לחזור הדברים כשמלה שהרי השעה צריכה לכך.

עוד יש ערעורים גדולים לצוואה העברית מתוכה: ראשונה, שאחד מעדיה קרוב תכלית הקרבה לאחד ממקבלי מתנה וגרסינן בירושלמי הובא בהלכות בפי' ההזמה [פק' דמכות] כתב כל נכסיו לב' בני אדם והעדים כשרים לזה ופסולים לזה רבי יוחנן פוסל ורשב"ל מכשיר אר"ש בן אליקים מתניתא מסייעא לר"י מה שנים נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותן בטלה אף שלשה וכו', וזה אינו מעלה ולא מוריד אעפ"י שהיו במעמד עם האחרים כמעשה הצוואה הערכית שאין פסולי עדות פוסלים בה כיון דלאו אעדים סמכין אלא אהימנותיה דספרא בלבד: ועוד, מהיותה אומרת שהמצוה היה ש"מ ושסדר דבריו כדרך מתנת בריא ובלשון הנחה ומסירה והיה זה בלא שום דרך מדרכי ההקנאה ואח"כ חזר ללשון ירושה. ולבי ראה הרבה מהבחניות בדברים האלה הכרחיות למי שירצה לרדן דין אמת לאמתו, ואם הייתי מרבה לחקור את העדים דליתניהו קמן דלנשיילניהו אבינה לאחרית כונת המצוה, מלבד כמה צדיקים שיש בלשונות הללו שנתנו לידרש להעמיר דברי הצוואה העברית הנז' אלו היתה מאוחרת לערכית או בדבור אחד נאמרו, אלא שבטול הצוואה העברית ימשך מנה ובה בהיותה מקיימת בדבור אחרון את אשר יאמר הערכי בשטר שלו והוא מנגד

לה בכמה חלופים שזכרנו ובפירוש בטל כל צואה מוקדמת, א"כ המתבונן בפרטיה עוסק בדברים בטלים.

ויסוד דברי ש"מ זה, אחרי שידה בעל הריב דאתפטר מגו מרעיה, הלא הוא כמוס בצואה הערכית שהוכשרה במשנתנו פרק המביא קמא [גטין י ע"ב; טור חר"מ סי' סח] בכלל שטרי דלאו אקנייתא, ולא נפסלו אלא כעין גטי נשים.

ויש מרחיבים עוד מקום אהלי ערכאות הללו ואומרים דהיכא דאיכא דינא דמלכותא שלא יועיל שום שטר אלא העולה בערכאותיהם כשטת הרא"ש^ה, אף שטרי מתנות והקנאות כשרים, אלא דהאידינא ליכא דינא דמלכותא בהא מלתא לבטל מה שיכתבהו וזולתם. ועכ"ז רוב האחרונים סוברים שהנאמנות הנתונה לסופריהם אשר יאמר היום הורמנא דמלכא יספיק לדון בשטרותיהם דינא דמלכותא דינא ובלבד שיתבאר מתוכם היותם דרכי ההקנאות בדיננו מושלמים כהלכה. אמת כי מדברי הרב בהלכות יש ללמוד שאפילו בדרכי הקנין סובר שמואל דינא דמלכותא דינא, אבל אין אנו צריכים למשכוני נפשי בכל החלקים הללו גבי האי עובדא דידן כמו שיבאר. ואתהלכה ברחבה לדון בו כמו שאמרנו דלאו שטר הקנאה הוא וכשר כדברי הגאונים והרמב"ם והסכים עמהם הרב בתשובה וכלישנא בתרא דגמרא מאין חולק, שהרי ידוע למתחילים ודברי ש"מ ככתובין וכמסורין דמו [גטין יג ע"א] פירוש דלשטרות דבעו כתיבה ומסירה וכן ככתובין לקרקעות וכמסורין למטלטלין, וכירושה שוויה רבנן למתנתו: ומדחזקת ערכית לא מרע נפשיה וקושטא קאמר, ימשך מכל אלה ששטר זה העולה בערכאות גלויי מלתא בעלמא הוא וכשר, ומעשים בכל יום מזמן קדמוניו בכל הממלכות הללו להכשיר כיוצא בו בבתי דינין מומחין, ולא תקשי לך מעובדא דאתא קמא הרי"ן לב והר"ש דימידינא^ה [רשד"ם חר"מ סי' שד] שבטלו את הצואה כנראה בתשובותיהם, דהתם שטר הדיוטות הוה, ועוד אתריה דהרמב"ם הוה שנהגו להורות כדבריו לעולם.

ומלתא אגב אורחין מודענא לשואלים, שכל התנאים שזכר הרמב"ם בהלכות מלוה ולוה פרק כ"ז נתקיימו בשטר הזה, שהרי הסופר הערכי שכתבו הוא עצמו שופט כנראה בפירוש מתיתמתו, ולא עלה סמכין אלא בגלוי מלתא בעלמא, מלבד דכלהו הגי ספרי אית להו הורמנא דמלכא שיאמנו דבריהם כאמור ויש בשטרותיהם אשרתא דדייני הנקראת בלשונם ליגאליט"ה^ה וחזקתם ברורה דלא מקבלי שוחדא אוי לנפשם אם יהיו חשודים בכך מאימת מלכות שמכים ועונשים על זה מכל חטאות האדם, ובר מן דין יש כאן עדי ישראל כמו שהקדמנו, אעפ"י שאחד מהם קרוב הא אמרין דבגלויי מלתא סגי על גלויי מלתא די בעד אחד ובפסולי עדות נשים וקרובים

ה עיין בזה [סוף סי' פ"ט וחש' רשב"א תרל"ו ובקצרות קמ"ו ור"ב לשטרי עש"נ.
ו ליגאליט"ה בלשונם ר"ל אשרתא דדייני (אי"ג).

ואפילו עבד או שפחה, אם כן לא מבעיא לדעת הרא"ש [ו]הגללים אליו שהקלו בתנאים ההם, אלא אפילו לדעת הרמב"ם וסיעתו לא יהיה פוצה פה ומצפצף מן המעיינים הישרים בלכותם שיגמגם בדבר דהאי שטרא מעליא הוא וכשר לדברי הכל.

ואלה הם דברי הצואה הזאת האחרונים מתורגמים ככתבם וכלשונם: וכך צוה וסדר ורצה ואמר היותו רוצה שיהיה רצונו האחרון ורצה שיועיל כדין צואה ואם לא יספיק יועיל מדין קוניציל"ר^ז שפתרונו אגרת או מדין מתנה מחמת מיתה ומדין כל שאר צורי ורצון אחרון זה אמר היותו [ת] סוף רצונו ורצה שיועיל וכך צוה וסדר בהיותו מחלה אותו וכו' ע"כ. ואולם הדבור הזה האחרון שהוא קטיע לישנא וסופו משוייר ונכחד תחת סימנא בעלמא כאמור, אנו מפרשים אותו בפחות שבלשונות לעשות שטר אי"ן פובליק"ה פורמ"ה ותו לא דהוי כעין כתבוהו בשוקא וחתמוה בברא", וכן אמרו חכמיהם שאין הכרח להוסיף בבאורו אלא כך, וכבר ראינו שטרות הרבה שלהם הבאים בארוכה שזה נסתם וילמד סתום מן המפורש.

ואין לנדון זה ענין כלל עם תשובת הרשב"א סימן תש"ד אשר שמעתי היום מן החכמים דלבשי מדא מי שרוצה ללמוד הימנה לבטל צואה זו, כי בראותו זה הלשון קטוע ומופסק ובלתי מושלם כאשר פתרתי אותו ביושר ובאמונה, הנה הוא חוכך להאמין שדעת המצוה היתה שלא להקנות אלא בשטר וידוע שאין שטר לאחר מיתה — ואני מוסיף על דבריו שאין המטלטלין נקנין בשטר ואפילו מחיים כלל, ובפרק יש נוחלין [קלה ע"ב] חדא ועוד קאמור רבנן גבי כתבו ותנו שאין כותבים ונותנים. חדא שאין מנה נקנה בשטר ועוד שאין שטר לאחר מיתה, ואעפ"י שיש מפרשים בענין אחר מ"מ פשטה דגמרא משמע לן הכי בברור, — והנה לדברי בעל הריב ישתנה דין שטר זה לדין שטרי אקנייתא. ולא היא, כי אפילו לפי סברת המפרשים אותו לשון הקטוע שר"ל אי"ן ואליד"ה פורמ"ה^ח שפירושו באופן מועיל מי מודיע אם המצוה עצמו אמר כך בפירוש, ולו יונח שכן הוא לא נתכוון אלא ליפות את כחם של מקבלי מתנה ולא למען יועיל כמו שתרגמוהו החולקים, ומדברי הרשב"א בחשובת הנו' למדו לפרש כן ולא עוד אלא שתקעו עצמם לפרש בו למען יועיל הוא לברו לדונו, שגם זה הכל ואין בו מועיל זה אינו, שהרי המצוה בפיו מלא גמר אומר

ז פ"י קוניציל"ר שכותבים סופרים בערכאות מסדר המצוה בשטרי הצוואות שלהם, ופתרון המלה הנו' הוא אגרת עיין (אי"ג) ועיין על מלה זו בפסקים כ"י מהגאון כמוהר"ר יחיאל טרבוט מאסקול"ר ז"ל (השני) בן הגאון המופלא כמוהר"ר עזריאל טרבוט ז"ל בסי' ע"ב ופירש שמלה זו כותבים הסופרים לשופרא דשטרא, וז"ל בלשונם שיהיה יכולת ביד המצוה לקיים ולבטל כל מה שעשה הכל כרצונו ע"ש.

ח שאנו כותבים בשטרות שלנו הרי כעין מה שכותבים סופרי המלכות אי"ן פובליק"ה פורמ"ה. א. א. ואלידה פורמ"ה שכותבים סופרי ערכאות בשטרותיהם הרי כנרשם "באופן מועיל". ט

עד כמה פעמים היות רצונו שדברו בלבד יועיל בכל אופן היותר שוה ומספיק חזו הוכחה ברורה שאין השטר הזה אלא לראיה בעלמא, כ"ש אם נאמר שהם דברים נהוגים לסופרים אפילו שלא אמרם המצוה ביחוד ומשופרי דשטרי שאנו כאן תחת העלמו של שאר קטעא לא זולת כידוע לכל הבקי בשטרות אלה, ואין בערכאותיהם ולא היה שום שטר בעולם בלי תקן זה שיהיה המסדר מבקש את הסופר לעשות שטר מפורסם בפני עדים אחליו יכוננו על כך חולת זה יהיה כל מעשהו כחרס הנשבר שאין בו ממש. אבל בההוא שטרא של תשרי הרשב"א היה כתוב בפירוש למען יועיל א"כ אין הנדון דומה לראיה כלל, ואם כדבריהם שטר צואה עולה בערכאותיהם שהכשירוהו כל האחרונים היכא משכחת ליה, והטוען שאין אחריותם עלינו היה לו ללמוד מר"ע ולא למד, כי הוא משנה פ"ב דזבחים [משנה ב'] ולא בטל אפשרות המציאות עם מיעוטו. ואין זה אלא מקום שראוי לקצר בו ולא הואלתי להאריך ובפרט בהיות שתי הצוואות מתאימות ושונות במתייחס לזכותה של מרת חוה ואישה בנכסי המצוה הנ"ל וכי איתשיל לדידהו אתשל, וכ"ש שנצדק בדברנו נזכה בשפטנו שיש להליץ על השטר עברי במה שאין הערכי מנגד לו ועד עתה לא היה נורד כנף לערער על ההקדשות.

II איגרת ר' חזקיה פינצי¹. שנ"ב

[א] עמוד הימיני פטיש החזק שלום למעכ"ת.

שתיים הנה הקריאות ביד מעכ"ת הגיעו לידי ביום י"ג אדר, נכתבו ג' בו ואחר פעמיהן ביד זולתי. חס ליה לזרעיה דאבא לבא בעקיפא² כעומד על הנצוח, כאשר ימושני אבי מתוך אגרותיו, כי מיום שעמדתי על דעתי הייתי שפל בעיני ומתאבק בעפר רגלי התלמידי לעמוד על הדין והאמת ומעולם לא אמרתי קבלו דעתי. גם עתה בנדון שלפנינו לא באתי בגבול זולתי, הם באו בגבולי יפטירו בשפה והלב יודע וכו'. יהי מה אני בעיניהם בנים שבונים, והם לפני כאדם הגדול בענקים, אבל בקולם לא אענה ומהמונם לא אחת, רק ע"ד אמת, האהוב אצלי יותר מכל דבר.

ומאז כתבתי למעכ"ת כי למעשה ידיך אכסוף, כי כבודו בהסתר פני, ואפי' לפני מע' הבורר³ לא נראו עד הנה, ואמנם כי נקרא נקראתי ללכת מנטוב"ה, כביר מצאה ידי להשיג משם העתק פסק מעכ"ת אשר בו חפצתי. ויהי כבאי אל המלך הראיתי למע' החכם אבטליון יצ"ו⁴, ועמדנו על כוונת מעכ"ת בקיום השטר נוצרי ואביריהו שכתב מעכ"ת מכמה חדשי, ועליהם לא חטוף מלתי שלא להעמיס עליו באריכות אשר שנה כ"ת, רק אגע בקצה הכוונה הכוללת. ואפריין אמטייה למר דדעת קונו יש בו, שחוחמו אמת ומדה על האמת, שלשון השטר⁵ מורים באצבע שהמצווה נתכוון להקנות בשטר, אלא דאין חששא זה בשטר נוצרי דכ"ע ידעי דחטפא בעלמא הוא. ומעכ"ת דחק ונכנס לפרש דמ"ש הרשב"א⁶ היה ש"מ שעשה צוואתו בשטר עברי ופי' מלת בגופן ש"נ 'במקום המשפט', ורחיקא לי מלתא כמהכא ועד סוף העולם. ולענ"ד, כנושא ונותן ולא כחולק אדינא, דבנד"ד אין חלוק בין שטר עברי לנצרי ובתרווייהו מצי' למיחש שמא לא נתכוון להקנותו אלא בשטר, דהכי תנינן לגבי מתנת ש"מ. חדא, הא דפ' מי שמת⁷ בשטר שכתו' בו קנין, דשמואל אמר לא ידענא מה אדון ביה שמא לא גמר להקנותו אלא בשטר וכו', ועלה פי' רשב"ם ז"ל דשמא לא גמר להקנותו באמירה זו אלא בק"ס. שנית, הא דפ' י"ג ש"מ שאמ' כתבו ותנו מנה לפ' ומת אין כותבי' ונותני' שמא לא גמר להקנותו אלא בשטר, ועלה כת' רשב"ם ז"ל ... לא גמר להקנותו אלא בקבלת השטר.

1 מרבני פידארה, ראה איגרות ר' יהודה אריה ממדינה, ת"א חשמ"ד, עמ' 26.

2 הנו' בחשר הרמ"ע.

3 מקנטיליון. אגרות ריא"מ, שם.

4 בתשובה, ח"א סי' תש"ד, הובא לעיל בחשוכת הרמ"ע מפאנו.

5 בבא בתרא קנה ע"א.

6 יש נוחלין. שם, קלר, ע"ב.

הדבר' מחזורי' כשמלה דלא ראי זה כראי זה, דההיא דמי שמת איירי בשטר אקניית' ועלה מצי לאפלוגי בין עברי לנצרי, דכו"ע ידעי דלענין קנין הנצרי חספא בעלמא הוא, אבל בהחיא די"נ דאיירי בשטר ראיא אין חלוק בין נצרי לעברי דשטרות עש"ג כשרי' לראיה. והא דאתמ' התם שמא לא גמר להקנות, אין הכוונה בקנין, דבנתינת מנה לא שייך קנין, אלא כמו שפי' רשב"ם שמא לא גמר זה הש"מ שתתקיים צוואתו בדברי' גרידא, אלא בקבלת השטר לראיה, ודברי' הרא"ש ז"ל פ' מי שמת' ברור מללו, ז"ל מ"מ יש לחוש אחר שאמ' כתבו ותנו לא רצה שתתקיים הצוואה עד שיבא לידו כתב ראייתו ע"כ.

גם בנר"ד, כיון שהש"מ צוה על לשונו' מורי' שנחכוך על השטר, למה לא נחוש שמא לא גמר להקנותו אלא בשטר, כלומ' עד שיקבל בידו השטר נוצרי העומד לראיה, דכיון שצוה לעשות שטר מלא וגדוש מה שלא היה צריך, גלה דעתו שלא צוה לכתוב לזכרון בעלמא אבל לראיה, וסוף סוף לא תהא אלא קפיידא שהקפיד הש"מ שלא יקנה המקבל אלא בקבלת השטר, מי לא אמרינן פי' י"נ דכל כה"ג קפיידא הוי לומר בהא קני בשאר מילי לא תקני.

ולפי זה אין צורך להוציא דברי' תשו' הרשב"א' מפשטן, שאמת כן הוא לע"ד כמ"ש כת' שלא היה שם אלא שטר א' אבל נעשה בגופן ש"נ היינו ע"י סופר שעשה סטיפולציאונ' בראשי פרקים לבד כמנהגם, ואח"כ בעת סדור הראשי פרקים צוה ש"מ אלמו הדברים ע"י פלו' ופלו' יהודי' שהיו בקיאי' בדקדוקי הלשונות לשומם שיעילו בד"י ובדא"ה' ולא יפול גמגום בהם. ולפיכך אמרתי שהחלוקה שעשה מעכ"ת בין עברי לנצרי לא שמיצא לי.

גם מה שכתב מעכ"ת במה שאמרו הפוסקי' דלא עדיפי שטרות העש"ג משטרות שלנו, לא אמרינן כן אלא לענין דרכי ההקנאה, לא מיחזור לי, דא"כ ש"מ שצוה בשטר נצרי יאכל פלו' פירות דקל זה' ידור פ' בבית זה' דלפי דיננו לא אמר כלום לא יתבטל ממנו השטר כיון שנעשה בעש"ג. והא ודאי ליתא. והמעין דברי' טור ח"מ טוף סי' טז יראה דתרי פטולי איכא בשטרי עש"ג, חסרון דרכי ההקנאה ועו' דבר הפוטלו, דהיינו כדאמרן.

כל זה אמרתי לשקלא וטריא, והנני מודה על האמת כי בגמגום דברי' הראשוני' כתבתי, כי אמרתי יכל' אלו הדברים מורים שאין אלו השטרות לזכרון וראיה בעלמא אבל נתכוין לזכותם בכח אלו השטרות וכו', והקורא הבין שאמרתי לזכותם בקנין, אבל מלת 'וראייה' משבששתא היא ומיותרת, ואנכי תקנתי ובררתי דברי' במהדורא בתרא.

7 סי' לא.

8 קבלת דברים. ראה לעיל בחשובת הרמ"ע.

9 בידי ישראל ובידי אומות העולם.

גם על קצת ... פסקי מעכ"ת יש לי פה, אבל אבחרה דברי עמו דרך קצרה שלא להעמיס על מכ"ת, ופן אהיה בעיניו כמתענע, מתכוון להרבות במחלוקת חלילה, רק לברר האמת אני צריך.

ונאמן עלי [הדיין] כי אנוס הייתי ע"פ הדבר ליכנס בעובי תגר זה, ואפי' החזקת טובה אין לי, כי הלומברוס"ו והויטוריא"ו שווים אצלי, ולא הקשיב הלומברוס"ו לקולי לפני התגלע הריב כבר ... מבוקשו. גם מאז חששתי לדברי מעכ"ת לשים ביניהם פשרה, גם עתה מחדש דברתי על לב הויטוריא"ו להתפשר עם גיסו, ואמרתי לו דברים של טעם שלהיות הדבר מחלוקת ראוי ... והוא היה שומע לקולי, אבל הלומברוס"ו מתחזק על עמדו בעצת המחזיקי' בידו, וכל שכן בהיותו נשען על מעכ"ת ולא ישוב מפני כל. הנה בשמים עדי הידוע כוונתי וסוף סוף ... לה ... לה מהשיב למעכ"ת על מה שהקשה בפסקו, א"כ איך נמצא הכשר שטרות העולים בעש"ג, היינו צואות שהכשירו כל האחרוני', דאין זו קשיא, דכל שהשטר צואה לא בא אלא לזכרון דברי' [בעלמא] מבלי שיהיה שם צווי מש"מ לעשות מדבריו שטר מלא וגדוש וכיוצא, אותו השטר צואה כשר לדעת האומרי' שהסופרי' בזמן הזה דין ערכאות להם, אשר לא הסכימו בו האחרונים. ואני [ראיתי] שטרי צואות נעשו בגופן ש"נ ואין בהם אלא זכרון דברים בסדור הש"מ ולא שהש"מ צוה לעשות שטר 'אין פובליק"ה וואליד"ה פורמ"א'.

פירר"ה יט אדר השנ"ב
המתאבק בעפר רגלי מעכ"ת
העבד הצעיר חזקיה פנצי

עתרת תפארת המורים, המאיר לארץ לזרים, ה"ה הגאון השלם כמוהר"ר שמואל יודא יצ"ו מפדוב"ה, מרנא ורבנא בק"ק ויניציא"ה

כ"י מהלמן 145 (ס' 34080)

III איגרת ר' יצחק גרשון לרמ"ע (ובתוכה תשובת

ר' שמואל יהודה קצנלנבוגן). שנ"ב

[2א] בה"ו שר שלום

שלוש פעמים כתבתי לרום מע"ל דרך פירדה ובתוך א' מהכתבים הסכמת הארקוולטי יצ"ו¹ עמנו ולא עניתני דבר כי על כן יצאתי היום לערוך שטים אמרים אלה דרך רוויגו ע"י שכננו ה"ר יקותיאל יצ"ו וזה למען גיל יגיל.

אנכי לקחתי כתבי המנגד² מאת הרב רש"י נר"ו³ ואת תשובתו העתקתי למען תקרב ותבואה גם את הכל בידך ושננתם לזרע קודש בוני התורה למודי ה' גיטיו נר"ו⁴ ואמרתם זבח פסח הוא לה'.

וביום ראשון של חול יצוה להעתיק הכתב והמכתב שניהם כא' בכתב מסודר ויפה לתתם ביד הרב רש"י יצ"ו להיות לו לעדה לדורות לדעת את אשר השיב לשולחיו דבר וז"ל:

שלמא למר

אתה הראית לדעת בכתבי הראשונים כי דרך קצרה בחרתי אחזתיו ולא ארפנו גם הפעם ואשיב לכת"ר גם על כתבו זה האחרון בראשי פרקים כמדולג על ההרים מקפץ על הגבעות.

וזה יצא ראשונה:

א' כדברך רוזני כן הוא, שכרוך ה' תורתי אמת וחוחמי אמת ולא יצא מפי דבר שקר לו' שלשון השטרות מורה באצבע שהמצווה נתכוון להקנות בשטר. ובהציעי טענותיכם הוא שכתבתי כי על דעת מעלתכם מוכח כן, אבל מה שאמרתי אני הוא, שמתוך לשון השטרות מוכח שהמצווה היתה כוונתו על השטר והכרחתי בראיות ברורות שעכ"ז אין לנו הוכחה לכך שנתכוון להקנות בשטר כאשר דמיתם. וחששא הוא דאיכא שמא לא גמר להקנות אלא בשטר ומתוך כך פתח פתוח מצאתי לחלק בין שטר עברי לנוצרי כאשר בארתי בפסקי.

ב' הדברים מחוורים כשמלה למי שיש בו עינים לראות ולב להבין, דראי זה כראי

1 ר' שמואל ארקוולטי.

2 ר' חזקיה פינצי.

3 ר' שמואל יהודה קצנלנבוגן, רבה של ויניציאה.

4 האחים, בני ר' יצחק פואה, גיטיו של הרמ"ע מפאנו.

זה. דהא דאמר בפ' מי שמת⁵ מתנת ש"מ שכתוב בה קנין לא ידענא מה אדון בה [דילמא] לא גמר להקנותו אלא בשטר. ודאמר' פיי"ג⁶ ש"מ שאמר כתבו ותנו מנה לפ' ומת אין כותבין ונותנין שמא לא [גמר] להקנותו אלא בשטר. וכוונה א' בעינה בשתייהם שמא לא גמר להקנות באמירה בעלמא אלא שיקנה בשטר ... הגמ' דוקא שלא רצה להקנותו אלא בשטר, והמשבש לשון התלמוד הוא משובש. והא דכת' רשב"ם בפ' מ"ש ... לא גמר להקנותו באמירה זו אלא בק"ס, ול"א אלא בקבלת השטר כמ"ש ביי"ג וכלשון הגמרא שמא לא גמר [להקנותו אלא] בשטר, הוא משום דההיא מימרא דמי שמת איירי במתנת ש"מ שכתוב בה קנין ופי שם רשב"ם [דה"ה] שלא נכתב שטרן כלל, רק קנין בעלמא, אלא אורחא דמלתא נקט דדרך לכתוב הצוואות 'והקניתי בשטר' ולהכי כתב [שמא לא] רצה להקנותו לו באמירה זו אלא בק"ס.

כללא דמלתא, הא דכת' רשב"ם בפיי"ג שמא לא גמר להקנותו [אלא בקבלת] השטר, כוונתו לומר' שהשטר יעשה הקנין כדקאמ' בגמ' שמא לא גמר להקנותו. והוא עצמו מ"ש הרא"ש⁷ ... שגם עתה נוכל לומר' שצוה לכתוב לראיה בעלמא וגמר להקנותו בלא שטר, פי' באמירה גרידא ולא צוה לכתבו אלא [לראיה בעלמא ולא להקנות בו, מ"מ יש לחוש אחר שאמ' כתבו ותנו לא רצה שתתקיים הצוואה עד שיכתבו] ... ראייתו והשטר יועיל לקנין ולראיה כדאמר בקרקע הנקנית בשטר, וכדכת' הר"ן בפ"ק דקדושין⁸ על מתנני' נכסים] שיש להן אחריות נקנין בכסף בשטר ובחזקה.

וכלפי מ"ש בראשונה שהינו יכולים לר' שצוה לכתו' [השטר] לראיה לכד ולא להקנות בו ומסיק דיש לחוש שרצה להקנות בו הפך ממה דבעי למימר בראשונה, וזה מבונטל אחר] שייטיב העיון בדברי הרא"ש ובסגנון לשונו.

ומ"ש מר דבנתינת מנה לא שייך קנין, ודאי רשייך ושייך, דכי [היכי] דבצואת ש"מ קנה באמירה בעלמא והוא אמר כתבו ותנו חיישינן שמא לא גמר להקנותו לו בע"פ אלא עד שיתננו לו השטר. וכמ"ש הרשב"ם על הך מימרא ש"מ שאמר כתבו ותנו בפ' מ"ש.

והא דכת' מר דשטרות עש"ג הוא לראיה, היינו דוקא בשטרי ראייה שקדם להם קנין כגון קרקע שנקנית בכסף או בחזקה ונכתב שטר בעש"ג על הקנייה, ההוא שטרא ודאי דכשר הוא כיון שאינו אלא לראיה. אבל הכא דחיישינן שמא לא רצה להקנות לו אלא עד שיבא לידו כת' ראייתו, נמצא ששטר הראיה עשה הקנין דהרי לא

5 בבא בתרא קנב ע"א.

6 פרק יש נוחלין. בבא בתרא קלה ע"ב.

7 בבא בתרא פ"ט ט"ו לא.

8 דף י ע"א (בדפי הרי"ף).

קדם לו קנין אחר דהא לא רצה להקנות לו באמירה, ואיך יהיה ראייה על תוהו ובהו, אלא עכ"ל שרצה שיועיל שטר זה לקנין ולראיה, וכיון שנעשה ג"כ לקנין הרי הוא כשאר שטרי אקנייתא העשוי בעש"ג דחספא בעלמא נינהו.

ג' הא דכת' גילה דעתו שלא צוה לכתוב לזכרון בעלמא אבל לראיה. לא ידענא מאי קאמ', דראיה זכרון חד הוא. ובס"מ כתב ח"ל ודוקא בנחכוון להקנות בשטר אבל לא נחכוון אלא שיכתבו לזכרון דברים בעלמא להיות לראיה כמה הניח לכל א' וא', הא למדת שזכרון זה וראיה מבטן א' יצאו, וזולתי כשנתכרין ששטר הראיה עצמו יעשה הקנין כדכתיבנא. וכ"ת נשתבש, אחר המחילה בהבנת דברי הרא"ש, והבין דהראיה במה שהיא ראייה תעשה קנין, וזה דבר לא שצוהו קמאי ובתראי. ולאשר הרגיש מר בחולשת סברא זו אשר בדה מלכו. כתב 'סוף סוף' לא תהא אלא קפידא כו' וכל זה הבל וריק. ולמטה לרדיפת כוונתו זו כמ"ש בראשונה 'הדברים מורים שאין אלו השטרות לזכרון וראיה בעלמא כו'', כתב עתה כי מלת 'וראיה' משבשתא היא ומיותרת ושתקן דבריו במהדורא בתרא, ותקנתו קלקלא היא, דכל ראייה הוא לזכרון והזכרון הוא לראיה. אלא דהכא דחיישינן שמא לא רצה להקנות בע"פ עד שיבא כת' ראייתו בידו, כת' הראיה עושה [ב2] קנין מצד שהוא שטר וכדקא' בגמ'. וכבר בארתי הדבר מספיק לאחון שומעת.

ד' לא ידעתי במה הוצאתי דברי הרשב"א¹⁰ מפשטן ע"פ מה שבררתי בפסק בברור שאין אחריו ברור ששגיתם במה שחשבתם לו שאם היתה העברית מאוחרת, אף אם תניח שהנוצרי מצד עצמה היתה טובה ומועילה מ"מ מתבטלת היא מכח העברית המאוחרת אליה מכח דייתיקי מבטלת דייתיקי.¹¹ והראיתי לדעת לכל מבין שטעות הוא בידכם, דבכגון דא לא שייך למימר דייתיקי מבטלת דייתיקי. ועל פי ההנחה האמיתית הזו חל עלי חובת באור דברי הרשב"א אשר לכאורה מגנדים להנחתי הנז'. וכתבתי דבההוא עובדא לא היה כ"א שטר א'. והא דקאמ' עשה צוואה בגופן של גוי' ר"ל שהציע כוונתו ורצונו בצואתו במקום המשפט, והוא מה שרצה במ"ש בגופן של גוי'. וכ"ת פ' שהסופר לא עשה כ"א סטפול¹² לראשי פרקים, ויחשבהו לפי זה לחכמה יתירה. ואני לא אתווכח עמו בזה כי הכל הולך אל מקום א', ודי לי שצריך שיאמר (אם לא יתעקש להחזיק בדעתו הראשונה שאם הייתה העברית מאוחרת היתה מבטלת הנוצרית אפי' אם היתה טובה מצד עצמה מכח דייתיקי מבטלת דייתיקי) שבעובדא דרשב"א לא היה שם אלא שטר צוואה א', והוא

9 ס' מישורים לרבינו ירוחם, נתיב כד, חלק א (וינציאה שי"ג, דף סח, ד).

10 ס' חשד.

11 בבא בתרא קלה ע"ב; קנב ע"ב.

12 סטפולציאנוני — קבלת דברים. כנ"ל בתשו' הרמ"ע.

היה תכלית המבוקש ממני במשא ומתן זה. וא"כ איפוא במה הוצאתי דברי הרשב"א מפשטן.

ה' חנ"ל¹³ כי דברים אלא לא היו דאורים לצאת מפי בר כי רב דתור יומא. אנחנו עסוקים בצואת ש"מ בדברים המתקיימים ונקנים באמידה, אלא רכשצוה לכתוב בלשון המורה שכונת המצוה היתה על השטר יש לחוש שמא לא רצה להקנות באמידה כ"א בשטר ואין שטר לא"מ.

ובזה הוא שחלקתי דבשטר עברי הוא דחיישינן, דשטר עברי שטר מעליא הוי ודאוי להקנות בו בשאר דוכתי ולהכי יש לחוש שמא לא רצה להקנות אלא בשטר, אבל בשטר נוצרי אין לחוש שמא לא רצה להקנות אלא בו דהכל יודעין דחספא בעלמא הוא, ואין ספק שנתכוון להקנות באמידה דמהני להקנות בש"מ, דהקנין מצד עצמו הוא טוב ומועיל ולא רצה בשטר אלא לראיה. אבל כשצוה יאכל פ' פירות דקל פ' ידור פ' בבית זה דאין הדבר נקנה באמידה דכל דליתיה בבריא ליתיה בש"מ, מה הפרש יש בין שטר נוצרי לעברי כיון דהקנין מצד עצמו אינו מועיל בדברים שאין בהם ממש. אין אלו כ"א דברים מתמיהים.

בריא לי שלא נתייעץ כת"ר עם אהר' האלוף כמהר"ר אבטליון¹⁴ [בדברים] אלו, כי ידעתי דמחדדא שמעתתיה טובא ושכלו וך וישר ולא יצאו מפיו דברים כאלו אשר אין להם לא טעם ולא ריח. ראיתי כ"ת מתפאר בכתביו כי הוא אוהב האמת, ודברים אלו וכיוצא בהם שבאו בכתביו בפרט בזה האחרון [מורים באצ] בע אשר לא ידע או עושה עצמו ראינו ידע אותו בנדון זה.

כי בראותו כי לא מצא מענה להשיב על [טענה] עצומה גלויה ומפורסמת, דלדבריהם שטר צואת ש"מ העולה בעש"ג שהכשירוהו כל האחרונים לא יהיה לו מציאות ... ונעשים על סגנון צואה זו. חשב לדחותה במה שהעיד שראתה עינו מה שלא ראה עין זולתו שטרי [צואות] שנעשו בעש"ג ולא היה כתוב בהן שהש"מ צוה שיעשה שטר אין פובליקה וולידה פורמה. ומי יאמין לשמועתו [וחשון] בות מעל בזה, מאחר שהחוש מעיד בהפך כי כל שטרי עש"ג נעשים ברפוס א' וכפי נמוסיהם הקסרי'. ואף [אם] היה כדברי מר, ע"כ יודה שהוא דבר בלתי מצוי, ואיך יעלה על דעתו לו' שהפוסקי' המכשירים שטרי צואות ש"מ העולים בעש"ג וסתמו דבריהם מיירו דוקא כשנעשו בדרך זרות ולא בדרך כל השטרי' הנעשים בעש"ג. דברים כאלו חותם האמת ירחק מהם, ואוהבי האמת ואנכי בכללם לא יאמינו לעדות כ"ת בזה. וכבר ידע מר הא דאמר¹⁵ כל ת"ח שמורה הלכה ובא אם קודם מעשה אמרה שומעין

13

14 הכו' בחשובת ר' חזקיה פינצי.

15 יבמות עז ע"א.

לו ואם לאחר מעשה אין שומעין לו. ומה גם עתה כי כפי הנראה עדותו זו היא עדות מחורשת כי בהשגותיו על פסק האלוף כמהר"ר מ"ע¹⁶ כתב דלא מוטל עליו למצוא הכשר לשטרי צואות הנעשים בעש"ג (או דברים כאלה ההולכים על כונה זו. וכמדומה כי בשעה שכת' השגה זו לא ראה עדות שטרי צואות העולים בעש"ג שלא היה כת' בהן שהש"מ צוה שיעשה שטר חרץ פובליקה וולידה פורמה. זהו מה שראיתי להשיג על דברי כתבו זה האחרון, ועוד לי כפלים לתושיה בסדר ואופן פלפולו ונלאיתי לכותבו כי הזמן יקר שבנמצאות ולא ארציא אותו בהטריחי את עצמי להשיב על דברים שאין להם שחר.

אני שלום וכי אדבר, אוה' מעל בכל לב שי"ק ויניציא. ה' ניסן שנ"ב לפ"ק. עכ"ל.

לנחיצת המוביל אני מאריך זולת לחלות פניו לשלח אחור לידי עם ציר נאמן כתב הח"פ¹⁷ יצ"ו עם תשובת הרש"י נר"ו באשר צוותי לאדו' כדי להחזיר הכל ליד הרש"י יצ"ו.

ס' מפעלות¹⁸ כבר החלתי להדפיסו באופן נאות ובמארגינה²⁰ גדולה כמה מהם להגיש לאלופים גיסיו ולכ"ת כמה מהם בס"ד. תפלות הייחוד²¹ ויתר דברים לא אשלח עד יום דעתי כי שב כת' לשלום לפיררה. הלא מעתה מעלת האלופים גיסיו נר"ו עתרת שלום המה וכל אשר הם. ומרי מר שלום עם כל יושבי בצל, ולפני ה' לרצון. יצחק גרשון.

י"ב ניסן ש' עתה אנש"א ויניציא

כ"י מהלמן 145 (ס' 34080)

16 ר' מנחם עזריה מפאנו.

17 הרב חזקיה פינצי.

18 מפעלות א"לקים לר' יצחק אברבנאל, ויניציאה שנ"ב.

20 שוליים.

21 נר"ו שהוא שיד הייחוד אשר תקנו בני משה, ראה לעיל עמ' פט.

מפתחות*

**‘כי המפתחות לספר לתהלה בעיני האדם ולשם תפארת מעלה, מעלה הוד והדר...’
ר' יצחק גרשון (לחם דמעה [ס' 43], דף קיט, ב)**

מפתחות

מפתח שמות האנשים

מפתח שמות המקומות

מפתח שמות הספרים

רשימת כתובי־היד

* תודה למר שמשון צבי לוינגר הי"ו שעשה עמי בהגהת הספר ובסידור המפתחות.

מפתח שמות אנשים

א

אברהם יצחק   כו עב קטח קע
אברעאפיה יעקב   קנר קנה קצב
אבומיל יצחק   קפא
אברהם בן דוד   קלט קסב-קסה
אברהם בן שמשון   קעז
אברבנאל יוסף יד
אברבנאל יצחק   עג קצו רמ
מהאדומים שלמה   קעז
אורת שלמה בן אברהם   ן פב קעה
אהרן   כא נה
אהרן ועליג בן נפתלי הערץ איש ירושלים קלה
אחידא שמאל די   עט
אחנא סלימאן   ן קה קיג קיד
אוטולינגו ישמעאל   רטו
אוטולינגו נתן   יס כט נט טא עב פט צה צו
אוטיניגו אברהם בן מרדכי הלוי   קצא
אומברטי זואני   צג ולד
אוסיליו אברהם   קפט
אוסיליו יוסף   קפט
אוסיליו יצחק   קפט
אוסיליו שלמה   קפט
מאורינגטו נתן ידידיה בן אליעזר   קצב
אזובי יוסף בן יהודה   קנר
אזובי שלמה   קנר
אזולאי מסעוד   קה
אזכרי אלעזר   פא
אטיאס משה   ריב
אילנבורג יששכר כער בן ישראל ליור פרנס
קג-קיד
איסרלש משה   פו קמט-קג
אירגאז יוסף   רלט
אלבה יעקב די   פח
אלבו יוסף   קלד-קלח

אלבילדה משה   ע פד

אלגאזי שמואל בן יצחק   ריא

אלגיים יעקב   קנה

אלטאראס משה   לו קמו

אלטרינו יחנן   קצב

אליהו   כא נה

אליהו בן משה   קסא

אליעזר (ממין) [ממין]   ריא

אליקים בן נפתלי   פז

אלמולי שלמה   קעג

אלמושנינו משה   ע צא

אלמושנינו שמעון בן משה   ע צא

אלמושנינו שמואל   פג

אליעזר בן יהודה מגרטיא   קעז קעז

אלפסי יצחק   טז נו קסב

אלקבץ משה בן שלמה הלוי   טז

אלקבץ שלמה הלוי   כו טז סט

אלישיך חיים בן משה   עח פ פא פג

אלישיך משה   כה כח עב+עה עז עח פ פא

פג פד קפה

אמריליו שלמה   עה

מאסקולי מהללאל ידידיה   יג טז לט

אפיפיור יח לז-לו

ארחא אלעזר   ן כב

ארקיוולטי שמואל   יז כג עז

אשכנזי אליעזר   יג קיז

אשכנזי בצלאל   קסד

אשכנזי יהודה ליב בן יוסף   קלו

אשכנזי יקותיאל הכהן   נט

אשכנזי מנחם בן בנימין הלוי   קמג

אשכנזי מנחם יעקב בן אליעזר יהודה   י פז

אשכנזי מרדכי   רלט

אשכנזי מרדכי הכהן   רמא, ראה גם: הכהן

מרדכי

אשכנזי נפחלי בן יוסף פא פב פו
אשר בן חיאל (הרא"ש) פו פו קלט רלג
אשר (מקראקא) קלג

ב

באלדושי בנימין ס סכ
באן בששת מאיר בן שמואל קסכ-קסה
באסה משה ן קצב
בוטון אברהם די פו קא
בומברגי דניאל קכר-קכו
בוני חיים רטו
בורגל אברהם ן יח
בחיי בן יוסף הדיין קצא רלה
ביגיה יצחק בן משה קנו-קנח
ביטון אברהם ריז
בילגראדו יואל ס סכ
בילגראדו שאול קיד קכו קכח
בירב יעקב יט פב
בן ישראל מנשה רלח
בבחמן אברהם בן ראובן פו פו
בנימין בן משה לא קא
בנימין בן מתתיה לא קא
בסאן מרדכי בן שמואל קצה
בקיש ישעיה קפא

בראגאדין משפחה צג צח קכח קצו קצו
קצא ר יא ריד רטו רכה רלה רלז רלט רמ
בראגאדין אלויזי צג קצו קצח קפו קצ קצב
ר ריג ריז רכו רל רלא
בראגאדין גירונימו (גירולאמו) צג רי ריג
ריז רכו רל רלא רלז-רלט
בראגאדין ויצניצו צג רי ריג ריז רכא רכו
בראגאדין יאקומו צג רי ריג ריז רכו רל רלא
בראגאדין יואני צח
בראגאדין לורינצו כט צג קיז-קיט
קכא-קכב קלב קלה קמ קמו קמז קמט
קנא-קנד קנו קנח קס קסב קע קעב קעד
קעז קעח קפו קצ קצב
בראגאדין ניקולו צג רי ריג ריז רכא רכו רל
רלא

בראגאדין פייטרו צג קא קטז-קיט
קכא-קכב קלב קלה קלט קמ קמו קמז קמט
קנא-קנד קנו קנח קס קסב קע קעב קעד
קעז קעח קפו קצ קצב רי ריג ריז רכא רכו

ברוך ברוך ן כג לא עט
ברוך חיים קסא
ברזילי יהושע קמה
ברטנורא עובדיה (מפרש המשנה) טט פו
ברטנורא עובדיה המון סח-צ
בשאן גרשון בן מרדכי לו
בשאן מרדכי בן יעקב לו
בשאן שמואל חיים קצד

ג

ה'גאון החסיד' כא נד-נו
גאונים קיב
גאליקו יששכר בן שלמה קצב
גאליקו שלמה רטו
גאלנטי אברהם עא
גאלנטי ידידיה בן משה כא פח
גאלנטי משה יט טט פח קה
גבאי יצחק בן שלמה קא קב קפג ריב ריג
גבידול שלמה ן רלא-רלג
גבראל אברהם י יט קה
גדליה מלכומעלא בן מאיר מלובלין קלב
קלו

גוסה נתן בן יצחק קצז קצח
גיאת יצחק ן רכט
גיקאטילייה יוסף פב
גראיאני אברהם בן סעוריה קפה קפו
גרשון משפחה י
גרשון (מרבי וניציאה) יג
גרשון (מבני הישיבה) נט סא
גרשון ברוך י
גרשון דיאמאנטי יא
גרשון חיים י
גרשון יוסף י יא
גרשון יצחק ט-לט מב מג מז-נט טא סב
סז-צ ק קמז
גרשון ישראל י
גרשון לאה יא
גרשון מרדכי י כו
גרשון מרדכי בן יצחק יא
גרשוני גרשון י

ד

דוכט סלוצי כב

דוכס פירנצי טו נ
 דוראן צמח בן שלמה קעג
 דוראן שלמה בן צמח קעג קעז
 דוראן שמעון בן צמח (רשב"ץ) עא רלב
 דוראן שמעון בן צמח II קעז
 דיאנה יוסף רל
 דיאנה ישראל רטו
 דיגארה וואן כט לב טו-פא פג-פה פח קעז
 רלא
 יהדמירין כא נה
 דנן יוסף בן יעקב נ' קיז קכד

ח

חאגיז יעקב בן שמואל רלב רלב
 חביב יחזקאל בן אהרן קכא
 חביב יעקב נ' קעז
 חביב לוי נ' יט
 חביב מנחם בן יוסף רמא
 חביליו שמעון רטו
 חבר טוב אברהם בן שלמה חיים יא לא פח
 צג צח קג קה קלג קלד קלח קעז קפד רג
 ריב ריז

חבר טוב שלמה חיים ק קה קעה

חזן שמואל רכו
 חזק שבתי רטו
 חי יהושע כג
 חיזן גדליה קמג
 חיות יהודא ליבא בן ישראל יעקב קלו
 חיות מנחם מאנש בן יצחק קלו
 חיים אהרן נ' קו
 חיים אליהו נ' קמג ר
 חיים מיכאל בן אליהו נ' ר
 חכם מארץ המערב קסז
 חכם מארץ ישראל קסז
 חכמי האומות צו
 חמין יוסף יא כה קעז
 חנין נחמן כב כג קמז
 חסן משה קפב
 חפץ גרשון בן קלונימוס קצב

ט

טולושא וידאל די (בעל מגיד משנה) קא
 טוסקאני מרדכי רטו
 מטיוליי ברוך בן מרדכי לו

ז

זאגדון יעקב רכו
 זאגייט משפחה צג צד
 זאגייט דניאל עז-פו
 זאגייט זאגייט פו-פח

מטיולי מרדכי בן ברוך כט טז-ט
 טייטצאק יוסף כו כז עז עט פח
 טייטצאק יוסף II עט
 טידאצינה משה כג
 טידנא אייזיק קיח קיט רח רכט
 מטראני יוסף בן משה יט כא כד קצח
 ריח-רכ
 מטראני ישעיה בן יוסף ריח ריט
 מטראני משה בן יוסף קצח קצז קצח ריח
 ריט
 מטראני משה בן יוסף II ריח ריט
 טרבוט חננאל יז
 טרבוט חיאל יב-יד לג
 טרבוט נתנאל יא כב כד לז לח
 טרייזיס-צופתי משפחה קסד קסה
 טרייזיס יצחק בן גרשון כה נט סא טב טז
 סח
 טרינקי מנחם בן דוד קעג
 טרינקי משה קנב

י

יאר מאיר בן מאיר י' פג
 יאר רפאל רטז
 יגל קאמילו כ
 יהודה בן שבתי קל
 יהודה ליווא בן כצאלל קט
 יחבל יעקב בן משה הלוי קכח קעז
 יחבל יצחק הלוי טב
 יום טוב בן אברהם (ריטב"א) פח קלט קעז
 יונה בן אברהם (גירונדי) קסה
 יוסטיניאן משפחה צג
 יוסף בן אליקים בן נפתלי פז
 יוסף בן משה מקרמניץ פה פו
 יוסף בן שמשון קעז
 יחיאל בן שמשון קעז
 יחיא גרליה י' קסג-קסז
 יחיא יוסף י' קעה
 יחיא תם י' קסב-קסז
 יחיא תם II י' יד עז קסב-קסז
 יעבץ משפחה כו
 יעבץ יצחק קמג
 יעקב בן אשר (בעל הטורים) עא
 יעקב בן שמשון קעז

יפה אהרן אורי וייבש בן משה לו קפט
 יפה יצחק בן שמואל עז רב
 יפה מנחם בן יצחק רב רג
 יפה מרדכי קח קמט-קנא
 יפה שמואל בן יצחק עז רב רג
 יצחק בן יואל קג
 יצחק בן מאיר מלובליץ קלב
 יצחק גיליכי בן אליהו פוליכרזני ו
 יצחקי מאיר בן אהרן קסד
 יקר חנניה י' כז קמג
 ישי משה בן יצחק ס סב
 ישראל ממנטובה כב

כ

הכהן אברהם בן מרדכי ריט
 הכהן אליה בן חיים אליה מקורפו רכה
 הכהן אשר בן זרח נט סא
 הכהן דוד בן יעקב טו נא נב
 הכהן דוד בן יצחק רלח
 הכהן חיים אליה מקורפו רכה
 הכהן יהודה בן מרדכי ריט
 כהן יום טוב טז
 הכהן יוסף בן יוסף עט
 הכהן יוסף בן יעקב רמא
 הכהן יעקב בן אברהם ברוך יג טז נז נח סא
 כהן יצחק פו קפד
 הכהן יצחק בן חיים אליה מקורפו רכה
 הכהן יצחק בן מרדכי מארם צובה קטז
 הכהן מנחם בן אברהם רכו
 הכהן מרדכי מארם צובה פה קטז, ראה גם:
 אשכנזי מרדכי
 הכהן מרדכי בן הלל קסה
 כהן נתן קמ
 הכהן נתן בן חיים אליה מקורפו רכה
 כהן שמואל קמ
 הכהן שמחה בן גרשון רכא רכה
 כהנא צבי הירש בן יהודה רלח
 כהן-צדק שמואל עז פ
 כלבו יוסף רמא
 כלבו פינחס רמא
 כ"ץ יעקב בן חיים (חתן ר"א פליף) קו קח
 קיג
 כ"ץ יעקב בן יואב אליה מפאנו רלה

רומאנו שמעון נט סא
 רומאני משה בן משה קפט
 רומיליגו משה בן יעקב טו
 הרופא חייא קו
 רופא משה ס
 ריאטי חזקיה קכא קכב
 ריאטי משה קכב
 ריאטי סירינה קכא
 ריוויזי לו לח
 רפא יצחק כהן נו
 רפא-פורט משפחה קצ קצא, ראה גם:
 פורטו

ש

שאו' בן יעקב יא יב
 שאנני דוד ׳ קנר
 שאנני מאיר ׳ קמג
 שולם חיים קמג
 שונצין משה בן אברהם טו
 שועיב יואל ׳ עב
 שור אפרים ולמן בן נפחלי קלו
 שושן אליעזר בן דוד ׳ קסד קסז
 שושן נסים ׳ עט פא
 שטערנבורג נתן בן יצחק קפט קצ
 דשירץ קיירא סולטאנה סז קכג
 דשירץ שלמה סז קכג
 שכנא פו
 שלום יוסף קסכ קסד
 שלום יעקב הכהן כא כב
 שליט משה רטו
 שלמה אפרים בן אהרן מלנטשץ קלו
 שלמה בן יצחק (רש"י) קא קיא קלא קלב
 קסד קעב קעז קפג ריא-ריג רכא רכה רל
 רלא רלה
 שלמה שמעיה בן נסים קכח
 שמואל בן יוסף יאסקא מלעסלא קלה
 שמלאי לוי עח
 שמעיה מאיר ס סכ
 שמריה דוד בן אברהם י
 שמש אהרן סכ
 שמשוני אברהם הלוי רלא
 משער אריה שמואל כ כה
 שפורד שלמה יט

קסח קע-קעז קפא קפג-קפו קפט-קצח ר
 רג רו רח רי ריא ריג ריד רטו
 קאלימאני ברוך שמחה עד
 קאלימאני יהושע אברהם בן שמחה קכט
 קאלימאני יצחק בן שמחה קעב
 קארד יוסף י עא פג פז קמט קעז קפה
 קודוטו מיכאל משה יב-יד
 קוזי משולם נט סכ
 קולומבין אליעזר נט סא
 קופיז משה ס סב
 קורדובירו גדליה קכב קכג קכט קמה
 קורדובירו משה פא פב קכח קכט רכט רלד
 קוריאל ישראל רי סט פה קל
 קורייזי ישראל רטו
 קטן יוסף בן שמואל קפא קפב
 קלירלי אשר נט-סכ
 קלמנט VIII יח
 קמחי דוד רמ
 קמחי יוסף קי
 קמחי משה בן יוסף קעז קעה
 קני"א דרב"א קמ
 קפמן שמואל ס
 קציגין יוסף כב
 קציגין יצחק קפד
 קצנלנבונן מאיר מפארוכה קצה
 קצנלנבונן שמואל יהודה יג-טו סח קצה
 קרויזילארי גאשפארו צד
 קרמי משפחה קצה
 קרמי יוסף יידיה קפט

ר

ראובן (מירונה) כב לט
 ראובן אברהם יד
 רבני אשכנז יג
 רבא שמואל רטו
 רבינו בן אליהו קנט-קסב
 רבינו יהודה ריד
 רבני ויניציאה ט יג יד יט-כד לב לו פז קכו
 קמו קנא קעד קפח קפט קצה רכט
 רוויגו אברהם רלט
 רוויגה משפחה כב לט
 רוויגה שלמה קצה

פ

מפאדובה יצחק בן אליעזר (קראלינו) קצד
מפאדובה מאיר קצה
פאול יח
פאליאנו משה כג
פאליאנו שמואל כג
פאנו משפחה כא נו ריח רלה
מפאנו יהודה בן משה כא כג נו קפט
מפאנו יעקב יד
מפאנו יעקב בן אברהם רלה
מפאנו מנחם עזריה טו יז כג כה כט ל סז
פא-עג ער פ ק קב קמד קצה
מפאנו עזרא ח כג לה קיא
מפאנו שמואל רה
פארדו יוסף ל נו עז
פואה אליעזר נחמן ריט רטו רל
פואה ורדיסט רטו
פואה יוסף צז

צ

צבי אליעזר בן שמואל איש יג
צהלוק יום טוב יט קל
צורלא יג
צירידאל אביגדור יג טו טז יז לב נו-נט סא
צירידאל אברהם בן אביגדור ס סב
צירידאל יהודה בן ולמן קסט
צירידאל יוסף יא
צירידאל רפאל טו
צלח אברהם בן שבתי נו עז
צרפתי-טרייט משפחה קסד קסה
צרפתי אברהם כז קסד
צרפתי בן ציון יג יז יח כ כא פז
צרפתי גבריאל ס סב
צרפתי יוסף בן חיים קיט קכ
צרפתי שמואל בן משה צה ריא

ק

קאזיס יעקב חיים רה
קאיון (קאליאנוני) משפחה צג-צה צח קטז
רמ
קאיון (קאליאנוני) אנטוניו צג ריז-רכא רכה
רכו רל רלא רלה רלו רלט רמ
קאיון (קאליאנוני) יואני פח צג צד צח
קא-קג קטז-קיט קכא קכב קכד-קלב קלה
קמ קמו קמו קנא-קנד קנו קנח קס קסב

פואה יצחק יד רטו
פואה רפאל ריד
פואה שמואל ריד רטו
פרייט יהודה אריה בן יעקב קפט
פרייט יעקב פ
פולייטי שמעון וולפין כג
פומיס (מהתפוחים) דוד בן יוסף ממילו יד
טו
פורט אברהם כהן קפט
פורט אברהם בן יחיאל הכהן קצד קצה
מפורט אהרן הכהן לו
פורט גרשון קצה
מפורט יוסף הכהן כב
פורט יחיאל קצה
פורט מנחם ציון כהן רפא קצ קצא
מפורט משה הכהן בן יחיאל כד לו קמד
פורינצו אשר יז כט נט סא ע
פורינצו משה בן גרשון קצו
פינצ משה בן יוסף קעה
פינחס יט כא נה עז
פינטו יאשיה בן יוסף קג-קנו קצב-קצד
פינטו יוסף בן יאשיה קצג
פינצי בנימין כט סב
פינצי חזקיה טו
פינצי חיים בן יעקב יא יג כז

ס

סאמיג'ה יוסף יא יד טו כג כד מז מח
סאג'יש משה קסד
סאג'יש שלמה כו
סבע אברהם קס
סגרי יעקב קפג
סוניני יהודה יעלה ריד
סורדינה יאקומו צג-צז
סימיסי יוסף ראה: סאמיג'ה יוסף
סירלייו שמואל קסב קסז
סנגריני אור שרגא ריד
סנגריני יחיאל ביי ריד
סנגריני יחיאל עובריה ריד
סנגריני שמואל ריד
סעדיה בן יוסף (גאון) ק קל קצה
סטפוליסו ברוך אברהם בן פתחיה יג
ספורנו הושעיה בן נסים יצחק קפט
ספורנו חננאל בן ישראל יח כג לד-לו
ספורנו ישראל יז
ספורנו עובריה עא עב פב פג
ספורנו שלמה יט נט סא
סקרמילא גרשון כב
סראבון שלמה קמב
סרוואל אברהם קבח רח
סרוואל ליב יז-כב נט ס קד
סרוואל נחמיה בן ליב לו נט-סב קמז קפט
סרוואל סורלינה קכא
סרוק יוסף בן חיים עב עג
סרוק ישראל קיא

ע

עחיאל אברהם בן ברוך רלח
עוזח אברהם י' פה
עזכריאל יוסף בן יהודה יח לד
עזרא אברהם י' רמ
עטיה יעקב י' קפב
עמנואל רכה
עמרם שמואל י' פח
עניז שלמה בן משה אברהם קעז
עראמה יצחק רמ
עראמה מאיר כו עב פב פג

מילודלה שמואל בן רפאל קפט קצד
מילה ישראל רטו
מילי מאיר קכד
מכיר משה י' עזח פ פד
מלאך אפרים רטו
מלך מרדוק קפב
מלמד אליעזר ט ט סב
מלמד יוסף נט ט סב
מלמד שם טוב כו
מנחם גבריאל טו
מסעוד משפחה כב
מסעוד שמואל לו
מסראן אברהם בן יצחק רד רה
מסראן ישעיה קכא קכב
מורדוש פו
מורדי בן שמשון קעז
מורדי יא בן ברכיה קפט
מורטיגלי יואני צג ריב ריג רטז ריז רכ
מורקריאה מלכי ט סב
מורי משה נט-סב
משה בן יעקב מקוצי קיב
משה בן מימון צה צו קא קב קיב קפג רד
ריב ריג רכא רלג
משה בן נחמן קיא קסז ריג
משולם (מבני ישיבת ויניציאה) נט
משולם קפמן בן שמעיה עא

ג

גאג'ארה ישראל בן משה עט קל קמה רה
גהר אברהם הכהן עו
גהר דוד נט סב
גוביש יוסף רי פה
גוזיר קלמן קצה
גורלינגן שי קצה
גורצי שלמה בן אברהם קצה
נחמיאש אלעזר בן הוריאל קמג
נחמיאש רח בן יצחק קמב קעז קעח
נחמיאש יוסף בן יצחק קעז קעח
נחמיאש יצחק קמב
נשרונאי חיים רטז
נסים (ראש ישיבת בבל) קצב
נסים בן ראובן פח קסג קטה קעז
נתן העזתי קעז

מפתח שמות האנשים

לוצאטו נחמיה סב
לוצאטו שמחה טז כב-כר לו גט ס סב קמו קפט
לוריא יוסף סב
לוריא יחיאל אשכנזי פא
לוריא יצחק אשכנזי י פ קיא קנא-קנג קסד
רסט רלד רלט

לוריא שלמה (מהרש"ל) קסב-קסה
ליאון XI (אפיפיו) יח
ליאון יצחק ר
ליאון משה בן אליעזר ס
ליאוני משה טז
לינג טוביה רטו
ליפשיץ גוליה בן שלמה זלמן קלא-קלה
לירמה יהודה רכא-רכה
לירפא אליעזר יג

מ

מאיר בן גדליה מלובלין קלא-קלה
מאן יעקב כהן דילה קיח
מאצא דוד קל
מאראפטישק בנימין בן חיים קלו
מארוך אהרן רטו
מהטוב דוד יז
ממדינה אהרן ברכיה קפט
ממדינה יהודה אריה יא טז-יח כ כב-כה
לה לו צו-צח ק קא קג קכד קמו קמט קנ
קעח קפא קצב קצו רב רטו רכה רכו

מדינה ישראל רטו
ממדינה מרדכי צה קמו
מדינה עזריאל רטו
מוטאל בנימין בן אברהם קסב-קסד
מולכו יוסף ל עב
מולכו שלמה ע
מונטאלצינו שמואל קסד
מונטילין יחיאל בן שלמה די סט ע
מונטן אברהם קסד
מוסקאטו יהודה קצה
מוסקאטו יצחק נד
מור-דוד שלמה בן נחמיהש עח פ פד
מורטארה יוסף ס סב
מורטארה שאול ס
מורי משה לו
מורחי אליהו קץ

כ"ץ יעקב בן יצחק מאיטור טז כה נז-סג
כ"ץ יצחק בן שמשון קט קלה
כ"ץ יקותיאל אשכנזי גט סב
כרוב יוסף טו נא

ל

לאביה נחמיה צו
לאטיש יצחק כח
לאניאדו אברהם פד קמו רמ רמא
לאניאדו יצחק בן אברהם רמ רמא
לאניאדו לוי רמ רמא
לאניאדו משה בן שמואל קמו
לאניאדו שלמה בן אברהם רמ רמא
לאניאדו שמואל עה צו קמו רמ רמא

לב יוסף י' יט פה
לביא שמעון רכו
הלוי אברהם פ
הלוי אליה קסב
הלוי אליה (הבחור) קצו
לוי אליעזר אלישע ריד
לוי בונמין טו
לוי בן גרשם רמ
הלוי בנימין רלט
הלוי טוביה פה
הלוי יוסף ר
לוי יעקב (חתן ריא"מ) יז כד
הלוי יעקב בן ישראל לבית ל פח ק קא רג רד
הלוי יצחק בן יהודה קפט
הלוי יצחק בן שמואל קלה
הלוי משה משולם בן אליעזר קמג
הלוי שלמה בן יצחק לבית עו
הלוי שמואל אליעזר בן יהודה קלה
הלויים יצחק מן טז כד צה רכה רכו רלד

לומברחו אברהם כג לו קמו
לונזאנו מנחם בן יהודה רי קלט-קמה
לונזינו אברהם גט סב
לונזינו ליב לו
לוצאטו יהודה גט סא
לוצאטו יעקב טז
לוצאטו יצחק סב קעב
לוצאטו יצחק בן יהודה קעב
לוצאטו יצחק בן שמחה קעב

ת	שפירא יצחק בן נתן
תבל דוד נט טא	י'השר אביך' כא
תלמיד יעקב קמ	ששון אהרן בן יוסף קפז-קפח
תלמיד יצחק קמ	ששון חיים אהרן קפח
תלמיד צוריה רכו	ששון יוסף בן אהרן לו קפז קפח
התפוחים (פומיס) דוד בן יצחק מן יד טו	
תשובה יחיאל רכ	

מפתח שמות מקומות, קהילות, עמים ולשונות,

מוסדות וחברות

א

אודינופולי קיט

אודינה קכח

אילנה קנב

אוסטרהא פו

האוקיינוס האטלנטי קב

אודיניו יג

איטליאני י כ בא כד כה קג קכט קל קנ קנג

קנח קס רטו רלט

איטליה ט-יב כג כה לה צג קכב קכד קל קג

קצו קפא קפט

איטלקית צד צז קא קכא קכב קמו קמז קצב

קצו רי ריא

אינקריציה כ עז פה

אלג'יר (ארגיל) קעג קפב

אמשטרדם קכ קעג

אנוסים יט כ

אנקונה יב-יד לר ריא

אסטי טז יח

אספי קב

אסקולי יג

ארס צובה טז עז פ פה קטז קמג קמו קמז

רמ רמא

ארץ ישראל יא-יג טו-ז כ בא כד כז כט נגד

סח-עא עז עה קב-קה קח קיד קכ קלח קמג

קסז קפה קפו קצב קצז רכ רלג

ארגיל — ראה: אלג'יר

אשכנז, אשכנזים יג טז יז טז פא עה קר קיז

קיח קכב קג קמז קצו רב רח רט רכא רלט

אשכנזים, לשון — ראה: יידיש

ב

בית הכנסת איטאליאני בצפת כד

בית הכנסת איטאליאני בריג'יו כד

בית הכנסת הגדולה בויניציאה טז יז כד נז

בית הכנסת הגדולה בקרימונה טו

בית הכנסת הנשיאים בני פאנו בפירארה

ריח

בית הכנסת הספרדי בויניציאה כד

בית הכנסת פורטוגיזיש במונאשטידיו

קסא

בתי כנסיות בצפת עד

בלאניש קצב

בלגראד רכא

בלידיר פו

ברבריה ראה: מרוקו

ג

גוואסטאלה קכב

גויים טח עה עז פ צו קא קמד

גויציאה קג-קה

ד

דוליא כג

דמשק קמג קנב קנז-קנו קצב קצד

ה

הסגר בצפת עד

הפנא קנב

הקדש בצפת עד

ו זונאדור (בויניציאה) כא

ויניציאה ט-כב כד כט ל לב לו מז-מה נא

נה-נג טז טט-פט צג עה קג קכד קכו קמא

קמו קמז קנ-קנב קנח קס קסד קסה קעב

קעח קפה קפז-קפט קצה רה רט ריח רכה

רכט רלח רלט רמא

וירונה כב לו לט נז קצד קצה רכט

ועד ארץ הקדושה יא

ז

זאנטי פח ק קעז

זולצבך קלא

זולקווא קנב

ח	חברון עד	ל	לאדינו כז לא פג קב קכ (ראה גם: ספרדית)
	חברת ביקור חולים בצפת עד		לוב רכו
	חברת גמילות חסדים ק"ק אשכנזים		לובמזלא קלב קלו
	בויניציאה קמז רט		לובליך קלא-קלח קג
	חברת הכנסת אורחים בצפת עד		לוגו יח
	חברת המתענים בערב ראש חודש בפירארה		לונשין קלה
	רח ולא		ליאנטיני יד כא קג (ראה גם: ספרדים)
	חברת העלובים בריגיוו ריד		ליחורנו כב טט קפב רטו
	חברת השיא בתולות בויניציאה יא		למברג (לכוכ) קסח קצח
	חברת מירון בצפת עד		לעסלא קלה
	חברת שומרים לבוקר איטאליאני בויניציאה		
	כ כה קג קנח קט	מ	מדינה יא-יד כג כד לו לח
	חברת שומרים לבוקר אשכנזים בויניציאה		מונאשטיריוו קטא
	רט		מיץ קלר
	חברת תלמוד תורה אשכנזים יצ"ו (תתא"י)		מירון עד
	בבית הכנסת הגדולה בויניציאה טז כה		מלטה רג
	נז-סג		מנטובה טו טז כב לה נד קיא קע קצה רד
	חברת תלמוד תורה בקושטא רג		רה
	חברת תלמוד תורה בשאלוניקי קסא		מעהרן (מוראביה) קיז קיח רח
			מרוויקוס (מראכש) פו קפב
ט	טבריה עד		מרוקו (ברבריה, מערב) פו קב קסז קפב
	טוטקאנה קכא		קפט
	טורינו כב		מצרים קמ
	טיטראן קפב	נ	
	טיראצינה כב		ניקופול קנו קנז
	טריפולי רכו רכט		
י		ס	
	יזן קל		סביניטה עא קטז קיז קסה
	יוניז קמג קמד		סולמונה כח
	ידיש קיז קצו רז		סיינה קפא קצב
	ירושלים עד קל קלה קמא-קמד קסח קפה		סיציליה טז נד
	קפו קצח ריז רכ		סלוצי כב
	הישיבה הכללית בויניציאה ט כא כב נה נו		סמבטיון פט
	ישיבת בית הכנסת הגדולה (ק"ק אשכנזים)		ספולטו יג
	בויניציאה טז נז-סג רט		ספרד, ספרדים יב יט כא כד כז פב פט צח ק
	ישיבת הת"ת של פלוריצאנה פח		קב קכח קכט קמד קג קנח קסח קעו קצא
	ישיבות צפת עד		קצו רה ריז רלח-רמ
כ			ספרדית קכב קכח קמט קנח קצו רה רז רט
	הכותל המערבי קפה קפו		ריז רלט (ראה גם: לאדינו)

קושטא יב יד כו כז עז פ קב קלט
קמב-קמד קנב קסז קע קעג קפז רג ריח
רלט

קייירי טו
קנריאה עה
קאסאל (קזאל) מז קפג קפד
קסאלי מתפיראטו (קזאל) טו מט-נב קב
ק"ק איטליאני בויניציאה כ כה קנח קס
ק"ק איטליאני בצפת י
ק"ק אשכנזים בויניציאה צה קמו רט
ק"ק ליואנטיני באנקונה יד
ק"ק ליואנטיני בויניציאה כא רה רלח
קראקא קלב קלג קנ קנא קעג קעז קפב קצ
קרימונה טו לג צג
קרעמניץ פו
קשטוריה קסא
קשטילו טו
קשטיליה כו (ראה גם: ספרד)

ר

רחיוגו כ כא קסב
רומא יד לז קיט קפד קפה קצו רטז
ריגיו יד כז כט לז לח צו ריד
ריחודי לז לח
רייסן קיז קיח

ש

שאלוניקי י עב פב קמה קנו קסא קפז רכה
שעברעשין קלו

ת

תורכיה טז עז
תלמוד תורה ראה גם: חברת ת"ת
תלמוד תורה בצפת ער
תמחוי בצפת ער

ע

עברית צג קכא קכב
עין ויתון עז פ פר
עורבים (ישמעאלים) ער
עורבית קמג קמר רכט

פ

פאדובה יז כג צד צז קעב
פאנו רלה
פאס קפא קפב
פוזנא קג קלו קנא
פולין פב קז קט קיז קיח קלא-קלז קנ רח
פורטוגל, פורטוגזים יט כ קטא קסח
פורלי יא
פורמילו כז
פיהם (כוחמיה) קיז קיח רח
פיימנטי כ-כג נו
פיטאור יא יג טז לט
פירארה יד יז יח כ כג לד-לו צו קעג ריח
רלא

פירינצי טו כ נ נא פח קצב
פראג כט קט קיט קלו קג קנא רלא רלח
פריאול קג קיג
פונקפורט פה קיד
פונקפורט ראודר קלח

צ

ציגנטו יד יח כג כד לז לח
צפת ט-יב יד טז יט כז כה כט נו טא טז-עו
עז פ-פב פר פה פז פט קר-קו קח קיג קיד
קנב קנה קעג קצו רט ריח
צרפת, צרפתים כו קה קעז

ק

קורפו רכה

רשימת הספרים והחיבורים*

א

באר שבע (על הש"ס ושו"ת) לר' יששכר בער
אילנבורג 8 קג-קיד
באר שבע לר' יששכר בער אילנבורג —
מהדורא קמא-קט
בדק הבית לר' יוסף קארו פז
ביאור על הסמ"ג לר' יוסף מקרעמניץ פה
פז
ביאור תורת משה ופרקי אבות לר' אליעזר
נחמן פואה ריד
בית יהודה לר' יהודה אריה ממדינה קעב
רכב-רכו
בית יוסף לר' יוסף קארו עא פז קמט קעז
בית לחם יהודה לר' יהודה אריה ממדינה
70 קעז קעח קפא
בית מועד יח
בית נאמן לר' יצחק ביג'ה 49 קנו-קנח
בית ישראל ח"ב (עין יעקב) 71 קעט-קפא
בליל חמץ 67 קעז
בן יוסף לר' יוסף צרפתי קכ
בקשות ווידויים מיוסדים מר' אליעזר נחמן
פואה 139 רל
ברכי נפשי (תוכחה לר' בחיי הדיין) 86
קצא קצב

ג

גאון יהודה (על הגדה של פסח) לר' יהודה
אריה ממדינה קעז
גורלות (שצ"ז; תי"ז) 160 רמ
גירושין לר' משה קורדוביור פב

אבות דר' נתן קלט קסב קסו
אגדת בראשית קלט קמ קמה
אגרת מספרת יחסותא דצדיקי דא"י
(שפ"ו) 78 קפו; (ת"ו) 130 רכ; (ת"ז) 131
רכ
אדרת אליהו לר' רבינו בר' אליהו 53
קנט-קסב
אהלי תם לר' תם ׳ יחיא קסב קסד
אהב משפט לר' שמעון בר' צמח דוראן
כט עא עב
אור תורה לר' מנחם די לונזאנו קלט
אורים וחומים לר' מאיר עראמה פג
אות אמת לר' מאיר בר' שמואל ׳ באן
בנשח קסד קסה
אותיות דר' עקיבא קלט
אזהרות (ביאור המילים לר') רה
אזהרות לר' שלמה ׳ גבירול ע"פ קב ונקי לר'
יעקב חאגיז 147 רלב-רלה
אמרי שפר לר' נפתלי אשכנזי פא
(סדר) ארבע תעניות (שצ"ד) 2 צח;
(שפ"ד) 66 קעז; (שצ"ט) 111 רי; (ת"ב)
123 ריז
ארחות חיים — צוואת ר' אליעזר הגדול
57 קסט קע קעב
ארחות חיים — הנהגות הרא"ש רלג

ב

באר מים חיים לר' יששכר בער אילנבורג
קיד

* המספר שליד שם הספר מציין את מספרו של הספר ברשימת ספרי קאיון; מספר רומי
— ברשימת ספרי ממשיכי זאנטי. האות מציינת את העמוד בכרך זה.

המכילתא וספרי קסו; על הספרא —
קסב; על אבות דר' נתן קסב קסו; על
הרי"ף ומפרשיו קסב-קסז
ההגהות על תורת כהנים לחכם מא"י קסז
הגהות על הרי"ף לבני משפחת טריוויש-
צרפתי קסד קסה
הגהות בבליין משניות ע"פ כף נחת (בטופס
שבידי פרופ' בניהו) קפג

הרשענות רה
היכל ה' לר' יחיאל לוריא אשכנזי פה
הלכות בית הכנסת להאריי ו"ל רלח
הלכות הרי"ף טז נז קסב-קסז
הלכות הרי"ף דפ' ויניציאה דפ' סביניטה
קסה
הלכות גדרים ובכורות להרמב"ן קסג
הליכות עולם לר' ישועה הלוי מתלמסאן
קסז
השגות הראב"ד על הרי"ף קסג קסד
השלמה — ראה: הלכות גדרים ובכורות
להרמב"ן

ו

ידידי הגדול לרבינו נסים קצב
ידידי למנחת יום הכפורים כמנהג ק"ק
איטאליאנו קצב

ז

זבח פסח (על הגדה של פסח) לר' יצחק
אברבנאל קצו
זוהר עה קי קלט קמד רכט ולד
זכרון תורת משה לר' משה פיג' קצה
זמירות ישראל לר' ישראל נאג'ארה עט

ח

חבל בני יהודה לר' שמעון חביליו רטו
חבצלת השרון (על דניאל) לר' משה
אלישיך לב עג
חובת הלבבות רלה
חות יאיר לר' אברהם כהן פורט 88 קצד
קצו
חזות קשה לר' משה אלישיך עד עה
חיבור גדול כולל תורה שבכתב ותורה
שבע"פ ... מכל הדינים הנהוגים בכל

הגן לר' יהודה החסיד י
הגלות והפדות לר' אברהם מסראן 97 רד
רה
גלות יהודה לר' יהודה אריה ממורניה IV
צו ריא
גת רמון (מחברת התרחות) לר' אברהם כהן
פורט קצה

ך

דבר שמואל (עה"ת) לר' שמואל חאגיז כו
דברים טובים (על קהלת) לר' משה אלישיך
פא
דברים נחומים (על איכה) לר' משה אלישיך
פא

דין ניקור הבשר לרש"י ריא
דרוש לחג השבועות לר' צבי הירש כהנא
156 רלח

דרוש לשבת הגדול פורשת צו לר' אברהם הלוי
שמשוני 144 רלא

דרך חיים לר' מנחם לונזאנו קלט קמד
דרך תמים לר' תם י' יחיאל קסב-קסז
דרש משה לר' משה אלבילדה פד
דרשות צה"ת לר' יהודה לירמה (כ"י) רכא
דרשות ר' יעקב לבית הלוי (כ"י) רד
דרשות ר' שמואל אלגאזי (כ"י) ריא
הגדה של פסח פב צו רד רלט
הגדה של פסח (בספרדית) 138 קמט
הגדה של פסח בלשון הקדש ופתרונו בלשון
איטאליאנו ע"פ צלי אש

(קיצור פירוש ר"י אברבנאל) 89 קצו
הגדה של פסח בלשון הקדש ופתרונו בלשון
אשכנזים 91 קצו
הגדה של פסח בלשון הקדש ופתרונו בלשון
ספרדים 90 קצו

הגהות ר' בצלאל אשכנזי ור' יצחק לוריא על
הרי"ף קסד

הגהות ר' מרדכי אשכנזי ור' אברהם רוויגו על
ס' תיקוני זוהר ועל סדר תפילות ותחנונים
כמנהג ק"ק ספרדים רלט

הגהות ר' משה איסרלש (רמ"א) קמט
הגהות ר' שלמה לוריא (מהרש"ל) — ראה:
חכמת שלמה

הגהות ר' תם י' יחיאל ור' גדליה י' יחיאל על

טור חר"ם (ד' סביניטה) עא
 'טעם לאותיות גדולות וקטנות' לר' יצחק
 דלטאש (כ"י) כח

י

יד המלך לר' מנחם ד'לונאנו קלט
 יד יוסף לר' יוסף צרפתי 20 קיט קכ
 יד עני לר' מנחם ד'לונאנו קלט
 יום זה יהי משקל כל חטאתי בטל (שיר) קג
 יצירות כמנהג פולין רייסן פיהם מנהגן
 ואשכנז קיז

יורה חטאים לר' אלעזר מגרמיזא קצו
 ילקוט שמעוני קיט קמא קצח
 יפה עיניים לר' שמואל יפה אשכנזי 95
 רא-רג

יפה תואר לר' שמואל יפה אשכנזי ל לב נו
 עד רב

יפה תואר (תשלום) נו
 ידאים לר' אליעזר ממין ריא
 הישר (סיפורים) 72 יח כד קפא קפב

כ

הכוננות להאר"י ז"ל 44 קנא-קנג
 (מאמר) 'כל דא"י לר' אליה הלוי קסב קסח
 'כל מגישי מנחה בתפילה ושיחה' (שיר)
 צח ק

כלי חמדה (ע"ת) לר' שמואל לאניאדו עה
 עז רמ

כלי יקר (על נביאים ראשונים) לר' שמואל
 לאניאדו רמ

כלי פז (על ישעיה) לר' שמואל לאניאדו
 162 רמ רמא

כלי מחזיק ברכה לר' ישראל נאג'ארה 30
 קל רה

כללי שמואל לר' שמואל סידייליו קסב קסז
 קסח

כנף רננים לר' יוסף ידידיה קרמי 81 קפח
 קפט

כנפי יונה (לתלמידי האר"י ז"ל) קנב
 כסף מזוקק לר' יאשיה פינטו 87 קצב-קצד

כסף נבחר לר' יאשיה פינטו 48 קג-קנו
 קצב קצג

כף נחת — ראה: משניות ע"פ כף נחת לר'
 יצחק גבאי

הזמנים' לר' מאיר מלובלין (כ"י) קלג
 חידושי ר' אהרן ששון על הש"ס, הרמב"ם
 והטור (כ"י) קפח

חידושי ר' יהודה לירמה — על גטין,
 קידושין, מנהדרין ושבת ועל סוגיות
 בש"ס ולשונות הרמב"ם (כ"י) רכא
 חידושי ר' יום טוב בר' אברהם (ריטב"א)
 קצו; חידושי הריטבא למס' בבא
 מציעא פח

חידושי ר' יוסף נ' לב למס' קידושין ועבודה
 זרה פו

חידושי ר' יוסף מטראני (מהרי"ט) למס'
 קידושין רכ

חידושי ר' יוסף ששון למס' יבמות, בבא בתרא
 וסוגיות בש"ס (כ"י) קפז

חידושי ר' משה בר' נחמן (רמב"ן) קצו
 חידושי ר' נסים בר' ראובן (הר"ן) קצז;

חידושי הר"ן למס' שברכות פח
 חידושי ר' שמואל אלגאזי ליח' מסכתות

(כ"י) ריא
 'חידושי שמואל' לר' שמואל משער אריה (כ"י)

אוקספורד-בדלי 713 כ
 חכמת שלמה לר' שלמה לוריא (מהרש"ל)

קסד קסה
 חלקת מחוקק (על איוב) לר' משה אלשיך

פג
 חמש מגילות ע"פ רש"י (ת"ט) 143 רלא

חמשה חומשי תורה ... — ראה: תורה ...
 חן טוב לר' טוביה הלוי פה

חסדי דוד (על תהילים) לר' אברהם כהן פורט
 (כ"י) קצה

חורדים לר' אלעזר אזכרי פא
 חשק שלמה (תרגום מלים קשות שבתג"ך

ללצו) 22 קכב קכג
 חשק שלמה (על משלי) לר' שלמה בר' צמח

דוראן 59 קעג קעד

ט

טוב שם לר' אליקים בר' נפתלי פז
 טובה תוכחת לר' מנחם ד'לונאנו קלט

קמד
 טור (ארבעה טורים) עא פז קלג קמט-קנא

קפח

מאמרים לר' ישראל די קוריאל סט
מבקש ה' (צה"ת) לר' יצחק גרשון כה כו
כט פב
מגיד משנה על הרמב"ם קא
מגילת אנטיוכוס ק קב
מגן אברהם לר' אברהם לאניאדור פד
מדרש אגור קלט
מדרש בחודש (על הגדה של פסח) לר' אליעזר
נחמן פואה 119 ריד רטו
מדרש ילמדנו קלט קמ
מדרש רבה עז קכ קלט קמב קנד קעז ר' ריא
מדרש רבה — בראשית ע עז
מדרש שלמה לר' שלמה לאניאדור רמא
מדרש תהילים (שחר טוב) רמא
מדרש תנחומא קיב קמ
מהלך שבילי הדעת לר' משה קמחי 62
קעז-קעה
מורה חטאים בדרך לר' אלעזר מגרמיזא 68
קעז קעז
מחזור כמנהג בני רומא ח"א (שפ"ו) 75
קפד
מחזור כמנהג בני רומא ח"ב (שפ"ו) 18
קיש; (שפ"ו) — 76 קפד
מחזור ספרדים מימים גוראים וסדר סליחות
ללילי אשמורות (שעד) — 3 צח-ק;
(שפ"ד) — 56 קעה; (שצ"ט) — 109 רי;
(ת"ב) — 122 ריז
מטה יהודה לר' יהודה אריה ממדינה קעז
מטה יוסף לר' יוסף צרפתי קכ
מילי דבדיחותא לימי חנוכה 27 קכט
מימי ישראל לר' ישראל נאג'ארה כא עט
מכילתא קה קיב קיט קסז ריא
מכתב מאלהיו לר' אליהו ך' חיים ר
מלחמות ה' להרמב"ן קיא
מנהגים ... לר' אייזיק טירנא (שפ"ו) — 19
קיש קיט; (שצז) 105 רח; (ח"ח) — 138
רכט
מנהיג עיני חכמים — ראה: שו"ת ר' מאיר
בר' גדליה מלובלין
מנחת המאור 56 קסח קע
מנות הלוי לר' שלמה אלקבץ כט סז
מנחת יוסף רכ
מנחת כהן לר' שמואל כהן צדק עח פ

כפרות (לר' אלעזר מגרמיזא) קעז
כתובים (שפ"ה) 14 קי; (ש"פ) 39 קמח
קמט; (ת"א) 118 ריג ריד
כתובים ע"פ רש"י (ת"ט) 142 רל רלא
כתונת יוסף (צה"ת) לר' יוסף קטן קפב
כתם פז (על שיר השירים) לר' יצחק גרשון
כו
כתר מלכות לר' שלמה ך' גבירול קיז

ל
לב האריה לר' יהודה אריה ממדינה III צה
צו
לבי מדות דר' אליעזר קמא
לבוש מלכות — סוד חלוקא דרבנן לר'
עובדיה המון מברטנורא סח סט
לבוש מלכות לר' מרדכי יפה קמט
לבוש התכלת והחור (ארי"ח) 40 קמט-קנא
לבוש עטרת זהב (ייר"ד) 41 קנא
לבוש הברך והארגמן (אה"ע) 42 כד קנא
לבוש עיר שושן (חז"מ) 43 קנא
לוחות לשנת שפ"ח-שפ"א קכט
לוח לשנת שפ"ח רי
לחם אבירים לר' אברהם ך' עוזח פה
לחם דמעה (על איכה) לר' שמואל די
אחידא עט
לחם משנה (על הרמב"ם) לר' אברהם די
בוטון יח פו קא
לחם סתרים לר' יוסף טייטאצאק פח
לחם שלמה לר' שלמה לבית הלוי לעב עז
ליקוטי שושנים לר' יצחק גרשון כו כז פב
לשון חכמים (ליחודנו חק"ט) רטו

מ
מאה שערים לר' משה אלשיך כא
מאיר עיני חכמים (ש"ס) לר' מאיר
מלובלין 32 קלא-קלב
מאיר תהלות (על תהלים) לר' מאיר
עראמה כז עב
מאמץ כח לר' משה אלמושנינו כט ע צא
מאמר מרדכי לר' שם טוב מלמד כו
מאמר לחתן ולהגומל לר' משה גאלנטי סט
מאמר למילה לר' שלמה מלכו ע
מאמר לר' שלמה הלוי אלקבץ סט

מנחת נתן לר נתן שטרנבורג 82 קפט קצ
 מסורה קמב קעד
 מסכת דרך ארץ קלט
 המספר לר אליה מזרחי קצ
 מעמד לליצור לר יצחק ך גיאת רכט
 (סדר) מעמדות (שע"ו) — 24 קכו קכח;
 (שע"ו) 104 רח; (ת"ג) 124 רז
 מערבי נחל (שור"ת, כ"י ג"י 1356) יד
 המערץ לר מנחם די-לונזאנו קלט קמג
 קמד
 מעשה ה' לר דוד מאצא 31 קל
 מעשי חכמים (מלוקטים) כלם מעין ישראל
 ומבית יהודה) לר יצחק מן הלויים
 135 רכב-רכו
 מעשיות של חז"ל לר מנחם די-לונזאנו
 קמג
 מפעלות אלקים לר יצחק אברבנאל טו כז
 ל עב
 (ס') המצוות להרמב"ם רלג
 (ס') מצוות גדול (סמ"ג) לר משה מקוצי
 פה פו קלג
 המקח והממכר לרב הא"י גאון יו
 מקרא צו צח קטז קיז קיט קכב-קכו קלט
 קעז רכא רכט רלד רלה
 מקרא, תורה כה כז כט עז עז פא פד פה
 קטז קיט קכ קמו קמז קנג קנד קפא קפב
 קצב-קצה ו-רח רכא רמ
 מקרא, נביאים כז כז פב-פד קטז קיז קנג ר
 רז ריג רל רלה רלז רמ
 מקרא, יהושע קפא
 מקרא, שופטים קפא
 מקרא, ישעיה פג קמו רמא
 מקרא, ירמיה פג
 מקרא, מלאכי פג
 מקרא, הפטרות רכא
 מקרא, כתובים קיז קמו-קמט ר ריג רל רלא
 מקרא, תהלים יא יג כז כח עב קיז קיח קפט
 קצה רלה רמ רמא
 מקרא, משלי צו צח קכא קכב קעג קעד
 מקרא, איוב עא עב פג
 מקרא, מגילות עז רלא
 מקרא, שיר השירים כז עב עג קמו קמו רלה
 מקרא, רות טז-ע פא

מקרא, איכה יח כז עא עט פא קסא
 מקרא, קהלת עז עט פא
 מקרא, אסתר יב כז סז פ
 מקרא, דניאל עג
 מקראי קודש לר יוסף סאמיגה טו
 מקראי קודש לר יוסף סימסי טו
 מקראי קודש (על רות ע"ד הנסתר) לר עובדיה
 המון מברטנורה כט טז-ע
 מקראות גדולות — ראה; תורה נביאים
 וכתובים — מקראות גדולות (שע"ו)
 מראות הצובאות (על נביאים) לר משה
 אלשיך פג פד
 משאת משה (על אסתר) לר משה אלשיך פ
 משבית מלחמות (על המקדש ברויגו) כ כא
 פז
 משלי שלמה (עם תרגום לאיטלקית) 21
 קכא קכב
 משנה קיט קנד קעז קפז רכא רכט רלג רלד
 רלו-רלח
 משנה (מהר"ם מנשה בן ישראל, ת"ג) רלח
 משנה (פראג תמ"ח) רלח
 משניות ע"פ ר' עובדיה מברטנורא ורמב"ם
 פו פז
 משניות ע"פ כף נחת לר יצחק גבאי, חלק
 א-ב (שע"ד) 5 קא קב; (שפ"ה) 73
 קפג; (ת') 114 115 ריב ריג
 משנה, אבות צז
 משניות (תט"ו) א-ב — 154 155 רלו-רלח
 משפט צדק (על איוב) לר עובדיה ספורנו
 כט עא עב
 משנה תורה להרמב"ם קא קפז קפח רכא
 משנה תורה, מדע-זמנים (שע"ה) — 28
 קכט
 מתנות באדם (שור"ת כ"י) יב-יד
 מתנות כהונה על מדרש רבה קמג

נ

נביאים אחרונים (שע"ה) — 13 קיז;
 (שע"ג) — 102 רז; (ת"א) — 117 ריג;
 עם פירוש רש"י (תט"ו) — 153 רלה
 נביאים ראשונים (שע"ה) — 12 קטז;
 (שע"ג) 100 רז; (ת"א) — 116 ריג; עם
 פירוש רש"י (ת"ט) — 100 רז

הנותן אמרי שפר לר' אליהו ן' חיים
(צה"ת) 94 קצט ר
נימוקי יוסף על הרי"ף קסה
נקודות הכסף לר' אברהם לאניאור 36 קמו
קמו
נר מצוה לר' שמואל כהן צדק עח
נר מצוה; נר תמיד; נר ה'; נר הוראה; נר
אלקים; נר ישראל; נר תורה (לר' יששכר
בער איילנבורג) קיב. ראה גם: באר
שבע

ס

סדר ביקוד קברות לר' אליעזר נחמן פואה
140 142 רל רלב
סדר היום לר' משה ן' מכיר עח פד פה
סדר חדשי השנה (לוח לשנת שצ"ח) 108 רי
סדר סליחות לילי אשמורות צח קעה רי
רי
סדר סליחות פיוטים וקינוח וידוים ...
לחברה הקדושה משומרים לבוקר איטאליאני
52 קנח קס
סדר עבודה רבה וסדר עבודה זוטא לר' מנחם
עזריה מפאנו קמד
סדר קריאה ותיקון לילי חג שבועות
ההושענא רבה 137 148 רכז-רכט רלד
סדר קריאת שמע על מטהו ... שחקן ר' משה
קודובידו קכח
סדר שומרים לבוקר ק"ק ליואנטיני בויניציאה
50 קנח
סדר תחנונים ותפילות ... בכל יום מימות
השנה ... שומרים לבוקר אשכנזים
יצ"ר 106 רט
סדר תפילות כמנהג איטאליאני 7 45 קג
קג
סדר תפילות כמנהג אשכנז I 15 צה קיד
סדר תפילות, תחינות ופזמונים 6 קב
סדר תפילות ... לכל ימות השנה כמנהג
ספרד 26 51 63 84 161 קכח קכט קנח
קעה קצא רמ
סדר תפילות מרי חדש בחודשו כמנהג ק"ק
ספרדים בויניציאה 159 רלט
סדר תפילות למועדים טובים כמנהג

ספרדים 64 98 110 קעה רה רי
סדר תפילת המנחה לערב ראש חודש 9 קג
קטז
סדר תפילת המנוחה צ"ח ... חבורת המתענים
... פירארה 125 ריח
סדר ... — ראה גם בהשמטת המילה 'סדר'
(למשל 'סדר מעמדות' ראה: 'מעמדות')
סידור מברכה כמנהג איטאליאני 29 קכט
קל
סידור מברכה כמנהג אשכנז 61 133 קעד
רכא
סידור מברכה כמנהג ק"ק בני רומא 77
120 קפה רטז
סדר חלוקת דרבנן לר' עובדיה המון
מברטנורא סח סט
סיום מסכת כתובות מההאלפסי טו נז-סג
סיומא דפסקא לר' יוסף שלום (בשו"ת אהלי
חם) קטב
סידורים עם הוספות בכתב יד (ד' קושטא; ד'
ויניציאה עם תוספת מר' יוסף אידנו)
רלט
סליחות (כמנהג אשכנז) קיז
ספרא (תורת כהנים) קה קח קיב קיט קמ
קטב קטז ריא רכא
ספרי קה קח קיב קיט קטז ריא רכא
ספרא דרצניעותא קיא
ע
ע"ב פסוקים ע"ד האמת שסדרם הרמב"ן
ריז
ע"ב פסוקים שסידר הרמ"ע מפאנו ק קב
עבודת הקודש לרשב"א פד
עבודת מקדש לר' מנחם די לונדאנו קמ
קמד
עובר לסוחר (ספר המספר) לר' מנחם ציון כהן
רפא מפודטו 82 קצ קצא
עולת שבת לר' ישראל נאבארה עט
עין ישראל (אגדות הש"ס) ח"א 69 קצז
קנח קפא רכב-רכו
עיני משה (על רות) לר' משה אלשיך פא
העיקרים לר' יוסף אלבו ע"פ עץ שתול לר'
גדליה ליפשיץ 34 קלד-קלח
על הנסים לר' חם ן' יחיאא קסג

צטיס רמונים (קיצור ט' הפרדס) פא
 עץ חיים (על ט' תהילים) לר' חיים פינצי
 (כ"י) יא
 עץ חיים (על המשנה) לר' יעקב חאגיז רלג
 עץ שתול על ט' העיקרים קלד-קלח
 הצורך קלט קמא קמג קמד
 עשרה מאמרות לרמ"ע מפאנו עו
 עת לחננה לר' מיכאל הכהן קפו

פ

פורת יוסף לר' יוסף טייטאצאק לא עת עט
 פי אריה לר' יהודה אריה ממדינה 113 צז
 ריא
 פירוש תרי עשר לר' משה אלמושנינו פג
 פירוש איכה לר' רבינו בן אליהו קסא
 פירוש הגדה של פסח לר' יוסף גיקאטיליה
 פב
 פירוש המאמר צורת יעקב חקוקה בפסא
 הכבוד לר' שלמה מולכו ע
 פירוש ספרא דצניעותא לר' ישראל סרוק
 קיא

פירוש ר' יונה להלי הרי"ף קסה
 פירוש הרי"ן להלי הרי"ף קסג-קסו
 פלג אליקים לר' יוסף צרפתי קכ
 פליטת בית יהודה לר' יהודה לירמא 34
 רכא רכה
 פנקס חברת שומרים לבוקר ק"ק איטאליאני
 ויניציאה כה
 פנקס מנטובה טו טז נג נד
 פסיקתא קיט
 הפרדס לר' משה קורדובירו פא
 פרקי גן עדן ועץ החיים קמ
 פשטי מלאכי לר' יצחק גרשון פג
 פתיל תכלה רלג
 פתרון חלומות לרב האיי גאון 58 קצא-קצג

צ

צלי אש (על הגדה של פסח) לר' יהודה אריה
 ממדינה קצו
 צמח דוד לר' דוד פומיס יד טו
 צפנת פצנת (על הגדה של פסח) לר' יוסף
 גיקאטיליה פב
 צרי לנפש ומרפא לעצם (סדר הוידוי לשכיב

מרצ) 37 קמו רט

צודו החיים לר' יעקב חאגיז רלג
 צודו המור לר' אברהם סבע קט

ק

קאנטו השירים אשר לשלמה 60 כד קעד
 קב ונקי לר' יעקב חאגיז על אזהרות ר' שלמה
 ׳ן גבירול רלב-רלד
 קבוצת כסף לר' שמואל אלגאזי ריא
 ספר בקבלה מר' אשר מקראקא קלג
 קול ברכים לר' אברהם גאלנטי יח כו כט
 מ-מג

קונקורדנציה קעז

קינה על מות שלמה שמעיה בן נסים 25
 קכח
 קינות כמנהג כל המדינות האלו פולין רייסן
 פיהם מזהרן ואשכנז 16 קיז קיח
 קיצור חובות הלבבות 149 רלה
 קרבן אהרן לר' אהרן ׳ן חיים קו
 קרחה להרחיב בנשרים שרים (קינת ר' יוסף ׳ן
 יחיאל על הרשב"א) קעה

ר

ראש יוסף לר' יוסף צרפתי קכ
 ראש מר דודו לר' מרדכי הכהן 10 קטז
 ראשית דעת לר' משה אלכילדה ע
 ראשית חכמה (שנ"ג) טו עד
 ראשית חכמה הקצר פ
 רב פנינים (על משלי) לר' משה אלשיך עז
 צח
 דוקח לר' אלעזר מגרמזא קעז
 רפפות קעג

ש

שומרים לבוקר ק"ק ליאנטיני ויניציאה 50
 קנח
 שושנת העמקים (על שיר השירים) לר' משה
 אלשיך עב עג
 שושנת יעקב לר' יעקב היילפרון קע קעב
 שו"ת ר' אליעזר נחמן פואה (כ"י) ריד
 שו"ת ר' אשר ברי יחיאל (הרא"ש) פז פח
 שו"ת ר' יוסף ׳ן לב ח"ד פו

תוצאות חיים לר' מנחם די לונזאנו קלט
 תורה (שע"ה) 11 קטו קטז
 תורה (שפ"א) 47 קנב
 (חמשה חומשי) תורה, פרשיותיו פתוחות
 וסתומות ע"פ הרמב"ם ... דרומה להעזק
 ספר תורה 103 דז רח
 תורה ונביאים (ש"פ) 46 קנב
 תורה נביאים וכתובים (שע"ב) 1 צח
 תורה נביאים וכתובים — מקרא גדולה
 (שע"ז) 23 קג-קכו
 תורה נביאים וכתובים — עם ביאור מילים
 זרות בלשון אשכנז (שצ"ה) 101 דז
 תורה נביאים וכתובים — עם ביאור מילים
 זרות בלשון ספרדי (שצ"ה) 99 דה-דז
 תורה נביאים וכתובים ע"פ רש"י (ת"ז)
 132 רכא
 תורה נביאים וכתובים (תט"ו) 152 רלה
 תורת אמת (ש"ת) לר' אהרן ששון 80
 קפו-קפח
 תורת אמת לר' דוד שמריה י
 תורת חסד (עה"ת) לר' אברהם לאניאדו
 קמו קמז
 תורת חסד ח"ב (כ"י בגיהו) קמז
 תורת משה לר' משה אלשיך יז פ פא
 תיקון העזונות להאר"ל פו
 תיקון וסדר ליחידים שומרי משמרת הקודש
 בערב ראש חודש אנשי קודש בק"ק
 קזאל 74 קפג קפד
 תיקון ד' באדר ריז
 תיקון לחצות מר' בנימין לי שמסרו לר' משה
 זכות רלט
 תיקוני הזוהר (ד' מנטובה) עם הגהות בכ"י
 מר' מרדכי אשכנזי ור' אברהם רוויגו
 רלט
 תיקוני שבת לר' אברהם הלוי פ
 תלמוד בבלי פה פו פח קג-קיד קיט קכ
 קלא-קלג קנד קסג קסו קצו קצח קפא קפז
 קפח ריא רכ-רכו רכט
 תלמוד בבלי ישן על קלף קח
 תלמוד ירושלמי קה קח קיא ריא
 תמים דעים קסב-קסד קטח
 תמת ישירים 54 קסב-קסט
 תנא דבי אליהו קלט

ש"ת ר' יוסף מטרנאני (מהרימ"ט)
 126-129 — ריח-רכ
 ש"ת ר' יעקב לבית הלוי (שע"ד) 4 ל לא
 פח פט ק קא רג רד; (שצ"ב) — 96 רג רד
 ש"ת ר' מאיר מלובלין 33 קלב-קלד
 ש"ת ר' משה אלשיך פד
 ש"ת ר' משה גאלנטי יט פח
 ש"ת ר' משה מטרנאני (המבי"ט) א-ב —
 92 93 קצח קצו קצח ר
 ש"ת ר' שמואל אלגאזי (כ"י) ריא
 שחיטות לר' שמואל בר' משה צרפתי II
 צה; 112 ריא
 שיר היחוד קיז
 שיר היחוד לבני משה פט ריז
 שיר השירים (תט"ו) 150 רלה
 שכל טוב (על מדרש שוחר טוב) לר' שמואל
 לאניאדו רמא
 שלום אסתר לר' יצחק גרשון יב כו כז
 שלחן הפנים לא פג
 שלחן ערוך קמט קצו
 שלחן ערוך ע"פ האר"י ז"ל פג
 שמש אברהם (עה"ת) לר' אברהם כהן
 פורט קצה
 שער במיני השיר קצה
 שערי דורא קלג
 שערי דמעה לר' משה אלבילדה רט ע
 שערי דמעה (סדר משמרה של ערב ראש
 חודש) 78 קפה קפו
 שפתי כהן לר' מרדכי הכהן פה
 שפתי רננות — תפילות, בקשות, סליחות
 ותחינות כמנהג ח"ק טריפולי 136 רכו
 רכט
 שתי ידות לר' מנחם די לונזאנו 35
 קלט-קמה

ת

תהילים מסודר כפי ימי השבוע 17 קיז קיח
 תהילים (תט"ו) 151 רלה
 תולדות יעקב לר' יעקב די אלבה פח
 תוספות קה קיא קיב קלא-קלג קנה קצו
 תוספות יום טוב רלו
 תוספת טובה לשכיב מרע 107 רט
 תוספתא קח קיא קנד

תנחומות א"ל (על ס' יראים) לר' שמואל אלגאזי ריא	תפילות ישראל לכל יום מימות השבוע 121 רטז
תפילת הייחוד טו	תפילות למועדים וימים נוראים וקיעות וקריאות והפטרות לכל ימות השנה 158 ולח
תפילת המנחה של ערב ראש חודש כמנהג חברת המתענים בפירארה 145 ולא	תפילה, תפילות — ראה גם: סדר ...
תפילת השב בכל כחור (לבעל הרוקח) קצו	תרי"ג מצוות ע"פ הרמב"ם לר' נתן אוטולינגי זה צו
תפילת השחר לרב סעדיה גאון ק	

רשימת כתובי היד

ירושלים

אוקספורד

ספרות בדלי

- 713 (ס' 20939) — חידושי שמואל לר'
שמואל משער אריה כ
2317 (ס' 21009) — תשובות מחכמי איטליה
טז לט
2318 (ס' 21010) — 'עץ חיים' על תהילים
לר' חיים פינצי יא יג כז

בדפשט

אוסף קרעמן

- 150 (ס' 32246) — תשובות מחכמי
איטליה יג
155 (ס' 32249) — תשובות מחכמי
איטליה יח
160 (כ"מ 14) — תשובות ואיגרות מחכמי
איטליה יא לז לח

לוס אנג'לס

ספריית האוניברסיטה

- 11 (ס' 28084) — תשובות מחכמי איטליה
ותורכיה טז

מוסקבה

אוסף גינצבורג

- 159 (ס' 6839) — חזות קשה לר' משה
אלשיך עד עה
160 (ס' 6840) — איגרות ותשובות מחכמי
איטליה יג

בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי

- 4⁶¹⁷ — איגרות ותשובות מחכמי
איטליה יח לד-לו

אוסף ישראל מהלמן

- 145 (ס' 34080) — איגרות ר' יצחק גרשון
לרמ"ע מפאנו טו

אוסף מאיר בניהו

- סדר תפילות תחנונים ופזמונים וקניות ...
כמנהג ק"ק ספרדים י"א ובתוספת מרובה
בדקדוקים ובהגהות ע"ד האמת, ויניציאה
תט"ז. עם הגהות בכתיבה איטלקית
ואשכנזית (כנראה לר' מרדכי אשכנזי ולר'
אברהם רוויגו) ולח רלט
סידור (ד' ויניציאה) עם הוספות בכ"י מר'
יוסף אירגאס רלט
סידור (ד' קושטא) עם הוספות בכ"י רלט
תיקוני הזוהר (ד' מנטובה) עם הגהות בכ"י
מר' מרדכי אשכנזי ור' אברהם רוויגו
רלט
תורת חסד חב' לר' אברהם לאגיאדו קמז

הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי

- IT 1194 — איגרות ר' יצחק גרשון משנת
שס"ח כ כא נג-נד

מכון בן צבי

- 4046 (ס' 27712) — תשובות מחכמי
איטליה טו לג

המזרח שע"י האקדמיה הרוסית למדעים)
B 381 (ס' 53599) — איגרות וחשובות של
חכמי איטליה כב

פיראורה

ספריה התלמודית-תורה
20-21 (ס' 2398) שו"ת ר' מנחם מריקאנטי
האתרוק כב

קופנהגן

הספריה המלכותית
217 (ס' 6925) — תשובות מחכמי
איטליה יח

קימברידג'

ספריה האוניברסיטה
add. 2667 (ס' 17548) פירוש ר' יוסף
טייטצאק לתנ"ך כז
Johns College
I (ס' 12046) — כתובות מאיטליה יא

שטרסבורג

הספריה הלאומית והאוניברסיטאית
4087 [155] (ס' 9362) — איגרות וחשובות
מחכמי איטליה כב

162 (ס' 6842) — איגרות ותשובות מחכמי
איטליה מב-מה
472 (ס' 27979) — איגרות ותשובות מחכמי
איטליה טו מט-נב

מילאנו

ספריה אמברוסיאנה
inf. I 169 [115] (ס' 18298) ספר השכל כח

מנטובה

הקהילה היהודית
פינקס הקהילה — (צילום בארכיון המרכזי
לתולדות העם היהודי) טו טז
88 (ס' 874) — תשובות מחכמי איטליה
כב

ניו-יורק

הסמינר לרבנים
Rab. 1355 (ס' 43359) — שו"ת מתנות
באור — י יב-יד
Rab. 1356 (ס' 43360) — שו"ת מערכי
נחל יד לג

פטרבורג

המזיאון האסיאטי (כיום: המכון למדעי